
ISSN 2617-5932
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
випуск 6 2020
СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК. СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ
• ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
• ECONOMIC HERALD. SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION
• UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE
Випуск 6 2020
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
Головний редактор:
ШЕВЧУК ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
Заступники головного редактора:
МАЦЕЛЮХ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ОНИШКО СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
Відповідальний секретар:
ДРУЖИНСЬКА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВА, к.е.н., УДФСУ (Україна)
Редакційна колегія:
АНДРІЯШИНО Володимир Леонідович, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БЕЛЕНСЬКА ІРИНА ВАСИЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БЕРЕСЛАВСЬКА ОЛЕНА ІВАНІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
БОЙКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА, д.е.н., доцент, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)
ЗАЙЦЕВ ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ, д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну (Україна)
ІЛЬЇН ВАЛЕРІЙ ЮРІЙОВИЧ, д.е.н., професор, (Україна)
КАРПЕНКО ЛІДІЯ МИКОЛАЇВНА, д.е.н., професор, Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Україна)
КОВАЛЕНКО ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
КОПЕЦЬ ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА, к.е.н., с.н.с., доцент, УДФСУ (Україна)
КРАКІВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ, д.е.н., доцент, УДФСУ (Україна)
ЛЕСОВИЙ АНДРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
МИРТИНКІНО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА, к.е.н., доцент, УДФСУ (Україна)
МЕЛЬНИК ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ, д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)
ОЛІЙНИК АННА АНАТОЛІЇВНА, д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну (Україна)
ОСЕЛЕДЧИК ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ПАСІЧНИК ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, д.е.н., професор, НІЦ «Інститут вищої економіки» (Україна)
ПАШКО ПАВЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ПИТАТІН ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ, д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна)
РИТІК СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
СТЕЖКО НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, д.е.н., доцент, УДФСУ (Україна)
СУНЦОВА ОЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
ТКАЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)
ШАБАЙ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ, д.е.н., професор, УДФСУ (Україна)
АМІТ КУМАР, доктор філософії, MBA, M. Com., доцент, Інтегральний університет, Лакхнау (Індія)
АНЖЕЛІКА ЛОББ, доктор філософії, доцент, Гарвардський університет (США)
МАМЕДАЛІЄВ ЕРКАМЕДДАН, доктор філософії, MBA, MPhil., професор Алтайської школи бізнесу, університет Алтайпіс (Індія)
ГЕЧБАЯ БАДІР, д.е.н., професор, Національний інститут виноробних досліджень (Грузія)
ГОЗОРА ВЛАДІМІР, доктор філософії, кабінетний доктор, професор, MBA, університет економіки і державного управління в Еврокедді (Словаччина)
ГОРАЛ ВІСТИНА, доктор філософії, доцент, Національний науково-дослідний інститут економіки сільського господарства та харчової промисловості (Польща)
ДЖЕГОЛ-БАРОШ М., доктор філософії, доцент, Словацька католицький (Польща)
ЙУЗАРІ РАМАЗЕТЬ, доктор наук, професор, Гарвардський університет (США)
ІСЛАНДАР МУДА, доктор філософії, DE, M.Si, AA, CA, CSRS, CPA, Університет Ланкат Суматери (Індонезія)
МИСЕВИЧ РАДОСЛАВ, доктор філософії, доцент, Словацька католицький (Польща)
МОШЕ ЛАЗАР АБДІ КАРІМ, доктор філософії, професор Університету Утара (Малайзія)
НОВАК ДАРІУШ, габілітований доктор, професор, Технічний економічний університет (Польща)
САЙФАН АЛЬ САЛІМ, доктор філософії, професор, Університет Аль-Балка Аммана Аккба (Йорданія)
СИПКО ЮРАЙ, доктор філософії, професор, МБА, Інститут вищої економіки (Словаччина)
ЦИГАШКІН МАТВІЙ, д.е.н., професор, Липецький державний університет імені Петра Рустамені (Грузія)

ВИМОГИ ДО РУКОПИСУ

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

До друку приймаються статті українською, російською та англійською мовами, що відповідають тематиці видання й містять наукові результати, не опубліковані раніше.
Матеріали подаються в роздрукованому вигляді на адресу журналу та надсилаються в електронному вигляді на e-mail: **ekonvisnik@nusta.edu.ua**

СУПРОВІДНІ ДОКУМЕНТИ

1. Рекомендація статті до друку (для авторів без наукового ступеня) підписана фахівцем з наукових ступенем і завірена підписом та печаткою установи, яка є зовнішньою щодо Університету ДФС України, та установи, де працює автор (автори) статті.
2. Відомості про автора:
– прізвище, ім'я, по батькові (повністю) українською, російською та англійською мовами;
– посада;
– назва установи/навчального закладу;
– науковий ступінь;
– вчене звання; контактні телефони автора;
– e-mail;
– поштова адреса.

СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ

Наукові статті, що подаються до журналу, повинні обов'язково містити такі неодмінні елементи:
1. Індекс УДК (на початку статті лівору, напівжирним шрифтом).
2. Прізвище та ініціали автора(-ів) (праворуч, напівжирним шрифтом українською мовою).
3. Науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи (повністю) (українською, російською та англійською мовами).
4. E-mail автора(-ів).
5. ORCID автора(-ів).
6. Назва статті українською, російською та англійською мовами.
7. Стаття: 1) формулювання мети статті (постановка завдання); 2) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; 3) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Важливо виділити невирішені частини загальної проблеми, які саме досліджуються у статті; 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів; 5) висновки з цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямі.
8. Список використаних джерел та його транслітерація (References) в алфавітному порядку.
9. Анотація до статті: прямщі та іншими авторові(-ів) (українською, російською та англійською мовами) та текст анотації українською, російською та англійською мовами: мовою статті – не менш 500 знаків; англійською чи українською (якщо стаття написана не цими мовами) – не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова.
10. Ключові слова українською, російською та англійською мовами (5–7 слів або словосполучень).

КОМП'ЮТЕРНИЙ НАБІР

Загальний обсяг статті не повинен перевищувати 15 сторінок машинописного тексту.
Стаття подається у форматі MS Word 97-2003 (*.doc) або (*.rtf), поля по 20 мм, шрифт – Times New Roman; кегель – 14; інтервал – 1,5; відступ – 1,25.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бібліографічний опис списку використаних джерел оформляється за правилами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». References - транслітерований список цих же джерел, оформляється в стилі APA (American Psychological Association Style). Транслітерацію слід здійснювати відповідно до правил, прописаних у Постанові КМУ від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею».

ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, МАЛЮНКИ

1. Таблиці, схеми, малюнки повинні мати посилання за текстом, бути пронумеровані, мати загальну тематичну назву і все необхідне для їх розуміння.
2. Слова «таблиця», «рисунок» та їх номер пишуться за текстом «Таке зображення» написи на ілюстраціях і підписи до них мають бути подані мовою статті.
3. Формули подають за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation. Формули повинні бути пронумеровані.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРА

Відповідальність за зміст статті несе автор.
1. Автор зобов'язаний ретельно вичитати рукопис і підписати його на останній сторінці. Редакційна колегія може скоригувати й редагувати матеріал за погодженням з автором.
2. Автор підтверджує, що матеріал статті є виключно власним оригінальним дослідженням, оформленій із дотриманням правил цитування та посилань.
3. Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування.
4. Автор підтверджує, що надані до друку матеріали раніше не публікувались в інших виданнях та містять достовірну інформацію.

РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ

Повнотекстові версії номерів журналу представлені:
– на сайті УДФСУ за адресою: **www.nusta.edu.ua;**
– на сайті Наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» за адресою: **http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/index;**
– на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України за адресою: **www.irbis-nbuv.gov.ua**

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (УДФСУ)

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ
ВИПУСК 6 2020

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з галузі економічних наук (категорія «Б»)
Наказом МОН України від 15.10.2019 р. № 1301

Засновник, видавець та виготовлювач Університет державної фіскальної служби України

Заснований у 2017 р.,
є правонаступником Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)

Адреса редакції та видавця:
Україна, 08201, м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31,
Університет ДФС України
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету ДФС України (протокол № 13 від 26.11.2020)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія КВ №22277-12177Р від 02.08.2016)

У разі передруку матеріалів посилання на журнал «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» обов'язкове

Виходить у міру накопичення матеріалу
© Університет ДФС України, 2020

Рецензування статей здійснено членами редакційної колегії

Відповідальний за випуск
Дружинська Н. С., к.е.н.

Над випуском працювали:
Редактор, коректор
Грабарчук М. М.
Технічне редагування та комп'ютерне верстання
Лисенко О. В.
Дизайн
Маншилін М. Ю.

Підписано до друку 24.12.2020 р.
Формат 75x108/16

Ум.-друк. арк. 9,5
Обл.-вид. арк. 9,8
Тираж 300 пр. Зам. № 941

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 5104 від 20.05.2016

Університет державної фіскальної служби України запрошує здобувачів наукового ступеня доктора/кандидата наук до таких спеціалізованих вчених рад:

1. Наказом МОН України від 28.12.2019 № 1643
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 грудня 2019 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д.27.855.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук за спеціальностями 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» та 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит».
Голова ради:
Пашко Павло Володимирович,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.03.
Заступник голови:
Береславська Олена Іванівна,
д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.
Учений секретар:
Онишко Світлана Василівна,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.

2. Наказом МОН від 16 липня 2018 року № 775
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 06 липня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д.27.855.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право».
Голова ради:
Білоус Віктор Тарасович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.
Заступник голови:
Касьяненко Любов Михайлівна,
д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.
Учений секретар:
Мацюк Тетяна Олександрівна,
д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

3. Наказом МОН від 24 травня 2018 року № 527
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 травня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д.27.855.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальностями 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» та 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».
Голова ради:
Тотчій Василь Васильович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.
Заступник голови:
Нікітін Юрій Вікторович,
д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального права та кримінології, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.08.
Учений секретар:
Грицюк Ігор Васильович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

АСПІРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України відповідно до ліцензії в межах ліцензованого обсягу освітньої підготовки до аспірантури (ад'юнктури) для здобуття ступеня доктора філософії за вченою формами навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування

До аспірантури (ад'юнктури) Університету приймаються громадяни України, іноземці, в тому особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста) та вченого (вченим здобули ступінь доктора філософії).
Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету здійснюється на конкурсній основі: можливий від денної фінансування навчання. Не допускається вступ поза конкурсом для здобуття ступеня доктора філософії.
Строк навчання в аспірантурі (ад'юнктури) Університету в ад'юнктурі (ад'юнктурі) Університету здійснюється за вченої (денної) формою навчання за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.
За вченої формою навчання відповідно здобувачі вищої освіти ступеня магістра (спеціаліста) здійснюється виключно за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.
Термін навчання в аспірантурі не перевищує чотирьох років.
Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету проводиться за конкурсом у два терміни:
– подання заяв про допуск до участі у конкурсі – з 2 серпня до 10 серпня 2021 року;
– вступні випробування – з 25 серпня до 8 вересня 2021 року;
– конкурсне зарахування – до 15 вересня 2021.
– початок навчання – з 1 жовтня 2021 року.

ДОКТОРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України оголошує прийом до докторантури для здобуття ступеня доктора наук за вченої (денної) формою навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

Прийом до докторантури Університету здійснюється з урахуванням наукових досягнень за обраною спеціальністю відповідно до встановлених вимог.
До докторантури Університету приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії (кандидата наук), наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема, публікації в міжнародних реферованих журналах, відображених наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукове ступінь) які мають кореспондувати з темою дисертаційного дослідження, а також вступ (кандидат), консультації науковості допомоги за спеціальністю.
Нормативний строк відповідно докторів наук у докторантурі два роки.
Строк прийому заяв і документів – з 10 травня до 31 травня 2021 року.
Терміни зарахування – до 1 жовтня 2021 року.
Початок підготовки в докторантурі – з 1 жовтня 2021 року.

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал

Випуск 6

Ірпінь ● УДФСУ ● 2020

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Засновник, видавець: Університет державної фіскальної служби України
Заснований 2017 року, є правонаступником Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)
Продовжуване видання (виходить у міру накопичення матеріалу)
Мови видання: українська, російська, англійська
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22277-12177 Р від 02.08.2016
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної служби України (протокол № 13 від 26.11.2020)
Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) в галузі економічних наук наказом МОН України від 15.10.2019 № 1301

Редакційна колегія: *О. А. Шевчук*, д.е.н., професор (головн. ред.); *Н. П. Мацелюх*, д.е.н., професор (заст. головн. ред.); *С. В. Онишко*, д.е.н., професор (заст. головн. ред.); *Н. С. Дружинська*, к.е.н. (відп. секр.); *В. Л. Андрущенко*, д.е.н., професор; *Я. В. Белінська*, д.е.н., професор; *О. І. Береславська*, д.е.н., професор; *І. М. Боярко*, д.е.н., професор; *В. Д. Залізко*, д.е.н., професор; *В. Ю. Ільїн*, д.е.н., професор; *Л. М. Карпенко*, д.е.н., професор; *Ю. М. Коваленко*, д.е.н., професор; *Т. А. Коляда*, к.е.н., с.н.с., доцент; *В. М. Краєвський*, д.е.н., доцент; *А. В. Лісовий*, д.е.н., професор; *В. В. Мартиненко*, к.е.н., доцент; *В. М. Мельник*, д.е.н., професор; *А. А. Олешко*, д.е.н., професор; *В. О. Осмятченко*, д.е.н., професор; *Ю. В. Пасічник*, д.е.н., професор; *П. В. Пашко*, д.е.н., професор; *В. В. Пилипів*, д.е.н., професор; *С. П. Ріппа*, д.е.н., професор; *Н. В. Стежко*, д.е.н., доцент; *О. О. Сунцова*, д.е.н., професор; *Н. В. Ткаченко*, д.е.н., професор; *К. І. Швабій*, д.е.н., професор; *Аміт Кумар*, доктор філософії, MBA, M. Com, доцент; *Аннелена Лобб*, доктор філософії, доцент; *Варадарадж Аравамудхан*, доктор філософії, MBA, MPHIL, професор Аллайанської школи бізнесу; *Гечібая Бадрі*, д.е.н., професор; *Гозора Владімір*, доктор філософії, габілітований доктор, професор, МБА; *Горал Юстина*, доктор філософії, доцент; *Джвігол-Барош М.*, доктор філософії, доцент; *Рафаель Ірізаррі*, доктор наук, професор; *Іскандар Муда*, доктор філософії, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; *Мискевич Радослав*, доктор філософії, доцент; *Мохд Заїні Абд Карим*, доктор філософії, професор; *Новак Даріуш*, габілітований доктор, професор; *Сафван Аль Салим*, доктор філософії, професор; *Сипко Юрай*, доктор філософії, професор, MBA; *Натела Циклашвілі*, д.е.н., професор.

Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування : науковий фаховий журнал / редкол. : О. А. Шевчук (головн. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. – Випуск 6. – 194 с.

У виданні вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам економіки.

Науковий журнал започатковано з метою опублікування результатів наукових досліджень з питань теорії і практики фінансів, бухгалтерського обліку, оподаткування та інших напрямів економічної науки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться науковими дослідженнями у сфері економіки.

Розміщений на відкритій інформаційній платформі OJS Університету державної фіскальної служби України.

Науковим статтям, опублікованим у журналі, присвоюється індекс DOI (Digital Object Identifier) – ідентифікатор цифрового об'єкта.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакція журналу веде систематичну роботу щодо включення наукового фахового видання до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз даних з метою входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів. Наразі редколегія провадить роботу щодо входження журналу у Scopus та Web of Science.

Адреса редакції:
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08205, Україна
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Під час посилання на матеріали наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» потрібно використовувати транслітеровану назву «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» або «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

© Університет державної фіскальної служби України, 2020

УНИВЕРСИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Научный специализированный журнал

Выпуск 6

Ирпень ● УГФСУ ● 2020

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Основатель, издатель: Университет государственной фискальной службы Украины
Основан в 2017 году, правопреемник Научного вестника Национального университета государственной налоговой службы Украины (экономика, право)
Продолжаемое издание (выходит по мере накопления материала)
Языки издания: украинский, русский, английский
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22277-12177 Р от 02.08.2016
Рекомендовано к печати решением Ученого совета Университета государственной фискальной службы Украины (протокол № 13 от 26.11.2020)
Журнал включен в Перечень научных специализированных изданий Украины (категория Б) в отрасли экономических наук приказом МОН Украины от 15.10.2019 № 1301

Редакционная коллегия: *О. А. Шевчук*, д.э.н., профессор (главн. ред.); *Н. П. Мацелюх*, д.э.н., профессор (зам. главн. ред.); *С. В. Онышко*, д.э.н., профессор (зам. главн. ред.); *Н. С. Дружинская*, к.э.н. (отв. секр.); *В. Л. Андрущенко*, д.э.н., профессор; *Я. В. Белинська*, д.э.н., профессор; *Е. И. Береславская*, д.э.н., профессор; *И. Н. Боярко*, д.э.н., профессор; *В. Д. Зализко*, д.э.н., профессор; *В. Ю. Ильин*, д.э.н., профессор; *Л. Н. Карпенко*, д.э.н., профессор; *Ю. М. Коваленко*, д.э.н., профессор; *Т. А. Коляда*, к.э.н., с.н.с., доцент; *В. Н. Краевский*, д.э.н., доцент; *А. В. Лисовый*, д.э.н., профессор; *В. В. Мартыненко*, к.э.н., доцент; *В. Н. Мельник*, д.э.н., профессор; *А. А. Олешко*, д.э.н., профессор; *В. А. Осмятченко*, д.э.н., профессор; *Ю. В. Пасичник*, д.э.н., профессор; *П. В. Пашко*, д.э.н., профессор; *В. В. Пылыпив*, д.э.н., профессор; *С. П. Риппа*, д.э.н., профессор; *Н. В. Стежко*, д.э.н., доцент; *А. А. Сунцова*, д.э.н., профессор; *Н. В. Ткаченко*, д.э.н., профессор; *К. И. Швабий*, д.э.н., профессор; *Аміт Кумар*, доктор философии, MBA, M. Com, доцент; *Аннелена Лобб*, доктор философии, доцент; *Варадарадж Аравамудхан*, доктор философии, MBA, MPHIL, профессор Аллайанской школы бизнеса; *Гечібая Бадрі*, д.э.н., профессор; *Гозора Владимир*, доктор философии, хабилитированный доктор, профессор, МБА; *Горал Юстина*, доктор философии, доцент; *Джвигол-Барош М.*, доктор философии, доцент; *Рафаэль Иризарри*, доктор наук, профессор; *Искандар Муда*, доктор философии, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; *Мискевич Радослав*, доктор философии, доцент; *Мохд Заини Абд Карим*, доктор философии, профессор; *Новак Дариуш*, хабилитированный доктор, профессор; *Сафван Аль Салим*, доктор философии, профессор; *Сипко Юрай*, доктор философии, профессор, МБА; *Натела Циклашвили*, д.э.н., профессор

Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение : научный специализированный журнал / редкол. : О. А. Шевчук (главн. ред.) и др. – Ирпень : Университет государственной фискальной службы Украины, 2020. – Выпуск 6. – 194 с.

Издание вмещает научные статьи, посвященные актуальным проблемам экономики.

Научный журнал основан с целью опубликования результатов научных исследований по вопросам теории и практики финансов, бухгалтерского учета, налогообложения и других направлений экономической науки.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов и всех, кто интересуется научными исследованиями в сфере экономики.

Размещен на открытой информационной платформе OJS Университета государственной фискальной службы Украины.

Научным статьям, опубликованным в журнале, присваивается индекс DOI (Digital Object Identifier) – идентификатор цифрового объекта.

Журнал размещен в профильных международных наукометрических базах данных, репозитариях и поисковых системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакция журнала ведет систематическую работу по включению научного издания в международные электронные библиотеки, каталоги и наукометрические базы данных с целью вхождения в мировое научное информационное пространство, повышения рейтинга журнала и индексов цитирования его авторов. Сейчас редколлегия проводит работу по вхождению журнала в Scopus и Web of Science.

Адрес редакции:
ул. Университетская, 31
г. Ирпень, Киевская обл., 08205, Украина
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Во время ссылки на материалы научного журнала «Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение» нужно использовать транслитерируемое название «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» или «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

© Университет государственной фискальной службы Украины, 2020

UNIVERSITY OF THE STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

ECONOMIC HERALD

SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION

The Scientific Professional Journal

Issue 6

Irpin ● USFSU ● 2020

ISSN 2617-5932
UDC 330(05)

Founder, publisher and manufacturer: University of the State Fiscal Service of Ukraine
The scientifi c journal was founded in 2017. The journal is the successor of the journal Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)
Continued edition (released with the accumulation of material)
Language of publication: Ukrainian, Russian, English
The certificate of state registration of the print mass media: KB 22277-12177 P, 02.08.2016
Recommended for printing and Internet distribution by the decision of the Academic Council of University of the SFS of Ukraine (Protocol № 13, 26.11.2020)
The journal is licensed as academic, professional journal (category B) in all economic sciences (Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine: № 1301, issued 15.10.2019)

Editorial Board: *Oleg Shevchuk*, Doctor of Economics, Professor (Editor-in-chief); *Svitlana Onyshko*, Doctor of Economics, Professor (deputy Ed.); *Nataliia Matseliukh*, Doctor of Economics, Professor (deputy Ed.); *Nataliia Druzhynska*, Ph.D. in Economics (resp. secr.); *Volodymyr Andruschchenko*, Doctor of Economics, Professor; *Yanina Belinska*, Doctor of Economics, Professor; *Olena Bereslavska*, Doctor of Economics, Professor; *Iryna Boiarko*, Doctor of Economics, Associate Professor; *Vasily Zalizko*, Doctor of Economics, Professor; *Valerij Ilin*, Doctor of Economics, Professor; *Lidiia Karpenko*, Doctor of Economics, Professor; *Yuliia Kovalenko*, Doctor of Economics, Professor; *Tetiana Koliada*, Ph.D. in Economics, Associate Professor; *Volodymyr Kraevsky*, Doctor of Economics, Associate Professor; *Andrii Lisovyi*, Doctor of Economics, Professor; *Valentyna Martynenko*, Ph.D. in Economics, Associate professor; *Viktor Melnyk*, Doctor of Economics, Professor; *Anna Oleshko*, Doctor of Economics, Professor; *Volodymyr Osmiatchenko*, Doctor of Economics, Professor; *Yurii Pasichnyk*, Doctor of Economics, Professor; *Pavlo Pashko*, Doctor of Economics, Professor; *Vitalii Pylypiv*, Doctor of Economics, Professor; *Serhii Rippa*, Doctor of Economics, Professor; *Nadiia Stezhko*, Doctor of Economics, Associate Professor; *Olesia Suntsova*, Doctor of Economics, Professor; *Nataliia Tkachenko*, Doctor of Economics, Professor; *Kostiantyn Shvabii*, Doctor of Economics, Professor; *Amit Kumar*, PhD., MBA (Financnce), M.Com, Assistant Professor; *Annelena Lobb*, PhD, Associate Professor; *Badri Gechbaia*, Doctor of Economic, Professor; *Varadaraj Aravamudhan*, Ph.D, MBA, MPHIL, Professor; *Gozora Vladimír*, Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD., MBA; *Góral Justyna*, PhD, Assistant Professor; *Dźwigoł-Barosz Mariola*, Ph.D., Associate Professor; *Rafael Irizarry*, DrC, Professor of statistics; *Iskandar Muda*, Ph.D, SE, M.Si, Ak, CA, CSRS, CPA; *Miśkiewicz Radosław*, Ph.D., Associate Professor; *Mohd Zaini Abd Karim*, PhD, Professor; *Nowak Dariusz*, Dr hab., Professor UEP; *Safwan Al Salaimeh*, Phd, Professor; *Sipko Juraj*, Prof. Ing., PhD., MBA; *Tsiklashvili Natela*, Doctor of Economics, Professor.

Economic herald. Series: finance, accounting, taxation : the Scientific Professional Journal / Editorial Board : O. A. Shevchuk (Editor-in-chief) and others. – Irpin : University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020. – Issue 6. – 194 p.

The publication contains scientific articles, devoted to actual problems of the economy.

The scientific journal was founded to publish the results of scientific research on the theory and practice of finance, accounting, taxation and other areas of economic science.

For researchers, lecturers, graduate students, students and everyone interested in research in the field of economics.

The scientific journal is located on the open information platform OJS of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI (digital object identifier) – the scientific articles are assigned digital object identifier.

The journal is published in international scientometric databases, repositories and search engines: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), CiteFactor, J-Gate, EuroPub, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Vernadsky National Library of Ukraine.

The editorial board conducts systematic work on integration of the scientific publications in international electronic libraries, catalogs and scientometric databases in order to enter the world scientific information space, increase the rating of the journal and the citation indices of its authors. The editorial board working on the inclusion of the scientific journal in Scopus and Web of Science.

Address of the editorial board:
31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08205
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

During the reference to the materials of the scientific journal «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation» you need to use the transliterated title «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia».

© University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020

ЗМІСТ

Белінська Я. В., Федорова Т. Ю.
Тенденції розвитку автомобільного ринку Китаю....13

Борович О. В.
Аналіз сучасного стану обліку цільового фінансування у комунальних закладах охорони здоров'я....20

Воленко В. Г.
Оцінка ефективності державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів....29

Гурочкіна В. В.
Стратегування як інструмент розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці....40

Західна О. Р., Гузовата І. Р., Іщенко В. А.
Оцінка фінансової спроможності провідних об'єднаних територіальних громад Львівської області....54

Ізмайлов Я. О., Єгорова І. Г.
Досвід використання податку на додану вартість у країнах Європейського Союзу та перспективи його застосування в Україні....67

Калач Г. М., Винник Р. Ю.
Оцінка складових індексу інклюзивного розвитку України....77

Кравченко І. С., Тартачник Н. Г.
Удосконалення оподаткування викидів метану в атмосферу дифузними джерелами....88

Мельничук Г. С.
До питання запровадження в Україні податку на виведений капітал....98

Муніб Ахмад, Юсаф Алі Хан, Іртаза Іштіак, Мухаммед Масуд
Використання асиметрії у побудові моделі ARCH-GARCH під час аналізу валютних портфелів....108

Панасюк О. В.
Удосконалення аналізу та контролю за ринком алкогольних напоїв в Україні....125

Ружинська Н. О.
Система показників аналізу розвитку підприємств житлово-комунального господарства....135

Хачатрян В. В., Ткачук О. М., Менчинська О. М.
Світові тренди просторового науково-технічного розвитку бізнес-процесів....145

Шушакова І. К., Нікуліца Д. Р.
Організація управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області....158

Щербина А. А.
Економіко-правовий аналіз прав і відносин власності у проєкції
на управління та фінансування приватизованого житла.....168
Яворська О. Г.
Інтелектуальний капітал: економічна сутність,
формування та управління.....185

СОДЕРЖАНИЕ

Белинская Я. В., Фёдорова Т. Ю.
Тенденции развития автомобильного рынка Китая....13

Борович О. В.
Анализ современного состояния учета целевого финансирования в коммунальных учреждениях здравоохранения....20

Воленко В. Г.
Оценка эффективности государственного финансового контроля исполнения местных бюджетов....29

Гурочкина В. В.
Стратегирование как инструмент развития промышленных предприятий в эмерджентной экономике....40

Захидна О. Р., Гузовата И. Р., Ищенко В. А.
Оценка финансовой состоятельности ведущих объединенных териториальных общин Львовской области....54

Измайлов Я. А., Егорова И. Г.
Опыт применения налога на добавленную стоимость в странах Европейского Союза и перспективы его использования в Украине....67

Калач А. Н., Винник Р. Ю.
Оценка составляющих индекса инклюзивного развития Украины....77

Кравченко И. С., Тартачник Н. Г.
Совершенствование налогообложения выбросов метана в атмосферу диффузными источниками....88

Мельничук А. С.
К вопросу введения в Украине налога на выведенный капитал....98

Мунieб Ахмад, Юсаф Али Хан, Иртаза Иштиак, Мухаммед Масуд
Использование асимметрии в постройке модели ARCH-GARCH при анализе валютных портфелей....108

Панасюк О. В.
Совершенствование анализа и контроля за рынком алкогольных напитков в Украине....125

Ружинская Н. А.
Система показателей анализа развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства....135

Хачатрян В. В., Ткачук О. М., Менчинская Е. Н.
Мировые тренды пространственного научно-технического развития бизнес-процессов....154

Шушакова И. К., Никулица Д. Р.
Организация управленческого учета на производственных предприятий Черниговской области....158

Щербина А. А.
Экономико-правовой анализ прав и отношений собственности в проекции на управление и финансирование приватизированного жилья.....168
Яворская О. Г.
Интеллектуальный капитал: экономическая сущность, формирование и управление.....185

CONTENTS

Belinska Ya. V., Fedorova T. Yu.
The Modern Development Vectors of Chinese Automotive Market....13

Borovych O. V.
Analysis of the Current State of Accounting Targeted Financing in Municipal Health Care Facilities....20

Volenko V. G.
Assessment of the Efficiency of State Financial Control Follow up of Local Budgets....29

Hurochkina V. V.
Strategizing as Apparatus of Development Industrial Enterprise in Economic Emergence....40

Zahidna O. R., Guzovata I. R., Ishchenko V. A.
Assessment of the Financial Capacity of the Leading United Territorial Communities of the Lviv Region....54

Izmaylov Ya. O., Yegorova I. G.
Experience of Applying Tax on Added Value in the Countries of the European Union and Prospects for Its Use in Ukraine....67

Kalach H. M., Vynnyk R. Yu.
Assessment of the Components of the Index of Inclusive Development of Ukraine....77

Kravchenko I. S., Tartachnik N. G.
Improvement of Taxation of Methane Emissions Into the Atmosphere by Diffusive Sources....88

Melnichuk A. S.
On the Issue of the Introduction the Exit Capital Tax in Ukraine....98

Muneeb Ahmad, Yousaf Ali Khan, Irtaza Ishtiaq, Muhammad Masood
Application of Skewness in Passing of ARCH-GARCH Model Commence for Currency Portfolios....108

Panasiuk O. V.
Improvement of Analysis and Control of the Alcoholic Beverage Market in Ukraine....125

Ruzhynska N. O.
System of Development Analysis Indicators Enterprises of Housing and Communal Services....135

Khachatrian V. V., Tkachuk O. M., Menchynska O. M.
World Trends of Spatial Scientific and Technical Development of Business Processes....145

Shushakova I. K., Nikulitsa D. R.
Organization of Management Accounting at Industrial Enterprises of the Chernihiv Region....158

Shcherbyna A. A.
Economic and Legal Analysis of Property Rights and Relations in the
Projection on Management and Financing of Privatized Housing.....168
Yavorska O. G.
Intellectual Capital: Economic Essence,
Development and Governance.....185

УДК 339.13.017:629.331
JEL L62
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.13-19

Ya. Belinska,
Doctor of Economics, Professor
e-mail: 071065@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-9685-0434;
T. Fedorova,
University of the State Fiscal Service of Ukraine
e-mail: tanechka1997fedorova@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7827-068X

THE MODERN DEVELOPMENT VECTORS OF CHINESE AUTOMOTIVE MARKET

The article examines the essence and aspects of the Chinese car market development. The effect of this development on the structure of supply and demand for cars in different countries is analyzed. The features of the government sponsorship policy for new energy vehicles are characterized. It is estimated that China's automotive industry ranks the first place in the world ranking for the number of manufactured and sold cars. The need to explore current tendencies in Chinese automotive sector and its impact on the global car market in general has been determined. There are made conclusions regarding measures to maintain China's position on the global automotive market.

Key words: *the automotive market of China, government sponsorship policy, subsidies, joint ventures, new energy vehicles.*

Я. В. Белінська, Т. Ю. Федорова. Тенденції розвитку автомобільного ринку Китаю

На сучасному етапі поглибленого розвитку міжнародних економічних відносин постає питання визначення Китаю як одного з локомотивів глобалізації та її проявів. Важливими складовими успіху Китаю є експорт автомобільної продукції, покращення транспортної інфраструктури, інвестиції в автомобільну промисловість та отримані переваги після вступу до СОТ (Світової організації торгівлі).

Наразі китайські бренди автомобілів користуються великим попитом на закордонних ринках та в межах самого Китаю, при цьому спостерігається баланс між обсягами продажів та оптимальними цінами на продукцію.

Китай виступає єдиним найбільшим ринком для багатьох світових брендів, що є наслідком прагнення іноземних конкурентів закріпитись на ринку Китаю за рахунок поступової інтеграції з місцевими виробниками.

Мета дослідження: визначити особливості автомобільного сектору Китаю, проаналізувати його позитивні та негативні риси і запропонувати шляхи вирішення проблем.

У роботі використані такі методи дослідження: метод статистичних даних, метод експертної оцінки, метод системного аналізу.

© Ya. Belinska, T. Fedorova, 2020

Китай входить у трійку світових лідерів з виробництва та продажу автомобілів, значно випереджаючи США та Японію. Варто наголосити, що уряд впроваджує активну політику щодо підтримки розвитку автомобільного сектору Китаю, яка включає застосування податкових пільг, субсидій, зниження експортного квотування та залучення державних інвестицій для розширення бази виробництва «автомобілів нового покоління».

Перед автомобільним сектором Китаю існують певні виклики: широкі міжрегіональні торговельні бар'єри, які захищають місцевих виробників від конкуренції з боку іноземних фірм; ризик значних втрат у процесі виробництва та просування продукції, який поділяється на стратегічний, структурний, операційний і культурний.

У статті досліджено сутність та аспекти розвитку автомобільного ринку Китаю. Проаналізовано вплив цього розвитку на структуру попиту і пропозиції на автомобілі в різних країнах світу. Охарактеризовано особливості державної політики підтримки нового енергетичного транспорту. З'ясовано, що автомобільна галузь Китаю займає перше місце у світовому рейтингу за кількістю вироблених і проданих автомобілів. Виявлено необхідність дослідити сучасні тенденції розвитку автопрому Китаю і його вплив на світовий автомобільний ринок у цілому. Зроблено висновки щодо заходів для збереження позиції Китаю на світовому ринку автомобільної продукції.

Ключові слова: *автомобільний ринок Китаю, державна політика підтримки, субсидування, спільні підприємства, нові енергетичні транспортні засоби.*

The purpose of the study is to identify the features of China's automotive market, analyze its positive and negative characteristics and suggest ways to solve the problems.

The formulation of the problem. At the stage of in-depth international economic relations development, the question of defining China as one of the globalization locomotives arises. Essential components of China's success are the export of car products, transport infrastructure improvement, investment in the automotive industry and benefits gained since joining the WTO (World Trade Organization).

At present, Chinese car brands are in great demand on foreign markets and within China itself, with a balance between sales volumes and optimal product prices.

China is the single largest market for many global brands, which is a consequence of the foreign competitors' desire to gain a foothold in the Chinese market by means of gradual integration with local manufacturers.

The analysis of recent research and publications. The works of the following scientists are dedicated to the study of the Chinese car industry: Jin Chen, C.-Y. Cynthia Lin Lawell, Yuan Chen, Yunshi Wang. Jin Chen considers the integration of China's automotive companies with European, American, Japanese and Korean car brands as one of the trends on the modern global automotive market. He points out that in order to adapt to changing conditions on the Chinese car market, European and American manufacturers, such as Volkswagen and General Motors, have developed strategies, which are focused on compact cars with annual model range production and purchase of separate parts from local suppliers.

Yunshi Wang, C.-Y. Cynthia Lin Lawell and Yuan Chen analyze the situation on the car market of China and government policy controlling the operation activity of automotive enterprises, as well as measures to encourage local manufacturers. In their work, they noted that Chinese vehicle manufacturers can be divided into two types: manufacturers of indigenous brands such as BYD,

Geely and Chery; and joint ventures between domestic and foreign manufacturers, such as Shanghai Automotive Investment Company (SAIC) with Hyundai, Dongfeng with Honda, etc. Researchers also signalize that market and non-market mechanisms are implemented in major Chinese cities with vehicle licenses as the main way to deal with pollution and congestions.

Presentation of the main results and their justification. China is one of three global leaders in car production and sales and significantly ahead of the USA and Japan (Figure 1). Accordingly, the amount of cars manufactured in China was 25,721m units in 2019, which has grown by 7,456m units for 10 years. Taking into consideration this fact, it is necessary to point out, that Chinese automotive sector development is due to scientific and technical achievements applying the experience of the Western European countries, the USA and Japan.

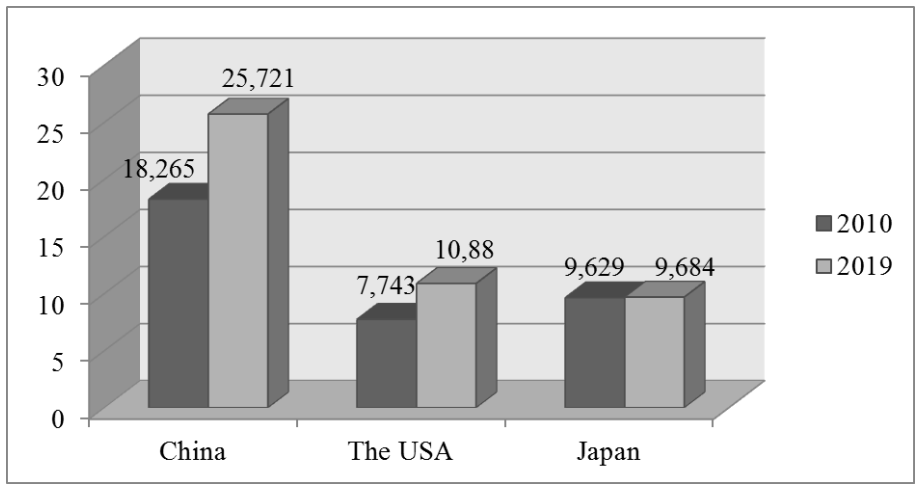

Fig. 1. The car production dynamics in the leading countries of the world in 2010–2019 (million units)

Source: formed according to [6].

The largest car manufacturers in China are Dongfeng Motors, Changan Automobile, FAW Group, SAIC-Wuling Automobile-GM, Zhejiang Geely Holding Group, Great Wall Motors, Byd Auto Co. Ltd., Brilliance Auto Group, Chery Automobile Company Ltd., Lifan Group (Figure 2). The vehicle sales success of these companies is a consequence of the combination of prudent government policy to support car industry development and tactical steps of companies, relatively implemented to the production, marketing and management strategies.

It should be mentioned the important peculiarity. When entering the Chinese market, foreign firms establish joint ventures with local companies, this allows the manufacturers in China to gain access to new production technologies.

According to the policy governing the car market, local firms, on the one hand, can set up joint ventures with several foreign companies. So, Dongfeng Motors works with Nissan, Honda, Kia and PSA; Shanghai Auto cooperates with General Motors and Volkswagen. On the other hand, a foreign carmaker is allowed to set up joint ventures with two Chinese automotive companies. Accordingly, Honda cooperates with both Dongfeng Group and Guangzhou Auto; Toyota cooperates with both FAW and Guangzhou Auto (Yuan Chen, C.-Y. Cynthia Lin Lawell,

Yunshi Wang, 2020) [8]. Joint ventures with leading car firms are two-thirds of the passenger car market, the rest are local brands.

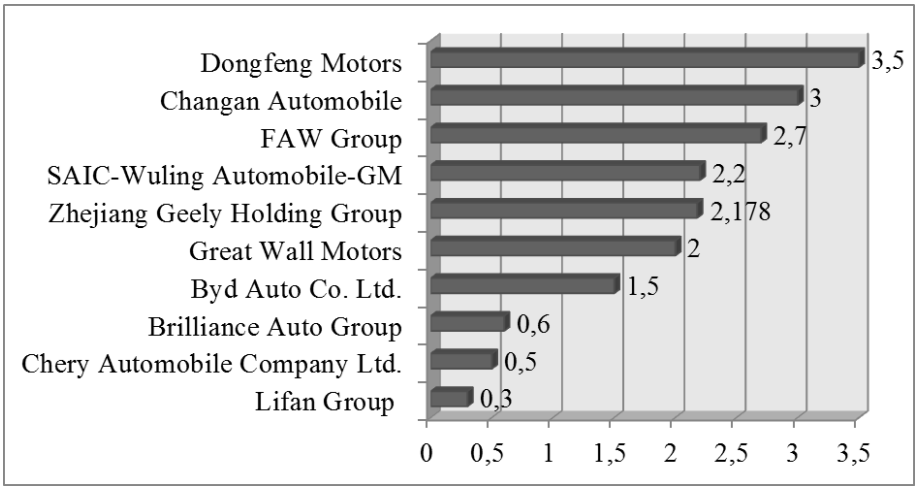

Fig. 2. The car sales volume of the largest Chinese manufacturers in 2019 (million units)
Source: formed according to [2; 4].

It should be noted, that the government pursues the active policy to support the development of automotive sector in China, which includes the use of tax incentives, subsidies, reduced export quotas and public investment to expand the production base of «new generation cars».

Within the framework of this policy, China pays attention to new energy vehicles as one of the overcoming environmental problems aspects (Figure 3). Thus, their sales in 2015 reached 295k units, in 2019 – 1,019m units and took China to a qualitatively new level. Experts predict an increase in the number of sold cars to 1,508m units in 2022.

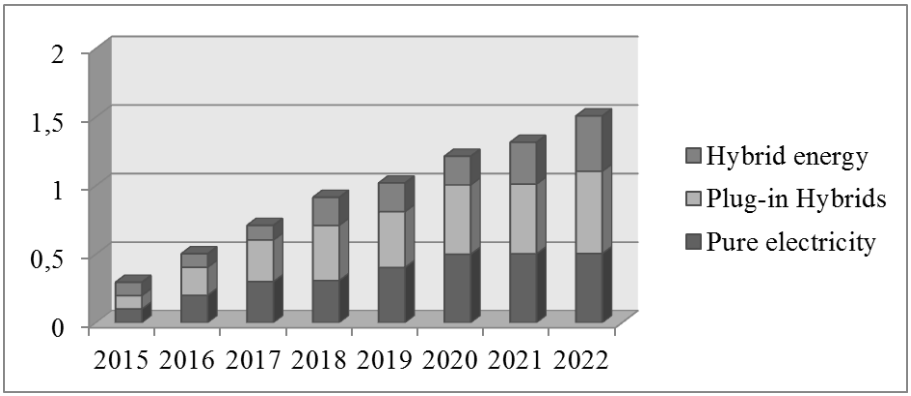

Fig. 3. The production foresight of new energy vehicles in China from 2015 to 2022 (million units)
Source: formed according to [7, c. 6].

Regarding to the approved plan, China continues the subsidies on purchase of new energy cars until 2022 and tax exemption for two years. However, the subsidies will be provided when purchasing passenger cars that cost less than 300k yuan ($ 42,376). Overall, China plans to reduce the subsidies by 20 % to 2021 and 30 % to 2022, added the Ministry of Finance in China [1]. «At the whole, the formal studies on NEV policy mainly focus on the two-way interaction between two of the three aspects (technology, market, and policy), similar to how the customer demand determines the policy and the decision role of technical efficiency to the market» (Peng Yu, Jian Zhang, Defang Yang, Xin Lin, Tianying Xu, 2019, p. 3) [5].

Concerning the activity of enterprises, Chinese carmakers implement the promotion and copycat strategies, which are focused on compact cars with limited bandwidth. «Chery, BYD and Geely, which are «new big three», study the structure, functions and basic technologies of foreign manufacturers using the observation and analysis method of components by means of dismantling products» (Jin Chen, 2017, p. 250) [3]. After that these companies research the information about the production methods, operating principles and drawings. When Chinese manufacturers imitate foreign cars, they consider the terms of intellectual property registration in advance to avoid lawsuits.

Another important aspect is marketing strategy realization, which is aimed at the fact that consumers increasingly require additional connection to modern technologies, it represents the growing integration of cars and the Internet navigation programs. It was estimated that in 2015 there were 600m people who used mobile phones in a car. It is forecast that by 2021 60 % of the population will live in populous urban centers and need more connectivity with telecommunication networks [7, p. 5]. Baidu, Alibaba and Tencent are reviewing their strategies on the automotive market, and this process plays a considerable role in the design and application of digital marketing. But, it is necessary to emphasize, there are challenges to the car sector in China:

1) interregional trade barriers, which protect local manufacturers from competition with foreign firms – in this case joint ventures and national enterprises have major market shares in the country of headquarters, than at the national level, beside this local protectionism, such as subsidies for domestic brands, is a factor restricted automotive industry development in China;

2) the risk of significant losses in the process of production and product promotion, which is divided into the strategic, structural, operational and cultural risks (Table 1).

Table 1

The kinds of losses risks at the car enterprises in China

Strategic	Structural	Operational	Cultural
1) Presence in different markets; 2) international expansion; 3) the cost of improving production technology.	1) Too many locations; 2) lack of the corporate control mechanism; 3) lack of proper personnel management in different locations.	1) Lack of know-how transfer in certain areas (freezing); 2) outsourcing without understanding the consequences; 3) high transport costs between subsidiaries; 4) lack of cost structure transparency.	1) Non-compliance with engineering ethics; 2) large reliance on the historical experience of cost understatement.

Source [7, c. 17].

In order to solve the problems mentioned above, a number of the following steps are to be carried out:

1) to look over the existing subsidy accrual system;

2) to modernize the business structure at the company level;

3) to determine new ways of increasing the benefits and cutting the costs.

Conclusions. The car market of China is the biggest market in the world and has enormous potential for growth. Measures that are actively carried out by the government – investment, subsidies, export stimulation - contribute to the new energy cars market development, which is an indicator of the qualitative transition of the automotive industry to the modern standards of quality, environmental friendliness and safety. Chinese companies rely on innovative research and the introduction of the latest technologies to modernize car production and marketing, thus ensuring the creation of «smart transport». However, there are negative trends such as excessive domestic production subsidies, the trade barriers (quotas) and high cost of cars due to the significant structural, operational and other costs in the production process. Therefore, domestic companies have to give attention to such key aspects as rising brand competitiveness, giving preference to electric and eco-cars, cost optimization through the modeling an optimal value chain to keep the position on the global automotive market.

Further exploration on this topic is promising, because China's car sector is rapidly developing and encourages foreign counterparties to invest in this industry.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Китай цього року скоротить субсидії на нові енергетичні транспортні засоби на 10 %. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/article/us-china-autos-electric-subsidies/china-to-cut-new-energy-vehicle-subsidid-by-10-this-year-idUSKCN225177

2. Продажі Geely сягають 2,178 млн од. у 2019 р. URL: https://www.just-auto.com/news/geely-sales-reach-2178-million-units-in-2019_id193036.aspx

3. Джин Чень. Китайський автомобільний ринок та стратегії європейських, американських, японських, корейських та китайських автовиробників. *Міжнародні відносини та дипломатія.* 2017. № 5. С. 241–257. URL: https://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/595ca10ab34a7.pdf

4. Найуспішніші виробники автомобілів у Китаї. URL: https://www.toptengama.com/topten/car-manufacturers-china/#id-1

5. Пен Ю, Цзянь Чжан, Дефанг Ян, Сінь Лінь, Тяньюнь Сю. Еволюція китайської індустрії нових енергетичних автомобілів з точки зору технічно-ринково-політичної бази. *Стійкість*. 2019. № 11. URL: https://www.mdpi.com/2071-1050/11/6/1711/htm

6. Статистика виробництва. *Міжнародна організація автовиробників*. URL: http://www.oica.net/production-statistics/

7. Довідник з автомобільної промисловості PwC (Видання 2017). Китайський автомобільний ринок: свідки трансформації. *PwC*. 2017. С. 38. URL: https://www.pwccn.com/en/automotive/pwc-auto-industry-blue-book.pdf

8. Юань Чень, Сінтія Лін Лауелл, Юнші Ван. Китайська автомобільна промисловість та державна політика. *Каліфорнійський університет у Девісі*. 2020. С. 30. URL: http://clinlawell.dyson.cornell.edu/China_auto_mkt_JTRF_paper.pdf

REFERENCES

1. China to cut new energy vehicle subsidies by 10 % this year. *Reuters*. (2020, April 23). URL: https://www.reuters.com/article/us-china-autos-electric-subsidies/china-to-cut-new-energy-vehicle-subsidies-by-10-this-year-idUSKCN225177

2. Geely sales reach 2,178 million units in 2019. (2020, January 14). URL: https://www.just-auto.com/news/geely-sales-reach-2178-million-units-in-2019_id193036.aspx

3. Jin Chen. (2017). The Chinese Automobile Market and the Strategies of European, American, Japanese, Korean and Chinese Auto Makers. *International Relations and Diplomacy,* (5), 241–257. DOI: 10.17265/2328-2134/2017.05.001

4. Most Successful Car Manufacturers in China. (2019). URL: https://www.toptengama.com/topten/car-manufacturers-china/#id-1

5. Peng Yu, Jian Zhang, Defang Yang, Xin Lin, Tianying Xu. (2019, March 21). The Evolution of China's New Energy Vehicle Industry from the Perspective of a Technology–Market–Policy Framework. *Sustainability*, (11). DOI: 10.3390/su11061711

6. Production statistics. *International organization of Motor Vehicle Manufacturers*. (2019). URL: http://www.oica.net/production-statistics/

7. PwC Automotive Industry Bluebook (2017 Edition). China Automotive Market: Witnessing the Transformation. *PwC*. (2017). URL: https://www.pwccn.com/en/automotive/pwc-auto-industry-blue-book.pdf

8. Yuan Chen, C.-Y. Cynthia Lin Lawell, Yunshi Wang. (2020). The Chinese Automobile Industry and Government Policy. *University of California at Davis*, (30). URL: http://clinlawell.dyson.cornell.edu/China_auto_mkt_JTRF_paper.pdf

Я. В. Белинская, Т. Ю. Фёдорова. Тенденции развития автомобильного рынка Китая

В статье исследованы сущность и аспекты развития автомобильного рынка Китая. Проанализировано влияние данного развития на структуру спроса и предложения на автомобили в разных странах мира. Охарактеризованы особенности государственной политики поддержки нового энергетического транспорта. Определено, что автомобильная отрасль Китая занимает первое место в мировом рейтинге по количеству произведённых и проданных автомобилей. Выявлена необходимость исследовать современные тенденции развития автопрома Китая и его влияние на мировой автомобильный рынок в целом. Сделаны выводы касательно мер для сохранения положения Китая на мировом рынке автомобильной продукции.

Ключевые слова: *автомобильный рынок Китая, государственная политика поддержки, субсидирование, совместные предприятия, новые энергетические транспортные средства.*

Стаття надійшла до редколегії 17 вересня 2020 року

УДК 657.1.014.132
JEL M41
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.20-28

О. В. Боровіч,
к.е.н., доцент,
Університет Короля Данила,
Івано-Франківськ
e-mail: oksana.borovych@ukd.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-1367-1829

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ОБЛІКУ ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ У КОМУНАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розкрито відсутність у нормативних документах з бухгалтерського обліку рекомендацій щодо порядку відображення в обліку операцій про рух цінностей, отриманих як цільове фінансування. За результатами проведеного дослідження запропоновано методику аналітичного обліку на рахунку 48 «Цільове фінансування і цільові надходження», яка дозволяє зручно і прозоро отримувати повну інформацію про одержані кошти й цінності як цільове фінансування, а також їх витрачання за призначенням.

Ключові слова: *безоплатно отримані активи, бюджетні кошти, заклади охорони здоров'я, комунальні неприбуткові підприємства, цільове фінансування.*

О. В. Борович. Анализ современного состояния учета целевого финансирования в коммунальных учреждениях здравоохранения

В статье раскрыто отсутствие в нормативных документах по бухгалтерскому учету рекомендаций о порядке отражения в учете операций о движении ценностей, полученных как целевое финансирование. По результатам проведенного исследования предложена методика аналитического учета на счете 48 «Целевое финансирование и целевые поступления», которая позволяет удобно и прозрачно получать полную информацию о полученных средствах и ценностях как целевое финансирование, а также их расходование по назначению.

Ключевые слова: *безвозмездно полученные активы, бюджетные средства, учреждения здравоохранения, коммунальные неприбыльные предприятия, целевое финансирование.*

Метою статті є узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій стосовно удосконалення методики обліку цільового фінансування у комунальних підприємствах медичної сфери.

Постановка проблеми. Реформою системи охорони здоров'я України передбачено реорганізацію, тобто перетворення медичних закладів у повноцінні суб'єкти господарювання, зокрема у комунальні неприбуткові підприємства. Такі підприємства

© Борович О. В., 2020

отримують кошти на здійснення діяльності від Національної служби охорони здоров'я України за програмою медичних гарантій; дотації й медичні субвенції з державного або місцевих бюджетів; доходи від надання платних послуг, що передбачені статутом тощо.

Тобто в сучасних умовах бюджетні кошти залишаються основним інструментом розвитку системи охорони здоров'я України. Однак зростання обсягів бюджетних видатків на програми підтримки медичних закладів не супроводжується суттєвим зростанням якості наданих послуг, що вимагає особливої уваги до питань обліку коштів цільового фінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань теорії та практики обліку цільового фінансування проводили багато вітчизняних учених. Наприклад, колективом авторів Інституту аграрної економіки УААН під керівництвом Г. І. Зуба, В. М. Жука, І. В. Герасимука розроблено методичні рекомендації з нормативного, бухгалтерського та податкового забезпечення державної фінансової підтримки підприємств АПК [3].

Праці О. С. Височан, О. О. Височан, А. І. Ясінської, О. В. Усачової та О. А. Чистякова присвячено удосконаленню методики обліку цільового фінансування в ОСББ та житлових кооперативах [1, с. 17–24].

Незважаючи на вже існуючий вагомий науковий доробок, питанню обліку цільового фінансування в комунальних закладах охорони здоров'я приділяється недостатня увага. Наявність специфічних умов фінансування таких підприємств потребує детального їх вивчення і врахування під час відображення в системі аналітичних рахунків бухгалтерського обліку і подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Трактування терміна «цільове фінансування» має велику кількість тлумачень. На підставі аналізу наукових публікацій вважаємо, що цільове фінансування – це допомога від держави, інших фізичних або юридичних осіб суб'єкту господарювання грошовими коштами чи іншими активами, що отримуються останнім на умовах безповоротності, безоплатності й цільового призначення. До такого фінансування медичні комунальні заклади включають кошти та/чи цінності, які надходять як фінансування на здійснення конкретних програм (крім тих, що отримані за програмою медичних гарантій) і на забезпечення статутної діяльності.

Основними принципами цільового фінансування є безповоротність (суб'єкт господарювання не повертає отримані кошти), безоплатність (отримувач не сплачує відсотки за користування коштами) та цільове призначення (передбачає надання коштів суб'єкту господарювання на конкретні цілі, визначені програмою, тощо).

Варто зазначити, що кошти, отримані, згідно з договором, із НСЗУ, не належать до цільового фінансування та відображаються як дебіторська (кредиторська) заборгованість та дохід від реалізації робіт і послуг.

Відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 кошти цільового фінансування і цільових надходжень можуть надходити як субсидії, асигнування з бюджету та позабюджетних фондів, цільові внески фізичних та юридичних осіб тощо [2]. Для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух коштів фінансування заходів цільового призначення (зокрема, отримана гуманітарна допомога) призначено рахунок 48 «Цільове фінансування і цільові надходження». За кредитом цього рахунку відображаються кошти цільового призначення, отримані підприємством для

фінансування певних заходів, а за дебетом – суми, використані за певними напрямами, визнання їх доходом, а також повернення невикористаних сум. До рахунку 48 «Цільове фінансування і цільові надходження» включено такі субрахунки [2]:

– 481 «Кошти, вивільнені від оподаткування». На цьому субрахунку узагальнюється інформація про кошти, вивільнені від оподаткування у зв'язку з наданням пільг з податку на прибуток, та їх використання на реалізацію заходів цільового призначення відповідно до законодавства;

– 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів», його призначено для узагальнення інформації про кошти, отримані з бюджету та державних цільових фондів, та їх використання;

– 483 «Гуманітарна допомога», на якому узагальнюється інформація про надходження та використання гуманітарної допомоги;

– 484 «Інші кошти цільового фінансування і цільових надходжень», його призначено для узагальнення інформації про надходження та використання коштів, які не відображаються на інших субрахунках рахунку 48 «Цільове фінансування і цільові надходження».

Кредитове сальдо цього рахунку відображає залишок зобов'язання підприємства щодо виконання певних умов з використання отриманих коштів. Такий залишок включає, зокрема, суму капітальних інвестицій і залишків запасів, що придбані за кошти місцевого чи державного бюджетів та як благодійна допомога. Аналітичний облік коштів цільового фінансування і цільових надходжень та їх витрачання ведеться за їх призначенням і джерелами надходжень.

Цільове фінансування не визнається доходом, доки не існує підтвердження того, що воно буде отримане та підприємство виконає умови щодо такого фінансування [5], зокрема доки підприємство не використає кошти за цільовим призначенням (на цілі, передбачені бюджетною цільовою програмою).

Залежно від цільового призначення отриманих коштів пунктами 17, 18 та 19 П(С)БО 15 «Дохід» встановлено додаткові умови визнання цільового фінансування доходом, а саме:

– отримане цільове фінансування (зокрема, кошти, вивільнені від оподаткування у зв'язку з наданням пільг з податку на прибуток підприємств) визнається доходом упродовж тих періодів, в яких були визнані витрати, пов'язані з виконанням умов такого фінансування;

– цільове фінансування капітальних інвестицій визнається доходом упродовж періоду корисного використання відповідних об'єктів інвестування (основних засобів, нематеріальних активів тощо) пропорційно до суми нарахованої амортизації цих об'єктів;

– якщо здійснюється фінансування для компенсації витрат (збитків) підприємства та для надання підтримки підприємству без установлення умов його витрачання на виконання у майбутньому певних заходів, то таке фінансування визнається дебіторською заборгованістю з одночасним визнанням доходу [5].

З огляду на зазначене бачимо, що по-різному обраховується час визнання доходу, а тому облік списання цільового фінансування має свої особливості, які полягають у застосуванні різної системи рахунків як синтетичних, так і аналітичних. Необхідність контролю цільового використання коштів, отриманих як цільове фінансування, обумовлює потребу в організації належного їх аналітичного обліку. Отже, розглянемо все по черзі.

Оскільки комунальні медичні заклади є неприбутковими організаціями, тому досліджуємо порядок обліку на субрахунку 481 «Кошти, вивільнені від оподаткування».

Для отримання аналітичної інформації, необхідної для складання спеціалізованої звітності про використання коштів на субрахунку 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів», пропонуємо побудувати дворівневу систему аналітичних рахунків: перший рівень – за призначенням і джерелами надходжень; другий – за цільовими програмами (пакетами медичних послуг) та кодами видатків кошторису. Відповідно до зазначеної мети до вказаного субрахунку доцільно відкривати два аналітичні рахунки першого порядку: 4821 «Цільові кошти з місцевого бюджету» та 4822 «Цільові кошти з державного бюджету». Кожен з них міститиме чотири аналітичні рахунки другого порядку – «Цільові кошти на виконання основної діяльності», «Комунальні послуги», «Лікування хвороби COVID-19», «Кошти на капітальні інвестиції».

Залежно від встановленого порядку отримання та використання кошти цільового фінансування надходять на поточний рахунок підприємства-одержувача, відкритий в обслуговуючому банку, або на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби. Нагадаємо, що такі кошти повинні використовуватися суб'єктом господарювання суто за цільовим призначенням. Для виконання цієї умови доцільно належно організувати аналітичний облік на рахунку 31 «Рахунки в банках», до якого пропонуємо таку систему аналітичних рахунків: 3111 «Рахунки в органах казначейства», 3112 «Рахунки в установах банків». Кожен з них міститиме три аналітичні рахунки другого порядку: «Цільові кошти на виконання основної діяльності», «Кошти на боротьбу з хворобою COVID-19», «Кошти на капітальні видатки». До останніх відкриватимуться аналітичні рахунки третього порядку, на яких відображатиметься інформація про кошти, отримані на видатки за КЕКВ.

Такий підхід до формування інформації, на нашу думку, дозволить за допомогою даних бухгалтерського обліку отримувати оперативну інформацію про джерела фінансування, стан та рух цільових коштів не тільки у розрізі програм, але й кодів класифікації видатків кошторису.

Покажемо на прикладах як відображатиметься у системі аналітичних рахунків бухгалтерського обліку рух коштів цільового фінансування залежно від його мети.

І. Облік нематеріальних активів та основних засобів, отриманих за кошти цільового фінансування

Комунальні підприємства, а також ті суб'єкти господарювання, які отримують кошти з бюджету (місцевого та державного) на первісну вартість введених в експлуатацію нематеріальних активів та основних засобів, придбаних за кошти цільового фінансування, визнають доходи майбутніх періодів і зменшують цільове фінансування. Щомісяця на суму амортизації, нарахованої на такі активи, вказаний дохід зменшується з визнанням неопераційного доходу звітного періоду, для узагальнення інформації про останній призначений субрахунок 745 «Дохід від безоплатно одержаних активів».

Варто зазначити, що Інструкцією № 291 до доходів майбутніх періодів віднесено доходи у вигляді одержаних авансових платежів за здані в оренду основні засоби й інші необоротні активи (авансові орендні платежі), передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання, виручка від продажу квитків транспортних і театрально-видовищних підприємств, абонентна плата за користування засобами зв'язку тощо [2]. Як бачимо, таке визначення є неповним і потребує уточнення з урахуванням особливостей порядку списання цільового фінансування.

Рахунок 69 «Доходи майбутніх періодів» пасивний, за кредитом відображається сума одержаних доходів майбутніх періодів, за дебетом – їх списання на відповідні рахунки

обліку доходів та включення до складу доходів звітного періоду [2]. Залишок на цьому рахунку відображає суму доходів суб'єкта господарювання, що належать до доходів майбутніх звітних періодів. Аналітичний облік доходів майбутніх періодів ведеться за їх видами, датами їх утворення і визнання доходами звітного періоду.

З метою правильного відображення операцій з витрачання коштів цільового фінансування у спеціалізованій звітності комунальним підприємствам доцільно відкривати аналітичні рахунки, на яких кошти розмежовують за пакетами медичних послуг та кодом економічної класифікації видатків, зазначеним у банківських виписках. Пропонуємо облік доходів майбутніх періодів вказаним суб'єктам господарювання здійснювати на таких аналітичних рахунках: 6911 «Доходи від списання цільового фінансування з державного бюджету», 6912 «Доходи від списання цільового фінансування з місцевого бюджету», 6921 «Інші доходи майбутніх періодів». Такий порядок обліку уможливлює формування необхідної інформації для потреб складання спеціалізованої звітності та звіту про доходи і витрати надавача зокрема.

Наприклад, комунальний медичний заклад 16 червня 2020 р. отримав кошти з місцевого бюджету для придбання антибактеріального розпилюючого боксу купівельною вартістю 54 600 грн. Бокс введений в експлуатацію у місяці придбання, термін корисного використання 5 років.

У таблиці 1 наведено порядок відображення у системі рахунків бухгалтерського обліку коштів цільового фінансування.

Таблиця 1

Облік основних засобів, отриманих за кошти цільового фінансування

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
1.	На поточний рахунок отримано фінансування з місцевого бюджету	3 111	48 211	54 600
2.	Перераховано кошти постачальнику за розпилюючий бокс	371	311	54 600
3.	Відображено податковий кредит з ПДВ (54 600 × 7/107, ставка ПДВ з медобладнання 7 %)	641	644	3 572
4.	Визнано дохід від використання коштів цільового фінансування у сумі податкового кредиту з ПДВ	48 211	745	3 572
5.	Отримано розпилюючий бокс від постачальника	15 222*	631	51 028
6.	Відображено податковий кредит з ПДВ	644	631	3 572
7.	Введено в експлуатацію розпилюючий бокс	104	15 222	51 028
8.	Проведено взаємозалік заборгованостей	631	371	54 600
9.	Визнано доходи майбутніх періодів на суму списаного цільового фінансування (54 600 – 3 572)	48 211	6 921	51 028
10.	Нарахована амортизація у місяці, наступному після місяця введення в експлуатацію (51 028 / (12 × 5)	23 122**	1 312	850,47
11.	Визнано інший дохід на суму амортизації, нарахованої на об'єкт основних засобів, придбаний за кошти цільового фінансування	6 921	745	850,47

*15222 «Придбання основних засобів за кошти місцевого бюджету» – аналітичний рахунок другого порядку до рахунку 15 «Капітальні інвестиції».

**23122 «Витрати із надання послуг за кошти місцевого бюджету» – аналітичний рахунок другого порядку до рахунку 23 «Виробництво».

Джерело: розробка автора.

Наведений у таблиці порядок обліку дозволяє збалансувати визнані підприємством доходи і витрати звітного періоду. Також варто зазначити, що облік витрат на поліпшення та модернізацію основних засобів (які належать на збільшення первісної вартості таких об'єктів), понесених за кошти цільового фінансування, ведеться в такому ж порядку, як і їх придбання.

ІІ. Облік цільового фінансування, використаного на придбання запасів

На вартість придбаних за бюджетні кошти (або отриманих у натуральній формі), але не списаних (не використаних) запасів в обліку цільове фінансування не зменшується. Одночасно під час списання зі складу таких активів на суму визнаних витрат збільшується інший операційний цільовий дохід, інформація про який узагальнюється на субрахунку 718 «Дохід від безоплатно одержаних необоротних активів».

У таблиці 2 наведено порядок відображення у системі рахунків бухгалтерського обліку операцій з надходження запасів, отриманих за кошти цільового фінансування.

Таблиця 2

Облік надходження основних засобів, отриманих за кошти цільового фінансування

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
		Дебет	Кредит	
1.	На поточний рахунок отримано фінансування з місцевого бюджету	3 111	48 211	4 830
2.	Отримано від постачальника антисептик для рук «Дезовір»	20 122*	631	4 025
3.	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	631	805
4.	Зменшено цільове фінансування та визнано інший операційний дохід на суму ПДВ	48 211	718	805
5.	Списано запаси, використані на:			
	– надання медичних послуг	23 122**	20 122	2 300
	– загальновиробничі потреби	91 122	20 122	1 500
	– адміністративні потреби	92 122	20 122	225
6.	Зменшено цільове фінансування та визнано інший операційний дохід на вартість списаних запасів	48 211	718	4 025

*20122 «Запаси, придбані за кошти місцевого бюджету» – аналітичний рахунок другого порядку до субрахунку 201 «Сировина і матеріали».

**23122 «Витрати із надання послуг за кошти цільового фінансування» – аналітичний рахунок другого порядку до рахунку 23 «Виробництво».

Джерело: розробка автора.

ІІІ. Облік коштів, отриманих на покриття збитків

Вказана умова стосується випадків, у яких держава, здійснюючи фінансування підприємства, не висуває окремих вимог щодо напрямів використання отриманих коштів або не вимагає досягнення в майбутньому певних показників. Тобто фінансування відбувається у вигляді компенсації вже понесених раніше втрат. Відповідно до п. 19 П(С)БО 15 «Дохід» цільове фінансування, надане для компенсації витрат (збитків), які визнало підприємство, та фінансування для надання підтримки підприємству без установлення умов його витрачання на виконання у майбутньому певних заходів

визнаються дебіторською заборгованістю з одночасним визнанням доходу [5]. Таке фінансування зменшується під час отримання компенсації цільових витрат.

Запропонований стандартом порядок обліку, на нашу думку, буде обґрунтованим, якщо суб'єкт господарювання на дату визнання дебіторської заборгованості має цілковиту впевненість в отриманні компенсації від держави. З П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» дебітори – це юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [4]. Крім того, за такими операціями чинними нормативними актами не передбачено ні надання державою підтвердження комунальним закладам про належні до отримання грошові кошти з бюджету, ні виконання отримувачем робіт (послуг) чи надання товарів у рахунок їх отримання.

Отже, проаналізувавши типову кореспонденцію рахунків, бачимо, що субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» є транзитним. У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільніше було б в обліку здійснювати не три, а два записи: 1) дебет 311 «Рахунки в банках» та кредит 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів» – під час отримання компенсації від держави; 2) дебет 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів» і кредит 718 «Дохід від безоплатно одержаних оборотних активів» – під час списання на доходи використаного цільового фінансування.

Висновки. Провівши аналіз нормативних документів з обліку основних засобів, нематеріальних активів та запасів, зроблено висновок, що на законодавчому рівні не наведена типова кореспонденція рахунків з обліку таких активів, отриманих за кошти цільового фінансування. Вищенаведене обумовлює необхідність визнання цільового фінансування повноцінним об'єктом бухгалтерського обліку та розробки чітких рекомендацій щодо порядку відображення операцій з отримання та використання допомоги від держави, інших фізичних або юридичних осіб в обліку і звітності. Наведена методика аналітичного обліку на рахунку 48 «Цільове фінансування» дозволяє зручно і прозоро отримувати облікову інформацію про одержані кошти й цінності та їх витрачання за призначенням.

Вважаємо, що визнання в обліку дебіторської заборгованості під час отримання коштів у сумі компенсації понесених витрат чи збитків є необґрунтованим, оскільки держава за такими операціями не є дебітором.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей обліку благодійної допомоги та порядку відображення інформації про цільове фінансування у фінансовій та спеціалізованій звітності комунальних закладів охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Височан О. С., Височан О. О., Ясінська А. І. Особливості бухгалтерського обліку цільового фінансування у небюджетних неприбуткових організаціях. *Облік і фінанси АПК*. 2017. № 1. С. 17–24. URL: https://Oif_apk_2017_1_4.pdf

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text

3. Методичні рекомендації з нормативного, бухгалтерського та податкового забезпечення державної фінансової підтримки підприємств АПК / за ред. Г. І. Зуба, В. М. Жука, І. В. Герасимука. URL: http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-normativnogo-buhgalterskogo-ta-podatkovogo-zabezpechennya-derzhavnoi-finansovoi-pidtrimki-pidpriemstv-apk.html

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 № 237 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: наказ Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text

6. Усачева О. В., Чистякова О. А. Товарищества собственников жилья: проблемные вопросы ведения бухгалтерского учета, внутреннего контроля и механизмы их решения. *Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях*. 2015. № 23. С. 12–25.

REFERENCES

1. Visochan, O. S., Visochan, O. O., YasInska, A. I. (2017). OsoblivostI buhgalterskogo oblIku tsIlovogo fInansuvannya u nebyudzhetnih nepributkovih organIzatsIyah [Features of accounting for targeted funding in non-budgetary non-profit organizations]. *Oblik i finansy APK*, (1), 17–24. URL: https://Oif_apk_2017_1_4.pdf

2. MInIsterstvo fInansIv UkraYini. (1999, November 30). InstruktsIya pro zastosuvannya Planu rahunkIv buhgalterskogo oblIku aktivIv, kapItalu, zobov'yazan I gospodarskih operatsIy pIdpriEmstv I organIzatsIy [Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text

3. MetodichnI rekomendatsIYi z normativnogo, buhgalterskogo ta podatkovogo zabezpechennya derzhavnoYi fInansovoYi pIdtrimki pIdpriEmstv APK [Methodical recommendations on normative, accounting and tax provision of state financial support of agro-industrial enterprises]. (2005). URL: http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-normativnogo-buhgalterskogo-ta-podatkovogo-zabezpechennya-derzhavnoi-finansovoi-pidtrimki-pidpriemstv-apk.html

4. MInIsterstvo fInansIv UkraYini. (1999, October 8). Polozhennya (standart) buhgalterskogo oblIku 10 «DebItorska zaborgovanIst» [Regulation (standard) of accounting 10 «Accounts receivable»]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text

5. MInIsterstvo fInansIv UkraYini. (1999, November 29). Polozhennya (standart) buhgalterskogo oblIku 15 «DohId» [Regulation (standard) of accounting 15 «Income»]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text

6. Usacheva, O. V., Chistyakova, O. A. (2015) Tovarischestva sobstvennikov zhilya: problemnyie voprosyi vedeniya buhgalterskogo ucheta, vnutrennego kontrolya i mehanizmyi ih resheniya [Homeowners' associations: problematic issues of accounting, internal control and mechanisms for their solution]. *Buhgalterskiy uchet v byudzhetnyih i nekommercheskih organizatsiyah*, (23), 12–25.

Oksana V. Borovych, Candidate of Economic Sciences, King Danilo of University, Ivano-Frankivsk

Analysis of the Current State of Accounting Targeted Financing in Municipal Health Care Facilities

The availability of special sources of financing for non-profit utilities, depending on the type of their economic activity, requires a detailed study of the order of accounting for targeted financing in such entities. It is very important to establish an accounting system that provides users with responsible, timely and detailed information about the targeted and effective use of funds received by public health facilities as assistance from the state, other individuals or legal entities. Accordingly, the chosen topic of the article is particularly pertinent.

The purpose of the article is to generalize the theoretical foundations and develop practical recommendations for improving the methodology of accounting for targeted funding in public health facilities and utilities.

The following scientific methods were used during the research: analysis and synthesis, deductive method, method of analogy, modelling, system approach, method of abstraction.

According to the results of the study, it was established that the accounting legislation does not provide recommendations on the procedure for reflection in the accounting and reporting of transactions on the movement of values received as targeted funding. The article identifies the need to recognize targeted funding as a full-fledged object of accounting. The method of analytical accounting on the account 48 «Targeted financing and target receipts» which allows receiving conveniently and transparently the full information on the received means and values as target financing, and also their expenses on purpose are offered.

The unfoundedness of methodical approaches to the accounting of receivables in the reflection of operations to obtain funds in the amount of compensation for costs or losses incurred by utilities is described. It was established that the use of sub-account 377 «Settlements with other debtors» was incorrect. Consequently, it is proposed not to recognize such debt, as the state is not a debtor for these transactions.

Key words: *gratuitous assets, budget funds, health care facilities, municipal non-profit enterprises, targeted funding.*

Стаття надійшла до редколегії 4 вересня 2020 року

УДК 336.148
JEL G28
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.29-39

В. Г. Воленко,
Університет ДФС України
e-mail: volenko95@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5792-6985

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

В умовах проведення бюджетної децентралізації, а також реформування органів державного фінансового контролю особливої актуальності набуває питання оцінки ефективності проведених контрольних заходів на місцевому рівні. Аналіз критеріїв оцінки ефективності державного фінансового контролю за місцевими бюджетами дозволив виділити окремі коефіцієнти ефективності ДФК, а також представити авторське бачення загального показника ефективності державного фінансового контролю. На основі фактичних показників діяльності Державної аудиторської служби України проведено оцінку ефективності ДФК на місцевому рівні за розробленою методикою, а також зроблено висновки щодо потреби у запровадженні єдиної методики оцінки ефективності як на державному, так і на місцевому рівнях.

Ключові слова: *бюджетна децентралізація, державний фінансовий контроль, ефективність, місцеві бюджети, фінансовий контроль.*

В. Г. Воленко. Оценка эффективности государственного финансового контроля исполнения местных бюджетов

В условиях проведения реформы бюджетной децентрализации, а также реформирования органов государственного финансового контроля особенно актуальным является вопрос оценки эффективности проведенного контроля на местном уровне. Анализ критериев оценки эффективности государственного финансового контроля над местными бюджетами позволил выделить отдельные коэффициенты эффективности ГФК, а также представить авторское видение общего показателя эффективности государственного финансового контроля. На основе фактических показателей результатов деятельности Государственной аудиторской службы Украины проведена оценка эффективности ГФК на местном уровне по разработанной методике, а также сделаны выводы о необходимости введения единой методики оценки эффективности как на государственном, так и на местном уровнях.

Ключевые слова: *бюджетная децентрализация, государственный финансовый контроль, местные бюджеты, финансовый контроль, эффективность.*

Мета статті полягає в проведенні оцінки ефективності державного фінансового контролю за виконанням місцевих бюджетів в Україні.

© Воленко В. Г., 2020

Постановка проблеми. Державний фінансовий контроль на всіх стадіях бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах бюджетної децентралізації забезпечує поєднання як місцевих інтересів, так і державних. Адже дієвий контроль за виконанням місцевих бюджетів забезпечує належне виконання державного бюджету. Тому потрібне впровадження оцінки ефективності державного фінансового контролю не тільки на державному рівні, а також і на місцевому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ефективності фінансового контролю, а також визначенням критеріїв ефективності займалися такі вчені, як: О. М. Воронкова, І. К. Дрозд, Л. А. Іващенко, В. Ф. Піхоцький, В. В. Рисін, А. М. Любенко, Н. В. Шевченко, О. А. Шевчук та інші. Проте питання оцінки ефективності державного фінансового контролю на місцевому рівні висвітлено недостатньо, що обумовило актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови розвитку українського суспільства мають суворі вимоги до ефективності вирішення завдань управління різними сферами суспільного життя, зокрема пов'язаних з реалізацією завдань контролю використання фінансових коштів і матеріальних ресурсів. Ефективність фінансового контролю є одним з найважливіших факторів фінансово-економічної стійкості і соціальної стабільності держави, її економічної безпеки, добробуту населення [5]. Наразі у зв'язку з проведенням реформи бюджетної децентралізації потрібно провести оцінку державного фінансового контролю на місцевому рівні. Адже саме ефективний і дієвий державний фінансовий контроль, а також належний порядок у бюджетно-фінансовій сфері може сприяти вдосконаленню державного устрою, соціальній стабільності, економічній безпеці, а також добробуту громадян. Крім того, сьогодні платники податків мають бути впевненими в тому, що їх кошти витрачаються за призначенням, а також використовуються ефективно, раціонально та економно. Тому потрібно розуміти, що саме довіра суспільства до органів влади є невід'ємним елементом стабільності держави в цілому.

Проте потрібно визначити чітко критерії ефективності державного фінансового контролю, адже саме поняття «ефективності» в економічній науці виражається відношенням результату та витрат на здійснення будь-якого заходу [3]. Основною проблемою оцінки й аналізу ефективності державного фінансового контролю є відсутність затверджених методик навіть на рівні певного державного органу, який забезпечує реалізацію фінансового контролю. Також проблемою аналізу провадження фінансового контролю є відсутність адекватної статистики як на державному, так і місцевому рівні.

З огляду на сутність фінансів і зміст державного фінансового контролю В. Ф. Піхоцький зазначає, що ефективність державного фінансового контролю треба розглядати у двох аспектах: ефективність формування та використання державних коштів і власності й ефективність державного фінансового контролю з точки зору системи, що управляється (результативність діяльності органів фінансового контролю, методів державного фінансового контролю). При цьому варто врахувати, що обидві ці складові у сукупності лежать в основі ефективності управління фінансами. Перша характеристика ефективності державного фінансового контролю є основною, оскільки саме вона відтворює сутність фінансів, характеризує якість формування, рух і витрачання державних коштів, а також якість використання державної власності [6, с. 217].

Провівши аналіз фахової літератури з цієї теми, до загальних критеріїв ефективності державного фінансового контролю відносимо: результативність, дієвість, економічність.

С. В. Бардаш відносить до критерію результативності ДФК показники: виявлений обсяг коштів, використаних з порушеннями законодавства; виявлений обсяг неефективно використаних коштів; виявлений обсяг коштів, використаних не за цільовим призначенням; кількість підготовлених подань і розпоряджень.

До критерію дієвості враховуються показники: кількість виконаних подань і розпоряджень; обсяг коштів, повернутих до державного і місцевих бюджетів і на бюджетні рахунки установ; кількість структурних перетворень в економіці, міністерствах, відомствах і на підприємствах, здійснених за поданнями фахівців; збільшення прибуткової частини бюджету або економії його видаткової частини, що отримані за поданнями фахівців; кількість поправок до чинного законодавства; кількість постанов Уряду, ухвалених за поданням фахівців; кількість рішень (накази, розпорядження, нормативні акти), ухвалених за поданнями фахівців; кількість кримінальних справ, порушених за матеріалами проведених ревізій та перевірок.

У свою чергу, критерій економічності охоплює показники: обсяг коштів, витрачених на здійснення фінансового контролю; обсяг коштів, витрачених суб'єктом контролю, що перевіряється, на підготовку матеріалів для перевірників; рівень економічності – співвідношення отриманого економічного ефекту від реалізації подань до витрат на утримання органу, що контролює [1].

На нашу думку, загальний показник ефективності державного фінансового контролю за місцевими фінансами має виглядати так (рис. 1).

Рис. 1. Загальні показник ефективності державного фінансового контролю за місцевими фінансами

Джерело: складено автором.

Надалі для визначення загального показника ефективності державного фінансового контролю на місцевому рівні пропонуємо використати формули (1–3), що базуються на коефіцієнтах, зазначених на рисунку 1:

– коефіцієнт результативності контролю (КР):

$$КР = Вфп / Опф, \quad (1)$$

де Вфп – обсяг виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн;

Опф – обсяг фінансових і матеріальних ресурсів, охоплених ревізіями та перевірками, тис. грн.

Якщо коефіцієнт КР наближається до (або більше) 1, це свідчить про результативність контрольних заходів. Адже це означає правильність проведеного відбору фінансових та матеріальних ресурсів, які повинні контролюватися;

– коефіцієнт дієвості контролю (КД):

$$КД = Оуп / Вфп, \quad (2)$$

де Оуп – обсяг усунутих фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн;

Вфп – виявлені фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн.

Якщо коефіцієнт КД наближається до (або більше) 1, це свідчить про дієвість контрольних заходів. Тобто важливо не тільки виявити неправомірно використані кошти, а також визначити рівень їх повернення до місцевого бюджету;

– коефіцієнт економічності контролю (КЕ):

$$КЕ = Оуп / Вуо, \quad (3)$$

де Оуп – обсяг усунутих фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн;

Вуо – витрати бюджетних асигнувань на утримання органів Держаудитслужби, тис. грн.

Якщо коефіцієнт КЕ наближається до (або більше) 1, це свідчить про економічність контрольних заходів. Тобто важливо не тільки проводити державний фінансовий контроль, а також потрібно враховувати витрати на утримання органів ДФК та загальні витрати на його здійснення. Визначаючи рівень економічності, тобто наскільки більше коштів отримують бюджети за результатами контролю, ніж понесені витрати під час його проведення.

Проте варто зазначити, що у зв'язку з відсутністю даних у відкритому доступі для оцінки економічності фінансового контролю, ми використовували загальний обсяг відшкодованих фінансових і матеріальних ресурсів, а також узагальнені витрати бюджетних асигнувань на утримання органів Державної аудиторської служби.

У свою чергу, загальний показник ефективності ДФК за місцевими бюджетами розраховується за формулою (4):

$$КП(ДФК) = 1/3 \times КР + 1/3 \times КД + 1/3 \times КЕ. \quad (4)$$

При цьому зроблено припущення, що кожен з трьох наведених коефіцієнтів є однаково важливим для визначення ефективності ДФК на місцевому рівні.

Проведемо аналіз показників результативності державного фінансового контролю на місцевому рівні за результатами діяльності Державної аудиторської служби України. Так, динаміка кількості проведених ревізій місцевих бюджетів ДАСУ зображена на рис. 2.

Проаналізувавши кількість проведених ревізій місцевих бюджетів, наведених на рис. 2, можна зробити висновок, що спостерігається тенденція до зменшення їх кількості (від 132 перевірок місцевих бюджетів 2007 р. до 4 ревізій – 2019 р., тобто відбулося зменшення

більше ніж у 30 разів). Упродовж усіх аналізованих років відбувалося зменшення кількості ревізій місцевих бюджетів, але найбільш стрімке відбулось у період запровадження реформи бюджетної децентралізації 2014, 2015 роках.

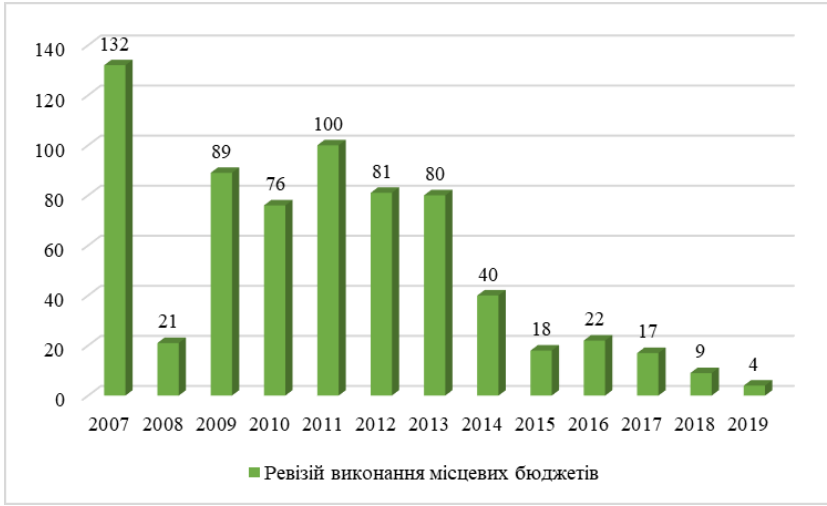

Рис. 2. Кількість проведених ревізій виконання місцевих бюджетів за 2007–2019 рр.
Джерело: складено автором за [4].

До показників результативності державного фінансового контролю місцевих бюджетів належать виявлені фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів місцевих бюджетів, динаміка яких зображена на рисунку 3.

Рис. 3. Динаміка виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів місцевих бюджетів 2007–2019 рр.
Джерело: складено автором за [4].

Аналіз даних рис. 3 відображає тенденцію до зменшення кількості фінансових правопорушень. Так, показник недоотриманих фінансових ресурсів місцевих бюджетів свого найбільшого значення набув 2011 р. (становив 625,7 млн грн), а найменше значення було 2007 р. – 81,7 млн грн, що на 543,9 млн грн менше ніж 2011 р. Проте показники за останні три роки (2016–2019 рр.) демонструють тенденцію до одного рівня недоотриманих фінансових ресурсів. Однак, якщо порівняти показник недоотриманих фінансових ресурсів з кількістю ревізій місцевих бюджетів, можна дійти висновку, що кількість правопорушень зростає, адже на меншу кількість ревізій припадає майже однаковий рівень виявлених недоотриманих фінансових ресурсів.

Аналіз показників нецільових витрат місцевих бюджетів свідчить про динаміку їх зменшення за останні 5 років. Так, показник 2019 року, порівняно з 2014 роком, зменшився на 83,3 млн грн, найбільше значення було 2009 року, яке становило 175,4 млн грн, а найменше – 2018 р. (22,9 млн грн).

Проведений аналіз незаконних витрат місцевих бюджетів (2018 р., порівняно з 2007 р., кількість злочинів зменшилася на 105, 2 млн грн), обсяг яких 2018 р. становив 29,5 млн грн. Проте останні 5 років спостерігається майже однаковий обсяг правопорушень, пов'язаних з незаконними витратами місцевих бюджетів.

Проведемо аналіз показників дієвості державного фінансового контролю за місцевими бюджетами. Для початку розглянемо динаміку фінансових і матеріальних ресурсів, охоплених ревізіями та перевірками за 2007–2019 рр.

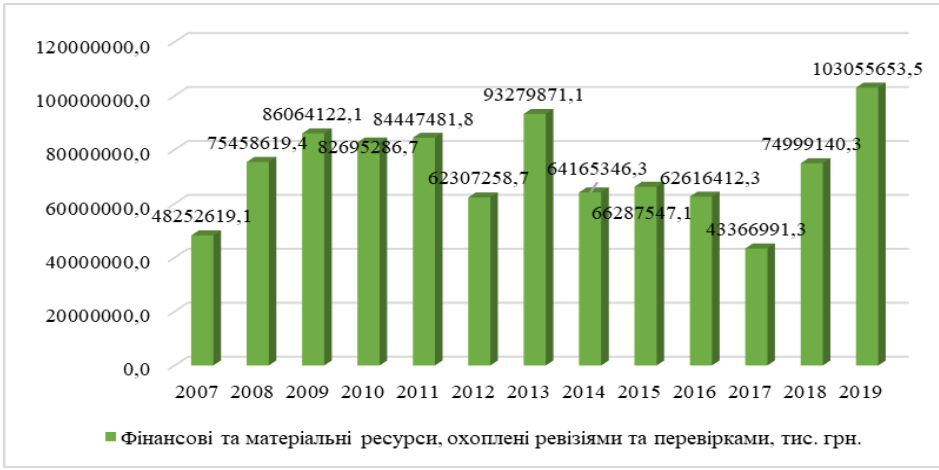

Рис. 4. Фінансові та матеріальні ресурси місцевих бюджетів, охоплені ревізіями і перевірками за 2007–2019 рр.

Джерело: складено автором за [4].

За результатами аналізу рис. 4 простежується тенденція до збільшення кількості фінансових і матеріальних ресурсів місцевих бюджетів, охоплених контролем, 2019 р., порівняно з 2017 р., вони збільшилися на 59,7 млрд грн. Проаналізувавши кількість охоплених державним фінансовим контролем фінансових та матеріальних ресурсів, можна дійти висновку, що спостерігається тенденція до збільшення загального їх обсягу

для перевірки ДАСУ (від 48, 2 млрд грн 2007 р. до 103, 1 – 2019 р., тобто відбулося збільшення більше ніж у 2 рази). Проте за досліджуваний період відбувалося як різке зменшення цього показника, так і його підвищення. Отже, важко спрогнозувати, наскільки він зміниться у наступний звітний період.

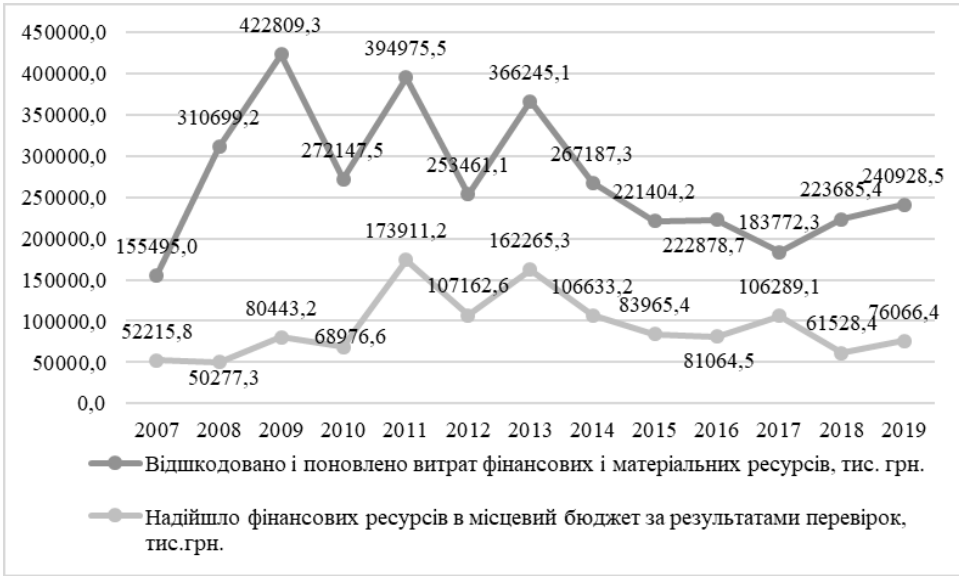

Рис. 5. Динаміка усунутих фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів за 2007–2019 рр.

Джерело: складено автором за [4].

Завдяки вжитим заходам упродовж 2019 року ДАСУ та її територіальні органи забезпечили відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів місцевих бюджетів на загальну суму 240,9 млн грн. Так, порівняно з 2007 р., це на 85,4 млн грн більше, також 2019 р. додатково надійшло до місцевих бюджетів майже 76,1 млн грн.

Як уже було зазначено раніше, коефіцієнт економічності державного фінансового контролю буде розраховуватись за показниками ДАСУ в цілому по Україні, а не тільки за виконанням місцевих бюджетів у зв'язку з відсутністю даних у відкритому доступі. Так, обсяг усунутих фінансових правопорушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, взято тільки в бюджетних установах та організаціях, а витрати на утримання органів ДФК – з видатків на утримання Держаудитслужби.

Згідно з наведеною динамікою на рисунку 6 обсяг усунутих фінансових правопорушень (які включають відшкодовані та повернуті кошти) перевищує витрати на утримання органів ДФК. Натомість витрати на утримання органів фінансового контролю за 2019 р., порівняно з 2015 роком, зросли майже вдвічі. Однак коефіцієнт економічності ДФК (таблиця 1) знизився майже в 1,5 раза, що свідчить про погіршення якості контрольних заходів.

Проведемо розрахунок коефіцієнтів результативності (1), дієвості (2) та економічності (3) державного фінансового контролю за місцевими фінансами. Результати розрахунку

відображені в таблиці 1. Відтак будь-яке оцінювання передбачає комплекс відповідних статистичних даних, насамперед показників діяльності конкретних контролюючих органів. Така інформація в Україні майже закрита для широкого кола користувачів, і це пов'язано, на нашу думку, з двома чинниками. По-перше, в нашій державі оцінювання діяльності державних і, зокрема, контролюючих органів не є загальноприйнятою і публічною процедурою. По-друге, необхідна для оцінювання інформація свідомо не збирається або замовчується саме через очікування негативних результатів або лобіювання політичних інтересів. Тому визначення ефективності державного фінансового контролю в умовах постійних організаційних і нормативних змін та політичної заангажованості системи державного управління залишається проблемою як у сучасній науці, так і на практиці [2, с. 64].

Рис. 6. Показники економічності державного фінансового контролю за 2015–2019 рр.

Джерело: складено автором за [4].

Оскільки, припускаємо, що чим ближчий коефіцієнт результативності до одиниці, тим ефективніші методи виявлення фінансових порушень, тобто проведений ДФК є результативним. Тому з даних табл. 1 зрозуміло, що 2015 і 2017 рр. коефіцієнти результативності є найбільшими упродовж останніх 5 років. Так, обсяг фінансових та матеріальних ресурсів, які охоплені ревізіями та перевірками, значно нижчий 2017 року, ніж в інші роки за досліджуваний період, натомість обсяг виявлених фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, перебуває на рівні показників попередніх років. Це свідчить про правильність відбору фінансових ресурсів, які підлягали перевірці. Надалі ситуація погіршилась, адже на заявлений обсяг охоплених фінансовим контролем ресурсів виявлено фінансових правопорушень, з них тільки 0,5 % 2019 р. На

нашу думку, це спричинено відсутністю налагодженої системи показників ризику ведення місцевих фінансів, а також низьким рівнем контрольних заходів на місцевому рівні.

Таблиця 1

Розрахунок загального показника ефективності державного фінансового контролю та його складових

Рік	Коефіцієнт результативності контролю (КР)	Коефіцієнт дієвості контролю (КД)	Коефіцієнт економічності контролю (КЕ)	Показник ефективності ДФК
2015	0,011	0,418	2,033	0,821
2016	0,008	0,594	1,558	0,720
2017	0,012	0,568	1,887	0,822
2018	0,006	0,606	1,554	0,722
2019	0,005	0,597	1,433	0,679

Джерело: розраховано автором.

Коефіцієнт дієвості відображає рівень повернення фінансових і матеріальних ресурсів органами ДФК. Звідси випливає, що 2018 року контроль був найбільш дієвим відповідно до аналізованих років, натомість найменш дієвим контроль був 2015 р. Проте ці дані також є суб'єктивними, оскільки часто важко упродовж року повернути обсяги коштів, виявлені під час контролю, тому їх повертають у наступних звітних періодах. Відповідно, тоді буде відчутна різниця між обсягом перевірених за рік коштів до обсягу повернених (який може включати декілька років). Однак коефіцієнт дієвості ДФК являє собою певний маркер, на який можна орієнтуватися для оцінки ДФК у цілому.

Аналіз коефіцієнта економічності контролю свідчить про погіршення його рівня. Так, 2019 року рівень економічності фінансового контролю знизився на 12,1 %, а порівняно з 2015 роком знизився більше ніж на 50 %. Отже, потрібно шукати шляхи підвищення економічності діяльності органів ДФК, а також удосконалювати процедури повернення коштів бюджетним установам та організаціям.

З дослідження загального показника ефективності випливає, що 2017 року ДФК був найефективнішим, надалі його ефективність почала зменшуватись. Проте ефективність фінансового контролю треба розглядати комплексно, беручи до уваги кількісні і якісні показники роботи органів ДФК. Адже не можна стверджувати, що чим більше буде виявлено незаконних витрат та повернення їх, притягнуто працівників контролюючого об'єкта до дисциплінарної відповідальності, передано в слідчі органи кримінально-карних справ, тим дієвість суб'єкта контролю буде вищою.

Висновки. Державний фінансовий контроль на місцевому рівні покликаний забезпечити оцінку реальної ситуації, а також повинен мати можливість попередити виникнення неправомірного використання фінансових та матеріальних ресурсів і тим самим вносити певні корективи у заплановані показники місцевих бюджетів. Відтак ДФК виступає одним з основних інструментів розробки фінансової політики й прийняття фінансових рішень, які забезпечують ефективне функціонування бюджетної системи та досягнення поставлених цілей як у короткостроковій перспективі, так і довгостроковій.

Складність проведення оцінки ефективності державного фінансового контролю за виконанням місцевих бюджетів пов'язана з відсутністю затверджених методик, навіть

на рівні певного державного органу, який забезпечує реалізацію фінансового контролю. Також проблемою аналізу провадження фінансового контролю є відсутність адекватної статистики як на державному, так і на місцевому рівні.

Пропонуємо проводити оцінку ефективності ДФК за виконанням місцевих бюджетів, розраховуючи загальний показник ефективності державного фінансового контролю, який, у свою чергу, складається з коефіцієнта результативності, коефіцієнта дієвості та коефіцієнта економічності. Кожен коефіцієнт складається з певних показників, які кількісно відображають ефективність державного фінансового контролю.

Аналітичні розрахунки загального показника ефективності державного фінансового контролю за виконанням місцевих бюджетів свідчать про погіршення його ефективності, тобто зменшення результативності, дієвості та економічності. Подальші дослідження у цій сфері доцільно спрямувати на обґрунтування комплексної методики оцінки ДФК у цілому, а також на місцевому рівні, впровадження яких дозволить виявляти слабкі сторони фінансового контролю та шукати шляхи його покращення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардаш С. В. Підходи до побудови концепції національної системи економічного контролю. НБУ ім. Вернадського. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2009_11/bardach.html

2. Воронкова О. М. Ефективність фінансового моніторингу в системі державного фінансового контролю. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України: електронне наукове видання.* 2017. № 1. С. 54–68. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html

3. Іващенко Л. А. Необхідність удосконалення контролю за впровадженням нових форм господарювання в України. *Фінансовий контроль*. 2002. № 4. С. 29–30.

4. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. 2020. URL: http://www.dkrs.gov.ua

5. Піхоцький В. Ф., Рисін В. В., Любенко А. М. Ефективність фінансового контролю та державного аудиту для забезпечення фінансово-економічної стійкості держави. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2019. № 1(28). С. 205–215.

6. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії і практики: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00. 08 / Національна академія наук України ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Київ, 2015. 393 с.

REFERENCES

1. Bardash, S. (2009). Pidkhody do pobudovy koncepciji nacionaljnoji systemy ekonomichnogho kontrolju [Approaches to creation of the concept of national system of economic control]. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Menedzhment/2009_11/bardach.html

2. Voronkova, O. M. (2017). Efektyvnistj finansovogho monitorynghu v systemi derzhavnogho finansovogho kontrolju [Efficiency of financial monitoring in the state financial control system]. *The scientific journal "Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine"*, (1), 54–68. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html

3. Ivaschenko, L. A. (2002). Neobkhidnistj udoskonalennja kontrolju za vprovadzhennjam novykh form ghospodarjuvannja v Ukrajiny [The need for more precise control over the introduction of new forms of government in Ukraine]. *Financial control*, (4), 29–30.

4. Oficijnyj sajt Derzhavnoji audytorsjkoji sluzhby Ukrajiny [Official site The State Audit Service of Ukraine]. (2020). URL: http://www.dkrs.gov.ua

5. Pikhotskyi, V., & Rysin, V., & Lyubenko, A. (2019). Efektyvnistj finansovogho kontrolju ta derzhavnogho audytu dlja zabezpechennja finansovo-ekonomichnoji stijkosti derzhavy [Effectiveness of financial control and state audit in providing the financial and economic stability of the state]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, (1(28)), 205–215.

6. Pihotskiy, V. (2015). Systema derzhavnogho finansovogho kontrolju v Ukrajini: konceptualjni zasady teoriji i praktyky [The system of financial control in Ukraine: conceptual foundations of theory and practice] (Doctor dissertation). Kiev: State institution «Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine.

Valeriia G. Volenko, Postgraduate Student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Assessment of the Efficiency of State Financial Control Follow up of Local Budgets

In the context of budget decentralization, as well as the reform of state financial control, the issue of assessing the efficiency of control measures at the local level becomes especially relevant. For today the mechanisms of estimation of efficiency of realization of state financial control, as well as self-concept of his efficiency, are quite vague and subjective.

The purpose of the article is to assess the efficiency of state financial control on the implementation of local budgets in Ukraine. Methods: analysis, comparison.

The analysis of the criteria for assessing the efficiency of state financial control over local budgets allowed to identify individual coefficients of effectiveness of the state financial control, as well as to present the author's vision of the general indicator of the effectiveness of state financial control. According to the results of generalization of the existing qualitative and quantitative approaches to the assessment of the effectiveness of financial control and the main ratios, according to the author, it is necessary to include the success rate, efficiency ratio and cost-effectiveness rate. It has been suggested that each of these three indicators is equally important in determining the effectiveness of state financial control at the local level. Based on the actual indicators of the State Audit Service of Ukraine, the state financial control at the local level was assessed according to the developed methodology, and conclusions were drawn necessity to introduce a single methodology for assessing state financial control at the both state and local levels.

State financial control at the local level is designed to assess the real situation, and should be able to prevent the misuse of financial and material resources and thus make certain adjustments to the planned indicators of local budgets. Therefore, the state financial control is one of the main tools for financial policy development and financial decision-making, which ensure the effective functioning of the budget system and the achievement of goals in the short and long term.

Key words: *budget decentralization, efficiency, financial control, local budgets, state financial control.*

Стаття надійшла до редколегії 15 жовтня 2020 року

УДК 330.368
JEL L10, L29, L69, M29, O29
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.40-53

В. В. Гурочкіна,
д.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: viktoriav2005@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-8869-0189

СТРАТЕГУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЕМЕРДЖЕНТНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено теоретико-методологічні основи стратегування через призму активізації емерджентних властивостей, які націлені на саморозвиток промислового підприємства. Представлено управлінські принципи та комплекс стратегічних заходів за узагальненою концептуальною моделлю стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств. Визначено ключові драйвери стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей, що характеризують різновекторність досягнення ефектів змішаної вартості в контексті фінансових, інтеграційних, соціопсихологічних і техніко-технологічних векторів розвитку. Окреслено характер впливу та види емерджентних властивостей, що виникають на кожному етапі стратегування розвитку промислового підприємства. Визначено, що підвищення ефективності реалізації фінансових та інтеграційних механізмів промислових підприємств шляхом індивідуально-орієнтованого підходу стратегування розвитку залежить від переходу від простих до більш досконалих інтеграційних об'єднань, фінансового забезпечення на засадах імпакт-інвестування для досягнення сталого розвитку і якісного майбутнього наступних поколінь.

Ключові слова: *емерджентні властивості, емерджентність, інтеграційний механізм, промислові підприємства, розвиток, стратегування, управління, фінансовий механізм.*

В. В. Гурочкина. Стратегирование как инструмент развития промышленных предприятий в эмерджентной экономике

В статье исследованы теоретико-методологические основы стратегирования через призму активизации эмерджентных свойств, которые направлены на саморазвитие промышленного предприятия. Представлены управленческие принципы и комплекс стратегических мер по обобщенной концептуальной модели стратегирования активизации положительных эмерджентных свойств развития промышленных предприятий, что направлены на достижение единой цели. Охарактеризованы составляющие комплекса стратегирования в разрезе финансового, интеграционного и социопсихологического вектора, которые будут способствовать активизации положительных эмерджентных свойств развития промышленного предприятия. Определено, что повышение эффективности реализации финансовых и интеграционных механизмов промышленных

© Гурочкіна В. В., 2020

предприятий путем индивидуально-ориентированного подхода стратегирования развития зависит от перехода от простых к более совершенным интеграционным объединениям, финансового обеспечения на основе импакт-инвестирования для достижения устойчивого развития и качественного будущего следующих поколений.

Ключевые слова: *интеграционный механизм, промышленные предприятия, развитие, стратегирование, управление, финансовый механизм, эмерджентность, эмерджентные свойства.*

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічного базису та інформаційно-інструментарного забезпечення за представленою концептуальною моделлю стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей промислових підприємств.

Постановка проблеми. Поступово посилюються трансформаційні процеси національної економіки, насамперед ці явища пов'язані з активізацією емерджентних властивостей економічної системи. Тому виникає необхідність вчасної ідентифікації емерджентних властивостей для цілей стратегування розвитку підприємств та їх об'єднань. Ключовими драйверами в контексті стратегування розвитку шляхом активізації позитивних емерджентних властивостей є фінансові та інтеграційні механізми функціонування, які, в свою чергу, характеризують рівень стимулювання фінансового, соціоекономічного, інтеграційного та техніко-технологічного потенціалів промислових підприємств. Саме активізація зазначених потенціалів стане основою якісного й дієвого стратегування розвитку промислових підприємств для досягнення кінцевих «емерджентів» та «результантів». З цією метою розробка концептуальної моделі стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей, що спрямована на досягнення розвитку, дозволить стратегічно зміцніти структуру промислових підприємств та їх об'єднань.

Опираючись на наведений теоретико-методологічний базис та інформаційно-інструментарне забезпечення, у статті побудовано концептуальну модель за науково-методичним підходом, що націлений на активізацію позитивних емерджентних властивостей, та, на думку автора, мають спиратися не лише на теоретико-методологічний базис стратегування та його управлінський інструментарій, а й на новітні фінансові й інтеграційні механізми розвитку промислових підприємств, які створюють передумови стратегічної міцності структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теорії, методології та концепцій стратегування регіонального розвитку займаються українські вчені М. І. Звєряков, Н. О. Кухарська, Н. А. Клевцевич, О. С. Шараг, які зробили значний внесок у розбудову стратегічного планування регіонального розвитку в сучасних транзитивних умовах України та розробили концепцію стратегування соціально-економічного розвитку регіону, в якій викладено її методологічні та конструктивні принципи. В. С. Чемерис, Л. П. Казьмір розробили та представили концептуальні засади стратегування інноваційного розвитку сільських територій на регіональному рівні. Дж. МакГі (John McGee, 2015) розглядає стратегування у стратегічному лексиконі, що включає процедури та процеси в системі управління підприємством, за допомогою яких формується стратегія та базис мислення про майбутнє підприємства. Науковець вніс значний доробок у стратегування поведінкових аспектів підприємництва. Н. С. Ситник, Ю. В. Шушкова досліджують науково-методологічні підходи до стратегування державної політики та представили розроблений концептуальний зміст стратегії технологічної модернізації в системі

реіндустріалізації економіки. М. Нордквіст (Mattias Nordqvist, 2005) у своїй дисертації зосередив увагу на ролі власності у повсякденній стратегічній роботі сімейних фірм – стратегування, що базується на емерджентних властивостях стратегії або перспективах, що виникають упродовж розбудови стратегій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегування (від англ. «strategizing») як результат розвитку стратегічного управління сприймається сучасною наукою як спосіб мислення, мистецтво, механізм досягнення поставлених цілей з емерджентними властивостями, націленими на саморозвиток.

Процес стратегування розглядається як єдина система, яка включає прогнозування, сценування, проектування, цілепокладання, програмування, планування, комунікативний форсайтінг, моделювання, аналіз ситуації та аналіз наслідків дії в ситуації, реалізацію стратегії та контролінг, може розглядатися як системний ресурс застосування випереджального менеджменту в галузі соціально-економічного розвитку територій для мобілізації внутрішніх резервів і формування умов розвитку підприємництва на основі конструктивного діалогу бізнесу, влади і суспільства [1, с. 103]. Стратегування – це цілісний процес розробки і практичної реалізації стратегічних цілей, який має власний потенціал саморозвитку [2, с. 82].

Стратегування стосується управління підприємством у цілому, коли досягається баланс між набором ринково-орієнтованої діяльності, необхідними ресурсами та процесами, потрібними для досягнення найвищих позицій розвитку підприємства у майбутньому. У цьому сенсі стратегування – це не просто такий бізнес-процес, як стратегічне планування, і воно не є галуззю футурології, де можна отримати інформацію про напрями розвитку, це – основний спосіб мислення про майбутнє підприємства. Стратегування поведінки передбачає творчі зміни в її конфігурації діяльності, в характері її наборів ресурсів, а також у процедурах та процесах, які пов'язують ресурси з діяльністю [3, с. 3].

Концептуального змісту стратегії технологічної модернізації в системі реіндустріалізації економіки набуває інструмент державного управління, що застосовується для стратегічного планування і контролю реалізації державної політики у сферах інноваційно-технологічної діяльності та промислового розвитку, забезпечення на цій основі конкурентоспроможності, сталого зростання й економічної безпеки національної економіки, передбачає визначення генеральної мети, стратегічних цілей та операційних завдань, сукупності механізмів, інструментів і безпосередніх регулюючих заходів, пов'язаних між собою, визначених у чіткій послідовності, підкріплених відповідною ідеологією та орієнтованих на досягнення цілей і мети стратегії [4, с. 69].

Стратегічна перспектива привертає увагу до мікропроцесів стратегічної роботи, таких як визначення дійових осіб, що беруть участь у цій роботі, та їх механізми взаємодії. Відповідно до основних припущень у стратегічному підході роль власності в цьому процесі розглядається із символічної інтеракціоністської точки зору, де натхнення від психологічної власності використовується з метою створення соціально-символічної власності [5]. У цьому контексті, за М. Нордквістом, на нашу думку, психологічна власність розглядається як соціально-психологічний феномен, що є передумовою соціально-символічної власності та може впливати на розвиток інтелектуального потенціалу суспільства.

Розбудова концептуальної моделі розвитку промислових підприємств включає ключові управлінські принципи стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей, що подані на рис 1. Управлінські принципи стратегування поділяються на два блоки:

інклюзивні та специфічні, класичні й універсальні. На кінцевому етапі досягається процесна адаптація та настає активізація позитивних емерджентних властивостей для цілей розвитку промислових підприємств.

Стратегування розвитку на макрорівні (підприємство), на відміну від стратегії, характеризує більш ширше поняття за документом координації всіх рівнів управління підприємством та систему безперервного менеджменту у напрямі прогнозування, планування і втілення у майбутнє стратегії розвитку. Стратегування розвитку промислового підприємства визначається наявністю системи заходів постійної адаптації бізнес-процесів до змін та умов функціонування на кожному етапі життєвого циклу підприємства та наявними характерними ознаками саморозвитку (рис. 1). Постійна та системна робота над розробкою заходів адаптації потребує компетентного та практико-орієнтованого підходу.

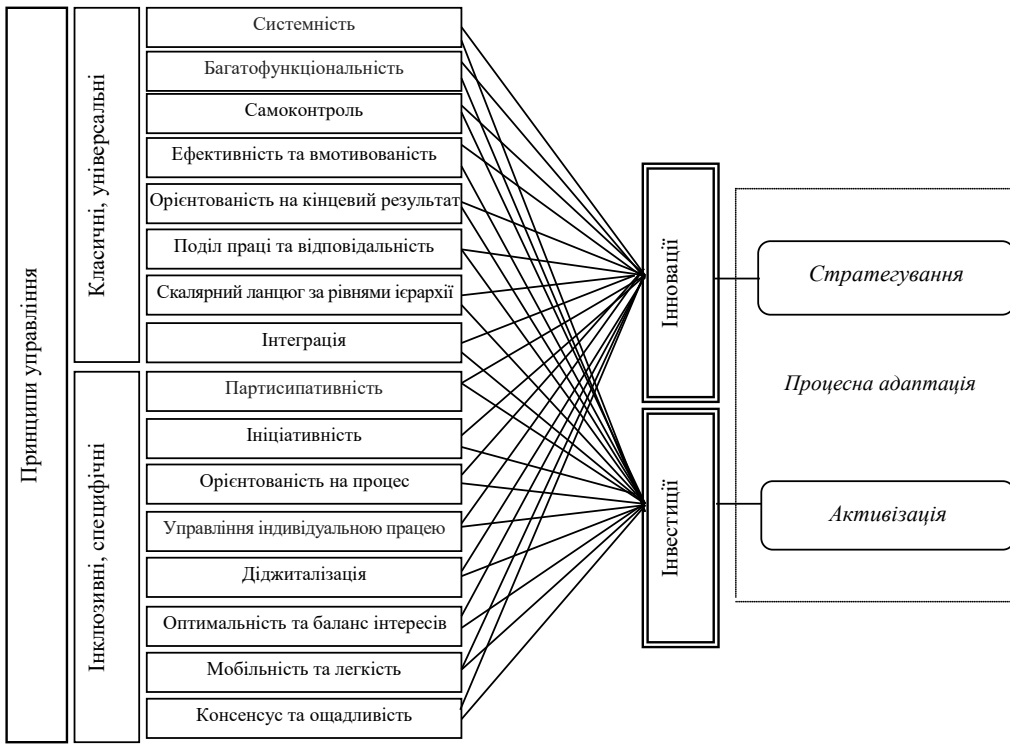

Рис. 1. Управлінські принципи стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей для цілей розвитку промислових підприємств

Джерело: власна розробка автора.

Теоретико-методологічний базис понять «стратегування розвитку» та «стратегування розвитку емерджентного потенціалу» кардинально різняться, тому що неможливо передбачити систему заходів постійної адаптації бізнес-процесів та системи управління під час подій, які раніше не були притаманні результатам функціонування та набутим новим властивостям компонентів фінансового, соціоекономічного й інтеграційного потенціалів та кінцевих «емерджентів» і «результантів» з різними полюсами визначеності.

Це явище – виклик системі адаптації промислового підприємства. Постійно діюча система стикається з новими інноваційними процесами, ефектами або явищами, тому мають пройти випробовування часом емерджентні зміни.

На сьогодні доцільне створення системи заходів постійної активізації позитивних емерджентних властивостей для забезпечення емерджентних змін, а позитивний полюс дуальної природи емерджентності домінує під час стимулювання латентних позитивних характеристик мікро- та макрорівнів.

Особливо сьогодні такі процеси посилюються цифровізацією. Так, наприклад, Г. М. Калач представила напрями трансформації елементів фондового ринку в умовах цифровізації [6, с. 174], за якими виділено характерні ознаки й елементи класичної та цифрової моделей фондового ринку, де мають місце процеси виникнення нових типів фінансових інститутів – фінансові посередники. Саме це явище і є результатом прояву емерджентних характеристик і потребує процесів стратегування.

Звичайний процес стратегування розвитку охоплює такі ключові складові характеристики, як: стратегічна циклічна залежність підцілей для досягнення основної цілі, проєктування, планування, програмування, аналізування, оцінювання, прогнозування, форсайтинг, оцінка результатів реалізації та контролінг. Стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств являє собою фінансовий, соціопсихологічний, техніко-технологічний та інтеграційний комплекс заходів і безперервний процес впровадження стимуляторів для виникнення нових якостей і характеристик економічної системи або підприємства. Для цілей активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств спектр складових ознак стратегування різниться від стратегування розвитку за рахунок імплементації ціннісно-орієнтованого підходу управління та випробовувань підприємством кінцевих «емерджентів» і «результантів» нових якостей та характеристик, що раніше не були притаманні складовим потенціалу.

Стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей фінансових та інтеграційних механізмів розвитку промислових підприємств охоплює зазначені у таблиці 1 складові характеристики. Серед властивостей у фінансових механізмах розвитку промислових підприємств є пошук шляхів збільшення економічної доданої вартості та Ebitda, компетентність фахівців щодо податкового планування для посилення податкової та платіжної дисциплін, стимулювання фінансової стійкості і створення фонду накопичення за рахунок приросту рентабельності та чистого фінансового результату. У цьому контексті значний доробок представлений у розроблених механізмах залучення та використання іноземних інвестицій і фінансових й інтеграційних механізмах розвитку промислових підприємств [7; 8], де авторка виділяє імпакт – інвестування як пріоритетний напрям впровадження на промислових підприємствах з метою досягнення ефективності їх реалізації.

В інтеграційних механізмах розвитку промислових підприємств ключовими процесами стратегування активізації стають ідентифікація позитивних ефектів від реструктуризації ланцюгів поставок та збіжності ланцюга вартості з ланцюгом поставок, що має значні позитивні емерджентні властивості, процеси модернізації, переобладнання, переосмислення або реінжинірингу бізнес-процесів, розвитку інноваційної інфраструктури та моніторингу пропускної сили комунікаційних каналів, упередження та ідентифікації

техніко-технологічних загроз на початкових етапах, впровадження концепції циркулярної економіки за рахунок переробки й повторного використання.

Таблиця 1

Стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей фінансових та інтеграційних механізмів розвитку промислових підприємств

Етап стратегування	Ключові процеси та підпроцеси активізації	Емерджентна властивість	Характер впливу
1	2	3	4
Фінансовий комплекс			
Планування, аналізування, оцінювання	Збільшення економічної доданої вартості та Ebitda	Зростання вартості підприємства, конкурентоспроможність	Підвищує (безпосередньо)
	Посилення податкової та платіжної дисципліни	Відповідальність перед стейкхолдерами	Підвищує (безпосередньо)
Планування, аналізування, оцінювання, контролінг	Стимулювання фінансової стійкості та створення фонду накопичення за рахунок приросту чистого фінансового результату	Адаптивність, фінансова стійкість та безпека	Підвищує (безпосередньо)
Інтеграційний та техніко-технологічний комплекс			
Форсайтинг, планування, аналізування, оцінювання, контролінг	Ідентифікація позитивних ефектів від реструктуризації ланцюгів поставок	Адаптивність, інноваційність, відповідальність перед стейкхолдерами	Підвищує (безпосередньо)
Планування, аналізування, оцінювання, контролінг	Ідентифікація збіжності ланцюга вартості з ланцюгом поставок	Зростання вартості підприємства, конкурентоспроможність	Підвищує (безпосередньо)
Планування, аналізування, оцінювання, контролінг	Модернізація, переобладнання	Адаптивність, здатність протистояти руйнівним тенденціям, технологічна нормальність (відповідність)	Підвищує (безпосередньо)
Планування, форсайтинг, аналізування, оцінювання, моделювання, контролінг	Реінжиніринг бізнес-процесів	Адаптивність, інноваційність, зростання вартості підприємства	Підвищує (безпосередньо)
	Розвиток інноваційної інфраструктури та моніторинг пропускної сили комунікаційних каналів	Адаптивність, здатність протистояти руйнівним тенденціям, технологічна нормальність (відповідність)	Підвищує (безпосередньо)
Планування, аналізування, оцінювання, контролінг	Упередження та ідентифікація техніко-технологічних загроз на початкових етапах	Адаптивність, техніко-технологічна безпека	Підвищує (безпосередньо)
	Переробка, повторне використання	Інноваційність, конкурентоспроможність	Підвищує (безпосередньо)
Соціопсихологічний комплекс			
Форсайтинг, контролінг	Стимулювання розвитку інтелектуального капіталу	Інноваційність, конкурентоспроможність	Сприяє посиленню (опосередковано)
Стратегічна циклічна залежність підцілей для досягнення основної	Сприяння становленню ефективній системі управління знаннями	Інноваційність, цілісність, корпоративна соціальна відповідальність	Підвищує (безпосередньо)

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Оцінка результатів реалізації, програмування	Виявлення додаткових ефектів від результатів реалізації інтелектуального капіталу	Адаптивність, інноваційність	Сприяє підвищенню (опосередковано)
Контролінг	Ідентифікація самоорганізаційних центрів відповідальності	Відповідальність перед стейкхолдерами	Підвищує (безпосередньо)
Проєктування, моніторинг, контролінг	Верифікація доцільності змін	Адаптивність	Підвищує (безпосередньо)
Планування, аналізування, оцінювання	Стимулювання дослідницької діяльності персоналу	Інноваційність, непередбачуваність поведінки	Підвищує (безпосередньо)
Планування, оцінювання та KPI, прогнозування	Реалізація традиційних та нетрадиційних методів мотивації праці персоналу	Корпоративна соціальна відповідальність, інноваційність	Підвищує (безпосередньо)
Планування, експертна оцінка	Удосконалення якості управління	Корпоративна соціальна відповідальність, інноваційність	Сприяє підвищенню (опосередковано)

Джерело: розроблено автором.

До соціопсихологічного комплексу стратегування, що охоплює фінансовий та інтеграційний механізми розвитку промислових підприємств, входять процеси ідентифікації позитивних ефектів у системі управління знаннями й трансфер або передача знань, навичок, стимулювання розвитку інтелектуального капіталу, виявлення додаткових ефектів від результатів реалізації інтелектуального капіталу, ідентифікації самоорганізаційних центрів відповідальності, рефлексії дослідницької діяльності, яка свідчить про цінність верифікації для здійснення продуктивних мисленнєвих процедур, стимулювання дослідницької діяльності персоналу, реалізації традиційних та нетрадиційних методів мотивації праці персоналу й удосконалення якості управління шляхом імплементації ціннісно-орієнтованого підходу управління.

Система управління знаннями й трансфер або передача знань, навичок включає системи обміну інформації та управління документообігом, наприклад хмарні технології Google Drive і Box, які дозволяють підприємствам й організаціям зберігати документи, створює доступ до спільного корегування та обміну, в хмарі працює функціонал контролю на доступ до файлів та ідентифікація користувачів. Такі хмарні технології мають системи для тегування файлів та додавання метаданих, які полегшують пошук інформації; навчальні програми фасилітації взаємодії та крос-тренінгу, що дозволяють отримувати ділові знання під час спостереження за роботою наставників; платформи для спільної роботи й управління контентом SharePoint та Bloomfire, які можна використовувати для створення порталів, сайтів спільної роботи; інструменти спільного простору – соціальні мережі Workplace від Facebook та Slack, які дають змогу працівникам спілкуватися, працювати, обмінюватись інформацією, відслідковувати історію чату; використання штучного інтелекту і машинного навчання для відповідей – чат-боти, які спрощують систему «питання – відповідь».

Новаціями в системі управління підприємствами застосування форсайтингу, який відображається у «матриці Форсайт-менеджменту». Стратегічний форсайтинг інтегрованих підприємств та організацій ґрунтується на формуванні пріоритетів з метою

мобілізації більшої кількості учасників інтегрованої економічної структури для досягнення нових результатів під час реалізації різних інвестиційних проєктів. Основний принцип стратегічного форсайтингу полягає у створенні фундаментальних засад майбутнього розвитку, що залежить від використання інтелектуального потенціалу і гарантує існування інтегрованої організації незалежно від впливу зовнішніх чинників. Форсайтинг дозволяє обґрунтувати перспективи розвитку на відміну від прогнозування, яке передбачає можливий варіант майбутньої економічної діяльності. Стратегічний форсайтинг доцільний до впровадження у майбутньому на відміну від стратегічного прогнозування, яке багатоваріантне. З огляду на це можемо визначити Форсайт-менеджмент (англ. Foresight management) як методологію управління, яка характеризується вираженою здатністю аналітичного стратегічного підходу до розробки і впровадження інноваційних програм розвитку інтегрованих економічних структур.

Розбудова системи стратегування активізації дозволить на ранніх етапах стимулювати позитивні емерджентні властивості фінансових та інтеграційних механізмів розвитку, що сприятиме інноваційному розвитку промислових підприємств. З метою ефективного стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей фінансових та інтеграційних механізмів розвитку промислових підприємств доцільно звернути увагу на формування системи інвестиційної політики промислового підприємства за чотирма складовими й індикаторами емерджентних ефектів. Основними індикаторами позитивних емерджентних ефектів у фінансових та інтеграційних механізмах розвитку промислових підприємств визначено три блоки, що подані в узагальненій концептуальній моделі стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств (рис. 2).

Під час побудови системи управління інтегрованого підприємства й організації в умовах економічної нестабільності стратегічний форсайтинг передбачає необхідність розробки алгоритму процесу управління, в якому важливе місце займуть місія інтегрованої структури і ключові цілі керівництва компанії. Особливе місце при цьому виділяють аналізу середовища як процесу визначення критично важливих елементів зовнішнього і внутрішнього середовищ, які можуть вплинути на здатність інтегрованого підприємства та організації в досягненні своїх цілей.

Узагальнена концептуальна модель стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств характеризує різновекторність досягнення ефектів або змішаної вартості, а саме: фінансових, інтеграційних, соціопсихологічних і техніко-технологічних. Стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей фінансових та інтеграційних механізмів розвитку промислових підприємств охоплює такі ключові складові характеристики: пошук шляхів збільшення економічної доданої вартості та Ebitda, компетентність фахівців щодо податкового планування для посилення податкової та платіжної дисциплін, стимулювання фінансової стійкості і створення фонду накопичення за рахунок приросту рентабельності й чистого фінансового результату, ідентифікація позитивних ефектів від реструктуризації ланцюгів поставок і збіжності ланцюга вартості з ланцюгом поставок, що несе значний перелік позитивних емерджентних властивостей.

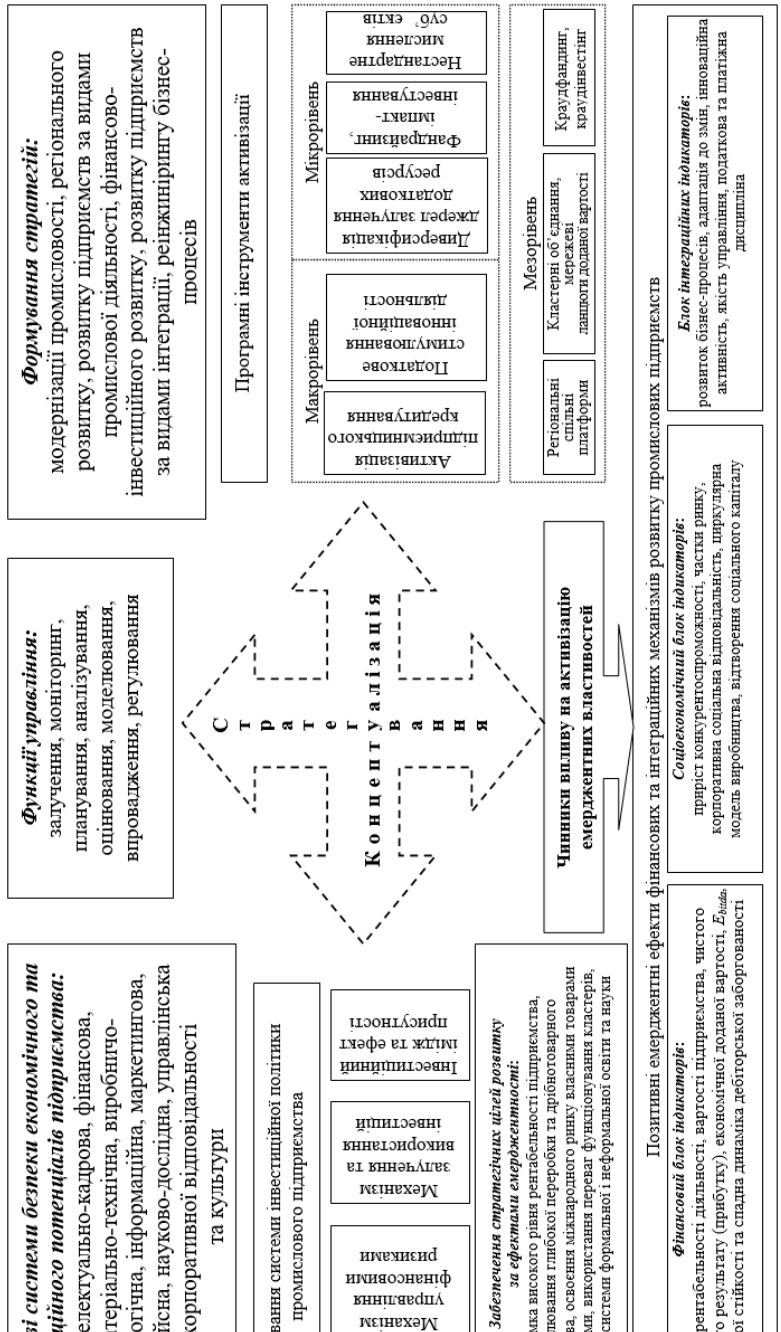

Рис. 2. Узагальнена концептуальна модель стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств

Джерело: власна розробка автора.

Крім реструктуризації, здійснюються процеси модернізації, переобладнання, переосмислення або реінжинірингу бізнес-процесів, розвитку інноваційної інфраструктури та моніторингу пропускної здатності комунікаційних каналів, упередження й ідентифікація техніко-технологічних загроз на початкових етапах, впровадження концепції циркулярної економіки за рахунок переробки й повторного використання, процеси ідентифікації позитивних ефектів у системі управління знаннями та трансфер або передача знань, навичок, стимулювання розвитку інтелектуального капіталу, виявлення додаткових ефектів від результатів реалізації інтелектуального капіталу, ідентифікації самоорганізаційних центрів відповідальності, рефлексії дослідницької діяльності, яка свідчить про цінність верифікації для здійснення продуктивних мисленнєвих процедур, стимулювання дослідницької діяльності персоналу, реалізації традиційних та нетрадиційних методів мотивації праці персоналу та удосконалення якості управління шляхом імплементації ціннісно-орієнтованого підходу управління.

Сьогодні промислові підприємства перебувають у середовищі негативних наслідків глобальної економічної кризи та пандемії Covid-19, невдалих програм реформування національної економіки та прорахунків державної політики, що зумовлює високі ризики банкрутства і низький рівень дохідності населення.

Відбувається дезінтеграція виробничих структур, розриви господарських зв'язків та з часом настає економічний колапс підприємства. Під силою інноваційної функції ризику проявляються емерджентні властивості.

Реалізація взаємозв'язків у межах системи «інновації – фінансовий ринок» узагальнено та систематизовано у процесі трансформацій на фінансовому ринку, що ґрунтується на складності їх змісту, оскільки мають дуальний характер [9, с. 158]. Тому з метою досягнення стабільності структури постає питання формування комплексної програми дій – ефективного стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств.

Вплив інноваційних процесів на результативність та емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств визначають за допомогою економіко-математичних моделей, наприклад виробничої функції Кобба-Дугласа, теорії нечітких множин і гібридних нейронних мереж [10; 11; 12].

Формування ефективного стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств у створенні єдиного постійно діючого комплексного механізму, що забезпечить його безпечне господарювання у динамічному та невизначеному середовищі. Проте варто враховувати, що існує суперечність між інтересами та стратегією розвитку підприємства, оскільки посилення захисту одних інтересів часто генерує появу інших загроз.

Стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств – комплекс стратегічних заходів, спрямованих на досягнення єдиної глобальної мети, здійснення яких унеможливлює перевищення витрат планової сфери та дозволяє протистояти загрозам сфери функціонування. Процес формування стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей межує із стратегією економічної безпеки промислового підприємства та ґрунтується на основних принципах: адаптивності та мобільності, стратегічності та цілеспрямованості, багатоваріантності, ієрархічності, системності, раціональності й економічного ефекту, комплексності та взаємоузгоджуваності управління, економічного зростання та рівноваги, фінансової

стійкості, конкурентостійкості, партисипативності та соціальної орієнтованості, каузальності, збалансованості, інноваційності, креативності та сталого зростання.

Висновки. У комплекс заходів стратегування промислового підприємства, який орієнтований на трансформацію процесів кластеризації в хаотичному полі, треба направляти вектор розвитку емерджентних властивостей на позитивні характеристики. У результаті інноваційної функції ризику проявляються емерджентні властивості, які за вдалої векторизації набувають значень інноваційного розвитку промислового підприємства. За умов емерджентної економіки інноваційний розвиток здійснюється за рахунок креативних і неочікуваних інновацій, які чим краще, тим вищі будуть результанти/емерджденти, тобто конкурентне середовище поглине логічні та поступові імпульси. Узагальнена концептуальна модель стратегування активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств характеризує різновекторність досягнення ефектів або змішаної вартості, а саме: фінансових, інтеграційних, соціопсихологічних і техніко-технологічних. Вона дозволяє направити вектор розвитку емерджентних властивостей на позитивні характеристики, що сприятимуть інноваційному розвитку промислового підприємства. Отже, підвищувати ефективність реалізації фінансових та інтеграційних механізмів промислових підприємств треба шляхом застосування індивідуально-орієнтованого підходу до вибору стратегії розвитку поетапного переходу від простих до більш досконалих інтеграційних об'єднань, фінансове забезпечення яких здійснюється на засадах імпакт-інвестування та націлене на сталий розвиток і якісне майбутнє поколінь.

Перспективами подальших досліджень є механізм реалізації ефективних управлінських рішень для активізації позитивних емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств у сфері стратегічного планування діяльності досліджуваних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звєряков М. І., Кухарська Н. О., Клевцевич Н. А., Шараг О. С. Стратегування регіонального розвитку: теорія, методологія, концепція: монографія / Одеський національний економічний університет МОН України. Одеса: Атлант ВОІ СОІУ, 2019. 241 с.

2. Чемерис В. С., Казьмір Л. П. Концептуальні засади стратегування інноваційного розвитку сільських територій на регіональному рівні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 4 (132). С. 79–84.

3. McGee John. Strategizing. In Wiley Encyclopedia of Management, edited by Professor Sir Cary L Cooper. 2015. Doi: 10.1002/9781118785317.weom120170

4. Ситник Н. С., Шушкова Ю. В. Підходи до стратегування державної політики технологічної модернізації та реіндустріалізації економіки. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6 (17). С. 68–73. Doi: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-13

5. Mattias Nordqvist. Understanding the Role of Ownership in Strategizing. A Study of Family Firms. JIBS Dissertation Series No. 029. 2005. URL: http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:3866/FULLTEXT01.pdf

6. Калач Г. М. Цифрова трансформація фондового ринку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2018. № 2 (52). С. 171–178. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).171-177

7. Гурочкіна В. В. Фінансові та інтеграційні механізми розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.04; Хмельн. нац. ун-т. Хмельницький, 2020. 40 с.

8. Voynarenko M., Varnalii Z., Hurochkina V., Menchynska O. Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM).* 2019. Vol. 95. Doi: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32

9. Онишко С. В. Врівноваження розвитку фінансового ринку і нової економіки як стратегія успішних соціально-економічних зрушень в Україні. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2017. Вип. 1. С. 154–159. Doi: https://doi.org/10.33244/2617-5932.1.2017.154-159

10. Lazebnyk L., Nykytchenko N., Hurochkina V., Kravchenko L. Modeling of Functional Dependence Emergence Qualities of Economic Systems. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). Atlantis Press.* September, 2019. Vol. 95. Doi: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.48

11. Dzhedzhula V., Yepifanova I. Use of apparatus of hybrid neural networks for evaluation of an intellectual component of the energy-saving policy of the enterprise. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2018. Vol. 4(1), pp. 126–130.

12. Voynarenko M., Lazebnyk L., Hurochkina V., Kovalenko O. and Menchynska O., «Modeling Emergence Properties of Economic System» 2020 *10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies* (ACIT), Deggendorf, Germany, 2020, pp. 607–612, doi: 10.1109/ACIT49673.2020.9208954. URL: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219594843

REFERENCES

1. Zveryakov, M. I., Kukharskaya, N. O., Klevtsevich, N. A., Sharag, O. S. (2019). Strateghuvannja reghionaljnogho rozvytku: teorija, metodologhija, koncepcija [Strategic development of development: theory, methodology, concept]. Odessa: Atlant WOI SOIU.

2. Chemeris, V. S., Kazmir, L. P. (2018). Konceptualjni zasady strateghuvannja innovacijnogho rozvytku siljsjkykh terytorij na reghionaljnomu rivni [Conceptual principles of strategizing innovative development of rural areas at the regional level]. *Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrajiny*, (4(132)), 79–84.

3. McGee, John. (2015). Strategizing. In Wiley Encyclopedia of Management (ed. by Professor Sir Cary L Cooper). DOI: 10.1002/9781118785317.weom120170

4. Sitnik, N. S., Shushkova, Yu. V. (2019). Pidkhody do strateghuvannja derzhavnoji polityky tekhnologhichnoji modernizaciji ta reindustrializaciji ekonomiky [Approaches to strategizing the state policy of technological modernization and reindustrialization of the economy]. *Pryazovsjkyj ekonomichnyj visnyk,* (6(17)), 68–73. DOI: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-13

5. Nordqvist, Mattias. (2005). Understanding the Role of Ownership in Strategizing. A Study of Family Firms. JIBS Dissertation Series No. 029. URL: http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:3866/FULLTEXT01.pdf

6. Kalach, G. M. (2018). Cyfrova transformacija fondovogho rynku [Digital transformation of the stock market]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Serija «Ekonomika»*, (2 (52)), 171–178. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).171-177

7. Hurochkina, V. V. (2020). Finansovi ta integhracijni mekhanizmy rozvytku promyslovykh pidpryjemstv v emerdzhentnij ekonomici [Financial and integration arrangements for the development of industrial enterprises in the in emerging economy] (Dissertation abstract). Khmelnytsky: Khmelnytsky National University.

8. Voynarenko, M., Varnalii, Z., Hurochkina, V., Menchynska, O. (2019). Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM). Atlantis Press,* (95). DOI: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32

9. Onishko, S. V. (2017). Vrivnovazhennja rozvytku finansovogho rynku i novoji ekonomiky jak strateghija uspishnykh socialjno-ekonomichnykh zrushenj v Ukrajini [Balancing the development of the financial market and the new economy as a strategy of successful socio-economic changes in Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk. Serija: finansy, oblik, opodatkuvannja*, (1), 154–159. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5932.1.2017.154-159

10. Lazebnyk, L., Nykytchenko, N., Hurochkina, V., Kravchenko, L. (2019). Modeling of Functional Dependence Emergence Qualities of Economic Systems. *Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). Atlantis Press,* (Vol. 95). DOI: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.48

11. Dzhedzhula, V., Yepifanova, I. (2018). Use of apparatus of hybrid neural networks for evaluation of an intellectual component of the energy-saving policy of the enterprise. *Baltic Journal of Economic Studies*, (vol. 4(1)), 126–130.

12. Voynarenko, M., Lazebnyk, L., Hurochkina, V., Kovalenko, O. and Menchynska, O. (2020). Modeling Emergence Properties of Economic System. *In 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT),* Deggendorf, Germany, 607–612. DOI: 10.1109/ACIT49673.2020.9208954. URL: https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219594843

Viktoriya V. Hurochkina, DSc (Economics), Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Strategizing as Apparatus of Development Industrial Enterprise in Economic Emergence

The paper explores the theoretical and methodological bases of stratification, which is a complex of thinking, art and a arrangement for achieving the set goals. It was noted that, in the context of strategy, it was possible to enhance the emergent characteristics, which were aimed at the self-development of the industrial enterprise. The management principles and a set of policy measures for a generalized conceptual model are presented, the strategy of activating the positive motivational characteristics of industrial enterprise development with a view to achieving a common goal. Key drivers have been defined to strategize the activation of the positive elements of their properties characterizing the divergence of the hitherto peculiar effects of mixed value in the context of financial, integrative, sociopsychological and techno-technological vectors of development. The components of the complex are described as strategizing from the financial, integrative and sociopsychological vector, which will contribute to the activation of positive emergent characteristics of industrial enterprise development. The nature of the influence and the types of emergent properties that arise at each stage of the development strategy of an industrial enterprise are determined. Innovations in the management system and the importance

of the innovative risk function under which the emergent properties manifest themselves have been pointed out, so that for the stability of the structure it is advisable to create an integrated program of action, namely effective stratification. It has been determined that the improvement of the financial and integration arrangements of industrial enterprises through a case-by-case approach to the choice of a development strategy depends on a gradual transition from simple to better integration associations, financial security through impact investment is aimed at sustainable development and a quality future for generations.

The aim of the article is to establish a theoretical and methodological basis and to inform, on the conceptual model presented, a strategy for activating the positive motivational characteristics of industrial enterprises.

Materials and methods of research. On the basis of the above theoretical and methodological basis and information tools, the article builds a conceptual model based on a scientific and methodological approach and aims at activating positive emergent properties, and, in the opinion of the author, should be based not only on the theoretical and methodological basis of strategization and its management tools, but also on new financial and integration mechanisms for the development of industrial enterprises, which create prerequisites for the strategic strength of the structure.

Key words: *development, emergence, emergent properties, financial arrangement, industrial enterprises, integration arrangement, management, strategizing.*

Стаття надійшла до редколегії 5 листопада 2020 року

УДК 336.1.352
JEL H70, H73, I31
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.54-66

О. Р. Західна,
к.е.н., доцент
e-mail: oksana.zaxidna@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4964-3472;
І. Р. Гузовата
e-mail: guzovata17@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5096-6386;
В. А. Іщенко,
Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: ishchenkoveronika99@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6645-6452

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРОВІДНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто питання актуальності, результативності та ефективності адміністративно-територіальної реформи місцевого самоврядування. Розкрито сутність понять «спроможна громада» та «фінансова спроможність громади». Наведено загальну характеристику провідних громад Львівської області відповідно до сформованого Департаментом фінансів Львівської обласної державної адміністрації рейтингу. Представлені дослідження рівня фінансової спроможності бюджетів на прикладі провідних об'єднаних територіальних громад Львівської області за такими показниками: дохід загального фонду бюджету на одного мешканця, рівень дотаційності бюджету, частка видатків на утримання апарату управління, частка видатків заробітної плати у загальному обсязі видатків. За здійсненим аналізом сформовано висновки щодо фінансової спроможності бюджетів Славської, Солонківської, Давидівської, Підберізцівської та Кам'янка-Бузької громад.

Ключові слова: *децентралізація, об'єднана територіальна громада, спроможна громада, фінансова спроможність, показники фінансової спроможності, фінансові ресурси.*

О. Р. Захидна, И. Р. Гузовата, В. А. Ищенко. Оценка финансовой состоятельности ведущих объединенных территориальных общин Львовской области

В статье рассмотрен вопрос актуальности, результативности и эффективности административно-территориальной реформы местного самоуправления. Раскрыто сущность понятий «состоятельная община» и «финансовая состоятельность общины». Приведена общая характеристика ведущих общин Львовской области в соответствии с сформированным Департаментом финансов Львовской областной государственной

© Західна О. Р., Гузовата І. Р., Іщенко В. А., 2020

администрации рейтингом. Представлены исследования уровня финансовой состоятельности бюджетов на примере ведущих объединённых территориальных общин Львовской области по следующим показателям: доход общего фонда бюджета на одного жителя, уровень дотационности бюджета, доля расходов на содержание аппарата управления, доля расходов заработной платы в общем объеме расходов. По осуществленному анализу сформированы выводы относительно финансовой состоятельности бюджетов Славской, Солонковской, Давыдовской, Подберизцовской и Каменка-Бугской общин.

Ключевые слова: *децентрализация, объединённая территориальная община, финансовая состоятельность, показатели финансовой состоятельности, финансовые ресурсы.*

Мета статті полягає у визначенні теоретичних засад та практичних аспектів фінансової спроможності бюджетів об'єднаних територіальних громад та здійсненні її комплексної оцінки в рамках проведення реформи децентралізації. Основним завданням є проведення аналізу та здійснення оцінки фінансової спроможності територій на прикладі провідних громад Львівської області.

Постановка проблеми. Реформа децентралізації є однією з найбільш масштабних у місцевому самоврядуванні за всю історію існування нашої держави. На сьогодні завершено перший етап децентралізації, результати якого свідчать про ефективність цієї реформи. На черзі другий етап, який покликаний закріпити результати першого та створити умови для ефективного використання нових можливостей регіонів. Тому виникає необхідність дослідження спроможності територій, зокрема фінансової. Адже саме фінансова спроможність дозволяє оцінити, наскільки ефективно певна громада використовує надані їй ресурси та здійснює отримані в результаті децентралізації повноваження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу децентралізації як ключової реформи у сфері місцевого самоврядування у контексті фінансової спроможності громад знайшли своє відображення у працях багатьох науковців, таких як І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк, П. В. Жук, О. Безпалько [2], О. Р. Західна [12]. Зокрема, І. Баб'юк та О. Чепель [1] присвятили своє дослідження основним аспектам формування спроможних територіальних громад, О. Крайник [5] аналізувала фінансову спроможність бюджету громади з позиції фінансового стимулювання розвитку територій. Проте оцінка фінансової спроможності потребує постійного моніторингу та контролю, адже реформа децентралізації ще повністю не завершена. Тому доцільним є проведення аналізу фінансової спроможної конкретного регіону для оцінки результативності реформи.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Україна тримає курс на євроінтеграцію і спрямовує свої зусилля на налагодження довготривалих відносин та співпраці з ЄС. Для реалізації цієї проєвропейської політики Україні потрібно здійснити ряд структурних реформ і перетворень. Однією з найвагоміших реформ, яка слугує потужним механізмом політичної стабільності, демократії та безпеки й активізує подальші прогресивні перетворення, є реформа децентралізації. Оскільки щоб забезпечити соціально-економічний розвиток країни в цілому, необхідно раціонально розпоряджатися фінансовими ресурсами не лише на рівні державного, але й місцевих бюджетів. Безумовно, організація ефективного управління громадою можлива лише за умови її

повноцінного фінансового забезпечення, яке лежить в основі її фінансової спроможності. Адже навряд чи громада з обмеженими ресурсами спроможна забезпечити гідний рівень життя населення.

Отже, фінансова спроможність територіальної громади виступає чи не найважливішим фактором регіонального розвитку, розвитку громад, обумовлює самостійність місцевих органів самоврядування, сприяє активізації бізнесової діяльності, дозволяє розвивати інфраструктуру, вирішувати проблеми благоустрою та підвищення якості життя місцевого населення [12].

У процесі створення ОТГ можна виділити три види фінансової спроможності [2]:

– потенціальну, чи розрахункову, спроможність, якою мають володіти громади, визначені такими відповідно до перспективного плану;

– спроможність, яка юридично визнається Кабінетом Міністрів України відповідно до ст. 9 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;

– реальну спроможність, яка визначається вже після того, як ОТГ сформована і показує певні результати діяльності.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює взаємовідносини, зокрема й фінансові, з приводу створення об'єднаних територіальних громад є Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Для забезпечення реалізації цього закону уряд розробив Методику формування спроможних територіальних громад. У ній розкрито сутність поняття «спроможна територіальна громада»: територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання (добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади) здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [10]. З огляду на наведене визначення можна виокремити ключові моменти, які є фундаментом фінансової спроможності громади. Зокрема, це наявність відповідних кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури.

Поняття «фінансова спроможність соціально-економічного розвитку просторової системи» визначається як єдність достатності фінансового потенціалу утворення, результативності використання фінансових ресурсів та можливості самостійного забезпечення соціально-економічного розвитку. Відтак фінансова спроможність адміністративно-територіального утворення (або муніципального утворення) – це його здатність забезпечувати надходження достатнього обсягу фінансових ресурсів та формування ефективної структури їх джерел, а також їх якісний розподіл та ефективне використання для подолання дестабілізаторів і досягнення стабільності соціально-економічного розвитку утворення у короткостроковій та довгостроковій перспективі [5]. При цьому в спроможних територіальних громадах органи місцевого самоврядування мають забезпечити надання всіх необхідних громадянам публічних послуг, тобто бути спроможним адміністративним центром з надання послуг населенню [1]. З огляду на це можна виділити такі аспекти спроможності громад, які зображено на рис. 1.

Отже, фінансова спроможність територіальної громади – це комплексний показник, що складається з бюджетної спроможності цієї громади, фінансової спроможності домогосподарств і суб'єктів господарювання [11].

Рис. 1. Основні аспекти спроможності громади
Джерело: [1].

Безперечно, для того щоб бути фінансово спроможною громадою, необхідно мати достатню кількість фінансових ресурсів і вміти правильно ними розпоряджатися. Саме реформа децентралізації відкрила місцевим бюджетам доступ до додаткових джерел фінансування. Зокрема, на рис. 2 зображено основні джерела податкових надходжень, які, завдячуючи реформі децентралізації, перебувають у розпорядженні громади.

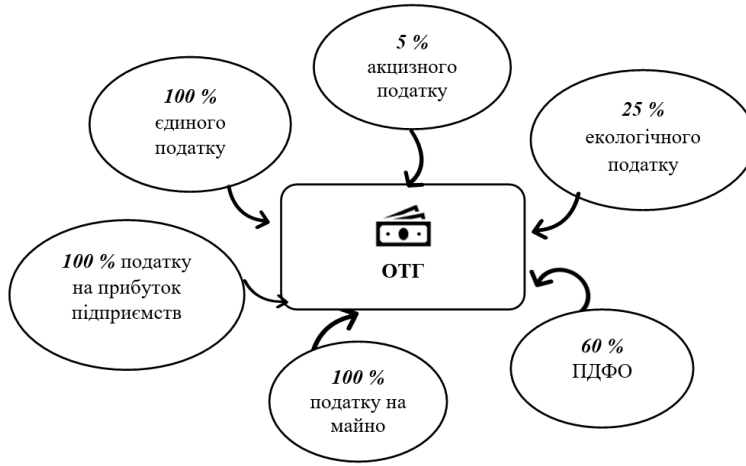

Рис. 2. Основні податкові надходження ОТГ
Джерело: складено на основі [3].

Нині в Україні, відповідно до Закону України № 562-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» [9], було затверджено 1 470 громад. Зокрема, на Львівщині передбачено функціонування 7 районів та 73 об'єднаних територіальних громад.

Для будь-якої територіальної громади важливим є розрахунок її фінансової спроможності, який дозволяє здійснити комплексну оцінку переваг та ризиків громади, упорядкувати видатки, а також визначити потребу в залученні додаткових джерел фінансування.

Департамент фінансів Львівської обласної державної адміністрації оприлюднив рейтинг громад Львівщини за перше півріччя 2020 року [6]. Рейтинг складений на основі даних фінансової діяльності об'єднаних територіальних громад області. Відповідно до нього у п'ятірку найзаможніших увійшли: Славська, Солонківська, Давидівська, Кам'янка-Бузька та Підберізцівська. Отже, розглянемо результати формування фінансової спроможності бюджетів провідних ОТГ Львівської області.

У таблиці 1 наведено загальну характеристику громад, які посіли перші місця у рейтингу громад Львівщини.

Таблиця 1

Загальна характеристика провідних ОТГ Львівської області

№ з/п	Назва ОТГ	Загальна характеристика	
		Площа ОТГ, кв. км	Чисельність населення (станом на 01.01.2018), тис. осіб
1.	Славська	436,6	14 326
2.	Солонківська	186,1	13 341
3.	Давидівська	230,0	20 615
4.	Кам'янка-Бузька	348,4	21 505
5.	Підберізцівська	124,0	8 171

Джерело: складено на основі [4].

З метою кількісної оцінки фінансової спроможності ОТГ, використовуються спеціальні показники їх фінансової діяльності. Тому проаналізуємо ключові індикатори фінансової спроможності ОТГ, від яких безпосередньо залежить їх місце у загальному рейтингу.

Як відомо, основою фінансової спроможності будь-якої території є її фінансовий ресурс. У таблиці 2 наведено показники доходів загального фонду бюджетів ОТГ на одного мешканця за І півріччя 2018–2020 рр. Цей показник характеризує співвідношення обсягів надходжень доходів загального фонду без урахування обсягів трансфертів до кількості мешканців відповідної громади, тобто забезпеченість громади за рахунок її ж акумульованого ресурсу.

Загалом упродовж 9 місяців 2020 року надходження до загального фонду бюджетів усіх ОТГ області становили 1 030 млн грн. Відповідно до сформованого Департаментом фінансів Львівської обласної державної адміністрації рейтингу до п'ятірки найзаможніших, за показниками доходу, потрапили Славська ОТГ з 13 496,6 грн на одного жителя,

Солонківська ОТГ – 4 541,0 грн, Давидівська ОТГ – 5 174,9 грн, Підберізцівська ОТГ – 4 803,5 грн та Кам'янка-Бузька ОТГ – 4 335,2 грн.

Таблиця 2

Доходи загального фонду на одного мешканця за січень-вересень 2018–2020 рр., грн

Назва ОТГ	9 місяців 2018	9 місяців 2019	9 місяців 2020	9 місяців 2020/ 9 місяців 2018, %
Славська	8 296,3	10 049,8	13 496,6	63
Солонківська	5 688,5	6 778,2	4541,0	–20
Давидівська	3 337,5	4 986,2	5 174,9	55
Підберізцівська	2 832,7	4 000,9	4 803,5	70
Кам'янка-Бузька	3 220,8	4 227,2	4 335,2	35

Джерело: складено на основі [7; 8; 11].

За підсумками січня-вересня 2019 року найбільше доходів у розрахунку на одного мешканця отримано в Славській ОТГ – 10 049,8 грн, Солонківській ОТГ – 6 778,2 грн, Давидівській ОТГ – 4 986,2 грн, Підберезцівській ОТГ – 4 000,9 грн та Кам'янко-Бузькій ОТГ – 4 227,2 грн.

За аналогічний період 2018 року дохід на одного мешканця у Славській громаді становив 8 296,3 грн, у Солонківській – 5 688,5 грн, у Давидівській – 3 337,5 грн, у Підберезцівській – 2 832,7 грн та 3 220,8 грн у Кам'янко-Бузькій громаді.

Графічно динаміку доходів загального фонду бюджету на одного мешканця відповідних досліджуваних ОТГ зображено на рис. 3.

Загалом, як бачимо з рис. 3, упродовж досліджуваного періоду забезпеченість доходами на одного мешканця у всіх аналізованих громадах має тенденцію до зростання. Найбільше зростання спостерігається у Давидівській, Підберізцівській та Славській громадах. У результаті дохід на одного мешканця у цих громадах є значно вищим, ніж його середнє значення по всіх ОТГ області (рис. 4). Наприклад, у Славській громаді показник є вищим у 4,4 раза. Зростання доходів на одного мешканця може залежати від багатьох факторів. Проте чи не найголовнішим чинником є зростання обсягу податкових надходжень. Високі показники Славської ОТГ, до складу якої входить селище Славське та вісім навколишніх сіл, пояснюються тим, що основним платником податків до бюджету громади є одна з найбільших мереж автозаправних комплексів в Україні ОККО.

Для здійснення комплексної оцінки показника доходів загального фонду на одного мешканця аналізованих громад розглянемо середнє значення цього показника (рис. 4).

Отже, як бачимо з наведеного нижче графіка, показник середнього значення доходів загального фонду на одного мешканця по львівських об'єднаних територіальних громадах мав тенденцію до збільшення упродовж 9 місяців 2018–2020 років. Зокрема, 2018 року показник становив 2 169,9 грн, 2019 р. – 2 525 грн, що на 355,1 грн більше за аналогічний період 2018 року, і 2020 р. знову збільшився, порівняно з попереднім роком, на 499 грн та становив 3 024 грн. Загалом упродовж досліджуваного періоду абсолютне

значення показника за 9 місяців 2018–2020 рр. збільшилося на 854,1 грн, відносного – на 39 %.

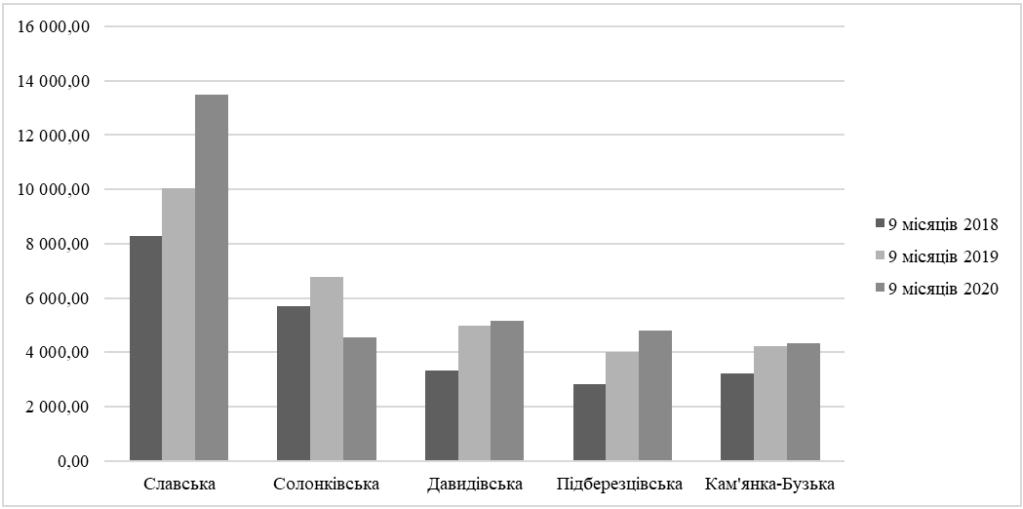

Рис. 3. Динаміка доходів загального фонду на одного мешканця провідних ОТГ за 9 місяців 2018–2020 рр., грн

Джерело: складено на основі [7; 8; 11].

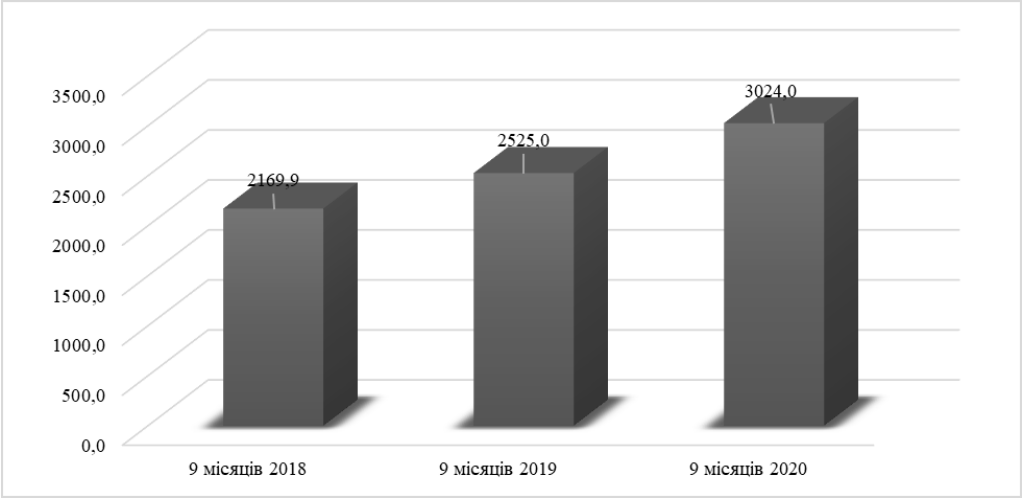

Рис. 4. Середній показник доходів загального фонду на одного мешканця за 9 місяців 2018–2020 рр., грн

Джерело: складено на основі [7; 8; 11].

Наступним індикатором, який використовує уряд для моніторингу процесу децентралізації, є рівень дотаційності бюджетів. Адже саме цей показник дає змогу визначити, чи здатні ОТГ самостійно залучати фінансові ресурси і провадити свою діяльність, чи потребують трансфертів з Державного бюджету. Цей показник характеризує питому вагу базової або реверсної дотації у доходах загального фонду бюджету відповідної громади.

На рис. 5 відображено рівень дотаційності бюджетів провідних об'єднаних територіальних громад Львівської області. Серед аналізованих ОТГ області дві громади отримують з державного бюджету базову дотацію (Підберізцівська та Давидівська), три перераховують реверсну дотацію (Кам'янка-Бузька, Солонківська та Славська) (рис. 5). Серед провідних ОТГ області найвищий рівень дотаційності у Підберезівській громаді, у якої обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 16,2 %.

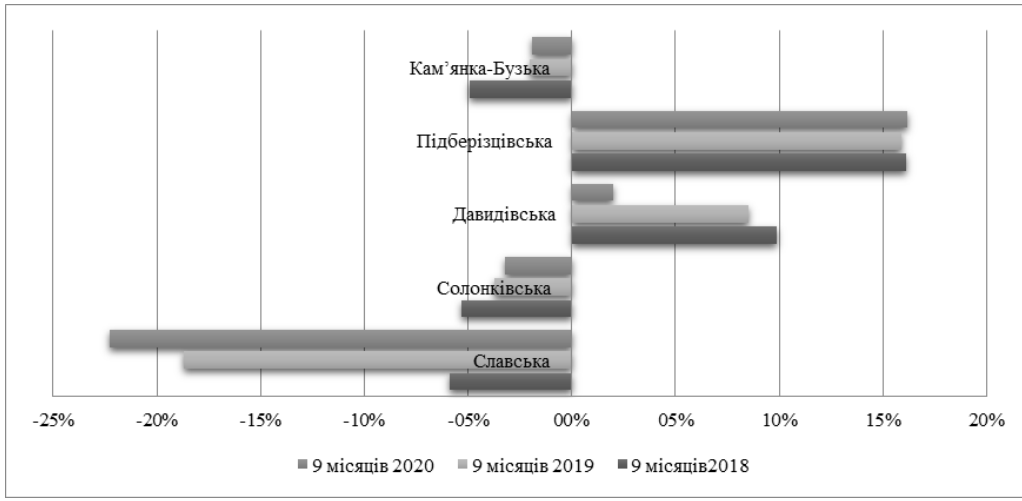

Рис. 5. Рівень дотаційності бюджетів провідних ОТГ (питома вага базової (+) / реверсної (–) дотації у доходах), (%)

Джерело: складено на основі [7; 8; 11].

Не менш важливими показниками оцінки фінансової спроможності громад є частка видатків на утримання апарату управління до загального фінансового ресурсу та питома вага заробітної плати у загальному обсязі видатків об'єднаної територіальної громади (табл. 3).

За даними таблиці 3 бачимо, що найбільша питома вага видатків за 9 місяців 2020 року на утримання апарату управління до загального фінансового ресурсу ОТГ припадає на бюджет Підберізцівської ОТГ – 29,1 % (за аналогічний період 2019 р. – 29,2 %), найменша – на бюджет Славської ОТГ – 10,1 % (за аналогічний період 2019 р. – 11,0 %). Загалом показник має тенденцію до зменшення. Така тенденція є цілком логічною, адже у разі більшої фінансової спроможності бюджету питома вага видатків на утримання управлінського апарату буде меншою, оскільки такі витрати мають відносно усталену

величину. Тому чим більший фінансовий ресурс має громада, тим меншими є витрати на управлінський апарат у відсотковому вираженні.

Таблиця 3

Основні індикатори діяльності провідних ОТГ Львівської області (9 місяців 2019–2020 рр.)

Назва ОТГ	Частка видатків на утримання апарату управління до загального фінансового ресурсу ОТГ, %		Частка видатків заробітної плати у загальному обсязі видатків ОТГ, %	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Славська	11,0	10,1	50,2	36,4
Давидівська	24,7	23,0	69,9	44,0
Підберізцівська	29,2	29,1	81,0	42,7
Кам'янка-Бузька	12,9	13,4	74,3	62,3
Солонківська	22,5	26,3	67,9	53,6

Джерело: складено на основі [7; 8; 11].

Вагомим є також показник, що показує частку видатків на заробітну плату у загальному обсязі видатків громади. Найбільша питома вага видатків за 9 місяців 2020 року заробітної плати у загальному обсязі видатків ОТГ припадає на бюджет Солонківської ОТГ – 53,6 %, найменша – на бюджет Славської ОТГ – 36,4 %. За аналогічний період 2019 року частка видатків заробітної плати у загальному обсязі видатків ОТГ найбільша була у Підберізцівській ОТГ – 81,0 %, а найменша частка – у Славській ОТГ – 50,2 %. Обсяг видатків, які спрямовані на виплату заробітної плати, відображає здатність об'єднаної територіальної громади забезпечувати економічно-соціальний розвиток, генерувати можливості для реалізації проєктів інфраструктурного розвитку, створювати матеріальні активи або ж отримувати відповідний соціальний ефект. Як бачимо, загалом цей показник серед аналізованих громад зменшився у розрізі кожної окремої громади.

Висновки. Здійснена урядом реформа децентралізації є доволі ефективним інструментом забезпечення фінансової спроможності громад, адже позитивно вплинула на більшість об'єднаних територіальних громад Львівської області. У цілому утворення громад дає змогу здійснювати контроль за власними доходами, а також видатками з огляду безпосередньо на інтереси громади. У процесі формування фінансової спроможності територіальні громади виступають як суб'єкти управління, а саме зосереджують у своїх руках реальні можливості, пов'язані з виконанням покладених на них повноважень та вирішенням завдань, які спрямовані на покращення соціально-економічного розвитку окремої території. Відтак рівень фінансової забезпеченості громад у подальшому залишається ключовим аспектом під час визначення фінансової спроможності певної громади.

На прикладі провідних громад Львівської області здійснено оцінку їх фінансової спроможності за чотирма показниками, які характеризують основні аспекти фінансової діяльності громад.

Перший показник – доходи на одного мешканця громади характеризує спроможність громади забезпечувати себе фінансовими ресурсами, згенерованими виключно на території цієї громади. За цим показником спостерігаємо загальну тенденцію до

збільшення надходжень на одну особу. Також у провідних громадах Львівської області цей показник значно перевищує своє середнє значення по всіх громадах області, що свідчить про ефективну політику управління, здійснювану цими громадами.

Другий показник – рівень дотаційності відображає, наскільки залежна громада від трансфертів з Державного бюджету України. Найменш залежними від дотаційних ресурсів з Державного бюджету України серед аналізованих громад є Славська, Солонківська та Кам'янка-Бузька. Відповідно, більш залежними від дотаційних ресурсів є Давидівська та Підберізцівська громади.

Наступний індикатор вказує, наскільки великою є питома вага видатків на утримання управлінського апарату конкретної громади. Як бачимо, частка таких видатків щороку знижується, що свідчить про ефективність здійснення реформи децентралізації. Внаслідок цього громади мають реальні можливості спрямовувати більше коштів безпосередньо на розвиток своїх територій.

Отже, дослідивши фінансову спроможність провідних громад Львівської області, а саме Славської, Солонківської, Давидівської, Підберізцівської та Кам'янка-Бузької, можна з упевненістю зазначити, що реалізація реформи місцевого самоврядування є доволі успішною як серед громад Львівської області, так і по Україні загалом:

– унаслідок об'єднання громади володіють достатнім рівнем фінансових можливостей, які дозволяють їм здійснювати свої повноваження та покращувати рівень життя кожного без винятку жителя громади (за показником власних доходів на одного мешканця);

– відбулося посилення фінансової незалежності громад у зв'язку із збільшенням частки власних надходжень у загальному обсязі доходів бюджетів (рівень дотаційності зменшився);

– зменшився обсяг видатків на утримання управлінського апарату, що свідчить про поступове нарощення фінансових можливостей певної громади (питома вага видатків на утримання апарату управління серед фінансових ресурсів бюджетів громади).

Отже, безперечно, адміністративно-територіальна реформа привела до позитивних зрушень у напрямі децентралізації. Разом з тим на порозі другого етапу реформи виникає потреба в оптимізації системи міжбюджетних відносин. У подальшому важливим є питання не лише оцінки фінансової спроможності бюджетів громад, але й виявлення факторів, які її стримують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баб'юк І., Чепель О. Основні аспекти формування спроможних територіальних громад. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. URL: http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/463/

2. Безпалько О. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: проблеми та перспективи забезпечення. *Підприємництво та інновації.* 2019. № 9. С. 60–65.

3. Бюджетний кодекс України: від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

4. Децентралізація влади. URL: http://decentralization.gov.ua

5. Крайник О. П. Фінансове стимулювання розвитку територіальної громади. *Ефективність державного управління*. 2020. № 1(62). С. 203–212. URL: http://edu.lvivacademy.com/article/view/205832/206051

6. Львівська обласна державна адміністрація. URL: https://loda.gov.ua/suspilno_korysna_informaciya

7. Окремі показники виконання місцевих бюджетів ОТГ Львівської області за 9 місяців 2018 року. *Децентралізація влади*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/309/%D0%9B_%D0%92I%D0%92%D0%A1_%D0%9A%D0%90_%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2__9.pdf

8. Окремі показники виконання місцевих бюджетів ОТГ Львівської області за 9 місяців 2019 року. *Децентралізація влади*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/497/%D0%9B_%D0%92I%D0%92%D0%A1_%D0%9A%D0%90_%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2_.pdf

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text

10. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF#Text

11. Рейтинг найзаможніших ОТГ на Львівщині за 9 місяців 2020 року. *Львівський портал*. URL: https://portal.lviv.ua/news/2020/10/28/u-loda-opryliudnyly-rejtynh najzamozhnishykh-oth-na-lvivshchyni

12. Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р. та ін. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник / за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 536 с.

REFERENCES

1. Babiuk, I., Chepel, O. Basic aspects of the formation of capable territorial communities. *Bukovynskyi visnyk derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriadyvannia*. URL: http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/463/ [in Ukrainian]

2. Bezpalko, O. (2019). Financial capacity of united territorial communities: problems and prospects of provision. *Pidpryiemnytstvo ta innovatsii*. (9). P. 60–65 [in Ukrainian].

3. Biudzhetnyj kodeks Ukrainy [Budget code of Ukraine]. (2010, July, 8). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

4. Detsentralizatsiia vlady. URL: http://decentralization.gov.ua

5. Krainyk, O. P. (2020). Financial stimulation of development of territorial community. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*. № 1(62). P. 203–212. URL: http://edu.lvivacademy.com/article/view/205832/206051

6. Lvivska oblasna derzhavna administratsiia. URL: https://loda.gov.ua/suspilno_korysna_informaciya

7. Separate indexes of implementation of local budgets of communities of the Lviv area are for 9 months of 2018. *Detsentralizatsiia vlady*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/309/%D0%9B_%D0%92I%D0%92%D0%A1_%D0%9A%D0%90_%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2__9.pdf

8. Separate indexes of implementation of local budgets of communities of the Lviv area are for 9 months of 2019. *Detsentralizatsiia vlady*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/

attachment/document/497/%D0%9B_%D0%92I%D0%92%D0%A1_%D0%9A%D0%90_%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%A2_.pdf

9. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vyznachennia terytorii ta administratyvnykh tsentriv terytorialnykh hromad» [Laws of Ukraine «About making alteration to some laws of Ukraine in relation to determination of territories and administrative centers of territorial communities»] (2020, July, 16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad» [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the methodology for forming capable territorial communities»]. (2015, April, 8). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF#Text

11. Reityng naizamozhnishykh OTG na Lvivshchyni za 9 misiatsiv 2020 roku. *Lvivskyi portal.* URL: https://portal.lviv.ua/news/2020/10/28/u-loda-opryliudnyly-rejtynh najzamozhnishykh-oth-na-lvivshchyni

12. Sytnyk, N. S., Stasyshyn, A. V., Zaxidna, O. R. and others. (2019). Finansy obiednanykh terutorialnukh hromad: navchalnyi posibnyk [Finances of united territorial communities: a textbook]. Lviv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

Zahidna O. R., Ph.D. (Economics), Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv;

Guzovata I. R., Ivan Franko National University of Lviv;

Ishchenko V. A., Ivan Franko National University of Lviv

Assessment of the Financial Capacity of the Leading United Territorial Communities of the Lviv Region

The article considers the relevance, effectiveness, and efficiency of administrative-territorial reform of the local self-government. The essence of the concepts «capable community» and «financial capacity of the community» is revealed. The general characteristics of the leading communities of Lviv region according to the rating formed by the Department of Finance of Lviv regional state administration are given. Studies of the level of financial capacity of budgets are presented on the example of the leading united territorial communities of Lviv region on the following indicators: income of the general fund of the budget per rezident; the level of budget subsidies; the share of expenditures for the maintenance of the management staff; the share of wage expenditures in total expenditures.

The purpose of the article is to determine the theoretical foundations and practical aspects of the financial capacity of the budgets of the united territorial communities in the framework of the decentralization reform. The main task is to analyze and assess the financial capacity of the territories on the example of the leading communities of the Lviv region. Also, it is reasonable to investigate the impact of the decentralization on the formation of the community budgets.

Examining the financial capacity of the leading communities of the Lviv region for 9 months of 2018–2020, we can say with confidence that the implementation of the local government reform is quite successful both among the communities of the Lviv region and in Ukraine as a whole. Firstly, because of the union, communities have a sufficient level of financial capacity to fulfill their powers and improve the standard of living of every citizen in the community without exception (in terms of their own income per resident). Secondly, there has been an increase in the financial independence of communities due to an increase in the share of own revenues in total

budget revenues (the level of subsidies has decreased). Thirdly, the amount of expenditures for the maintenance of the administrative apparatus has been decreased, which indicates a gradual increase in the financial capacity of a community.

The government's decentralization reform is a fairly effective tool for ensuring the financial capacity of communities, as it has had a positive impact on most of the united territorial communities of Lviv Oblast. In general, the formation of communities makes it possible to control their own income and expenditures, based directly on the interests of the community. In the process of forming the financial capacity, the local communities act directly as subjects of governance, concentrating in their hands the real opportunities associated with the implementation of their powers and solving tasks aimed at improving the socio-economic development of a particular territory. Thus, the level of financial security of the communities in the future remains a key aspect in determining the financial capacity of a community.

Key words: decentralization; united territorial community; affluent community; financial capacity; indicators of financial capacity; financial resources.

Стаття надійшла до редколегії 7 листопада 2020 року

УДК 336.226.3
JEL E62, H21
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.67-76

Я. О. Ізмайлов,
д.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: izmyar@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-4853-205X;
І. Г. Єгорова,
к.е.н., доцент,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
e-mail: yegorova_ig@kneu.dp.ua
ORCID ID 0000-0002-7800-2810

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розкрито зміст податку на додану вартість й особливості його застосування в Україні та країнах Європейського Союзу. Доведено, що податок на додану вартість є найбільш бюджетоутворюючим податком у країнах Європейського Союзу та Україні, а операції з ним здійснюють різні суб'єкти податкових відносин, кінцеві мотиви яких значно різняться та інколи є антагоністичними. Визначено позитивні і негативні сторони застосування податку на додану вартість і подано позиції сторін у науковій дискусії щодо можливостей його подальшого удосконалення або кардинальної заміни іншими податками. Обґрунтовано, що скасування чи заміна податку на додану вартість призведе до великих втрат дохідної частини державного бюджету України, який унаслідок кризових явищ та військово-політичної нестабільності недоотримує запланованих обсягів надходжень. Розглянуто проблеми, переваги і недоліки цього податку в Україні та запропоновано напрями їх вирішення. Доведено, що назріла потреба в удосконаленні системи адміністрування ПДВ і в перспективі потрібно переосмислити підходи щодо усунення неправомірного його відшкодування.

Ключові слова: *адміністрування податків, бюджет, Європейський Союз, податки, податок на додану вартість.*

Я. А. Измайлов, И. Г. Егорова. Опыт применения налога на добавленную стоимость в странах Европейского Союза и перспективы его использования в Украине

Раскрыто содержание налога на добавленную стоимость и особенности его применения в Украине и странах Европейского Союза. Доказано, что налог на добавленную стоимость

© Ізмайлов Я. О., Єгорова І. Г., 2020

является наиболее бюджетообразующим налогом в странах Европейского Союза и Украине, а операции по нему осуществляют различные субъекты налоговых отношений, конечные мотивы которых очень различаются, а иногда являются антагонистическими. Определены положительные и отрицательные стороны применения налога на добавленную стоимость и представлены позиции сторон в научной дискуссии о возможности его дальнейшего совершенствования или кардинальной замены другими налогами. Обосновано, что отмена или замена налога на добавленную стоимость приведет к большим потерям доходной части государственного бюджета Украины, который вследствие кризисных явлений и военно-политической нестабильности недополучает запланированных объемов поступлений. Рассмотрены проблемы, преимущества и недостатки использования данного налога в Украине и предложены направления их решения.

Ключевые слова: *администрирование налогов, бюджет, Европейский Союз, налоги, налог на добавленную стоимость.*

Метою статті є визначення позитивних і негативних сторін застосування ПДВ, можливостей його подальшого удосконалення або кардинальної заміни іншими податками в Україні та країнах-членах ЄС.

Постановка проблеми. Функціонування країни неможливо без чітко налагодженої системи формування дохідної частини бюджету за рахунок податків, зборів та інших фіскальних платежів. Одним з податків, що використовується багатьма країнами світу та стабільно наповнює державну казну, є податок на додану вартість.

Податковий кодекс України визначає податок на додану вартість (далі – ПДВ) як непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V Податкового кодексу України [13].

У науковому дослідженні потрібно виходити з того, що операції з ПДВ здійснюють різні суб'єкти податкових відносин, кінцеві мотиви яких значно різняться, інколи виявляються навіть антагоністичними. З точки зору бухгалтерів, що обліковують ПДВ та податковий кредит, складовими ПДВ є податкові зобов'язання щодо постачання товарів (послуг), податковий кредит щодо постачання товарів (послуг) та зобов'язання перед бюджетом з ПДВ. Контролюючі податкові органи розглядають ПДВ з позиції збільшення податкових надходжень до державного бюджету. Представники бізнесу мають на меті оптимізувати та мінімізувати зобов'язання з ПДВ та максимізувати його відшкодування. Споживачі, купуючи товари (послуги), сплачують ПДВ у складі їх вартості. Цей податок призводить до подорожчання відповідних товарів (послуг) для їх покупців на значну суму. Тому населення не належить до прихильників використання цього податку. Оскільки ПДВ повинен задовольнити інтереси різних суб'єктів економічних відносин, рівномірно зменшуючи та збільшуючи їх економічні вигоди, то порівняння позитивних і негативних аспектів його застосування належить до важливих та актуальних питань наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі ретельного вивчення вітчизняних та зарубіжних публікацій податкового спрямування можливо констатувати, що сформувалося два основних підходи для розкриття сутності ПДВ. За одним з підходів податок на додану вартість розглядається як податок на споживання. При цьому його тягар відбивається не лише на платниках цього податку до бюджету, а й на споживачах товарів, робіт, послуг, додана вартість яких підлягає оподаткуванню. З огляду на це тлумачення можна виокремити таку перевагу ПДВ: визначення податкового навантаження на покупця,

який, по суті, і є реальним платником цього податку. Відповідно до другого підходу ПДВ визначають як форму вилучення частини доданої вартості, що створюється на усіх етапах виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг, до моменту переходу до реального споживача. Це трактування узагальнює сутність податку на додану вартість, не виявляючи реального платника податку [5].

Т. М. Семенко вважає ПДВ найбільш дискусійним податком, але цей податок в Європейському Союзі є найбільш значущим. На його думку, у розвинених зарубіжних країнах ПДВ формує близько 13,5 % доходів бюджетів цих країн, незважаючи на те, що частка податку на регіональному рівні досить варіативно коливається. Відтак у Франції ПДВ формує 45 % податкових бюджетних надходжень, для порівняння, у Нідерландах – 24 % [14].

Професори В. М. Мельник та М. О. Житар визначили роль, особливості та напрями фінансової архітектури національної економіки, доводячи, що ПДВ є найважливішим податком у формуванні дохідної частини бюджету країни, а всі суперечки навколо ефективності ПДВ полягають у недосконалості його адміністрування [7].

Професор К. І. Швабій досить кардинально виступає за відміну ПДВ, доводячи неефективність та згубність цього податку для економіки країни [16].

Разом з тим питання застосування ПДВ викликає велику кількість дискусій, починаючи з його удосконалення аж до повної заміни, що обумовлює актуальність і потребу у подальшому дослідженні цього податку.

Виклад основного матеріалу. Економічна сутність ПДВ полягає в тому, що він є частиною новоствореної вартості, що утворюється на кожному етапі виробництва або обігу. Нараховану суму цього податку включено до ціни реалізації товарів (робіт, послуг), яку сплачує кінцевий споживач. ПДВ стягується на основі кожного акту купівлі-продажу, починаючи зі стадії виробництва товару й закінчуючи його продажем. На кожному етапі розмір ПДВ визначається як різниця між сумою податку, сплаченого споживачем товару, і сумою податку, сплаченого його виробником постачальнику сировини та матеріалів, робіт і послуг. При цьому на кожному етапі виробництва й обігу товару підприємство компенсує свої витрати і додає податок на новостворену на підприємстві вартість. Отже, ПДВ – це непрямий податок, що збирається на всіх стадіях процесу виробництва товарів і послуг, що стягують з кінцевого споживача в міру створення вартості [5].

ПДВ адмініструється більше ніж у 140 країнах світу. Важливу роль ПДВ відіграє в Євросоюзі, який, у свою чергу, реалізує основну мету інтеграції європейських країн – вільне переміщення товарів і послуг, капіталу та праці.

Європейською комісією було затверджено однією з умов участі кожної країни в Європейському Союзі запровадження в країні податку на додану вартість. ПДВ також називають «європейський податок», що показує його вагомість для європейського інтеграційного простору.

Важливим у правовому регулюванні сплати ПДВ на території ЄС є встановлення конкретних правил до адміністративних зобов'язань платників та органів влади. Такі правила зазначені у Директиві про ПДВ та Регламенті 1798/2003.

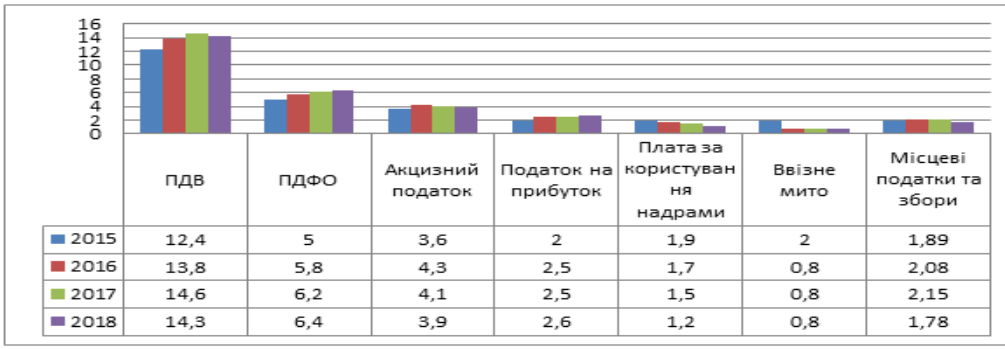
У Європейському Союзі запроваджена єдина система оподаткування ПДВ директивою 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість», яка встановлює загальні уніфіковані правила та надає державам-членам можливість застосовувати свої винятки із загальних правил у питаннях щодо порядку та умов реєстрації платників податку, категорії товарів та послуг, які оподатковуються за зниженими ставками, розміри ставок

тощо [1]. Правила відшкодування податку на додану вартість визначаються Директивою 2008/9/ЄС [2].

У ЄС одна з найнижчих ставок ПДВ діє у Люксембурзі (17 %) та Мальті (18 %), найбільших – в Угорщині (27 %), Швеції (25 %), Хорватії (25 %) та Данії (25 %). У країнах Європейського Союзу частка ПДВ у ВВП має тенденцію до незначного зростання – з 6,4 % ВВП 2009 року до 7 % ВВП 2016 року. При цьому у державах-членах ЄС частка ПДВ коливається від 3,4 % ВВП у Швейцарії до 13 % ВВП у Хорватії [15].

Європейським законодавством для всіх країн-членів ЄС встановлюється мінімальна ставка ПДВ як відсоток від роздрібної ціни найбільш популярної цінової категорії. У країнах ЄС надходження від ПДВ (спеціальний фонд) використовуються для фінансування: підтримки в належному стані доріг; витрат, що пов'язані з відшкодуванням коштів на лікування споживачів тютюну та алкогольних напоїв.

Нами проведено аналіз динаміки питомої ваги основних бюджетоутворюючих податкових платежів у структурі фінансово-економічної системи нашої держави щодо ВВП у структурі Зведеного бюджету України (рис. 1).

	ПДВ	ПДФО	Акцизний податок	Податок на прибуток	Плата за користування надрами	Ввізне мито	Місцеві податки та збори
2015	12,4	5	3,6	2	1,9	2	1,89
2016	13,8	5,8	4,3	2,5	1,7	0,8	2,08
2017	14,6	6,2	4,1	2,5	1,5	0,8	2,15
2018	14,3	6,4	3,9	2,6	1,2	0,8	1,78

Рис. 1. Динаміка питомої ваги основних бюджетоутворюючих податкових платежів щодо ВВП у структурі Зведеного бюджету України за 2015–2018 роки, %

Джерело: [10].

На підставі аналізу можна констатувати, що найбільшою питомою вагою щодо ВВП у загальній структурі податкових надходжень до Зведеного бюджету України упродовж 2015–2018 років стабільно характеризується ПДВ, частка якого коливається у діапазоні від 12,4 до 14,3 % щодо ВВП за досліджений період.

2018 року дохідна частина Зведеного бюджету України мала таку структуру (рис. 2).

ПДВ є одним із основних бюджетоформуючих податків, питома вага якого в податкових надходженнях до Державного бюджету становила близько 30 % усіх доходів бюджету. Тому законодавчі ініціативи щодо скасування ПДВ є малоймовірними.

Суми відшкодування зростали швидшими темпами, ніж суми сплаченого ПДВ з вироблених в Україні товарів, робіт, послуг. 2019 року відшкодування ПДВ з державного бюджету становило 151,4 млрд грн. Найбільші суми відшкодування ПДВ отримали такі підприємства: ПАТ «АрселорМіттал Кривий ріг» (8,34 млрд грн), ПрАТ «ММК ім. Ілліча» (8,13 млрд грн), ТОВ «Кернел-Трейд» (7,1 млрд грн) та інші [11].

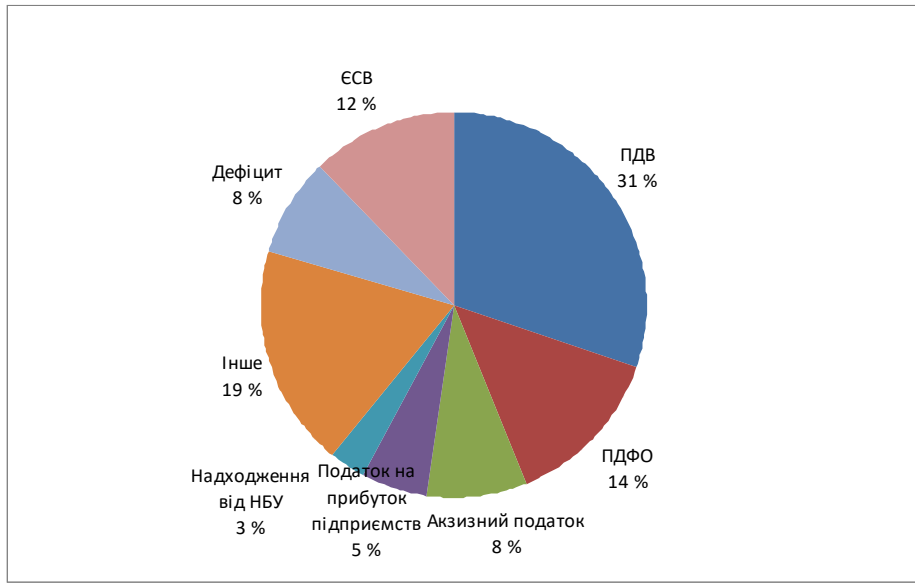

Рис. 2. Дохідна частина Зведеного бюджету України
Джерело: [4].

Станом на 01.12.2019, за даними Державної казначейської служби України, органами ДПС забезпечено фактичні надходження податків і зборів (обов'язкові платежі): Головне Управління ДПС України – становлять 662 003,7 млн грн до Зведеного бюджету України, з них 419 683,7 млн грн, або 63,4 %, – до Державного бюджету України [10].

Структуру податкових надходжень до Державного бюджету України зображено на рис. 3.

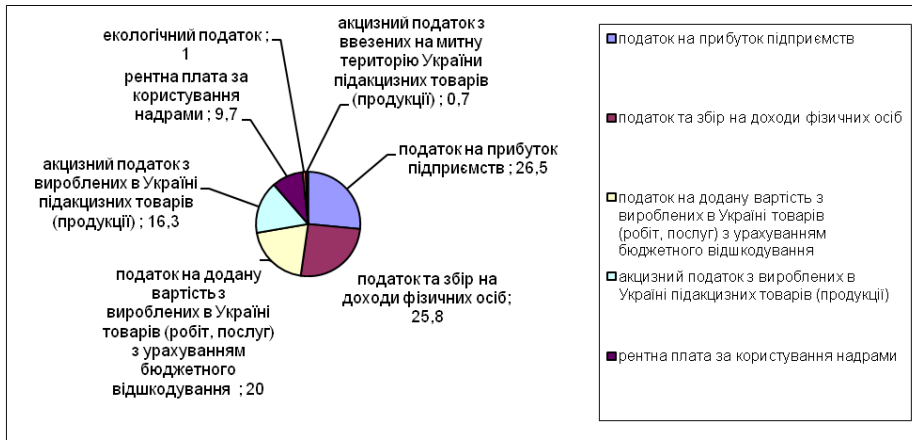

Рис. 3. Структура податкових надходжень до Державного бюджету України, %
Джерело: [12].

З рис. 3 видно, що найбільшу питому вагу в загальній сумі надходжень до Державного бюджету України становлять надходження з: податку на прибуток підприємств – 101 000,4 млн грн (26,5 %); податку та збору на доходи фізичних осіб – 98 262,7 млн грн (25,8 %); податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування – 76 309,0 млн грн (20 %); акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – 62 001,9 млн грн (16,3 %); рентної плати за користування надрами – 37 113,2 млн грн (9,7 %).

Для об'єктивного обґрунтування можливості заміни ПДВ іншими податками, або доведення важливості, доцільності і потреби адміністрування ПДВ у майбутньому, проаналізуємо основні переваги та недоліки цього податку.

Серед основних недоліків ПДВ варто виокремити:

1) проблеми з відшкодуванням ПДВ і обґрунтуванням податкових відрахувань у деяких випадках перешкоджають виходу підприємств країни на зовнішній ринок;

2) структура податку дозволяє застосовувати податкові відрахування і відшкодування податку за методом нарахувань, що може використовуватися для створення різних схем незаконної мінімізації податку, ухилення від оподаткування та навіть прямого незаконного субсидування з бюджету;

3) великі витрати на адміністрування ПДВ покладені переважно на плечі сумлінного платника податків, тоді як у світовій практиці саме відносно низькі адміністративні витрати для платника податків відрізняють ПДВ у вигідну сторону від податків на доходи;

4) стримується розвиток галузей з високою доданою вартістю, що погіршує інвестиційну привабливість цих галузей, знижує їх фінансові можливості;

5) ПДВ, по суті, штрафує підприємства за ускладнення виробництва. Чим більш складне виробництво, більше технологічних переділів, більше постачальників, тим більше ПДВ. Отже чим більш складна високотехнологічна продукція, тим більшим є податковий тягар. Тобто ПДВ є гальмом, не є сумісним з переходом до інноваційного шляху розвитку;

6) основними платниками ПДВ реально виступають споживачі, а отже, пряму вигоду від скасування ПДВ буде розподілено між домогосподарствами і виробниками товарів і послуг, а вивільнені у домогосподарств кошти переважно будуть витрачені на споживання всередині економіки України і тим самим забезпечать приріст ВВП.

Нами обґрунтовано основні переваги застосування податку на додану вартість, основними з них є:

1) зобов'язання зі сплати ПДВ стосовно кожного товару розподілені між різними платниками податків на різних етапах виробничо-комерційного циклу. У результаті навіть під час ухилення від сплати податку на будь-якому етапі цього циклу бюджет обов'язково отримує частки податку, що сплачуються на інших етапах. У випадку з податком з продажів ухилення одним платником податків означає втрату для бюджету всієї суми податку;

2) введення ПДВ було пов'язано з високою інфляцією, коли потрібен був такий податок, який би залежав від цін. ПДВ виявився простим вирішенням питання, тому що його обсяги зростають разом з цінами. Якщо податок на прибуток або інші податки в умовах високої інфляції відстають за темпами зростання і знецінюються, то ПДВ дозволяє забезпечувати стійке надходження в бюджет в умовах галопуючої і навіть гіперінфляції. Для України у сучасних умовах це значно важливо, особливо після досвіду 90-х років XX століття та 2014–2015 років;

3) за відсутності ПДВ не потрібно буде його відшкодовувати з бюджету експортерам. Однак у цьому випадку також не обкладаються й імпортовані товари, що, порівняно із застосуванням ПДВ, яке передбачає оподаткування експорту за нульовою ставкою, надає конкурентні переваги імпортним товарам;

4) перехід від ПДВ до податку з продажів в Україні, на нашу думку, є реально неможливим, тому що буде пов'язаний зі значним випадінням доходів, що потребують суттєвого скорочення витрат, або компенсації доходів, що випадають, за рахунок перенесення частини податкового навантаження на інші податки, які є не надто залежними від кон'юнктури зовнішніх ринків. До того ж, введення податку з продажів потребує рішучої перебудови роботи податкових органів, а також великого перехідного й адаптаційного періоду (з огляду на те, що досвіду сплати та адміністрування податку з продажів немає), щоб вийти на прийнятний рівень збирання цього податку і належну величину податкової бази;

5) неефективне адміністрування ПДВ пов'язане не з природою цього податку, а з якістю адміністрування в податковій системі, внаслідок чого заміна одного податку іншим, з нашої точки зору, буде фіктивним способом вирішення реальних проблем.

Найважливішою складовою частиною реформи ПДВ і всієї податкової системи є підвищення ефективності роботи контролюючих органів. Для цього треба налагодити якісну взаємодію податкових і митних органів, продовжити вдосконалення системи реєстрації платників податків, а також здійснити повний перехід на комп'ютеризацію та цифровізацію відносин з адміністрування ПДВ й інших податків. Але чітко розуміємо, що знизити корупцію в державних органах на топрівні в сучасних умовах, особливо під час карантинних заходів, проблематично в умовах лобіювання призначення керівництва у всіх державних органах не тільки національною фінансовою елітою, а вже й західними фінансово-економічними організаціями.

Обґрунтовано, що скасування чи заміна податку на додану вартість призведе до великих втрат дохідної частини Державного бюджету України, який унаслідок кризових явищ та військово-політичної нестабільності недоотримує запланованих обсягів надходжень.

Висновки. Податок на додану вартість є одним з найбільш бюджетоутворюючих податків у країнах Європейського Союзу та Україні, а операції з ним здійснюють різні суб'єкти податкових відносин, кінцеві мотиви яких значно різняться та інколи є антагоністичними. За одним з підходів податок на додану вартість розглядається як податок на споживання. При цьому його тягар відбивається не лише на платниках цього податку до бюджету, а й на споживачах товарів, робіт, послуг, додана вартість яких підлягає оподаткуванню. З огляду на це тлумачення можна виокремити таку перевагу ПДВ: визначення податкового навантаження на покупця, який, по суті, і є реальним платником цього податку. Відповідно до другого підходу ПДВ визначають як форму вилучення частини доданої вартості, що створюється на усіх етапах виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг, до моменту переходу до реального споживача. Це трактування узагальнює сутність ПДВ і не виявляє реального платника податку. Визначено позитивні та негативні сторони застосування податку на додану вартість і подано позиції сторін у науковій дискусії щодо можливостей його подальшого удосконалення або кардинальної заміни іншими податками.

У результаті аналізу та зіставлення позитивних і негативних сторін застосування ПДВ в Україні та країнах Європейського Союзу визначено, що цей податок застосовується

у більшості розвинених країн світу та має значний вплив на формування дохідних частин їх бюджетів, зокрема і України. Тому, на нашу думку, хоча ПДВ має значну кількість об'єктивних недоліків, його заміна в Україні іншими податками буде пов'язана з економічними ризиками недоотримання дохідної частини бюджету, який у результаті негативних військових та економічних факторів впливу не виконується. Пропонується на цьому етапі економічного розвитку України здійснювати реформування ПДВ шляхом адаптації позитивного досвіду його стягування в країнах Європейського Союзу та світу, впроваджувати цифрові та комп'ютеризовані системи і технології адміністрування цього податку для боротьби з корупційними схемами неправомірного відшкодування ПДВ.

Подальший науковий пошук доцільно зосередити на розробці та реалізації ефективних механізмів відшкодування ПДВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. On the Common System of Value Added Tax: Directive 2006/112/EC of 28 November 2006. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0112

2. Laying Down Detailed Rules for the Refund of Value Added Tax, Provided for in Directive 2006/112/EC, to Taxable Persons not Established in the Member State of Refund But Established in Another Member State: Directive 2008/9/EC of 12 February 2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008L0009&qid=1436536731847

3. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. Київ: Алерта, 2013. 310 с.

4. Бюджет України. URL: http://cost.ua/budget/

5. Ведение бизнеса с Европейским Союзом. Руководство для начинающих экспортеров. FTL Assistance. 2014. 55 с.

6. Житар М. О. Фінансова архітектура національної економіки: конфігурація та структурні компоненти. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 194–201. DOI: https://doi.org/10.32983/2222071220193194201

7. Мельник В. М., Житар М. О. Роль, особливості та напрямки фінансової архітектури національної економіки. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 8. С. 175–181. DOI: https://doi.org/10.32983/222244592019817518l

8. Мельник В. М., Сосновська О. О., Житар М. О. Аналіз сучасних домінант кількісного виміру розвитку фінансової архітектури економіки України в розрізі публічних фінансів. *Бізнес-Інформ*. 2020. № 2. С. 358–370.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: http://sfs.gov.ua

11. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: http://minfin.gov.ua

12. Податкові надходження до бюджету України. URL: http://cost.ua/budget/revenue/#1

13. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text

14. Семенко Т. М. Податок на додану вартість як економічна категорія. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=527

15. Тренди в динаміці податку на додану вартість у 2011–2016. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2017-12-13-pdv-trendy.pdf

16. Швабій К. І. Усі податки шкідливі, але ПДВ – найшкідливіший. *Дзеркало тижня*. URL: https://dt.ua/finances/usi-podatki-shkidlivi-ale-pdv-nayshkidlivishiy-346284_.html

REFERENCES

1. On the Common System of Value Added Tax: Directive 2006/112/EC. (28 November 2006). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0112

2. Laying Down Detailed Rules for the Refund of Value Added Tax, Provided for in Directive 2006/112/EC, to Taxable Persons not Established in the Member State of Refund But Established in Another Member State: Directive 2008/9/EC (12 February 2008). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008L0009&qid=1436536731847

3. Andrushhenko, V. L., Tuchak, T. V. (2013). Moralno-etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannya (zahidna tradyciya) [Moral and Ethical Imperatives of Taxation and Taxation (Western Tradition)]. Kyiv: Alerta.

4. Budget of Ukraine. URL: http://cost.ua/budget/

5. Vedenye byznesa s Evropejskym Soyuzom. Rukovodstvo dlya nachynayushchyh eksporterov [Doing business with the European Union. Guide for beginner exporters]. FTL Assistance, 2014.

6. Zhytar, M. O. (2019). Finansova arkhitektura natsionalnoi ekonomiky: konfihuratsiia ta strukturni komponenty [The Financial Architecture of the National Economy: Confguration and Structural Components]. *Problemy ekonomiky*, (3), 194–201. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-071220193194201

7. Melnyk, V. M., Zhytar, M. O. (2019). Rol, osoblyvosti ta napriamky fnansovoi arkhitektury natsionalnoi ekonomiky [The Role, Features and Directions of the Financial Architecture of the National Economy]. *Biznes-Inform*, (8), 175–181. DOI: https://doi.org/10.32981r3/22224459-20198175181

8. Melnyk, V. M., Sosnovska, O. O., Zhytar, M. O. (2020). Analiz suchasnykh dominant kiljkisnogho vymiru rozvytku finansovoji arkhitektury ekonomiky Ukrajiny v rozrizi publichnykh finansiv [The Analysis of the Modern Dominants of Quanttatve Measure1ment of the Development of the Financial Architecture of Ukrainian Economy in the Context of Public Finance]. *Business-Inform*, (2), 358–370.

9. State Statistics Committee of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. Official site of the State Fiscal Service of Ukraine. URL: http://sfs.gov.ua

11. Official site of the Ministry of Finance of Ukraine. URL: http://minfin.gov.ua

12. Podatkovi nadhodzhennya do byudzhetu Ukraini [Tax revenues to the budget of Ukraine]. URL: http://cost.ua/budget/

13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text

14. Semenko, T. M. Podatok na dodanu vartistj jak ekonomichna kateghorija [Value added tax as an economic category]. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=527

15. Trendy v dynamic podatku na dodanu vartist u 2011–2016 [Trends in the dynamics of value added tax in 2011–2016]. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2017-12-13-pdv-trendy.pdf

16. Schwabij, K. I. (2020). Usi podatky shkidlyvi, ale PDV – najshkidlyvishyj [All taxes are harmful, but VAT is the most harmful. *Dzerkalo tyzhdnya*. URL: https://dt.ua/finances/usi-podatki-shkidlivi-ale-pdv-nayshkidlivishiy-346284_.html

Yaroslav O. Izmaylov, DSc (Economics), Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine;

Iryna G. Yegorova, PhD (Economics), Associate Professor, Kryvyi Rih Economic Institute of SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

Experience of Applying Tax on Added Value in the Countries of the European Union and Prospects for its Use in Ukraine

The content of the value added tax and features of its application in Ukraine and the countries of the European Union are revealed. It is proved that the value added tax is the most budget-forming tax in the countries of the European Union and Ukraine. It is substantiated that the abolition or replacement of value added tax will lead to large losses of the revenue side of the state budget of Ukraine, which due to the crisis and military-political instability does not receive the planned revenues.

The functioning of the country is impossible without a well-established system of forming the revenue side of the budget through taxes, fees and other fiscal payments. One of the taxes used by many countries around the world and consistently replenishes the state treasury is the value added tax.

Since VAT must satisfy the interests of various subjects of economic relations, evenly reducing and increasing their economic benefits, the comparison of positive and negative aspects of its application is an important and relevant issue of scientific research.

The purpose of the article is to identify the positive and negative aspects of the application of VAT, the possibility of its further improvement or radical replacement by other taxes in Ukraine and EU member states.

The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques of economic science, based on a systematic approach. In addition, in the process such a general method of study as generalization was used.

The positive and negative aspects of the application of value added tax are identified and the positions of the parties in the scientific discussion on the possibility of its further improvement or radical replacement by other taxes are presented. It is substantiated that the abolition or replacement of value added tax will lead to large losses of the revenue side of the state budget of Ukraine, which due to the crisis and military-political instability does not receive the planned revenues. The problems, advantages and disadvantages of using this tax in Ukraine are considered and the directions of their solution are offered.

Further research should focus on the development and implementation of effective VAT refund mechanisms the abolition or replacement of VAT will lead to large budget losses, which remain in a deplorable state. We need strong political will and the desire of Western partners. Therefore, today the VAT reform can consist purely in adapting the positive experience of its administration in the European Union and the world, in conjunction with the introduction of digitalization and uncompromising measures to combat corrupt schemes of illegal VAT refunds.

Key words: *budget, EuropeanUnion, taxes, value addedtax, taxadministration.*

Стаття надійшла до редколегії 11 вересня 2020 року

УДК 330.3(339.9)
JEL I 31
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.77-87

Г. М. Калач,
к.е.н., доцент
e-mail: a.n.kalach@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6031-0591;
Р. Ю. Винник,
Університет ДФС України
e-mail: vynnykruslana1608@gmail.com
ORCID ID 0000-000-4858-5610

ОЦІНКА СКЛАДОВИХ ІНДЕКСУ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено сутність поняття «інклюзивність» та «інклюзивний розвиток», проаналізовано часткові показники індексу інклюзивного зростання України в розрізі їх поділу на показники-стимулятори та показники-дестимулятори інклюзивного зростання. Визначено відхилення значень часткових показників композитного індексу від стандартів інклюзивного розвитку для групи країн, що розвиваються. Проаналізовано взаємозв'язок часткових показників та механізм їх впливу на IDI індекс. Визначено потребу у стратегії інклюзивного розвитку, спрямованої на соціальну інтеграцію суспільства.

Ключові слова: *інклюзивна економіка, інклюзивний розвиток, індекс інклюзивного зростання, соціальна інтеграція суспільства, стратегічні пріоритети держави.*

А. Н. Калач, Р. Ю. Винник. Оценка составляющих индекса инклюзивного развития Украины

Исследована сущность понятия «инклюзивность» и «инклюзивное развитие», проанализированы частичные показатели индекса инклюзивного роста Украины в разрезе их разделения на показатели-стимуляторы и показатели-дестимуляторы инклюзивного роста. Определены отклонения значений частных показателей композитного индекса от стандартов инклюзивного развития для группы развивающихся стран. Проанализирована взаимосвязь частных показателей и механизм их влияния на IDI индекс. Определена необходимость стратегии инклюзивного развития, направленной на социальную интеграцию общества.

Ключевые слова: *инклюзивная экономика, инклюзивное развитие, индекс инклюзивного роста, социальная интеграция общества, стратегические приоритеты государства.*

Метою статті є дослідження часткових показників, які визначають значення композитного індексу інклюзивного зростання (далі – IDI) та визначають прогрес у становленні моделі інклюзивного розвитку. Для цього необхідно визначити зміст та особливості IDI індексу, дослідити стан та взаємозв'язок часткових показників, запропонувати пріоритетні цілі стратегічного плану інклюзивного розвитку.

© Калач Г. М., Винник Р. Ю., 2020

Постановка проблеми. Час від часу в наукових колах виникає нова економічна концепція, яка, власне, охоплює настрій і бажання певного типу змін. Сьогодні в економічному дискурсі ця фраза означає поглиблення концепції інклюзивного сталого зростання (inclusive sustainable growth). З огляду на зростаюче визнання того, що економічне зростання не забезпечує якісних робочих місць та заробітної плати, інклюзивне зростання пропонує економічну модель з новими цінностями, для якої неприйнятними є відторгнення, бідність та нерівності. На сучасному етапі розвитку світової економіки зростання може бути навіть небажаним. Значно перевищуємо наші планетарні межі, і існуюча політика агломерації призводить до зростання забруднення й інших екологічних та соціальних негараздів [11].

Вчені визнають, що дослідження проблеми інклюзивного зростання є маловивченим, за словами Паломи Дуран з Фонду цілей сталого розвитку, «коли ви попросите п'ять економістів визначити [інклюзивне зростання], ви, мабуть, отримаєте шість відповідей» [13]. У зв'язку із зазначеним важливо дослідити сутність інклюзивного зростання, складові композитного індексу інклюзивного розвитку, значення показників та їх динаміку для України і на цій основі визначити стратегічні пріоритети розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивне зростання було частиною глобального дискурсу впродовж останнього десятиліття і продовжує залишатися основним пріоритетом сьогодні. Економісти міжнародних організацій, зокрема в роботах [12; 13; 14], зробили значний внесок у розвиток категоріального апарату та заходів інклюзивного зростання. Критичний аналіз синтетичних показників, що використовуються для виміру взаємозв'язку між багатством та оцінками розвитку, проведено в роботах [15; 16], трансформація акцентів у цілях глобального розвитку розглядається в роботі [18]. Показники інклюзивного зростання та стан імплементації заходів інклюзивного розвитку в країнах Євразійської економічної співдружності досліджено в роботах [2; 6; 8]. Аналіз динаміки окремих складових індексу інклюзивного розвитку для України проведено в роботах [5; 10; 19]. Передумови формування економіки інклюзивного розвитку в Україні та змістовні складові комплексного індексу інклюзивності розвитку досліджено в роботі [7].

Виклад основного матеріалу. Зростання нерівності доходів у країнах призвело до світового консенсусу щодо необхідності інклюзивного економічного зростання. У всьому світі найбагатші 10 % зайняли близько 60 % зростання доходів, тоді як найбідніші 50 % – лише близько 10 %. Досить часто зростання приносило користь не багатьом, і міжнародні організації вказували на такі наслідки, як політична поляризація та ерозія соціальної згуртованості в країнах усього світу. Інклюзивне зростання є широким поняттям, в основі якого є підхід, при якому бідні не тільки отримують вигоду від економічного розвитку, але й беруть участь у процесі зростання [2, с. 142].

Під інклюзивним зростанням розуміють зближення, поліпшення якості життя всіх груп населення досягнуто значною мірою завдяки створенню сприятливих недискримінаційних економічних умов для підвищення самодостатності та якості життя кожної соціальної групи населення порівняно з іншими групами. «Інклюзивне зростання – це концепція, яка забезпечує справедливі можливості та рівноправ'я для економічних учасників, що супроводжується вигодами, отриманими кожним сектором економіки та різними верствами суспільства» [2, с. 37]. Варто зазначити, що досить часто інклюзивне зростання ототожнюється з пропорційним зростанням та справедливим соціальним розподілом, зокрема, Рейнер і Рамос вважають, що інклюзивне зростання як економічний процес

характеризується справедливим розподілом його вигод та всебічною участю населення в цьому процесі [17]. У зв'язку з неоднозначним тлумаченням терміна «інклюзивне зростання» вважаємо за потрібне акцентувати увагу, що Світовий банк окреслив чітке визначення інклюзивного зростання, зазначивши, що хоча абсолютне зростання рівня добробуту для бідних може бути наслідком схем прямого перерозподілу доходу, проте в основі зростання повинні бути зростання продуктивності праці та нові можливості для працевлаштування [15].

Упродовж багатьох десятиліть для оцінювання рівня розвитку економіки уряди держав та провідні економісти використовують звичайні показники, такі як: валовий внутрішній продукт на душу населення (далі – ВВП) та індекс розвитку людського потенціалу (далі – ІРЛП). Ці показники легко обчислити, проте вони не відображають достатньо правильно рівень розвитку і добробуту усього суспільства.

Тому на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) 2018 року як альтернативний до ВВП на душу населення показник для загальної оцінки стану економічного розвитку країни було запропоновано розраховувати Індекс інклюзивного зростання та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, скорочено IDI). Водночас ВВП на душу населення враховується як одна зі складових під час визначення IDI. Індекс інклюзивного розвитку є проєктом системної ініціативи Всесвітнього економічного форуму «Майбутнє економічного прогресу», метою якого є інформування та забезпечення сталого і всеохоплюючого економічного прогресу шляхом поглиблення співпраці між державним та приватним секторами, лідерства та аналізу, стратегічного діалогу та конкретної співпраці, зокрема шляхом прискорення соціального впливу через корпоративні дії. Такий індекс має на меті всебічне економічне зростання із соціальним залученням бідних прошарків населення для кооперації зусиль на шляху до подолання нерівності у розподілі ресурсів та стабільно високого рівня життя населення. Показник зростання та розвитку IDI відображає показник ВВП на душу населення, показник зайнятості населення, рівня безробіття. Вважається, що індекс інклюзивного розвитку допоможе визначити, скільки країна недоотримає ВВП через неефективне використання свого потенціалу.

IDI розділено на три групи показників: зростання і розвиток, інклюзивність, спадкоємність поколінь та сталий розвиток. Показник інклюзивності включає в себе показники рівня бідності, рівня добробуту та коефіцієнта Джині-розподіл за доходами та рівнем багатства. Показник спадковості поколінь та сталого розвитку складається із скоригованих чистих збережень у відсотках від ВНД (враховуючи показники вкладень у людський капітал, збитків завданих від використання ресурсів їх виснаження та забруднення довкілля).

Для розрахунку індексу інклюзивного розвитку наразі немає єдиної методики, найбільш розповсюдженими є методики, що розроблені міжнародними економічними організаціями. Основні з них охарактеризовані в роботі [20], а саме:

– методика Всесвітнього економічного форуму (далі – ВЕФ);
– методика Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН);
– методика Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ);
– методика Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР).

Існують також авторські методики розрахунку індексу. Перевагою авторських методик вітчизняних авторів є те, що вони дозволяють врахувати та дослідити найбільш

значимі чинники для інклюзивного зростання в нашій країні. Наприклад, методики, що запропоновані А. В. Базилюком [4], спрямовані на визначення розміру недоотриманого ВВП через бідність, безробіття і боргове фінансування економіки та рівня доступу до можливостей і результатів праці.

Визначення показника індексу інклюзивного розвитку за методикою ВЕФ розраховується як середньоарифметичне значення показників, які будуть згруповані у три групи. Склад індикаторів композитного індексу в зазначених методиках також відрізняється, найчастіше до розрахунку включають 12 часткових показників інклюзивного розвитку, як у роботі [7], але іноді використовують і більш широкий перелік (табл. 1).

Таблиця 1

Складові композитного індексу інклюзивного розвитку

Група 1 Економічні показники зростання та розвитку	Група 2 Показники нерівності (інклюзивності)	Група 3 Показники спадкоємності/ сталості розвитку
1. ВВП на душу населення (дол.). 2. Продуктивність праці на 1 працюючого (дол.). 3. Рівень зайнятості населення (%). 4. Середня очікувана тривалість здорового життя (роки)	Медіанний дохід домогосподарств (дол.). Рівень бідності (%). Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами. Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства	1. Скориговані чисті заощадження (%) від ВНД. 2. Державний борг (% ВНП). 3. Коефіцієнт демографічного навантаження (%). 4. Інтенсивність промислових викидів в атмосферу (кг викидів CO2 на 1 дол. ВВП)

Джерело: складено авторами за матеріалами [7; 11].

Економісти ВЕФ сформували індекс інклюзивного розвитку також на основі економічних показників 103 країн та вивели ці показники в різні групи, поділивши їх на групи за рівнем доходів населення:

• I група – розвинені країни (28 країн);

• II група – країни, що розвиваються (75 країн).

2018 року Україна посіла 49 місце в групі країн, що розвиваються, значення індексу інклюзивності розвитку становило 3,42 бала, це досить низьке значення, а основне, що Україна єдина країна із загального списку країн, включених до розрахунку індексу, в якій спостерігалась спадна динаміка індексу упродовж усього періоду його існування (починаючи з 2013 року). Значення індексу за 2019 рік на момент написання статті ще не було опубліковано. Науковці провели всебічний аналіз значень та динаміки часткових показників індексу IDI для України з метою визначення причин негативної динаміки індексу. Зокрема, І. Г. Манцуров поділяє часткові показники інтегрального індексу на:

– показники-стимулятори, це такі показники, підвищення значення яких покращує значення інтегрального індикатора;

– показники-дестимулятори – ті, підвищення яких погіршує значення індексу IDI [7].

Для України показниками-стимуляторами щодо індексу IDI є показники ВВП на душу населення, продуктивність праці, зайнятість населення, середня очікувана тривалість здорового життя, медіанний дохід домогосподарств, чисті заощадження. Ці часткові показники позитивно вплинули на значення композитного індексу. До показників-

дестимуляторів належать: коефіцієнт Джині, коефіцієнт демографічного навантаження, державний борг та інтенсивність промислових викидів в атмосферу (табл. 2).

Таблиця 2

Часткові показники індексу інклюзивного розвитку України порівняно з нормативними значеннями для країн, що розвиваються

Показник	Еталонне значення	Порогове значення	Граничне значення	Україна	Абсолютне відхилення від еталону	Абсолютне відхилення від порогового рівня	Абсолютне відхилення від граничного рівня
Показники-стимулятори індексу інклюзивного розвитку України							
ВВП на душу населення (дол.)	13 274,4	8 390	3 356	2 906	–10 368,4	–5 484	–15.4
Продуктивність праці (ВВП на 1 працюючого)	51 485,2	49636,7	19 854,7	15 845	–35 640,2	–33791,6	–4 009,6
Зайнятість населення (%)	66,8	64,3	64,2	64,1	–2,7	–0,2	–0,1
Середня очікувана тривалість здорового життя (роки)	54,94	57,5	56,9	53,9	–1,04	–3,6	–3,03
Медіанний дохід домогосподарств (дол.)	18,12	13,3	13,2	10,2	–7,92	–3,1	–3,0
Скориговані чисті заощадження (% від ВВП)	11,78	9,2	9,1	1,0	–10,78	–8,2	–8,1
Показники-дестимулятори індексу інклюзивного розвитку України							
Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами	31,98	37,5	37,1	26,3	–5,68	–11,2	–10,8
Рівень бідності (%)	1,52	1,03	32,5	0,5	–1,02	–0,5	–32
Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства	54,64	85,6	84,8	90,1	35,46	4,4	5,2
Інтенсивність промислових викидів в атмосферу (1 кг CO2/дол. ВВП)	77,98	185,36	74,1	347,0	296,02	161,6	272,8
Державний борг (% ВВП)	48,08	22,4	22,1	81,2	33,12	58,8	59,0
Коефіцієнт демографічного навантаження	47,5	49	45,2	45,8	-1,7	-3,2	0,6

Джерело: складено авторами за матеріалами [3; 7].

Для аналізу важливими є не лише абсолютні значення показників і їх відповідність рекомендованим значенням, але й співвідношення між окремими частковими показниками. Так, порівнюючи рекомендовані значення показників ВВП на душу населення і показник продуктивності праці, можна помітити, що розходження еталонних значень цих показників становить 2,5, а для групи розвинених країн – 1,5–2,0. В Україні співвідношення продуктивності праці до ВВП на душу населення перевищує 5,4, фахівці стверджують, що таке співвідношення означає, що результат праці однієї офіційно працевлаштованої людини розподіляється не лише між двома непрацездатними особами (за коефіцієнтом залежності), але й між двома особами, які отримують доходи у тіньовому секторі. Отже, за аналізованим співвідношенням можна оцінити обсяг тіньової економіки Україні на рівні 50–60 %. Аналіз коефіцієнтів Джині викликає сумніви в об'єктивності їх значень. Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства для України, становить 90,1, це означає, що більше ніж 90 % багатства країни належить 10 % населення, таке значення коефіцієнта корелює з показником рівня бідності (32,5 %). Водночас коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами (26,3), є фактично ідеальним для нашої країни, за значенням цього показника Україна потрапила до 40 % країн з найсправедливішим розподілом доходів. Виникає запитання, як може бути таким показник справедливого розподілу доходів, якщо всі інші показники менше граничного рівня? На нашу думку, єдиним поясненням є високий рівень тіньової економіки, коли багаті приховують свої фактичні статки.

Важливість вирівнювання доходів для досягнення цілей інклюзивного розвитку доводять і експерти МВФ, за допомогою економетричних моделей вони розрахували таке:

• підвищення добробуту багатих на 1 процентний пункт (п.п.) веде до того, що за наступні п'ять років темпи зростання ВВП у країні знижуються на 0,08 п.п.;

• підвищення рівня добробуту бідних і середнього класу на 1 п.п. може привести до підвищення темпів зростання ВВП на цілих 0,38 п.п., іншими словами, сприяння зростанню доходів бідних і середнього класу може сприяти поліпшенню перспектив зростання для економік, що перебувають у пастці бідності [20].

Як зазначає Т. Бурлай, розриви подушного доходу України та окремих країн ЄС скорочувалися з 2000 до 2013 рр. включно, але, досягнувши максимуму 2013 р. (3 969 дол. США), потім відчутно обвалився і може повернутися на ці позиції тільки як мінімум через десятиліття – приблизно до 2023 р. [1]. Тому «державна політика повинна спиратися на заходи з підвищення рівня доходів населення й орієнтуватись на збільшення схильності до заощаджень та акумуляції тимчасово вільних грошових ресурсів населення на потреби інвестування» [5, с. 15].

Аналіз групи показників-стимуляторів доводить, що основною причиною низьких значень цих індикаторів та їх спадної динаміки є наднизький обсяг скоригованих чистих заощаджень (1 %). Автор посилається на результати кореляційно-регресійного аналізу залежності, з одного боку, обсягу ВВП на душу населення, продуктивності праці та рівня зайнятості, а з іншого – чистих заощаджень. «У першому випадку коефіцієнт детермінації дорівнює 0,87, у другому – 0,83, а у третьому – 0,78. Це свідчить про те, що 87 % варіації ВВП на душу населення і, відповідно, 83 % варіації продуктивності праці та 78 % варіації рівня зайнятості залежать від варіації значень обсягу чистих заощаджень» [7].

Показник продуктивності праці становить лише 30 % від еталонного рівня для групи країн, що розвиваються, в Україні він стабільно знижувався упродовж усього періоду

існування індексу IDI із середньорічним темпом 7,8 %. Продуктивність праці насамперед залежить від динаміки рівнів капіталоутворення, відповідно до розрахунків Інституту економіки та прогнозування НАН України у 2018–2019 рр. рівень капіталоутворення у вітчизняній економіці не перевищить 16,3 % ВВП, такий рівень капіталоутворення означає зниження потенціалу економічного розвитку, стримування технологічної модернізації, а також консервацію низької міжнародної конкурентоспроможності. Для переходу в режим модернізації рівень капіталоутворення повинен бути не нижче 20–25 % ВВП [8]. Капіталоутворення залежить від рівня заощаджень домогосподарств, на жаль, аналіз схильності населення України до заощаджень показав спадну динаміку цього показника, починаючи з 2012 року, а з 2015 року цей показник має від'ємні значення [6, с. 87]. Додатковими чинниками, що впливають на цей показник, є рівень розвитку технологій, інновацій, освітньо-кваліфікаційний рівень працівників, ефективність бізнес-процесів, рівень безробіття.

За рівнем зайнятості Україна посідає 51 місце у рейтингу, низькі значення цього показника пов'язані із слабкою конкурентоспроможністю ринку праці, низьким рівнем оплати праці (станом на 2018 рік мінімальна зарплата в Україні становила 3 723 грн (117,4 євро за поточним обмінним курсом). Показник зайнятості був би ще нижчим, якби не трудова міграція. За різними експертними оцінками, на сьогодні за кордоном працює від 4 до 8 мільйонів українців (з 17,2 млн осіб економічно активного населення працездатного віку), і це суттєво збільшило наповненість ринку вакансіями.

Як уже зазначали, однією з основних соціальних проблем реалізації моделі інклюзивного зростання в Україні є незавершеність інституційного оформлення групових інтересів. Саме оформлені групові інтереси є підґрунтям для створення організацій (наприклад, союзів підприємців, профспілок), які здатні представляти та відстоювати інтереси окремих соціальних груп перед представниками інших груп інтересів. Така взаємодія є основою для досягнення балансу інтересів і формування відносин партнерства.

Висновки. У поточному десятилітті відбувається трансформація концепції сталого розвитку, яка ґрунтувалася на ліберальній доктрині про те, що економічне зростання призводить до скорочення бідності та зменшення нерівності. Численні факти свідчать про зростання бідності і нерівності, розшарування суспільства. Визнаючи потенційно негативні соціальні, економічні та політичні наслідки цих тенденцій, усе більше країн приймають інклюзивне зростання як мету політики розвитку. Відтак у світі наразі відбувається трансформація моделі сталого розвитку в модель інклюзивного розвитку.

Для оцінки динаміки інклюзивного розвитку використовується індекс інклюзивного розвитку, це – композитний індекс, який складається з 12 основних часткових показників, які дозволяють більш комплексно оцінити досягнення соціально значущих цілей.

Аналіз складових індексу інклюзивного розвитку України показав суттєве негативне відхилення значень часткових показників від стандартів інклюзивного розвитку для групи країн, що розвиваються. Основна причина такої ситуації полягає у відсутності комплексної людиноцентричної стратегії розвитку країни, внаслідок чого багато років поспіль відбувається падіння рівня життя населення, зниження привабливості українського ринку праці, розшарування населення за рівнем доходів, зменшення заощаджень і обсягів капіталоутворення.

Орієнтиром для розробки стратегії інклюзивного зростання, створення продуктивних робочих місць та економічних можливостей для продуктивної зайнятості й отримання

доходів повинна стати політика усунення деформацій у макроекономічних відтворювальних процесах і політика соціальної інтеграції.

Соціальна інтеграція полягає у забезпеченні рівного доступу до економічних можливостей: для цього потрібно посилити людський потенціал маргіналізованих і неблагополучних верств суспільства шляхом забезпечення доступу до освіти, закладів охорони здоров'я та інфраструктури. Для членів суспільства, які проживають за межею бідності, важливим є створення мереж соціального захисту: вони важливі для захисту бідних або тих, хто не може брати участь у можливостях працевлаштування, створених зростанням через форс-мажорні обставини.

Перспективи подальшого дослідження цієї проблеми полягають у вивченні світового досвіду соціальної інтеграції суспільства та більш детальному аналізі часткових показників індексу інклюзивного зростання для подальшого використання отриманих результатів у розробці стратегії розвитку економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлай Т. Ризики формування пастки дивергентності в процесі євроінтеграції України. *Економічна теорія*. 2018. № 3. С. 99–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_3_8

2. Гурочкіна В. В., Махортов Ю. О. Стратегічні напрями інклюзивного розвитку України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 17. С. 35–44. URL: https://nonproblem.net/wp-content/uploads/2019/12/2019_17_035.pdf

3. Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Задоя О. А. Інструменти та напрями реалізації стратегії інклюзивного розвитку в Україні. *Академічний огляд*. 2019. № 2 (51). С. 5–13.

5. Калач Г. М. Заощадження населення як чинник формування інвестиційних ресурсів держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 6. С. 13–16.

6. Калач А. Н. Монетарная политика и инвестиционное поведение населения Украины. *Вестник Гродненского государственного университета им. Янки Купалы. Серия 5. Экономика. Социология. Биология*. 2019. Том 9, № 3. С. 86–92.

7. Манцуров І. Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 71–87.

8. Скрипниченко М. І., Яценко Г. Ю. Інструментальний аналіз розриву ВВП в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 1. С. 58–78.

9. Alexander, K. (2015). Inclusive growth: Topic guide. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. URL: http://www.gsdrc.org/docs/open/inclusivegrowth.pdf

10. Burch D., McInroy N. Why we need an Inclusive Economy not Inclusive Growth. (Posted on 20 Feb 2019). URL: https://www.rethinkingpoverty.org.uk/new-economic-models/why-we-need-an-inclusive-economy-not-inclusive-growth/

11. Durán P. What does inclusive economic growth actually mean in practice? URL: https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2015/7/31/What-does-inclusive-economic-growth-actually-mean-in-practice-.html

12. Inclusive Growth of the Eurasian Economic Union Member States:assessments and opportunities. Eurasian Economic Commission United Nations Conference on Trade and Development. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/Documents/Inclusive_growth_in_EAEU_Member.pdf

13. Kenny, Charles, with Sarah Dykstra (2013). The Global Partnership for Development: A Review of MDG 8 and Proposals for the Post-2015 Development Agenda, CGD Policy Paper 026 (Washington: Center for Global Development).

14. Khazhgerieva A. Approaches to inclusive economic growth assessment: EEC-UNCTAD joint research outcomes. ESCAP Multilateral Forum for SDGs implementation in North and Central Asia. Bulan-Sogottu, 2019. URL: https://www.unescap.org/sites/default/files/2.%20 Khazhgerieva_eng.pdf

15. Raniere, R. and Ramos, R. (2013). Inclusive Growth: Building up a Concept. Brasilia: International Policy Centre for Inclusive Growth. URL: http://www.ipc-undp.org/pub/ IPCWorkingPaper104.pdf

16. Readiness for the Future of Production Report 2018. URL: https://www.weforum.org/ reports/readiness-for-the-future-of-production-report-2018

17. Paramasivan S. Development of Composite Index for Inclusive Economic Growth: An Indian Perspective. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 2018, Vol. 12, Issue 1, pp. 142–153. URL: https://search.proquest.com/openview/6f9be32f54d818b4b44c4d4acbc49de f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=51667

18. Prada A.,Sanchez-Fernandez P. Transforming Economic Growth into Inclusive Development: An International Analysis. *Social Indicators Research*, 2019, Issue 145, pp. 437–457.

19. The Inclusive Development Index 2018. World Economic Forum. 2018. URL: http:// www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_ IncGrwth_2018.pdf

20. Zhuang, J. (ed.) (2010). Poverty, Inequality and Inclusive Growth in Asia: Measurement, Policy Issues, and Country Studies. Manila: Asian Development Bank. URL: http://www.adb. org/publications/poverty-inequality-and-inclusive-growth-asia

REFERENCES

1. Burlai, T. (2018). Ryzyky formuvannja pastky dyverghentnosti v procesi jevrointeghraciji Ukrajiny [Risks of forming a trap of divergence in the process of European integration of Ukraine] *Ekonomichna teorija*, (3), 99–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_3_8

2. Hurochkina, V. V., Makhortov, Yu. O. (2018). Strateghichni naprjamy inkljuzyvnogho rozvytku Ukrajiny [Strategic directions of inclusive development of Ukraine]. *Problemy innovacijno-investycijnogho rozvytku*, (17), 35–44. URL: https://nonproblem.net/wp-content/ uploads/2019/12/2019_17_035.pdf

3. State Statistics Service of Ukraine (2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Zadoya, O. A. (2019). Instrumenty ta naprjamy realizaciji strateghiji inkljuzyvnogho rozvytku v Ukrajini [Tools and directions of implementation of the strategy of inclusive development in Ukraine]. *Akademichnyj oghljad*, (2 (51)), 5–13.

5. Kalach, G.M. (2003). Zaoshhadzhennja naselennja jak chynnyk formuvannja investycijnykh resursiv derzhavy [Savings of the population as a factor in the formation of investment resources of the state], *Aktualjni problemy ekonomiky*, (6), 13–16.

6. Kalach, A. N. (2019). Monetarnaja polytyka y ynvestycyonnoe povedenye naselenyja Ukrainy [Monetary watering and investments of the population of Ukraine]. *Westnik Grodnensky sovereign university ym. Yanka Kupala. Seria 5. Economics. Sociology. Biology*, (Vol. 9 (3)), 86–92.

7. Mantsurov, I. G. (2018). Inkljuzyvnyj rozvytok jak osnova protydiji ghlobaljnym vyklykam sjoghodennja [Inclusive development as the basis for counteracting the global challenges of today]. *Ekonomika Ukrajiny*, (10), 71–87.

8. Skrypnychenko, M.I., Yalenko, G.Yu. (2018). Instrumentaljnyj analiz rozryvu VVP v Ukrajini [Instrumental analysis of the GDP gap in Ukraine]. *Ekonomika i proghnozuvannja*, (1), 58–78.

9. Alexander, K. (2015). Inclusive growth: Topic guide. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. URL: http://www.gsdrc.org/docs/open/inclusivegrowth.pdf

10. Burch D., McInroy N. Why we need an Inclusive Economy not Inclusive Growth. Posted on 20 Feb. 2019. URL: https://www.rethinkingpoverty.org.uk/new-economic-models/why-we-need-an-inclusive-economy-not-inclusive-growth/

11. Durán P. What does inclusive economic growth actually mean in practice? URL: https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2015/7/31/What-does-inclusive-economic-growth-actually-mean-in-practice-.html

12. Inclusive Growth of the Eurasian Economic Union Member States:assessments and opportunities. Eurasian Economic Commission United Nations Conference on Trade and Development. URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/Documents/Inclusive_growth_in_EAEU_Member.pdf

13. Kenny, Charles, with Sarah Dykstra. (2013). The Global Partnership for Development: A Review of MDG 8 and Proposals for the Post-2015 Development Agenda, CGD Policy Paper 026 (Washington: Center for Global Development).

14. Khazhgerieva, A. (2019). Approaches to inclusive economic growth assessment: EEC-UNCTAD joint research outcomes. ESCAP Multilateral Forum for SDGs implementation in North and Central Asia. Bulan-Sogottu. URL: https://www.unescap.org/sites/default/files/2.%20Khazhgerieva_eng.pdf

15. Raniere, R. and Ramos, R. (2013). Inclusive Growth: Building up a Concept. Brasilia: International Policy Centre for Inclusive Growth. URL: http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper104.pdf

16. Readiness for the Future of Production Report 2018. URL: https://www.weforum.org/reports/readiness-for-the-future-of-production-report-2018

17. Paramasivan, S. (2018). Development of Composite Index for Inclusive Economic Growth:An Indian Perspective. Journal of Economic & Management Perspectives, (Vol. 12, Issue 1), 142–153. URL: https://search.proquest.com/openview/6f9be32f54d818b4b44c4d4acbc49def/1?pq-origsite=gscholar&cbl=51667

18. Prada A., Sanchez-Fernandez P. (2019). Transforming Economic Growth into Inclusive Development: An International Analysis. Social Indicators Research, (145), 437–457.

19. The Inclusive Development Index 2018. World Economic Forum. 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_ IncGrwth_2018.pdf

20. Zhuang, J. (ed.) (2010). Poverty, Inequality and Inclusive Growth in Asia: Measurement, Policy Issues, and Country Studies. Manila: Asian Development Bank. URL: http://www.adb.org/publications/poverty-inequality-and-inclusive-growth-asia

Hanna M. Kalach, PhD in Economics, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Ruslana Yu. Vynnyk, Postgraduate Student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Assessment of the Components of the Index of Inclusive Development of Ukraine

The article examines the concept of inclusive growth, which has not yet gained a complete content so far. Thus, the attention of scientists is focused on the problem of formation of a new social development model. It is of great current interest for Ukraine to study the factors affecting the level of the composite Inclusive Development Index (IDI) for determining priority areas of strategic development.

The purpose of the article is to determine the content and features of the IDI; to study fractional indicators determining the value of IDI and progress in the formation of an inclusive development model; to assess the state and relationship of fractional indicators; to propose priority targets in the strategic plan for inclusive development.

The research was conducted using the following general scientific methods: the method of convergence from the abstract to the concrete (to identify the essence and particularize the concept of "inclusive development"), the method of structural and functional analysis (to study fractional indicators of the inclusive growth index and their relationship), the method of comparative analysis (to compare fractional indicators of the IDI with inclusive development standards).

It is revealed that the concept of inclusive growth is the result of transformation of the sustainable development model. Numerous studies have shown that high rates of economic development do not ensure proportional income growth for all members of society and do not guarantee the overcoming of poverty. International economic organizations have initiated an economic model with new values, which is characterized by social integration of society, opposing rejection, poverty and inequality.

Analysis of the components of the Inclusive Development Index of Ukraine has shown a significant negative deviation of the values of fractional indicators from the standards of inclusive development for a group of developing countries. The main reason for this situation is the lack of a comprehensive human-centered strategy for the country's development. As a result of this, for many years in a row, there has been a decline in the standard of living of population, a decrease in the attractiveness of the Ukrainian labor market, stratification of the population by income level, a decrease in savings and capital formation.

To overcome the identified deformations and improve Ukraine's position in the inclusive growth rating, it is necessary to develop a comprehensive strategy for inclusive development of Ukraine. Guidelines for developing an inclusive growth strategy are the creation of proactive jobs and economic opportunities for productive employment and income generation, the elimination of deformations in macroeconomic reproduction processes, and social integration policies.

Key words: *inclusive economy, inclusive development, inclusive growth index, social integration of society, strategic priorities of the state.*

Стаття надійшла до редколегії 4 листопада 2020 року

УДК 336.226.44:336.225.6
JEL H23
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.88-97

І. С. Кравченко,
Науково-дослідний інститут фіскальної політики
e-mail: in2301@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-1023-8931;
Н. Г. Тартачник,
Університет ДФС України
e-mail: ybyf2010@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1492-010X

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ВИКИДІВ МЕТАНУ В АТМОСФЕРУ ДИФУЗНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

У статті викладено результати дослідження щодо справляння екологічного податку за викиди забруднюючих в атмосферне повітря дифузними джерелами забруднення. Розглянуто передумови та потребу в удосконаленні оподаткування таких викидів. Проведено аналіз судової практики щодо сплати екологічного податку з викидів в атмосферне повітря метану, внаслідок втрат природного газу під час транспортування, технологічних витрат, узагальнено як аргументи платників податку, так і податкової служби. Запропоновано практичні рекомендації щодо удосконалення оподаткування викидів метану, що дозволить залучити додаткові надходження до бюджету.

Ключові слова: *викиди забруднюючих речовин, витрати, втрати, дифузні джерела, екологічний податок, метан, природний газ, система оподаткування.*

И. С. Кравченко, Н. Г. Тартачник. Совершенствование налогообложения выбросов метана в атмосферу диффузными источниками

В статье изложены результаты исследования взимания экологического налога за выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух диффузными источниками. Рассмотрены предпосылки и необходимость в усовершенствовании налогообложения таких выбросов. Проведен анализ судебной практики по уплате экологического налога по выбросам в атмосферный воздух метана, в результате потерь природного газа при транспортировке, технологических расходов, обобщенно как аргументы налогоплательщиков, так и налоговой службы. Предложены практические рекомендации по совершенствованию налогообложения выбросов метана, что позволит привлечь дополнительные поступления в бюджет.

Ключевые слова: *выбросы загрязняющих веществ, диффузные источники, метан, потери, природный газ, расходы, система налогообложения, экологический налог.*

© Кравченко І. С., Тартачник Н. Г., 2020

Метою статті є висвітлення проблемних питань щодо справляння екологічного податку та надання пропозицій щодо вдосконалення оподаткування викидів метану в атмосферне повітря дифузними джерелами.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні існують екологічні проблеми, що призводять до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків. Екологічні виклики, які постали перед державою та суспільством, вимагають застосування ефективних інструментів для зменшення рівня забруднення та збереження навколишнього природного середовища в цілому. До них відносять екологічне оподаткування – процес встановлення та стягнення екологічних податків з урахуванням ставок, об'єктів, платників та порядку сплати, ступеня їх впливу на рівень навантаження на навколишнє природне середовище, нераціональне природокористування тощо [2].

На думку авторів [6], сучасна податкова система України перебуває у стані постійного реформування, яке, на жаль, розпочинається і закінчується популістськими закликами у формі концепцій та стратегій. Тому важливим державним рішенням є обґрунтований вибір концепції оподаткування, яка найбільше відповідає співвідношенню податкових цілей на цьому етапі [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання екологічного оподаткування висвітлені в працях таких зарубіжних авторів, як А. Пігу, У. Баумоль, Дж. Стігліца, А. Сандмо. Основою для початку розробки теоретичних засад екологічного оподаткування стала концепція екстерналій, засновником якої є представник кембриджської економічної школи А. Пігу (1877–1959 рр.) [4]. Дослідження екологічного оподаткування відображено також у працях вітчизняних учених: В. Андрущенка, О. Веклич, О. Гаркушенко, зокрема сучасних авторів, Н. В. Новицької.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти господарювання щодо газопостачання та газифікації під час провадження своєї діяльності здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами та є платниками екологічного податку за викиди забруднюючих речовин.

Відповідно до пп. 14.1.230 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) термін «стаціонарне джерело забруднення» – це підприємство, цех, агрегат, установка або інший нерухомий об'єкт, що зберігає свої просторові координати упродовж певного часу і здійснює викиди забруднюючих речовин в атмосферу та/або скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти [5].

Згідно з п. 240.1 ст. 240 ПКУ платниками екологічного податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, які не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких здійснюються на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони [5].

Об'єктом та базою оподаткування екологічним податком є обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами відповідно до п. 242.1 ст. 242 ПКУ [5].

Крім того, такі суб'єкти господарювання емітують викиди природного газу внаслідок використання на виробничо-технологічні витрати та втрати. У складі природного газу 96–98 % становить метан, причому викиди здійснюються не

стаціонарними, а дифузними джерелами забруднення, а саме газорегуляторними пунктами та газорозподільними мережами. Нині ПКУ викиди дифузними джерелами забруднення не регулюються.

Зважаючи на те, що суб'єкти господарювання щодо газопостачання та газифікації під час провадження своєї діяльності здійснюють викиди забруднюючих речовин (метану), в частині використання природного газу на виробничо-технологічні витрати та втрати, податковими органами під час перевірок ПАТ «Полтавагаз», ПАТ «Чернігівгаз», ПАТ «Харківгаз», ПАТ «Рівнегаз», ПАТ «Волиньгаз» було здійснено донарахування суми екологічного податку у період з 2015 до 2017 рр. за такі викиди, а саме: ПАТ «Полтавагаз» на суму 3 141 237,29 грн, ПАТ «Чернігівгаз» – 5 053 213,79 грн, ПАТ «Харківгаз» – 7 225 483,12 грн, ПАТ «Рівнегаз» – 2 459 818,13 грн, ПАТ «Волиньгаз» – 2 427 807,93 грн, АТ «Оператор газорозподільної системи «Луганськгаз» – 3 614 499,43 грн [3]. Унаслідок несплати податку з викидів забруднюючих речовин метану з 2015 до 2017 рр. бюджет недоотримав 23 922 059,69 млн грн, що становить 0,3 % від надходжень екологічного податку за цей період.

Таблиця 1

Перелік товариств щодо газопостачання та газифікації, яким податкові органи під час перевірок донарахували екологічний податок за викиди природного газу метану дифузними джерелами забруднення

№ з/п	Товариства щодо газопостачання та газифікації	Грошове зобов'язання (донарахування) за платежем «надходження від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення», грн			Загальна сума недоотриманих до державного бюджету екологічних податків, грн	Суд першої інстанції	Апеляційний адмін. суд	Касаційний адмін. суд
		2015 р.	2016 р.	2017 р.				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	ПАТ «Полтавагаз»	757 442,56	1 723 911,18	659 883,55	3 141 237,29	На користь платника	На користь платника	–
2.	ПАТ «Чернігівгаз»	1 501 297,71	2 065 565,13	1 486 350,95	5 053 213,79	На користь податкової	На користь податкової	На користь платника, справа направлена до суду першої інстанції на новий розгляд (суд не з'ясував обставини справи через брак доказів)
3.	ПАТ «Харківгаз»	2 139 119,41	3 614 854,16	1 471 509,55	7 225 483,12	На користь податкової	На користь платника	На користь податкової

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
4.	ПАТ «Рівнегаз»		1 388 499,60	1 071 318,53	2 459 818,13	На користь платника	На користь платника. Відмова апеляц. адмін. суду у відкритті провадження у справі	На користь платника. Відмова суду касаційної інстанції у відкритті провадження у справі
5.	ПАТ «Волиньгаз»		1 682 272,93	745 535,00	2 427 807,93	На користь платника	На користь платника	–
6.	АТ «Оператор газорозподільної системи «Луганськгаз»				3 614 499,43			
	Усього				23 922 059,69			
	Сума надходжень екологічного податку з 2015 до 2017 рр., млрд грн				6,9			
	Частка недоотриманих податків від викидів метану з 2015 до 2017 рр.				0,3 %			

Джерело: складено авторами на основі даних Єдиного державного реєстру судових рішень та Державної казначейської служби України.

Податкові органи у своїх висновках виходили з того, що обсяги природного газу, що використовується суб'єктами господарювання з газопостачання та газифікації на виробничо-технологічні втрати та витрати, є викидами забруднюючої речовини метану, що належить до вуглеводнів згідно з наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14.03.2002 № 104 «Про затвердження Переліку речовин, які входять до «твердих речовин» та «вуглеводнів» та підлягає оподаткуванню за ставкою, встановленою пунктом 243.1 статті 243 ПКУ для вуглеводнів. Враховуючи, що викиди метану як забруднювача здійснюються обладнанням, яке товариство використовує у господарській діяльності – трубопроводами, газовим обладнанням та газовими приладами, які за своєю природою є дифузними джерелами і для яких, згідно з пунктом 9 ст. 2 Протоколу про реєстри викидів і перенесення забруднювачів, ратифікованого Законом України від 03.02.2016 «Про ратифікацію Протоколу про реєстри викидів та перенесення забруднювачів», зазначено, що надавати звітність у розрізі окремого джерела недоцільно, розрахунок екологічного податку необхідно здійснювати для підприємства в цілому – стаціонарного джерела.

Не погодившись з доводами податкових органів, суб'єкти господарювання оскаржили податкові повідомлення-рішення в суді, мотивуючи тим, що ПКУ не містить визначення поняття «забруднюючі речовини», а тому віднесення «метану» до забруднюючих речовин є необґрунтованим. Крім того, в Переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2001 № 1598, «метан» як забруднююча речовина не зазначений. Зауважують, що «метан» є парниковим газом та не належить до забруднюючих речовин, і, відповідно, не є об'єктом оподаткування екологічним податком. Також платники податку зазначають, що не весь обсяг фактичних втрат та виробничо-технологічних витрат є тим обсягом, який фактично витік в атмосферне повітря.

Аналіз справ в єдиному державному реєстрі судових рішень, які виникли за результатами перевірок суб'єктів господарювання податковими органами, дозволив з'ясувати, що розглянутих нині судових справ шість: Адміністративна справа № 520/9364/18 за позовом ПАТ «Харківгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про скасування податкового повідомлення-рішення, Адміністративна справа № 826/17689/18 за позовом ПАТ «Чернігівгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, Адміністративна справа № 460/2712/18 за позовом ПАТ «Рівнегаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень, Адміністративна справа № 140/2121/18 за позовом ПАТ «Волиньгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, Адміністративна справа № 440/4746/18 за позовом ПАТ «Полтавагаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, Адміністративна справа № 360/394/19 за позовом АТ «Оператор газорозподільної системи «Луганськгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про скасування податкового повідомлення-рішення.

Варто зазначити, що під час огляду судових справ встановлено різне тлумачення судами загальної юрисдикції норм права, тобто судами приймалися рішення як на користь платників податків, так і на користь податкової.

Одна з цих справ, а саме Адміністративна справа № 520/9364/18 за позовом ПАТ «Харківгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України, в особі Харківського управління Офісу великих платників податків ДФС України про скасування податкового повідомлення-рішення розглянута Верховним Судом, який виніс рішення, що є остаточним, на користь Харківського управління Офісу великих платників податків ДФС України.

Так, у цій справі Верховний Суд визнав позицію податкових органів щодо визнання об'єктом оподаткування екологічним податком викидів в атмосферне повітря забруднюючої речовини (метану) стаціонарними (дифузними) джерелами за ставкою, встановленою п. 243.1 ст. 243 ПКУ для вуглеводнів правомірною та зобов'язав ПАТ «Харківгаз» сплатити екологічний податок з обсягів природного газу на виробничо-технологічні (нормовані) втрати та виробничо-технологічні витрати.

Верховний Суд у своєму рішенні виходив з того, що суб'єкт господарювання з газопостачання та газифікації як оператор газорозподільних мереж придбаває природний

газ для виробничо-технологічних витрат та нормованих втрат, а використані обсяги природного газу на такі цілі є фактично викидами природного газу в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, зокрема, норма пп. 242.11 п. 242.1 ст. 242 ПКУ визначає обсяги забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, об'єктом та базою оподаткування безвідносно до причин, які спричинили такі викиди. Тому для суб'єкта господарювання, який здійснює підприємницьку діяльність як оператор газорозподільної системи, настають усі наслідки такої діяльності, зокрема обов'язок сплачувати екологічний податок за викиди в атмосферне повітря природного газу. Сплата екологічного податку є встановленим законом способом усунення негативних наслідків, завданих НПС діяльністю, пов'язаною з його забрудненням. Обираючи такий вид діяльності, товариство бере на себе всі ризики, які пов'язані з нею, що включають також стан обладнання, облікових приборів споживання газу, технічну необхідність балансування газу в газорозподільній системі, які спричиняють виробничо-технологічні (нормовані) втрати та виробничо-технологічні витрати природного газу, який надходить в атмосферне повітря.

Щодо «метану» як забруднюючої речовини, суд дійшов висновку, що метан належить до вуглеводнів, згідно з Переліком забруднюючих речовин, що об'єднані у зазначених групах, затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14.03.2002 № 104 «Про затвердження Переліку речовин, які входять до «твердих речовин» та «вуглеводнів» і за викиди яких справляється збір», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.04.2002 за № 322/6610. Зазначив, що цей наказ регулював відносини щодо сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища та не змінює сутності метану як забруднюючої речовини і в цілях справляння екологічного податку. З набранням чинності ПКУ збір за забруднення навколишнього природного середовища набув інноваційних ознак у розділі VIII «Екологічний податок», проте не змінив свої сутності та призначення. Зокрема, згідно з Протоколом про регістри викидів і перенесення забруднювачів (додаток II) метан (CH 4) – забруднююча речовина. Зважаючи на викладене, метан є забруднюючою речовиною та входить до вуглеводнів, що, відповідно до п. 243.1 ст. 243 ПКУ, підлягає оподаткуванню екологічним податком. Аналогічне рішення було прийнято судом першої та другої інстанції у справі № 826/17689/18 за позовом ПАТ «Чернігівгаз» до Офісу великих платників податків ДФС України про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення.

Натомість у справі № 440/4746/18 за позовом ПАТ «Полтавагаз» до податкових органів суд першої та другої інстанції не погодився з твердженнями податківців та дійшов висновку про те, що метан є парниковим газом, який не належить до забруднюючих речовин, та, відповідно до чинного законодавства, його викиди не нормуються і не підлягають оподаткуванню згідно зі ст. 243 ПКУ.

Виключно парниковим газом метан визначений Методичними рекомендаціями щодо підготовки методик для інвентаризації викидів парникових газів від антропогенних джерел, затверджених наказом Національного агентства екологічних інвестицій України від 05.10.2009 № 73, Методикою розрахунку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у повітря від використання палива на побутові потреби в домогосподарствах, затвердженою наказом Держкомстату України від 22.04.2011 № 98, Методикою розрахунку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у повітря від транспортних засобів, затвердженою наказом Держкомстату України від 13.11.2008 № 452.

Пункт 3.2 ст. 3 ПКУ встановлює, що якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору.

Таким міжнародним договором, який ратифікований Законом України від 04.02.2004 № 1430-IV і яким регулюється питання, яке впливає на оподаткування, є Кіотський протокол.

Додаток А до Кіотського протоколу встановлює, що парниковими газами є: двоокис вуглецю (С02), метан (СН4), закис азоту (N20), гідрофторвуглеводи (ГФВ), перфторвуглеводи (ПФВ) і гексафторид сірки (SF6).

Виключно парниковим газом метан визначений також Методичними рекомендаціями щодо підготовки методик для інвентаризації викидів парникових газів від антропогенних джерел, затверджених наказом Національного агентства екологічних інвестицій України від 05.10.2009 за № 73, Методикою розрахунку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у повітря від використання палива на побутові потреби в домогосподарствах, затвердженою наказом Держкомстату України від 22.04.2011 за № 98, Методикою розрахунку викидів забруднюючих речовин та парникових газів у повітря від транспортних засобів, затвердженою наказом Держкомстату України від 13.11.2008 за № 452.

Отже, можна зробити висновок про те, що неоднозначне тлумачення судами загальної юрисдикції норм права може призвести до подібних прецедентів у майбутньому, з огляду на таке доцільно внести до ПКУ такі зміни:

– доповнити ст. 14 ПКУ визначенням такого змісту «Забруднююча речовина» в значенні ст. 1 Закону України від 16.10.1992 № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря». «Забруднююча речовина» – речовина хімічного та біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано негативно впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища;

– доповнити ст. 14 ПКУ визначенням – «Дифузні джерела» забруднення в значенні пункту 9 статті 2 Протоколу про реєстри викидів та перенесення забруднювачів, ратифікованого Законом України від 03.02.2016 № 980-VIII «Про ратифікацію Протоколу про реєстри викидів та перенесення забруднювачів» (Відомості Верховної Ради України, 2016, № 11, ст. 122).

«Дифузні джерела» означають багато менших або розсіяних джерел, з яких забруднювачі можуть викидатись у землю, повітря або воду, сукупний вплив яких на ці середовища може бути суттєвим і для яких практично недоцільно проводити звітність для кожного окремого джерела;

– пп. 240.1.1 ст. 240 ПКУ змінити, виклавши у такій редакції: «викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними та дифузними джерелами забруднення»;

– пп. 242.1.1 п. 242.1 ст. 242 ПКУ змінити, виклавши у такій редакції: «обсяги та види забруднюючих речовин та парникових газів, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними та дифузними джерелами»;

– п. 243.1 ст. 243 ПКУ змінити, виклавши у такій редакції: «ставки податку за викиди в атмосферне повітря окремих забруднюючих речовин стаціонарними та дифузними джерелами забруднення»:

Найменування забруднюючої речовини	Ставка податку, гривень за 1 тонну
Метан у складі природного газу	280,0

Ставку на викиди метану зробити кратною до ставки податку на викиди двоокису вуглецю на основі потенціалу глобального потепління цієї забруднюючої речовини, що передбачає збільшення її рівня з 138, 57 грн до 280 грн за 1 тонну;

– п. 249.3 ст. 243 ПКУ змінити, виклавши у такій редакції: «суми податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними та дифузними джерелами забруднення, обчислюються платниками податку самостійно щокварталу з огляду на фактичні обсяги викидів та ставки податку».

Висновки. Запропоновані зміни та доповнення до ПКУ, а саме: доповнення визначеннями «забруднююча речовина» та «дифузні джерела» забруднення, розширення об'єктів та бази оподаткування обсягами та видами забруднюючих речовин, парникових газів, які викидаються в атмосферне повітря дифузними джерелами, та виділення зі складу вуглеводнів «метану» як забруднюючої речовини, допоможуть у подальшому уникнути судових спорів щодо справляння екологічного податку за викиди в атмосферне повітря природного газу (метану) дифузними джерелами забруднення, дозволять бюджету збільшити фіскальний потенціал екологічного податку та, відповідно, усунуть негативні наслідки, завдані природному середовищу діяльністю, пов'язаною із забрудненням навколишнього середовища.

Постійний розвиток економіки призводить до зростання техногенного навантаження на навколишнє середовище, що, як наслідок, формує ряд глобальних екологічних проблем. Тому одним із засобів їх вирішення має стати система екологічного оподаткування, яка потребує подальшого вивчення, дослідження та вдосконалення як перспективного інструменту впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронкова О. М. Державне регулювання податкових відносин. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування.* 2018. № 3. С. 38–44.

2. Новицька Н. В. Екологічне оподаткування в Україні: стан та перспективи розвитку: дис. … канд. екон. наук: 08.00.08; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2016. 274 с.

3. Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua

4. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: в 2-х т. / рус. пер. с англ. М.: Прогресс, 1985.

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=243#Text

6. Серебрянський Д. М., Новицька Н. В. Збір за забруднення навколишнього природного середовища: дослідження семантики терміну, аналіз економічної дієвості. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2009. № 2. С. 320–331.

REFERENCES

1. Voronkova, O. M. (2018). Derzhavne reghuljuvannja podatkovykh vidnosyn [State regulation of tax relations]. *Ekonomichnyj visnyk. Serija: finansy, oblik, opodatkuvannja.* (3), 38–44.

2. Novycjka, N. V. (2016). Ekologhichne opodatkuvannja v Ukrajini: stan ta perspektyvy rozvytku. [Environmental taxation in Ukraine: state and prospects of development] (Candidate dissertation). Irpinj: Universytet derzhavnoji fiskaljnoji sluzhby Ukrajiny.

3. Oficijnyj sajt Jedynogho derzhavnogho rejestru sudovykh rishenj [Official site of the Unified State Register of Court Decisions]. URL: http://reyestr.court.gov.ua

4. Pigou, Arthur Cecil. (1985). Economicheskaia theoriia blahosostoyanyya [The Economics of Welfare] (Vols. 2). Moskow: Progress [in Russian].

5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

6. Serebrjansjkyj, D. M., Novycjka, N. V. (2009). Zbir za zabrudnennja navkolyshnjogho pryrodnogho seredovyshha: doslidzhennja semantyky terminu, analiz ekonomichnoji dijevosti. [Environmental pollution charges: study of the semantics of the term, analysis of economic efficiency]. *Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnogho universytetu derzhavnoji podatkovoji sluzhby Ukrajiny*, (2), 320–331.

Inna S. Kravchenko, University of the State Fiscal Service of Ukraine;
Nina G. Tartachnik, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Improvement of Taxation of Methane Emissions Into the Atmosphere by Diffusive Sources

Exacerbation of environmental problems, namely environmental pollution caused by active economic activity, pushes society to seek tools to reduce pollution and preserve the environment. Such tools include environmental taxation, which can be used to achieve fiscal environmental goals.

In this regard, it is especially timely to study the problematic situation in the field of environmental tax collection for emissions of pollutants into the air by diffuse sources of pollution, and the development of proposals to improve its fiscal efficiency. The purpose of the article is to determine the feasibility of taxing emissions of methane into the air, due to losses of natural gas during transportation, technological costs and providing practical recommendations for improving the taxation of such emissions. The methodological basis of the study was the use of a set of general and special methods: generalizations and scientific abstraction (in the disclosure of the conceptual and categorical apparatus of the studied issues); spatial (in the process of identifying national characteristics of activities that create an excessive burden on the environment).

The article is analyzing the case law on the payment of environmental tax on methane emissions into the atmosphere, due to losses of natural gas during transportation, technological costs. The arguments of both tax authorities and taxpayers, the conclusions of courts of general jurisdiction, the preconditions and the need to improve the taxation of such emissions, the proposals developed will eliminate similar precedents in the future. In the study of court cases, different interpretations of the courts of general jurisdiction established the rules of law, i.e. the courts made decisions both in favor of taxpayers and in favor of the tax.

It is established that the collection of the environmental tax on methane emissions will allow the budget to increase the fiscal potential of the environmental tax by about 1 % and, accordingly, eliminate the negative consequences for the environment of activities related to environmental pollution. One of these cases, namely, the Administrative case on the claim of PJSC «Kharkivgas» to the Office of Large Taxpayers of the SFSU, represented by the Kharkiv

Department of the Office of Large Taxpayers of the SFS of Ukraine to cancel the tax notice – the decision was considered by the Supreme Court of Ukraine. Final, in favor of the Kharkiv Department of the Office of Large Payers of the SFS of Ukraine.

Given the prevention of such precedents in the future developed proposals to amend and supplement the Tax Code of Ukraine, namely: to supplement Art. 14 definition of «diffuse sources» of pollution, to expand the object and base of taxation by volumes and types of pollutants and greenhouse gases emitted into the atmosphere by diffuse sources, which provides for changes to Article 214. Isolate from the composition of hydrocarbons, «methane» as a pollutant, change paragraph 243.1 of Article 243. It is also proposed to make the methane emission tax rate a multiple of the carbon dioxide emission tax rate based on the global warming potential of this pollutant, which provides for an increase in its level from UAH 138.57. up to 280 hryvnias for 1 ton.

Key words: *costs, diffuse sources of pollution, emissions of pollutants into the air, environmental tax, losses, methane, natural gas, taxation system.*

Стаття надійшла до редколегії 3 листопада 2020 року

УДК 336.226.12
JEL H21; H25; H32
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.98-107

Г. С. Мельничук,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: anuta-m@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-0640-0334

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПОДАТКУ НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ

У статті проведено аналіз законопроєктів щодо реформи податку на прибуток підприємств шляхом введення в Україні податку на виведений капітал. Окреслено ймовірні наслідки та загрози від впровадження податку на виведений капітал. Аргументовано, що лише шляхом трансформації діючої моделі податку на прибуток підприємств у механізм оподаткування виведеного капіталу не вдасться вирішити наявних проблем в оподаткуванні прибутку й запобігти відтоку капіталу за кордон, сприяти реінвестуванню прибутку у виробництво та забезпечити розвиток бізнесу.

Ключові слова: *втрати податкових надходжень, оподаткування прибутку, податок на виведений капітал, податок на прибуток підприємств, ставка податку.*

А. С. Мельничук. К вопросу введения в Украине налога на выведенный капитал
В статье проведен анализ законопроектов по реформе налога на прибыль предприятий путем введения в Украине налога на выведенный капитал. Определены возможные последствия и угрозы введения налога на выведенный капитал. Аргументировано, что только путем трансформации действующей модели налога на прибыль предприятий в механизм налогообложения выведенного капитала не удастся решить существующих проблем в налогообложении и предотвратить отток капитала за границу, способствовать реинвестированию прибыли в производство и обеспечить развитие бизнеса.

Ключевые слова: *налог на выведенный капитал, налог на прибыль предприятий, налогообложение прибыли, потери налоговых поступлений, ставка налога.*

Метою статті є аналіз законодавчих ініціатив щодо запровадження податку на виведений капітал у вітчизняну фіскальну практику, узагальнення ймовірних наслідків та загроз від такої трансформації податку на прибуток підприємств.

Постановка проблеми. Для обмеження негативних проявів глобальної податкової конкуренції за капітал і створення сприятливих умов для розвитку бізнесу в окремих країнах світу для платників податків – юридичних осіб впроваджуються інноваційні фіскальні інструменти та практики, зокрема оподаткування розподіленого прибутку, податок на виведений капітал, електронна резидентність та ін. Створення ефективної моделі оподаткування прибутку підприємств в Україні, спроможної в умовах глобалізації та цифровізації економіки забезпечити належне виконання цим податком як

© Мельничук Г. С., 2020

фіскальної, так і стимулюючої функції, актуалізує подальший науковий пошук шляхів реформування, серед яких, зокрема, його скасування та введення натомість податку на виведений капітал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання запровадження в Україні податку на виведений капітал вивчали багато науковців й експертів. Зокрема, І. Таптунова, Д. Заха, Т. Оттен, О. Бетлій, Р. Джуччі [5; 17] проаналізували переваги і недоліки перетворення податку на прибуток у податок на виведений капітал в Україні. М. В. Трубіна, Н. Л. Ковтунович, Ю. Д. Циганок, Т. М. Шульга, О. Коряк [12] дослідили зарубіжний досвід використання цього податку та його наслідки. З. Д. Калініченко, А. М. Савченко і І. А. Гудим [14] провели порівняльний аналіз податку на прибуток підприємств в Україні та податку на виведений капітал.

Зважаючи на високу революційність ідеї трансформації діючої моделі податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал, до сьогодні остання не була цілком схваленою в урядових колах. Відсутня одностайність у поглядах і серед науковців та експертів. Враховуючи нагальність вирішення проблем відтоку капіталу з країни, низького рівня реінвестування прибутку підприємств у виробництво, а також дискусійності окремих положень розроблених законопроєктів щодо введення податку на виведений капітал, актуальними є подальші дослідження проблематики впровадження в Україні цього податку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою тенденцією останніх років є втрата податком на прибуток підприємств фіскального значення, що проявляється у зниженні обсягу надходжень податку з 4,24 % ВВП 2011 р. до 1,96 % 2015 р. та 2,95 % ВВП 2019 р. і частки податку у сукупних податкових надходженнях до Зведеного бюджету України – з 17,21 % 2010 р. до 10,96 % 2019 р. (рис. 1). Незначне зростання надходжень цього податку з 2015 р. зумовлене як впровадженням у зазначеному році класичної моделі податку на прибуток підприємств, так і значним скороченням підстав для отримання податкових пільг.

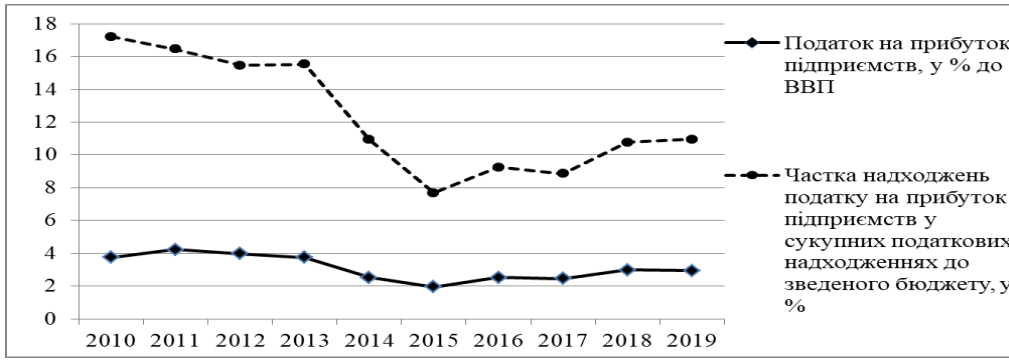

Рис. 1. Динаміка обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до Зведеного бюджету України

Джерело: розраховано автором за даними [1].

Окреслена динаміка надходжень податку на прибуток підприємств передусім була зумовлена поступовим зниженням ставки податку, що не супроводжувалося суттєвим

зростанням бази оподаткування та скороченням кількості платників податку, зокрема через появу тимчасово окупованих і непідконтрольних територій. Серед інших причин зниження фіскальної ролі цього податку варто зазначити такі: високий рівень тінізації економіки – від 30 до 43 % офіційного ВВП в період 2008–2018 рр.; повільне розширення податкової бази; стрімке зростання обсягів відтоку капіталу з України – до рівня 7,4 % ВВП 2018 р. [2, с. 43]; зріст обсягів накопичених підприємствами збитків і, відповідно, несплата податку тими підприємствами, які декларували від'ємне значення прибутку до оподаткування; недоліки в адмініструванні податку.

Зазначимо, що в Україні основну роль у надходженні податку на прибуток підприємств до бюджету відіграють великі платники податків. Зокрема, у 2011–2017 рр. великі платники податків, що становили близько 1 % з усіх понад 270 000 зареєстрованих юридичних осіб, забезпечували 55–60 % надходжень податку на прибуток підприємств. 2017 р. десять платників забезпечили 30 % надходжень цього податку до Зведеного бюджету України [3, с. 4].

Безумовно, враховуючи окреслені вище тенденції та недоліки в діючому механізмі податку на прибуток підприємств, його реформування є необхідним. Одним з підходів до проведення такої реформи є революційний шлях різких змін, що передбачає відмову від чинної моделі оподаткування прибутку підприємств і запровадження натомість іншої, а саме моделі податку на виведений капітал.

Податок на виведений капітал не є поширеною в світі практикою та належить до експериментальних систем оподаткування. На підставі аналізу досвіду його застосування в таких країнах, як Естонія, Латвія, Македонія, Молдова та Грузія, експерти дійшли висновку, що вплив цього податку на економічне зростання є непевним, а обмежені економічні виграші не можуть виправдати значні фіскальні збитки [4, с. 16]. Найкращих результатів за допомогою цього податку було досягнуто в Естонії. Тому естонська модель податку на виведений капітал і розглядалась експертами як основа для вітчизняної фіскальної практики.

Вперше ідею впровадження податку на виведений капітал відображено у законопроєкті від 26.10.2015 № 3357 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податкової лібералізації» [5]. Ним передбачено перехід до податку на розподілений прибуток та прирівняних до розподілу прибутку платежів за ставкою 15 %. Розробники ідеї аргументували доцільність такої моделі податку потребою у запобіганні відтоку капіталів з України та виведення економіки з «тіні».

Згодом ідея податку на виведений капітал була відображена у Ліберальному податковому кодексі України, розробленому Асоціацією платників податків України у 2016 р., а також у низці нових проєктів законів, зокрема: від 05.07.2018 № 8557 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал» [6]; від 29.08.2019 № 1185 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження податку на виведений капітал та імплементації стандартів протидії розмиванню податкової бази та виведення прибутку за кордон» [7]; від 16.06.2020 № 3665 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження податку на виведений капітал на заміну податку на прибуток підприємств» [8]; від 30.06.2020 № 3665-1 з такою самою назвою, як і попередній законопроєкт [9]. Двома останніми законопроєктами передбачено введення податку на виведений капітал з 1 січня 2021 р.

Основною особливістю законопроєкту № 1185 є акцент на виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань, передусім у частині імплементації Плану дій BEPS та Багатосторонньої конвенції щодо виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування.

Щодо законопроєкту № 3665-1, то він фактично ідентичний законопроєкту № 3665, незначні відмінності між ними стосуються розміру базової ставки податку під час здійснення операцій з виведення капіталу, ставки податку для дивідендів, особливостей віднесення операцій до фінансової допомоги, трактування того, що можна вважати безоплатно наданим майном, роботами або послугами тощо [8; 9].

Спільним недоліком для всіх зазначених вище законопроєктів є те, що їх прийняття очікувано призведе не до зменшення доходів зведеного бюджету у перші роки запровадження податку. При цьому в обґрунтуванні до цих законопроєктів не наведено конкретних джерел компенсації втрат надходжень податку.

Безумовно, що ведення податку на виведений капітал, незалежно від того, який із законопроєктів буде схвалено, дозволить уникнути проблеми перенесення платниками податку на прибуток збитків на майбутні періоди, оскільки сума податку до сплати не залежатиме від фінансових результатів їх діяльності. Беззаперечним є й те, що в умовах дороговизни кредиту та обмеженості інвестицій, високого рівня зносу основних засобів вітчизняних підприємств першочерговим постає питання запобігання вивезенню капіталів з України та активізації інвестиційної діяльності підприємств. Сумнівною видається спроможність податку на виведений капітал сприяти реінвестуванню коштів підприємств у модернізацію основних засобів і розвиток виробництва. Адже експерти, які вивчали досвід застосування цього податку в Естонії, вказують на те, що реформа фактично не збільшила кількість внутрішніх реінвестицій. Компанії за рахунок зекономлених на корпоративному податку коштів нарощували ліквідні активи, які потім витрачали на сплату боргів кредиторам. Це дещо зменшило обсяг зовнішнього боргу [10]. Тобто введення податку на виведений капітал в Естонії позитивно вплинуло на ліквідність та фінансову стійкість компаній, але не на рівень їх реінвестування.

Більшість дослідників та експертів, які наводять приклад Естонії як позитивне, обґрунтовуючи доцільність впровадження цього податку в Україні, залишають поза увагою той факт, що реформа оподаткування прибутку компаній у цій країні була доповнена введенням широкого кола переваг для своїх платників, зокрема електронну резидентність, спрощені правила інкорпорування бізнесу, цифрові юридичні сервіси та рішення й багато іншого [11, с. 368]. Тобто податкова реформа в Естонії була значно ширшою й не обмежувалась лише впровадженням податку на виведений капітал.

Враховуючи зарубіжний досвід, вважаємо, що введення податку на виведений капітал в Україні сприятиме зростанню обігових коштів підприємств і покращенню їх фінансового стану. Однак цей податок не передбачає жодних стимулюючих механізмів, зобов'язань для власників вкладати отриманий прибуток у розвиток підприємства. Враховуючи той факт, що податок на прибуток вважається одним з найбільш дієвих інструментів, здатних активізувати інноваційно-інвестиційну діяльність підприємств, апробований у багатьох країнах світу, то у випадку його заміни податком на виведений капітал відбудеться нівелювання, втрата цим податком здатності виконувати стимулюючу функцію. А у вітчизняних реаліях, коли основна частка валової доданої вартості створюється у

низькотехнологічних секторах економіки, а податок на виведений капітал не потрібно сплачувати, якщо прибуток не виводиться з бізнесу, дає підстави припустити високу ймовірність реінвестування в ті підприємства, які виробляють низькотехнологічну та сировинну продукцію, і, як наслідок, – подальша консервація наявної, застарілої структури економіки України.

Крім того, нині значна кількість платників не сплачує податок на прибуток через накопичені збитки, то фактично введення податку на виведений капітал може бути особливо вигідно для новостворених підприємств, а також для тієї невеликої кількості діючих, які є чесними платниками податків, не мають суттєвих збитків і здійснюватимуть великі інвестиції в інші, ніж обладнання, основні засоби [12, с. 68]. Адже у зв'язку і введенням на 2017–2018 рр. прискорених норм амортизації на інвестиції в обладнання, які можуть бути амортизовані упродовж двох років, різниця в оподаткуванні нерозподіленого прибутку між двома системами залишається лише для інвестицій у нерухомість та інші види основних засобів [13]. З цього приводу В. Касперович зазначає про доцільність детального вивчення питання вдосконалення чинного механізму прискореної амортизації, який мало використовувався підприємствами з причини діючого методу його розрахунку та складності обліку податкових різниць. Адже це матиме менш значні, порівняно з податком на виведений капітал, втрати для бюджету та може істотно сприяти модернізації виробництва й імпортозаміщення товарів широкого вжитку [14, с. 1–2].

Враховуючи необхідність трансформації структури економіки України у напрямі розвитку наукоємних, високотехнологічних секторів, вважаємо більш доцільним впровадження податкових стимулів до інвестування у високоокупні наукоємні сфери діяльності, апробація яких у зарубіжних країнах показала їх високу ефективність. Зокрема, йдеться про такі дозволені правилами ЄС податкові інструменти підтримки, як податкова знижка на НДДКР, інвестиційна податкова знижка та податкові пільги для енергозбереження. Однак їх впровадження повинно супроводжуватись реалізацією заходів, спрямованих на вирішення комплексу інших проблем, які більшою мірою, ніж податок на прибуток підприємств, чинять негативний вплив на інвестиційно-інноваційну активність і розвиток бізнесу. Серед них, зокрема, обмеженість інвестиційної та фінансової свободи, високий рівень корупції в країні, низька ефективність судової системи, відсутність надійних гарантій прав власності [2, с. 45].

Запровадження в Україні податку на виведений капітал пов'язано із суттєвими ризиками втрат надходжень до бюджету, особливо в перші роки, на чому наголошують експерти у своїх висновках [15, с. 21]. Адже підприємства можуть декілька років взагалі не розподіляти прибуток між власниками та, відповідно, не сплачувати податок на виведений капітал. Більше того, за умови відсутності належного контролю за операціями підприємств з боку податкових органів, частина коштів може бути виведеною з бізнесу під виглядом споживчих видатків на користь їх власників. Надто сумнівним є й факт сплати цього податку тими підприємствами, які нині декларують від'ємне значення об'єкта оподаткування.

За оцінками НІСД, станом на 2018 р. втрати бюджету в рік впровадження податку на виведений капітал можуть становити від 25–46 млрд грн [14, с. 1]. За іншими підрахунками бюджет України може недорахувати за 2 роки після введення цього податку близько 23 млрд грн [16]. Тобто з огляду на обсяги надходження податку на прибуток підприємств

до зведеного бюджету у 2018–2019 рр. розмір втрат може становити від 11 до 40 % цих надходжень, що загрожуватиме фіскальній стабільності в країні.

В умовах сьогодення надзвичайно складним питанням є пошук джерел компенсації майбутніх втрат доходів бюджету, оскільки простір для їх вибору досить обмежений. Це зумовлено погіршенням стану державних фінансів, зокрема стрімким зростанням загальної суми прямого державного та гарантованого державою боргу до рівня 60,9 % ВВП наприкінці 2018 р. Більше того, у разі збільшення обсягу прямого державного боргу у 27 разів витрати на його обслуговування за період 2004–2018 рр. зросли у 36 разів до рівня 116,1 млрд грн [2, с. 43–44].

В умовах, коли обмежені можливості скорочення державних видатків і подальшого нарощування державних запозичень для покриття дефіциту бюджету, компенсації втрат доходів бюджету потрібно шукати лише в площині джерел додаткових надходжень від інших податків. А це потребує відповідного реформування інших складових вітчизняної системи оподаткування.

З позицій мінімізації втрат майбутніх доходів бюджету більш привабливою є ініціатива Міністерством фінансів України щодо реформування податку на прибуток підприємств, втілена в Концепції та проєкті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування податком на прибуток підприємств». Зокрема, пропонується запровадити спеціальний податок на прибуток підприємств для платників у межах окремих регіонів, в яких є незначні надходження цього податку, як стимулу для розвитку бізнесу. Фактично це – модель податку на виведений капітал, однак яка поширюється лише на обмежену територію України. Основним аргументом на користь такої реформи податку на прибуток підприємств є незначна сума втрат надходжень податку на прибуток, яка, за оцінками, становитиме близько 1,0 млрд грн у перший рік запровадження [17]. Але наслідком прийняття цього законопроєкту стане одночасне існування двох моделей оподаткування прибутку підприємств і, відповідно, виникнуть складнощі з адмініструванням цього податку, а також в Україні фактично виникне внутрішній офшор. Останнє спричинить порушення принципів рівності та справедливості в оподаткуванні, а тому є дискримінаційним. Отже, прийняття цього законопроєкту вважаємо неприйнятним.

Висновки. Схвалення однієї із законодавчих ініціатив щодо впровадження податку на виведений капітал слугуватиме перетворенню України на юрисдикцію з досить низьким рівнем оподаткування прибутку підприємств. Однак у поєднанні з іншими несприятливими факторами для ведення бізнесу такий крок навряд чи може бути стимулом до активізації інвестування у виробництво, зменшення відтоку капіталу з економіки країни. Це гарантовано призведе до скорочення податкових надходжень до бюджету, принаймні в короткостроковому періоді, для покриття яких наразі чітко не визначено жодних компенсаторних механізмів. Тому така реформа податку на прибуток підприємств загрожуватиме фіскальній стабільності в країні та є неприйнятною.

Поставлених цілей реформи можна досягти за рахунок інших, менш радикальних кроків шляхом оптимізації діючого механізму оподаткування прибутку підприємств, зокрема з урахуванням кращих практик європейських країн щодо порядку формування податкових баз, адміністрування податку, боротьби з ухиленням від оподаткування прибутку та розмиванням податкової бази. У зв'язку цим розробка дієвого комплексу

заходів щодо реформування чинної моделі податку на прибуток підприємств в Україні є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щорічні звіти Державної казначейської служби України про виконання Зведеного бюджету за розділом 1 «Доходи» за період 2010–2019 рр. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

2. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Конкурентоспроможність податкової системи в контексті розширення фіскального простору України. *Економіка України*. 2020. № 10 (707). С. 34–53.

3. Мелих О. Ю. Фіскальна та економічна ефективність оподаткування прибутку підприємств: вітчизняні реалії та шляхи подолання проблем. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6794

4. Заха Д., Бетлій О. Оподаткування розподіленого прибутку: міжнародний досвід. Аналітична записка [PB/03/2017]. Берлін/Київ, травень 2017 р. 18 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2017/PB_03_2017_ukr.pdf

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податкової лібералізації: проєкт Закону України від 26.10.2015 № 3357. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56874

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження податку на виведений капітал: проєкт Закону України від 05.07.2018 № 8557. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження податку на виведений капітал та імплементації стандартів протидії розмиванню податкової бази та виведення прибутку за кордон: проєкт Закону України від 29.08.2019 № 1185. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66488

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження податку на виведений капітал на заміну податку на прибуток підприємств: проєкт Закону України від 16.06.2020 № 3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69156

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження податку на виведений капітал на заміну податку на прибуток підприємств: проєкт Закону України від 30.06.2020 № 3665-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69305

10. Коряк О. «Шиканути» по-естонськи. Чи варто відмовлятися від податку на прибуток. *Економічна правда*. 12 жовтня 2016. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2016/10/12/607834/

11. Синютка Н. Г., Червінська О. С., Гоменюк В. В. Електронна резидентність та пряме оподаткування: аспекти фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 364–369.

12. Савченко А. М., Гудим І. А. Порівняльний аналіз податку на прибуток та податку на виведений капітал: сучасні реалії та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 66–69.

13. Податок на виведений капітал на заміну податку на прибуток. URL: http://b2future.org.ua/#rec7917051

14. Касперович В. Напрями посилення координації фіскальної політики із монетарною в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/tezy-kasperovych.pdf

15. Заха Д., Оттен Т., Бетлій О., Джуччі Р. Податок на прибуток підприємств чи податок на виведений капітал: аналіз та рекомендації. Серія аналітичних досліджень [PS/01/2017]. Берлін/Київ, березень 2017 р. 21 с. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_ukr.pdf

16. Розрахунок ефекту податку на виведений капітал. 2018 р. URL: https://www.uifuture.org/uploads/content/2/a0d7bb2688-rozrahunok-efektu-vid-pnvk20berezen2018.pdf

17. Мінфін презентував Концепцію запровадження особливих умов оподаткування податком на прибуток підприємств. *Урядовий портал*. 26 червня 2020 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-prezentuvav-koncepciyu-zaprovadzhennya-osoblivih-umov-opodatkuvannya-podatkom-na-pributok-pidpriyemstv

REFERENCES

1. Shchorichni zvity Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy pro vykonannia Zvedenoho biudzhetu za rozdilom 1 «Dokhody» za period 2010-2019 rr. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

2. Lunina, I. O., Bilousova O.S., Frolova N.B. (2020). Konkurentospromozhnist podatkovoi systemy v konteksti rozshyrennia fiskalnoho prostoru Ukrainy [Competitiveness of the tax system in the context of expanding the fiscal space of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, (10 (707)), 34–53.

3. Melykh O. Y. (2018). Fiskalna ta ekonomichna efektyvnist opodatkuvannia prybutku pidpryiemstv: vitchyzniani realii ta shliakhy podolannia problem. [Fiscal and economic efficiency of corporate profit taxation: domestic realities and ways to overcome the problem]. *Efektyvna ekonomika*, vol. 12, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6794

4. Zakha D., Betliy O. (2017). Opodatkuvannya rozpodilenoho prybutku: mizhnarodnyy dosvid. Analitychna zapyska. [PB/03/2017]. Berlin/Kyyiv. 18 p. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2017/PB_03_2017_ukr.pdf

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (26.10.2015). Proekt Zakonu № 3357 «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podatkovoi liberalizatsii». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56874

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (05.07.2018). Proekt Zakonu № 8557 «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zaprovadzhennia podatku na vyvedenyi kapital». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64356

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (29.08.2019). Proekt Zakonu № 1185 «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zaprovadzhennia podatku na vyvedenyi kapital ta implementatsii standartiv protydii rozmyvanniu podatkovoi bazy ta vyvedennia prybutku za kordon». URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/56/50/48b2f5275ae3b3e6113c5635d1add7a1_1520875099.pdf

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (16.06.2020). Proekt Zakonu № 3665 «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia podatku na vyvedenyi kapital na zaminu podatku na prybutok pidpryiemstv». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69156

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (30.06.2020). Proekt Zakonu № 3665-1 «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zaprovadzhennia podatku na vyvedenyi kapital na zaminu podatku na prybutok pidpryiemstv». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69305

10. Koriak O. (2016). «Shykanuty» po-estonsky. Chy varto vidmovliatysia vid podatku na prybutok. *Ekonomichna pravda*. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2016/10/12/607834/

11. Synyutka N. G., Chervinska O. S., Gomenyuk V. V. (2019). Elektronna rezydentnist ta priame opodatkuvannia: aspekty finansovoi bezpeky [E-residency and direct taxation: aspects of financial security]. *Biznes Inform*, (12), 364–369.

12. Savchenko, A. M., and Hudym, I. A. (2018). Porivnialnyi analiz podatku na prybutok ta podatku na vyvedenyi kapital: suchasni realii ta perspektyvy [Comparative Analysis of Income Tax and Tax on the Shown out Capital: Modern Realities and Prospects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (11), 66–69.

13. Podatok na vyvedenyi kapital na zaminu podatku na prybutok. URL: http://b2future.org.ua/#rec7917051

14. Kasperovych V. Napriamy posylennia koordynatsii fiskalnoi polityky iz monetarnoiu v Ukraini. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/tezy-kasperovych.pdf

15. Zakha D., Otten T., Betliy O., Dzhuchchi R. (2017). Podatok na prybutok pidpryiemstv chy podatok na vyvedenyi kapital: analiz ta rekomendatsii. Seriia analitychnykh doslidzhen [PS/01/2017]. Berlin/Kyyiv, berezen. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_ukr.pdf

16. Rozrakhunok efektu podatku na vyvedenyi kapital. (2018). URL: https://www.uifuture.org/uploads/content/2/a0d7bb2688-rozrahunok-efektu-vid-pnvk20berezen2018.pdf

17. Minfin prezentuvav Kontseptsiiu zaprovadzhennia osoblyvykh umov opodatkuvannia podatkom na prybutok pidpryiemstv. (26.06.2020). *Uriadovyi portal*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-prezentuvav-koncepciyu-zaprovadzhennya-osoblivih-umov-opodatkuvannya-podatkom-na-pributok-pidpriyemstv

Anna S. Melnichuk, Candidate of Sc. (Economics), Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

On the Issue of the Introduction the Exit Capital Tax in Ukraine

Creating in Ukraine an effective model of corporate income tax, capable of globalization and digitalization of the economy to ensure proper implementation of this tax fiscal function and address the outflow of capital from the country, low level of reinvestment of corporate profits in production, actualizes scientifics by research for ways to reform, including in particular, its abolition and the introduction of the exit capital tax.

The purpose of the article is to analyze the legislative initiatives to introduce an exit capital tax in the domestic fiscal practice, to summarize the likely consequences and threats from such a transformation of corporate income tax. The following methods were used in the study: induction and deduction, logical generalization, critical analysis and synthesis, comparison.

The article outlines the shortcomings in the current mechanism of corporate income tax in Ukraine, which confirms the need to reform it. Bills on the introduction of a tax on withdrawn

capital into domestic fiscal practice were considered. It was argued that the introduction of an exit capital tax will serve to transform Ukraine into a jurisdiction with a fairly low level of corporate income taxation compared to EU countries. However, in combination with other unfavorable factors for business development, such a step is unlikely to act as an incentive to intensify investment in production, reduce the outflow of capital from the country's economy. However, this is guaranteed to lead to a reduction in tax revenues, at least in the short term, for which no compensatory mechanisms are currently clearly defined. Therefore, the introduction of an exit capital tax will threaten fiscal stability in the country and is unacceptable. The goals of the reform can be achieved through other, less radical steps, by optimizing the current model of corporate income taxation. At the same time, it is necessary to take into account the best practices of European countries in the administration of income tax, the fight against tax evasion and the erosion of the tax base.

Key words: *corporate income tax, exit capital tax , tax rate, profit taxation, loss of tax revenues.*

Стаття надійшла до редколегії 9 листопада 2020 року

УДК 330.43
JEL G2, G23, G24, F3, F4
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.108-124

Muneeb Ahmad,
PhD Scholar School of Finance
e-mail: muneeb112@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-0606-0982;
Yousaf Ali Khan,
PhD Scholar School of Statistics,
Jiangxi University of Finance
and Economics,
Nanchang City, Jiangxi China
e-mail: yousaf_hu@yahoo.com
ORCID ID 0000-0003-0937-4036;
Irtaza Ishtiaq,
Masters of Finance
International Islamic
University Islamabad
e-mail: irtazaishtiaq@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6791-5446;
Muhammad Masood,
Masters of Economics
National University of
Modern Languages
e-mail: masoodmughal172@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-9138-7308

APPLICATION OF SKEWNESS IN PASSING OF ARCH-GARCH MODEL COMMENCE FOR CURRENCY PORTFOLIOS

The paper uses Coskewness as risk measure, average return and gives detail of efficient skewness (gamma) of a diversity of currency portfolios. This paper also applies ARCH-GARCH model, significant properties of GARCH allow to efficient modeling financial time series having obese conclusions. Then, we connect Coskewness with ARCH-GARCH models to optimize currency portfolio. To conclude, an empirical study of ten currency portfolios from Pakistan currency exchange market is performed and all the results suggest that Coskewness can better characterized the risk-adjustment and average variance and the performance of ARCH-GARCH model is better than that of ARIMA model in portfolio optimization.

Key words: *Currency portfolios, Coskewness, ARCH and GARCH models, Pakistan Rupee.*

© Muneeb Ahmad, Yousaf Ali Khan, Irtaza Ishtiaq, Muhammad Masood, 2020

Мунієб Ахмад, Юсаф Алі Хан, Іртаза Іштіак, Мухаммед Масуд. Використання асиметрії у побудові моделі ARCH-GARCH під час аналізу валютних портфелів

У статті представлено використання співасиметрії як інструменту оцінки ризику, середніх значень статистичної моделі та для представлення розширеної інформації щодо ефективної асиметрії (гамма) множини валютних портфелів. У дослідженні також використовується модель ARCH-GARCH, оскільки широкі можливості моделей типу GARCH дозволяють ефективно моделювати фінансові часові ряди із суттєвими залишками.

У цій статті представлено дослідження зміни пропорцій валютного портфеля на Пакистанській валютній біржі для збереження його профіцитності.

Метою статті є дослідження оптимізації валютного портфеля в межах середньодисперсійного аналізу, асиметрії та співасиметрії у рамках моделі ARCH-GARCH для визначення оптимальної структури валютного портфеля, а також обґрунтування доцільності інвестицій у валютні торговельні портфелі пакистанських інвесторів як альтернативи інвестиціям у конкретну валюту.

На підставі представлених розрахунків обґрунтовано шляхи оптимізації валютного портфеля з урахуванням ризиків на основі поєднання дослідження співасиметрії досліджуваних параметрів та моделі ARCH-GARCH. Для оцінки з підвищеною точністю ризиковості валютного портфеля у статті застосовується співасиметрія для визначення ризиків, середніх значень статистичної моделі та для отримання розширеної інформації щодо ефективної асиметрії (гамма) множини валютних портфелів. Співасиметрія та модель ARCH-GARCH максимально повно враховують вагу пропорцій валютного портфеля та варіації залишків моделі, що підвищує ефективність прогнозу валютних вигод. Обґрунтовано переваги використання моделей ARCH-GARCH для оптимізації портфеля перед моделлю ARIMA. При цьому доведено, що найбільш оптимальний валютний портфель формується за умови поєднання дослідження співасиметрії та моделі ARCH-GARCH.

Проведено емпіричне дослідження десяти валютних портфелів пакистанського валютного ринку, в результаті чого доведено, що співасиметрія краще характеризує коригування ризику та середню дисперсію, а для оптимізації портфеля ефективніше використовувати модель ARCH-GARCH. На підставі цього запропоновано використання дослідження співасиметрії та моделі ARCH-GARCH у майбутніх дослідженнях, зокрема для визначення оптимального валютного портфеля із середньою прибутковістю та коригуванням ризику на основі портфеля акцій та валюти.

Ключові слова: *валютний портфель, модель ARCH-GARCH, Пакистанська рупія, співасиметрія.*

Formulation of the problem. Markowitz, 1952, sets up the foundation of the expansion of present portfolio theory. He takes the combination of risk and returns to construct the optimal portfolio and suggests the Mean-Variance model, with expected return and estimated portfolio risk characterized portfolio return. Coskewness is much like covariance. It is determined of a security's threat connected to marketplace risk. It was first used to investigate hazard in stock market ventures by Kraus and Litzenberger in 1976, then [4] using the non central-t distribution and proposed a new technique for confined the time-series deviation in skewness. Lean Yu, 2008, stated skewness is sound recognized technique to choose a portfolio as, has established

that for three broadly exchanged outside trades ($/€, $/£ and $/¥) mean–variance skewness is a productive method for settling the exchange off portfolio determination issue. The consolidation skewness in financial specialist's group choice origin significant transform for development an ideal assortment as various mixes of speculator's inclinations lead to ideal portfolios [7].

Analysis of recent research and publications. According to Chonghui Jiang [3], the anticipated impacts of skewness on cross-sectional money abundance profits are altogether optimistic.

A model integrating Coskewness is supportive in describing the cross-sectional peculiarity of investment profits. Coskewness can't model the instantaneous standard deviation as a random process to its own. Modifications in the variation or volatility in excess of time can origin troubles while modeling time series with conventional techniques similar to ARIMA. Specifically, we explain how the average error range can be replicated as an auto-regressive progression; these models are called ARCH and GARCH.

The ARCH or Autoregressive uncertain Heteroscedasticity technique presents a way to model an alteration in variation in a time series toward the time reliant, such as growing or declining volatility, Fixed the model by counting delay uncertain volatility terms, generating GARCH models [1]. GARCH permits the process to sustain alterations in the moment dependent volatility, such as rising and falling instability in the similar series. Engle (1982) proposed the ARCH model; these weights are constraints to be projected. Engle's ARCH model there by permits the facts to conclude the most excellent weights to utilize in anticipating the variation. The investigation of ARCH and GARCH models give a computable point for portfolio examination (Engle, 2008). Gabriel [6] & Nawaz Ahmad, 2016, the ARCH and GARCH models are extremely famous to choice for the various sort of portfolios with best gainfulness returns and less risk as [6] depicted the GARCH models have been likewise assessed dependent on their estimating capacity of things to come returns. The GARCH models have been additionally assessed dependent on their anticipating capacity of things to come returns (Oana Predescu, 2011). GARCH means to limit mistakes in estimating by representing blunders in earlier determining and, accordingly, upgrading the precision of progressing forecasts (Kenton, 2018).

The currency exchange market is the biggest market on the planet. It's a method to get one currency and sell another simultaneously, by exchanging currency exchange portfolios (Josephson, 2019). Currency portfolios are significant for each field of business the Affiliation Money Portfolios, developed suggestion, affiliation tenet withdrawal; fortify mean-variance productivity for cash speculators [2]. The remote currency exchange market is principal and mainly fluid market of world, with a normal day by day capacity profusion of $6 trillion (Kuepper, 2020). Wen and Yang [5] suggest, the majority investors are risk unwilling, whereas main entrepreneurs are risk forbearing afterward they utilized the coefficient in the GARCH-M model as the determinant for risk approach. The ARCH model for estimation of time fluctuating skewness and kurtosis firstly was used by Hansen [8]. In our study, we evaluated most likely skewed and highly-tailed allocations for the reaction. Conventional time's series models have been created as vibrant models for the mean and the variance. The ordinary formation of ARCH and GARCH models are then obviously observable in the provisional mean and the uncertain variance [11].

To account for both excess kurtosis and asymmetries, GARCH models with a large number of alternative asymmetric conditional densities have been employed, for example, the asymmetric stable density [12] and the Gram-Charlie Expansion [13]. Hansen [8] was the first to allow for

time varying skewness and kurtosis by extending the ARCH framework. Jondeau and Rockinger [9] find the presence of time varying skewness and kurtosis in daily but not weekly data. This is consistent with the empirical fact that excess kurtosis diminishes with temporal aggregation [14].

The purpose of the article. This paper examines currency portfolio optimization within a mean-variance-systematic skewness and ARCH-GARCH structures. Before our study no appropriate research made particularly concerning the assortment of currency exchange portfolio regarding Pakistani Rupee, the rationale of this study is to uncover the counter of these research queries. First, why for Pakistani financiers are enhanced to invest in currency trade portfolios investors as a replacement for investing in a particular currency? Second why the assortment of currency exchange portfolio is significant?

Presentation of basic material of the research. Assume m-risky resources accessible in the venture set through a feature revisit vector, r a risk-free currency exchange market through profit r_f. A portfolio p of m-risky currency exchange markets is a vector $v_p = (v_1, v_2, \dots \dots, v_p)^l$, wherever v_{pi}(j=1, 2… m) is the share of the portfolio invested in currency exchange market j and the great script l symbolized the invert maneuver. Therefore, portfolios profit is

$$r_p = r_f + v_p^l(r - 1mr_f) \tag{1}$$

Anywhere 1m is m-column vector among every one of basics equivalent to single, anticipation plus variation of assortment profits as follows:

$$E(r_p) = r_f + v_p^l(E(r) - 1mr_f) \tag{2}$$

$$\sigma_p^2 = v_p^l \Sigma v_p \tag{3}$$

Where Σ locates for the covariance matrix m-risky return, along with non-singular. Marketplace index with profit represented as r_w inconsistency denotes σ_w^2, skewness denoted while $\mu_w^3(\mu_w^3 = E[(r_w - E(r_w)^3]$ the co-efficient of skewness of assets j is denoted by $\beta_1 = Cos(r_j, r_w)$ is distinct like the moment among the lowered currency exchange market profits and marketplace indicator profit.

$$Cos(r_j, r_w) = E[(r_i - E(r_i)(r_w - E(r_w)^2] \tag{4}$$

There are likewise other elective proportions Coskewness, the Coskewness while characterized in Equation.4 accompanying two motives. It contains reasonable financial understanding, speculators be especially keen on sort of Coskewness in portfolio determination. Instinctively, it quantify speaks to minimal commitment of a money trade market skewness for marketplace incomes, and accordingly profits on cash trade markets among optimistic Coskewness are more emphatically slanted than showcase proceeds. Along these lines, expanding the loads of money trade markets through optimistic Coskewness within portfolio is able to facilitate the portfolio's skewness. Second, a portfolio's Coskewness is only slanted normal of Coskewness of individual currency exchange showcases in assortment. Along these lines, the Coskewness of a portfolio is direct in selection loads, guarantees to our model considered diagnostically well-mannered.

Lemma.1. Signify the tributary of profits greater than a quantity phase following take away the average return over the period as $h_w = (r_w - E(r_w))^2$. A currency exchange market's Coskewness is the covariance linking currency exchange market's income and h_w, in favor of currency exchange market j, we have:

$$\text{Cos}\ (r_j, r_w) = \text{cov}\ (r_j, h_w),\ (j= 1, 2 \ldots m) \quad (5)$$

Proof: The tributary of profits greater than a quantity phase following take away the average return over the period is denoted by $h_w = (r_w - E(r_w))2$ where $r_w$characterizes at hand put on a marketplace catalog. For several currency exchanges market Cos (r_j, r_w), the covariance amongst its profit r_j and the tetragon degraded marketplace profit h_w specified by:

$$\text{Cos}\ (r_j, r_w r_j, r_w) = E\ ((r_j - E(r_j)(h_w - E(h_w))) \quad (5.1)$$

$$= E\ ((r_j - E(r_j)h_w - E((r_j - E(r_j)E(h_w)) \quad (5.2)$$

$$= E\ ((r_j - E(r_j)h_w = E((r_j - E(r_j)(r_w - E(r_w))^2) \quad (5.3)$$

The right-hand side of Eq. (5.3) is basically the Coskewness of profits on currency exchange marketplace r_j with market returns Cos (r_j, r_w) .As a result,

$$\text{Cos}\ (r_j, r_w) = \text{Cov}\ (r_j, h_w) \quad (5.4)$$

Note that hw determines the inconstancy of marketplace profits.

Lemma 1 clarifies decidedly slanted cash trade showcase is equipped for supporting against stuns to market instability, as the money exchange market profit will in general increment as the market turns out to be increasingly unpredictable. Since cash trade market's Coskewness shifts with markets skewness, numerous investigations center on the money trade market's Coskewness, which is a normalized proportion of Coskewness, so as to evade scale issues [15]. The Coskewness of cash exchange market j is the money trade market's Coskewness standardized by the market-skewness, as illustrated by Kraus and Litzenberger (1976) showcase skewness can be express as:

$$\beta_j = \text{Cos}\ (r_j, r_w)/\ \mu_w^3 (j = 1, 2 \ldots m) \quad (6)$$

Based on Lemma 1, the Coskewness of cash trade showcase j is given by β_j = = Cos $(r_j, h_w)/\mu_w^3$. This proposes a money trade market's Coskewness estimates the affectability of the cash trade market's arrival to changes in the instability of market returns. Therefore, a cash trade market's Coskewness (β) matches the idea of beta (β*), which gauges the affectability of the money trade market's arrival to transform market proceeds. Indicate the Coskewness vector of m-dangerous cash trade markets as $\Lambda = (\beta_1, \beta_1, \ldots, \beta_n)^1$. At that point, portfolio v_p's Coskewness can be communicated as $v_p^1 \Lambda$. The mean-change Coskewness model is given as follows:

$$\min_{v_p \epsilon R^n} \sigma_p^2 = v_p^1 \Sigma v_p \quad (7)$$

$$\text{s.t} \qquad \mu_p = r_f + v_p^1 (r - 1 m r_f) \quad (8)$$

$$v_p^1 \Lambda = \beta_p \quad (9)$$

Where μ_p and β_p are the pre-specified portfolio's predictable profits and Coskewness, correspondingly. There are a number of financial inferences of model. With no Eq. (9), depositors' portfolio choice depends exclusively on the uniqueness of currency exchange market proceeds and discrepancy. With Eq. (9), the financier currently also believes a currency exchange market's aptitude to be cautious beside unanticipated distress to marketplace instability, and précised by its Coskewness.

By Lemma 1, financier choose currency exchange markets among affirmative Coskewness further individuals by pessimistic Coskewness, as adding the seas sets to a portfolio decreases the resulting portfolio's possibility of great depressing proceeds with augment the chances of intense optimistic income. To realize preferred affirmative portfolio Coskewness, the financier ought to deposit a depressing β_p when the marketplace skewness is pessimistic. On the other hand, the financier ought to set an optimistic β_p but the marketplace skewness is affirmative. Therefore, the proficient portfolios resolute through our model (mean-variance Coskewness (MVC) portfolios) are instantly connected to marketplace situations. Naturally, throughout phase of market downward spin through elevated instabilities (the case of negatively-skewed investment profits) currency exchange markets through quite elevated Coskewness contain a better possibility of practicing a foremost loss than carry out currency exchange markets with relatively low Coskewness. By the mean of this, the existence of Coskewness constriction guides to slow down holdings of currency exchange markets through elevated Coskewness inside portfolio resolute by our replica, thus preventive problem hazard. Throughout era of marketplace growth with high volatilities (positively-skewed market returns), currency exchange markets amongst comparatively elevated Coskewness comprises a better possibility of producing great optimistic proceeds than perform currency exchange markets through moderately low Coskewness. In this case, the presence of the Coskewness constriction assists amplifies the assets of currency exchange markets with high Coskewness. This clarifies why imposing the Coskewness restraint increases the presentation of the elected portfolios.

Where μ_p and β_p are determined portfolio's normal profit and Coskewness, separately. There are various monetary ramifications of this model. Without Eq. (9), a financial specialist's portfolio choice depends exclusively on the attributes of money exchange market return and fluctuation. With Eq. (9), the speculator currently additionally considers a money trade market's capacity to support against unforeseen stuns to marketplace unpredictability that is estimated through its Coskewness.

As per Lemma 1, financial specialists lean toward money trade markets among affirmative Coskewness more than with negative Coskewness, in addition the oceans sets to a portfolio decreases the resulting portfolio's probability of outrageous negative proceeds and upgrades the probability of extraordinary optimistic proceeds. Coskewness, the depositor ought to set a negative β_p while the market skewness is negative. The depositor ought to set optimistic β_p but the marketplace skewness is affirmative. As a result, the effective portfolios controlled by our model (mean-change Coskewness (MVC) portfolios) are legitimately identified with economic situations. Naturally, during times of market down turn by means of elevated volatilities (the instance of adversely slanted marketplace proceeds) money trade markets with moderately high Coskewness have a more noteworthy possibility of encountering a significant misfortune than do cash trade markets with generally low Coskewness. For this situation, the nearness of the Coskewness limitation prompts low property of money trade markets with high Coskewness in the portfolio controlled by our model, accordingly restricting drawback chance. During times of market upswing with high volatilities (decidedly slanted market returns), cash trade markets with generally high Coskewness have a more noteworthy possibility of creating outrageous positive returns than do money trade markets with moderately low Coskewness. For this situation, the nearness of the Coskewness requirement helps increment the possessions of cash trade markets with high Coskewness, consequently better catching upside potential. This clarifies why forcing the Coskewness imperative improves the presentation of the chose portfolios.

Proposition1. If short-selling is acceptable, for some known anticipated profit μ_p and Coskewness β_p, there is a single result to our model for m≥2, the resolution is specified by:

$$v_p^* = \frac{(\mu_p - r_f)B_{22} - \beta_p z_2}{aB_{22} - z_2^2} bv_T + \frac{a\beta_p - z_2(\mu_p - r_f)}{aB_{22} - z_2^2} cv_s \quad (10)$$

Where E = (E(r)-1mr_f) , a = El$\boldsymbol{\Sigma}$-1E, b =1ml$\boldsymbol{\Sigma}$-1 E,$v_T = (\frac{1}{b})\Sigma^{-1}E$ c = 1ml$\boldsymbol{\Sigma}$-1$\boldsymbol{\Lambda}$,$v_s = (\frac{1}{c})\Sigma^{-1}\Lambda$, z_2 = El$\boldsymbol{\Sigma}-1\boldsymbol{\Lambda}$, and $B_{22} = \Lambda^l\Sigma^{-1}\Lambda$

Proof: Using Lag series proliferates pro the 2 restrictions in Problem (7) stated superior, we achieve the 1st order most constructive organize:

$$2\Sigma v_p - \lambda_1(E(r) - 1mr_f) - \lambda_2\Lambda = 0 \quad (10.1)$$

Where $\lambda_1\lambda_1$ and $\lambda_2\lambda_2$ are the Lag range proliferates. Resolving Eq. (10.1) for v_p yields:

$$v_p = \frac{\lambda_1}{2}\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{\lambda_2}{2}\Lambda\Sigma^{-1} \quad (10.2)$$

Plugging Eq. (10.2) into Eq. (8) gives:

$$\mu_p = r_f + (\frac{\lambda_1}{2}\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{\lambda_2}{2}\Lambda\Sigma^{-1})^l(r - 1mr_f) \quad (10.3)$$

Rearrange eq. (10.3) gives:

$$\mu_p - r_f = (\frac{\lambda_1}{2}\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{\lambda_2}{2}\Sigma^{-1}\Lambda)^l(r - 1mr_f) \quad (10.4)$$

Plugging Eq. (10.2) into Eq. (9) gives:

$$\beta_p = (\frac{\lambda_1}{2}\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{\lambda_2}{2}\Sigma^{-1}\Lambda)^l\Lambda \quad (10.5)$$

Rearranging Eq. (10.5) gives:

$$\beta_p = \frac{\lambda_1}{2}\Lambda^l\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{\lambda_2}{2}\Lambda^l\Sigma^{-1}\Lambda \quad (10.6)$$

The subsequent scalars are different to accumulate simpler data:
E = (E(r)-1mr_f) , a = El$\boldsymbol{\Sigma}$-1E, b =1ml$\boldsymbol{\Sigma}$-1E, $v_T = (\frac{1}{b})\Sigma^{-1}E$, c=1ml$\boldsymbol{\Sigma}-1\boldsymbol{\Lambda}$,$v_s = (\frac{1}{c})\Sigma^{-1}\Lambda$
z_2 =El$\boldsymbol{\Sigma}$-1$\boldsymbol{\Lambda}$, and $B_{22} = \Lambda^l\Sigma^{-1}\Lambda$
Eqs. (10.4) and (10.6), we have:

$$\mu_p - r_f = \frac{\lambda_1}{2}a + \frac{\lambda_2}{2}z_2 \quad (10.7)$$

$$\beta_p = \frac{\lambda_1}{2}z_2 + \frac{\lambda_2}{2}B_{22} \quad (10.8)$$

Explain the two Lag rangian scalars $\frac{\lambda_1}{2}$ and $\frac{\lambda_2}{2}$ by means of society of Eqs. (10.7) and (10.8) are alternating these values into Eq. (10.2) yield the following:

$$v_p^* = \frac{(\mu_p - r_f)B_{22} - \beta_p z_2}{aB_{22} - z_2^2}\Sigma^{-1}(E(r) - 1mr_f) + \frac{a\beta_p - z_2(\mu_p - r_f)}{aB_{22} - z_2^2}\Sigma^{-1}\Lambda \quad (10.9)$$

The experienced portfolio for the particular credible revisit μ_p and Coskewness $\beta_p$in our model is:

$$v_p^* = \frac{(\mu_p - r_f)B_{22} - \beta_p z_2}{aB_{22} - z_2^2} bv_T + \frac{a\beta_p - z_2(\mu_p - r_f)}{aB_{22} - z_2^2} cv_s \quad (10.10)$$

Purpose 1 display that MV coefficient portfolios assure a three-fund panel theorem, anywhere three funds are the safe currency exchange market, tangency portfolio v_T resolute via mean-variance model, and portfolio v_s. The risk-free tangency portfolio is merely two funds in the

two-fund partition theorem indoors the consistent mean-variance configuration. The masterwork of MVC capable portfolios involve to adding portfolio v_s to the usual ordered assortment make possible collect additional Coskewness limit, that's why hedging next to suffering market volatility. To recover hedging implement of portfolio v_s:

$$v_s = \frac{1}{s}\Sigma^{-1}\Lambda = \frac{1}{s}\Sigma^{-1}\frac{Cos(r, r_w)}{m_w^3} = \frac{1}{s}\Sigma^{-1}\frac{cov(r, h_w)}{m_w^3}, \quad (11)$$

Where $Cos(r, r_w) = (Cos(r_1, r_w), Cos(r_2, r_w), Cos(r_2, r_w), \ldots . Cos(r_m, r_w))^1$,

$Cos(r, h_w) = (cov(r_1, h_w), cov(r_2, h_w), cov(r_2, h_w), \ldots . cov(r_m, h_w))^1$

Eq. (11) shows the dimension of v_s replicate currency exchange market profits and promote instability growth equally, particular to h_w events the endorse volatility. Hence, adjustment in market instability can be held by portfolio v_s. Portfolio v_s is competent to provide security next to surprising events in market volatile scenery. When the marketplace is particularly impulsive, depositors can short market portfolio v_s to diminish the off-putting result of marketplace unpredictability on portfolio staging. So, portfolio v_s is signified as hedge portfolio.

Autoregressive Conditional Heteroscedasticity (ARCH) Model.

In the novel methodology of ARCH model, the volatility is predicted since an affecting mean of precedent error requisites, assume a random walk model:

$$Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t \qquad Y_t = \alpha + Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (12)$$

After first difference

$$\Delta Y_t = \alpha + \varepsilon_t \qquad \Delta Y_t = \alpha + \varepsilon_t \quad (13)$$

Where ΔY_t is the change in Y_t If $Y_t$is the log of variable (Y_t = log (Pt) Pt is the cost of a currency exchange market) ΔY_t is the proportion modify in the variable or could be the currency exchange market return. Fiscal resources similar to stock values frequently establish to go after accidental hike with flow. Stock prices enlarge by α per time, except are or else impulsive. It's hard to predict stock returns. Volatilities emerge in numerous spaces in finance linking to hazard: assortment, alternative penalty, pricing of financial imitative, VIX, Black-Schooled etc.

ARCH models (counting annex of them) are nearly all trendy models for financial instability. ARCH model narrates the discrepancy (variation) of the error ε_t. Inaccuracy variations are not regular: therefore we include Heteroscedasticity which financial records for the "H" in ARCH. The ARCH model with p lags is represented by ARCH (p). Present volatility is a mean of previous errors square:

$$\sigma_p^2 = \gamma_0 + \gamma_1\varepsilon_{t-1}^2 + \cdots \ldots . + \gamma_p\varepsilon_{t-p}^2 \quad (14)$$

Where $\gamma_0, \gamma_1, \ldots \ldots \gamma_p$ is coefficient to be estimated?

Descriptive variables and dependent variable if have not any stock returns, Δy_t and then $\varepsilon_t = \Delta y_{t-1}$in this case the ARCH model becomes: and volatility depends on recent values of Δy_t^2.

$$\sigma_p^2 = \gamma_0 + \gamma_1\Delta y_{t-1}^2 + \cdots \ldots . + \gamma_p\Delta y_{t-p}^2 \quad (15)$$

Among many extension of ARCH model one most popular is GARCH. Most of the characteristics of ARCH and GARCH are related although GARCH is more flexible, much capable of alike an extensive diversity of patterns. Monetary time series frequently contain heavy extremity which means additional great returns. Significant properties of GARCH allow

to efficiently modeling financial time series having obese conclusions. GARCH model with (p, q) lags are indicated by GARCH (p, q) having an instable equation form:

$$\sigma_p^2 = \gamma_0 + \gamma_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \cdots \ldots + \gamma_p \varepsilon_{t-p}^2 + \lambda_1 \sigma_{t-1}^2 + \cdots \ldots + \lambda_p \sigma_{t-p}^2 \quad (16)$$

The most common shape is not regarded as Markovian model, as every sole previous error add to measure volatility. It provides sparing models that are amazing but not easy to assess and, yet in its most simple association, has confirmed dreadfully efficient in foreseeing dependent transformation. Nearly all generally utilized GARCH particular affirms that the best indicator of the variation in the subsequent time frame is a weighted ordinary quite a while before run normal alteration, the difference probable for this phase, such a refreshing standard is a clear-cut representation of flexible or knowledge conduct and can be considered of as Bayesian stimulating.

The significant currencies USD, GBP, EUR, AUD, CAD, QAR, SAR, KWD, AED, JPY and CNY have been obtained for construction portfolios. The Daily data is attained from https://uk.investing.com, www.foreignexchange.org.uk and https://www.investing.com from January 2004 to February 2020. We have assembled 10 currency exchange portfolios EW-UCJSAR, UEW-UCJSAR, EW-CS, UEW-CS, UEW-UPE, EW-UPE, EW-QSKA, UEW-QSKA, EW-UPEAC, and UEW-UPEAC. Five portfolios are equally weighted portfolios and five are unequally weighted portfolios. These portfolios are constructed according to the following formulas.

Empirical Analysis and Results. Table.1. represents outline figures of the statistics, we denote two groups of currencies portfolios for each, one is equally weighted and other is unequally weighted. Our outcomes illustrate that Coskewness is habitually statistically remarkable. The first spotlight on the collision on the model's costing inaccuracy and subsequent actions the predictable profit indirect through an alteration in Coskewness. Tab.1 represents conceptual figures of the data. We note down to CPEW-UPE as well as CPUEW-UPE give up the utmost yearly excess profits through a mean of more than 131 %, as CPUEW-CS makes a smaller amount than 23.7 % excess proceeds, the lowest amongst every one of currency portfolios. According to volatility, CPUEW-UPE and CPUEW-UPEAC currency portfolios reveal the maximum risk, while CPUEW-CS appeared designate secured between all of 10 currency portfolios.

Table 1

Standard deviation, Coskewness, Mean excess returns Currency Exchange Return relationship Portfolios for Pakistan

	$CP_{EW\text{-}UCJSAR}$	$CP_{UEW\text{-}UCJSAR}$	$CP_{EW\text{-}CS}$	$CP_{UEW\text{-}CS}$	$CP_{UEW\text{-}UPE}$	$CP_{EW\text{-}UPE}$	$CP_{EW\text{-}QSKA}$	$CP_{UEW\text{-}QSKA}$	$CP_{EW\text{-}UPEAC}$	$CP_{UEW\text{-}UPEAC}$
Mean returns	34.272	61.740	24.1196	23.708	131.685	134.76	92.30	51.22	78.64	98.10
Stedv	**4.877**	8.5182	2.7172	**2.5828**	**19.719**	20.123	26.85	**15.01**	22.801	**22.792**
Gamma	0.222	0.318	0.755	0.796	0.068	0.080	0.460	0.450	0.073	0.0739
Correlation										
$CP_{EW\text{-}UCJSAR}$	1.0000									
$CP_{UEW\text{-}UCJSAR}$	0.9974	1.0000								
$CP_{EW\text{-}CS}$	0.9499	0.9647	1.0000							
$CP_{UEW\text{-}CS}$	0.9356	0.9502	0.9968	1.0000						
$CP_{UEW\text{-}UPE}$	0.9852	0.9800	0.9306	0.9249	1.0000					
$CP_{EW\text{-}UPE}$	0.9832	0.9787	0.9322	0.9350	0.9998	1.0000				
$CP_{EW\text{-}QSKA}$	0.9695	0.9804	0.9588	0.9361	0.9358	0.9352	1.0000			
$CP_{UEW\text{-}QSKA}$	0.9717	0.9824	0.9596	0.9140	0.9384	0.93792	0.99971	1.0000		
$CP_{EW\text{-}UPEAC}$	0.9871	0.9833	0.9277	0.9134	0.9945	0.99418	0.95140	0.9535	1.0000	
$CP_{UEW\text{-}UPEAC}$	0.9888	0.9843	0.92718	0.9245	0.9948	0.99410	0.95090	0.9530	0.9997	1.0000

Source: author's calculations.

This chart reports the average surplus profits, standard deviations (Stedv), correlations of 10 Foreign Currencies in PAK assortments and the marketplace catalog, because the co-variances among proceeds on the currency portfolios and the quadrangle debased marketplace profits (Gamma). The Daily data from January 2004 to February 2020 is attained from https://uk.investing.com, www.foreignexchange.org.uk and https://www.investing.com websites. The following are currency portfolios definitions:

CPEW-UCJSAR
(16.66%*CNY+16.66%*JPY+16.66%*SAR+16.66%*AED+16.66%*QAR+16.66%*USD)

CPUEW-UCJSAR (40%*(SAR+AED+QAR)+20%*(USD)+40%*(JPY+CNY)

CPEW-CS (50%*CNY+50%*SAR), CPUEW-CS (60%*CNY+40%*SAR)

CPUEW-UPE (40%*USD+30%*GBP+30%*EUR),

CPEW-UPE (33.3%*USD+33.3%*GBP+33.3%*EUR)

CPEW-QSKA (25%*QAR+25%*SAR+25%*KWD+25%*AED),

CPUEW-QSKA (40%*SAR+20%*QAR+10%*KWD+30%*AED)

CPEW-UPEAC (20%*USD+20%*GBP+20%*EUR+20%*AUD+20%*CAD),

CPUEW-UPEAC (30%*USD+20%*GBP+15%*EUR+20%*AUD+15%*CAD)

Furthermore, correlations between any pair of currency profits upper to 0.92 so, all portfolios are highly correlated. Figure.1. shows the matrix of correlation of all the currency exchange portfolios.

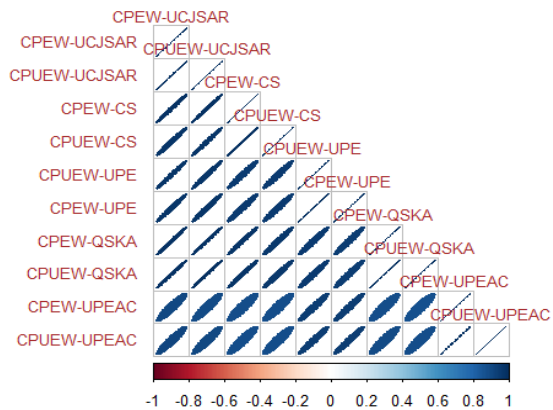

Fig. 1. Matrix representation of correlation among currency portfolios
Source: Created by the author.

Table. 1 gives details of efficient skewness (gamma) of a diversity of currency portfolios. Obviously, Gammas be non-zero and optimistic, representing to methodical skewness have fun significant position in explanation alterations in currency profits. In adding, CPUEW-UPE has the lowest gamma value (0.068), even as CPEW-QSKA has utmost gamma value (0.460). This recommends so as to CPUEW-UPE contribute low to high depressing market profits, even as the involvement of CPEW-QSKA to great negative market proceeds is the highest. By currency facts, we approximate all model constraint, after that plot the proficient boundaries in the mean-

variance plane in different circumstances. Because the predictable marketplace skewness is negative, financiers can indicate depressing methodical skewness value ŋp consequent to an optimistic Coskewness.

Figure. 1 exhibits the traditional mean-variance proficient boundary and the professional boundaries established by our replica for different ŋp. Figure.2. illustrates, all the proficient borders with the logical skewness limitation are placed to the perfect of the conventional proficient leading edge, and the competent portfolios among the methodical skewness limit comprise a high variation as compared to proficient portfolio for the similar probable income.

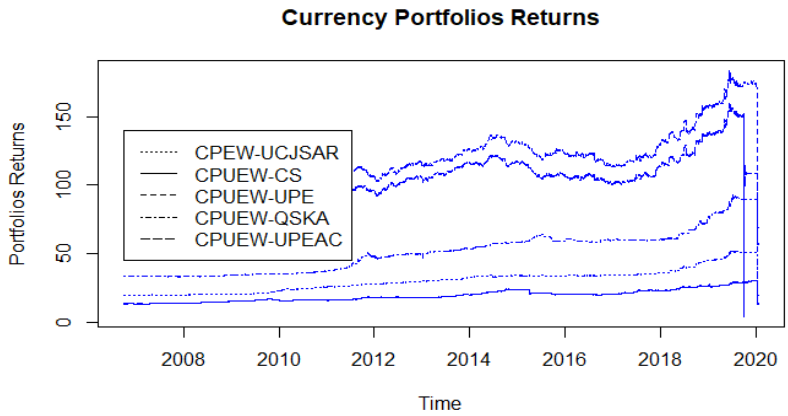

Fig. 2. Currency Portfolios Returns

Source: Created by the author.

Proficient outskirts among and lacking the methodical skewness limitation, this number designs the productive boondocks created with unsafe resources within the customary average-fluctuation model just while in the model through different efficient skewness imperatives. MV represents the mean-variance productive outskirts. ŋp speaks to the necessary orderly skewness in the model. MVP represents least fluctuation portfolio.

We propose for a particular the portfolio skewness diminishes through the intensity of necessary income. This proposes that financiers require trading small predictable profits for high skewness. It cannot be feasible to attain together a high proceeds and high skewness.

Connection of Coskewness with ARCH-GARCH Models.

Therefore, we first construct a time-varying risk premium coefficient incorporated GARCH-M model to study the time variation of the risk premium coefficient. On the basis of the above model, we propose a time-varying risk premium coefficient incorporated GARCH-M model with Harvey and Siddique's [15] autoregressive conditional skewness model to introduce the conditional skewness process. We employ time series daily data of currencies which has too much volatility in values skewness finds mean-return, risk-adjustment and gamma values to make easy for the selection of portfolio but for future forecasting of values different models are used such as ARIMA, ARCH and GARCH models. As currencies values having too much variation with each other so, through ARIMA models it is difficult to model the volatility of these

time series values. But ARCH-GARCH model is very appropriate for modeling the volatility of these time series values with high difference. Modeling of five chosen equally weighted and unequally weighted currency portfolio is considered during ARCH-GARCH model to conclude the volatility.

Table 2

Modeling Equally Weighted Currency Portfolio (CP EW-UPEAC) Volatility through ARCH-GARCH

ARCH(1) Model using Currency Portfolio Return Data			
Variables	Coefficient Estimate	P-Value	95% Confidence Interval
Regression Equation Through ΔY as Reliant Patchy			
Seize	98.107	0.001	[83.081, 109.12]
ARCH Equation			
Capture	00.47	0.0000	[0.038, 00.056]
$\Delta\varepsilon_{t-1}^2$	0.8806	0.0000	[0.716, 0.9801]

Source: author's calculations.

Estimate of γ_1 is 0.8806, indicating that today volatility of currency portfolios depends strongly on the errors squared previous day.

Table 3

Modeling Equally Weighted Currency Portfolio (CPEW-QSKA) Volatility through ARCH-GARCH

ARCH(1) Model using Currency Portfolio Return Data			
Variables	*Coefficient Estimate*	*P-Value*	*95% Confidence Interval*
Regression Equation By ΔY as Needy Uneven			
Cut off	51.23	0.0012	[37.081, 62.129]
ARCH Equation			
Interrupt	1.537	0.0000	[1.026, 1.881]
$\Delta\varepsilon_{t-1}^2$	0.7313	0.0001	[0.673, 0.806]

Source: author's calculations.

Estimate of γ_1 is 0.7313, indicating that today volatility of currency portfolios depends strongly on the errors squared previous day.

Table 4.1

Modeling Equally Weighted Currency Portfolio (CPEW-UPE) Volatility through ARCH-GARCH

ARCH(1) Model using Currency Portfolio Return Data			
Variables	Coefficient Estimate	P-Value	95% Confidence Interval
Regression Equation By Way of ΔY as Reliant Erratic			
Capture	41.23	0.0021	[34.081, 47.73]
ARCH Equation			
Seize	1.537	0.0003	[1.016, 1.881]
$\Delta\varepsilon_{t-1}^2$	0.6311	0.0001	[0.5636, 0.6910]

Source: author's calculations.

Estimate of γ_1 is 0.6311, indicating that today volatility of currency portfolios depends strongly on the errors squared previous day.

Table 4.2

Modeling Equally Weighted Currency Portfolio (CPEW-CS) Volatility through ARCH-GARCH

ARCH(1) Model using Currency Portfolio Return Data			
Variables	Coefficient Estimate	P-Value	95% Confidence Hiatus
Regression Equation By Means of ΔY as Needy Changeable			
Seize	19.07	0.0021	[11.081, 24.13]
ARCH Equation			
Capture	00.37	0.007	[0.029, 0.431]
$\Delta\varepsilon_{t-1}^2$	0.6011	0.000	[0.4906, 0.7110]

Source: author's calculations.

Estimate of γ_1 is 0.6011, indicating that today volatility of currency portfolios depends strongly on the errors squared previous day.

Table 5

Modeling Equally Weighted Currency Portfolio (CP EW-UCJSAR) Volatility through ARCH-GARCH

ARCH(1) Model using Currency Portfolio Return Data			
Variables	Coefficient approximation	P-Value	95% Confidence intermission
Regression Equation Through ΔY as Reliant Unpredictable			
Interrupt	23.701	0.009	[17.301, 29.131]
ARCH Equation			
Intercept	00.301	0.000	[0.023, 00.036]
$\Delta\varepsilon_{t-1}^2$	0.6180	0.000	[0.546, 0.6710]

Source: author's calculations.

Estimate of γ_1 is 0.6180, indicating that today volatility of currency portfolios depends strongly on the errors squared previous day.

Significance of ARCH/GARCH. The ARCH/GARCH structures validate successfully in forecasting volatility alters. Practically, an extensive series of fiscal and profitable phenomenon reveal the collection of volatilities. We have observed ARCH/GARCH models explain the time progress of the standard size of squared inaccuracy, that is, the progression of the size of hesitation. Regardless of the observed achievement of ARCH/GARCH models, there is no actual consent on the financial motives why ambiguity inclined to gather. Therefore models perform better in several times and inferior in further stages. It is relatively easy to induce ARCH activities in virtual technique by construction suitable statements on negotiator manners. Such as, one can replicate ARCH performance in synthetic marketplaces by means of easy suppositions on mediator administrative procedures. The authentic monetary confront, conversely, is to clarify ARCH/GARCH performance in provisions of attributes of middle men actions with/otherwise financial variable that might be practically determined.

Density of five currency portfolios which are selected by us for investment purpose:

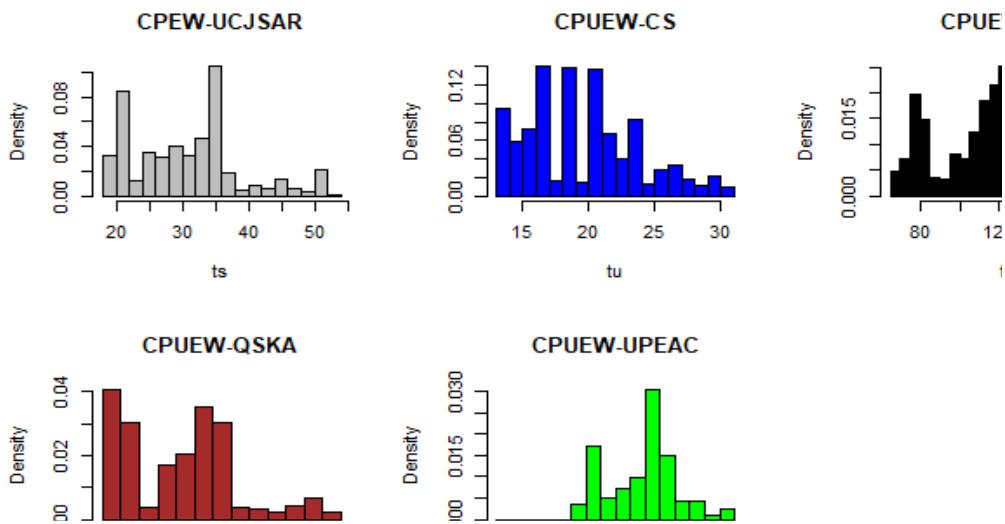

Fig. 3. Density of five currency portfolios

Source: Created by the author.

Figure.3. shows density of five currency portfolios selected from ten portfolios according to risk-adjustment and good return rate. The graph shows that the density of CP EW-UCJSAR 0.08 which shows that it is less risky currency portfolio, currency portfolio CPEW-QSKA also having very low density 0.04 and is less risky with better profitability return rate.

Conclusions. Our article approximates the risk of portfolio by means of Coskewness plus concerned ARCH-GARCH model for the optimization of currency portfolio. For the estimation of portfolio risk with additional accuracy, the paper employs Coskewness as risk calculator, average return and gives detail of efficient skewness (gamma) of a diversity of currency portfolios. This

paper also applies ARCH-GARCH model, significant properties of GARCH allow to efficient modeling financial time series having obese conclusions. Then, we connect Coskewness with ARCH-GARCH models to optimize currency portfolio. Coskewness and ARCH-GARCH models consider equally the weight of currency portfolio proportions and variations of tail dependence connecting currency benefits. In conclusion, the outcomes of the basic research specify that it is extra proficient to optimize portfolio via ARCH-GARCH model instead of ARIMA model; the best portfolio is enhanced through Coskewness and ARCH-GARCH model. Coskewness and ARCH-GARCH model can be used in future research to optimize best portfolio with average return and less risk-adjusted from stock and currency portfolios.

REFERENCES

1. Bollerslev. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity. *Journal of Econometrics*, vol. 31, issue 3, 307–327.

2. Cheng-Po Lai Lu Jin-Ray. (2019). Evaluating the efficiency of currency portfolios constructed by the mining association rules. Asia Pacific Management Review, 24, 11–20.

3. Chonghui Jiang Ma, Yunbi & Yongkai. (2016). Portfolio selection with a systematic skewness constraint. *North American Journal of Economics and Finance*, 393–405, 402.

4. C. R. Harvey and A. Siddique, "Autoregressive conditional skewness," *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, vol. 34, pp. 465–552, 1999.

5. F. Wen and X. Yang, "Skewness of return distribution and coefficient of risk premium," *Journal of Systems Science and Complexity,* vol.22, no.3, pp. 360–371, 2009.

6. Gabriel Sorin Anton. (2012). Evaluating the Forecasting Performance of GARCH Models. Evidence from Romania. Procedia Social and Behavioral Sciences, 1006–1010.

7. Gulder Kemal bay Murat Ozkut, Ceki Frankocf. (2011). Portfolio selection with higher moments: A polynomial goal programming approach to ISE-30 index. *Ekonometri ve İstatistik Say: 13* (12. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması,statistik Sempozyumu Özel Sayısı), 41–61.

8. Hansen, B. 1994. Autoregressive Conditional Density Estimation. *International Economic Review*, 35, 705–730.

9. Jondeau, E. and Rockinger, M. 2000. Conditional Volatility, Skewness, and Kurtosis: Existence and Persistence, Mimeo, HEC-School of Management.

10. KozlovskisLācis, JK. (2011). Portfolio Management Modified by GARCH-type Models and Moving Average Correlation in the Global Currency Market. The 15th World Multi-Conference on Systemics (pp. 143–148). Orlando: Cybernetics and Informatics (WMSCI 2011).

11. Lambert, P and Laurent. S. 2002. Modeling skewness dynamics in series of financial data using skewed location-scale distributions, Mimeo, Universite Catholique de Louvain.

12. Liu, S. and Brorsen, B. 1995. Maximum Likelihood Estimation of a GARCH-STABLE Model. *Journal of Applied Econometrics*, 2, 273–285.

13. Lee, Y. and Tse, T. 1991. Term Structure of Interest Rates in the Singapore Asian Dollar Market. *Journal of Applied Econometrics*, 6, 143–152.

14. Premaratne, G. and Bera, A. 2001. Modeling Asymmetry and Excess Kurtosis in Stock Return Data, Mimeo, University of Illinois.

15. Siddique R. Harvey & Akhtar Campbell. (2000). Conditional Skewness in Asset Pricing Tests. *The journal of Finance*, Vol. no. 3, 1263–1285.

16. Skovmand David. (2013). Creating Optimal Portfolios of Stocks with Time-Varying Risk Using a Multivariate GARCH Approach. Copenhagen Business School Handlesh @JSKOLEN, 114.

17. SpyrosK. Chandrinos D. Lagaros Nikos. (2018). Construction of currency portfolios by means of an optimized investment strategy. *Operations Research Perspectives* 5 (2018) 32–44, 32–44.

18. Xiang Li Qin, Samarjit Kar Zhongfeng. (2010). Mean-variance-skewness model for portfolio selection with fuzzy returns. *European Journal of Operational Research*, 202, 239–247.

19. Xue Jiang Han, Libo Yin Liyan. (2018). Can skewness predict currency excess returns. *North American Journal of Economics and Finance*, 12.

Муниеб Ахмад, Юсаф Али Хан, Иртаза Иштиак, Мухаммед Масуд. Использование асимметрии в постройке модели ARCH-GARCH при анализе валютных портфелей.

В работе используется соасимметрия как инструмент оценки риска и средних величин модели, а также для получения подробностей о параметрах эффективной асимметрии (гамма) для различных валютных портфелей. В этой работе применяется модель ARCH-GARCH, поскольку широкие возможности моделей типа GARCH позволяют эффективно моделировать финансовые временные ряды, имеющие существенные остатки. Затем соасимметрия была совмещена с моделью ARCH-GARCH для оптимизации валютного портфеля. В заключение проведено эмпирическое исследование десяти валютных портфелей пакистанского валютного рынка, в результате чего доказано, что соасимметрия может лучше охарактеризовать корректировки риска и среднюю дисперсию, а эффективность модели ARCH-GARCH для оптимизации валютного портфеля выше, чем модели ARIMA.

Ключевые слова: *валютный портфель, модель ARCH-GARCH, Пакистанская рупия, соасимметрия.*

SUPPORTING MATERIALS

Diagnostic Tests:

Jarque Bera Test
data: Residuals
X-squared = 2436679585, df = 2, p-value < 2.2e-16
Box-Ljung test
data: Squared.Residuals
X-squared = 24.201, df = 1, p-value = 8.68e-07
Step-by-step ARCH test (LM test)
Step-0ne
Time.reg <-lm(ts~1)
> summary(Time.reg)
Call: lm(formula = ts ~ 1)
Residuals:

Min	1Q	Median	3Q	Max
-93.829	-20.865	5.274	15.449	60.737

Coefficients:
Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)

(Intercept) 98.1072 0.3288 298.4 <2e-16 ***
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
Residual standard error: 22.92 on 4858 degrees of freedom
Step-Two
byd.ARCH <- lm(ehatsq~lag(ehatsq))
> summary(byd.ARCH)
Call: lm(formula = ehatsq ~ lag(ehatsq))
Residuals:
Min 1Q Median 3Q Max
-1.897e-12 -4.200e-14 -1.800e-14 1.400e-14 1.225e-10
Coefficients:
Estimate Std. Error t value Pr (>|t|)
(Intercept) -1.357e-12 3.255e-14 -4.169e+01 <2e-16 ***
lag(ehatsq) 1.000e+00 3.911e-17 2.557e+16 <2e-16 ***
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
Residual standard error: 1.76e-12 on 4857 degrees of freedom
Multiple R-squared: 1, Adjusted R-squared: 1
F-statistic: 6.538e+32 on 1 and 4857 DF, p-value: < 2.2e-16
LM-Test= 8.55
The result is the LM statistic, equal to 8.55, which is to be compared to the critical chi-squared value with α=0.05 and q=1 degrees of freedom; this value is ***χ2(0.95,1)=3.84****; this indicates that the null hypothesis is not rejected, concluding that the series has ARCH effects.*

Стаття надійшла до редколегії 30 серпня 2020 року

УДК 336.226.3
JEL L66, M40, O10, O38
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.125-134

О. В. Панасюк,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: panasuykolga@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-8054-6908

УДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ ЗА РИНКОМ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан розвитку алкогольного ринку в Україні. Виокремлено проблеми державного регулювання окремих сегментів цього ринку, а також визначено передумови виникнення нелегального обігу алкогольних напоїв та підходи до оцінювання бюджетних втрат від нього. Обґрунтовано необхідність удосконалення інституційного забезпечення протидії нелегальному обігу алкогольних напоїв поряд з упровадженням нових підходів до здійснення контрольно-наглядової діяльності на алкогольному ринку. Запропоновано інструментарій підвищення ефективності акцизного оподаткування алкогольного ринку.

Ключові слова: *алкогольний ринок, акцизне оподаткування, державне регулювання алкогольного ринку, нелегальний обіг алкогольних напоїв, ухилення від сплати акцизного податку.*

О. В. Панасюк. Совершенствование анализа и контроля по рынку алкогольных напитков в Украине

В статье исследовано современное состояние развития алкогольного рынка в Украине. Выделены проблемы государственного регулирования отдельных сегментов этого рынка, а также определены предпосылки возникновения нелегального оборота алкогольных напитков и подходы к оценке бюджетных потерь от него. Обоснована необходимость совершенствования институционального обеспечения противодействия нелегальному обороту алкогольных напитков рядом с внедрением новых подходов к осуществлению контрольно-надзорной деятельности на алкогольном рынке. Предложено инструментарий повышения эффективности акцизного налогообложения алкогольного рынка.

Ключевые слова: *алкогольный рынок, акцизное налогообложение, государственное регулирование алкогольного рынка, нелегальный оборот алкогольных напитков, уклонение от уплаты акцизного налога.*

Метою дослідження є формування комплексу пропозицій щодо вдосконалення контролю за ринком алкогольних напоїв з боку відповідних державних компетентних органів.

© Панасюк О. В., 2020

Постановка проблеми. Використання комплексного підходу до підвищення фіскальної ефективності національної податкової системи вимагає впровадження нових інструментів адміністрування податків. З огляду на розгортання фінансово-економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, особливу увагу варто звернути на дослідження застосовуваних сьогодні інструментів адміністрування податків на споживання, зокрема специфічного акцизу, який в Україні, з ухваленням 2010 року Податкового кодексу України, отримав назву акцизного податку. Одним з основних питань його застосування в Україні є наявність значного рівня нелегального обігу, що вимагає адекватних заходів реагування з боку компетентних органів. Вражає той факт, що рівень нелегального обігу алкогольних напоїв, за експертними оцінками, останніми роками сягав 40 % [1, с. 44]. У контексті зазначеного актуальність обраної проблематики не може викликати сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість пошуку підвищення ефективності державного регулювання ринку алкогольних напоїв, а також здійснення контролю за діяльністю відповідних господарюючих суб'єктів підтверджується великою кількістю досліджень з цієї проблематики. Зазначені питання були актуалізовані і шляхом проведення численних науково-комунікативних заходів як теоретичного, так і практичного характеру, де за результатами відповідних дискусій було сформовано ряд пропозицій щодо напрямів подальшого реформування механізму податкового регулювання алкогольного ринку. Окреслена проблематика висвітлювалася у багатьох наукових публікаціях, зокрема в цьому контексті варто виділити розробки С. Брехова, В. Коротуна, Т. Кощук, Н. Новицької, Я. Петракова, А. Соколовської, І. Хлєбнікової та ін.

Однак виникнення нових ризиків у сфері акцизного оподаткування вимагає відповідного реагування. Особливо це стосується застосування новітніх технологій у сфері контролю за обігом алкогольних напоїв, а також упровадження нових підходів до здійснення податкового контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні стан розвитку економіки України засвідчує потребу у здійсненні докорінних перетворень, ефективність яких залежатиме від реалізації заходів, спрямованих на побудову оптимальної системи державного регулювання економіки. Дієвість реалізації таких трансформацій прямо залежить від ефективності застосовуваних заходів податкової політики, адже економічні процеси регулюються з використанням комплексу інструментів, зокрема і фіскального характеру.

Однією з основних проблем, що виникають під час визначення стратегічних напрямів реалізації економічної політики, є потреба у вдосконаленні підходів до здійснення державного регулювання окремих товарних ринків, адже реалізація збалансованої державної політики в частині регулювання таких ринків потребує реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію випадків використання схем мінімізації податків; унеможливлення виводу на ринок контрабандної та контрафактної продукції; створення передумов для зниження рівня загрози здоров'ю населення за рахунок упровадження державної політики щодо обмеження споживання шкідливої для здоров'я людини продукції.

До складу проблемних ринків належить і ринок алкогольних напоїв, який у сучасних соціально-економічних умовах України є одним зі стратегічних, зважаючи на його фіскальну роль. Така ситуація пов'язана з тим, що сфера обігу алкогольних напоїв залишається однією з найбільш складних сфер державного регулювання в Україні, адже має різний рівень державного впливу – від державної монополії у спиртовій галузі до

регламентації конкретних вимог до діяльності приватних виробників алкогольних напоїв, а також суб'єктів оптової і роздрібної торгівлі такою продукцією.

Вітчизняний ринок алкогольних напоїв є одним з найбільш розвинених в Україні, однак і на сьогодні на цьому ринку відбуваються значні трансформації. У зв'язку з цим для отримання стабільного тренда розвитку коригування потребує і здійснювана політика у сфері контролю за обігом алкогольних напоїв на кожному етапі розвитку ринку. Тому важливого значення набуває формування базових критеріїв для перевірки правильності нововведень, які планується запровадити у цій сфері.

Наприклад, рівень виробництва горілки упродовж 2014–2019 років зменшився на 25,2 %. Водночас у разі збільшення ставки акцизного податку у 2,25 раза (з 56,42 до 126,96 грн з 1 л 100 % спирту) надходження акцизного податку зросли лише на 12,5 %.

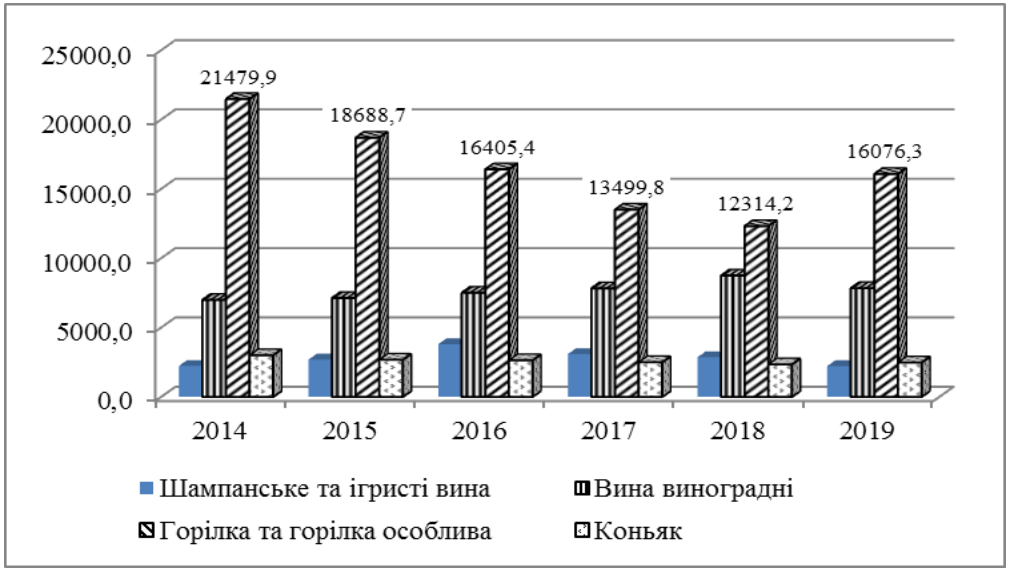

Рис. 1. Динаміка виробництва основних видів алкогольних напоїв у 2014–2019 роках, дол.

Джерело: складено автором за даними URL: https://rating.zone/rynok-alkoholnoi-produktsii/

Основні засади формування та реалізації державної політики у сфері контролю за обігом алкогольних напоїв викладено в Законі України «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [3]. Чітка регламентація вимог, що висуваються суб'єктам господарювання, які здійснюють свою діяльність на ринку алкогольних напоїв, дає змогу органам державного управління регулювати склад і структуру виробників такої продукції, а також за допомогою упровадження адміністративних обмежень – режим оптової та роздрібної торгівлі.

Під час формування переліку загальних цілей та завдань удосконалення податкового регулювання ринку алкогольних напоїв потрібно брати до уваги наявні особливості окремих сегментів цього ринку. Зокрема, окремого розгляду потребують підходи до формування відповідної алкогольної політики. З огляду на наявність досить широкого

переліку алкогольних напоїв, які ст. 215 Податкового кодексу України визначені як підакцизні, необхідно враховувати особливості їхнього виробництва, наявні національні традиції та культуру споживання. Крім того, різні види алкогольних напоїв мають і різну еластичність попиту, на що потрібно зважати під час розроблення конкретних заходів податкового регулювання. Під час реалізації заходів, спрямованих на збільшення рівня акцизного оподаткування таких підакцизних товарів, варто враховувати можливість «перетікання» попиту з одного сегмента алкогольного ринку в інший, взаємозалежність загального обсягу споживання від його структури та ін.

Як показують статистичні дані, рівень виробництва алкогольних напоїв має спадну динаміку (рис. 1), що пов'язано як зі зниженням обсягу споживання цієї продукції, так і з наявністю комплексу проблем, які мають перманентний характер. До них відносять значний рівень нелегального обігу алкогольних напоїв, відсутність достатніх стимулів для формування якісних змін у структурі виробництва та споживання алкогольних напоїв, а також недостатню ефективність використання спеціальних інструментів регулювання алкогольного ринку [4, с. 273].

На думку представників бізнесу, збільшення рівня нелегального обігу алкогольних напоїв є наслідком підвищення ставок акцизного податку та закритості ринку для нових учасників. Це, у свою чергу, спричиняє шкоду не лише суспільним інтересам, але і самим виробникам товарів підакцизної групи. Адже всі урядові заходи щодо алкогольного ринку зосереджуються на підвищенні доходів бюджету від діючих учасників [6]. Збільшення акцизних надходжень за рахунок активізації ринкової конкуренції, а також зростання кількості платників податку навіть не беруться до уваги.

Відповідно до додатка XXVIII до глави 4 «Оподаткування» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [7] наша держава повинна наблизити своє законодавство до положень Директиви Ради 92/83/ЄЕС від 19.10.1992 у площині гармонізації структури акцизів на спирт та алкогольні напої, зокрема щодо уніфікації ставок акцизного податку для спирту й алкогольних напоїв у межах підкатегорій цієї групи гармонізованих підакцизних товарів, а також підвищити рівень ставок оподаткування окремих груп алкогольних напоїв до рівня мінімальних ставок у ЄС.

У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у внесенні змін до Податкового кодексу України щодо формування структури гармонізованих підакцизних товарів групи «спирт та алкогольні напої», а також розширення сфери застосування нульової ставки акцизного податку. Зазначене потребує виокремлення із зазначенням визначень таких акцизних підкатегорій: «пиво», «вино», «зброджені напої», «проміжні продукти» та «спирт етиловий». Причому необхідне досить суттєве коригування чинної вітчизняної структури підакцизних товарів. Наприклад, для цілей Директиви Ради 92/83/ЄЕС етиловим спиртом вважають усі товари, фактична міцність яких вища за 1,2 % об'єму, які охоплені кодами комбінованої номенклатури (КН) 2207 і 2208, навіть якщо ці товари є складовою товарів, зазначених в інших розділах КН; товари за кодами КН 2204, 2205 і 2206, фактична міцність яких є вищою за 22 % об'єму; питні алкогольні напої, які містять указані товари, незалежно від того, чи є вони розчинами [9, с. 225]. Також у Директиві [10] застосовуються інші одиниці виміру бази оподаткування: для пива – міцність, виражена у гектолітрах/градусах за шкалою Плато або у гектолітрах/градусах фактичної міцності в об'ємі готового продукту; для спирту – гектолітр чистого спирту за температури 20 градусів Цельсія; для вина та інших зброджених продуктів – гектолітр готового продукту.

Щодо використання фіскальних інструментів регулювання ринку алкогольних напоїв, то зміна підходів до акцизного оподаткування повинна передбачати поступову уніфікацію ставок акцизного податку та гармонізацію структури акцизного податку з урахуванням національних інтересів. Водночас для реалізації державної політики, спрямованої на зменшення нелегального обігу алкогольних напоїв, важливо враховувати як передумови та національні особливості тінізації економічних відносин загалом, так і вітчизняну специфіку ухилення від сплати акцизного податку з алкогольних напоїв зокрема.

Основним питанням забезпечення ефективності акцизного оподаткування алкогольних напоїв є застосування дієвого механізму здійснення контрольно-наглядової діяльності на ринку алкогольних напоїв. Як засвідчує досвід ЄС, ця діяльність може мати будь-яке законодавче регулювання [12, с. 6]. Зокрема, у Німеччині здійснення контрольно-наглядової діяльності на ринку алкогольних напоїв регулюється Податково-процесуальним кодексом (застосовується щодо всіх податків) та законами, які регламентують оподаткування окремими податками і зборами (у сфері справляння акцизів із спирту й алкогольних напоїв – чотирма законами щодо різних підгруп підакцизних товарів).

Удосконалення системи контролю за обігом алкогольної продукції є постійним предметом дискусій. Зокрема, в центрі обговорень перебувають питання посилення державного регулювання ринку алкогольних товарів, потреби у додатковому регулюванні коньячного сегмента, доцільності збереження державної монополії на виробництво спирту, упровадження системи наскрізного моніторингу руху алкогольних напоїв [14, с. 15]. Так, на сьогодні функції з реалізації державного контрольного впливу на алкогольному ринку досить розпорошені. Відповідно до положень п. 191.1 ст. 19 Податкового кодексу України на податкові органи покладені такі функції з формування та реалізації державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту й алкогольних напоїв:

– ліцензування діяльності суб'єктів господарювання з виробництва таких товарів, оптової торгівлі спиртом, оптової та роздрібної торгівлі алкогольними напоями й контроль за таким виробництвом;

– контроль у сфері виробництва, обігу та реалізації підакцизних товарів, контроль за їх цільовим використанням, що забезпечують міжгалузеву координацію у цій сфері;

– реалізація заходів, спрямованих на запобігання та виявлення порушень законодавства у сфері виробництва й обігу спирту й алкогольних напоїв; боротьбу з їх незаконним виробництвом, переміщенням та обігом;

– контроль за дотриманням законодавства щодо мінімальних оптово-відпускних або роздрібних цін на алкогольні напої та ін.

Водночас окремі функції з контролю за обігом алкогольних напоїв виконують підрозділи податкової міліції, Служби безпеки України, Національної поліції України та ін. Тому основним напрямом розбудови комплексної системи протидії нелегальному обігу спирту й алкогольних напоїв повинно бути саме вдосконалення організаційного (інституціонального) забезпечення державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом товарів підакцизної групи.

Удосконалення інституційного забезпечення протидії нелегальному обігу алкогольних напоїв поряд з упровадженням нових підходів до здійснення контрольно-наглядової діяльності на алкогольному ринку надасть змогу підвищити ефективність протидії ухиленню від сплати податків на алкогольному ринку, сприятиме його захисту від контрабандної та контрафактної продукції, а також надасть змогу перенести «точку

контролю» безпосередньо на рівень роздрібного продажу алкогольних напоїв. У свою чергу, рівень охоплення таким податковим наглядом, як показує досвід країн ЄС, обсяг і глибина контрольних дій мають залежати від рівня ризику платника податків щодо зловживань у сфері акцизного оподаткування. А отже, прийнятним для умов України є впровадження європейської практики щодо: механізмів і напрямів контролю; процедур проведення наглядових дій, а також обставин (питань), значущих для оподаткування, які мають підлягати перевірці; оцінювання рівня ризиковості платників акцизів та його коригування упродовж року; використання непрямих методів контролю; удосконалення нині діючих в Україні електронних систем контролю за обігом алкогольних напоїв.

Одним з інструментів підвищення ефективності контролю за обігом алкогольних напоїв є також удосконалення ліцензування діяльності суб'єктів господарювання цього ринку. У країнах ЄС надання індивідуальних дозволів (ліцензій) щодо діяльності на алкогольному ринку досить чітко регламентується шляхом формування відповідних вимог до учасників ринку. Перевірка дотримання цих вимог є заходом податкового нагляду. У разі встановлення фактів ухилення від оподаткування індивідуальний податковий дозвіл може скасовуватися і більше такому (податково ненадійному) суб'єкту господарювання не надаватися. За таким самим принципом надаються ліцензії (дозволи) на виробництво та експортно-імпортні операції з алкогольними напоями. Також передбачена можливість внесення фінансової гарантії, сума якої повинна відповідати ризику, притаманному ліцензованому виду діяльності.

Недостатньо ефективним в Україні також залишається застосування систем відстеження руху алкогольних напоїв від виробника до кінцевого споживача, а також верифікації сплати відповідних сум акцизного податку. Так, система податкової верифікації передбачає підтвердження сплати акцизного податку, а також легальності ввезення та права реалізації алкогольних напоїв [15, с. 8]. Податкова верифікація реалізується завдяки використанню марок акцизного податку. Водночас в Україні з ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 47 [16] зроблена спроба поєднати систему податкової верифікації з елементами відстеження руху алкогольних напоїв – QR-кодом та штрих-кодом (містять інформацію про найменування виробника/імпортера алкогольних напоїв, місцезнаходження потужностей виробництва, реєстраційний номер виробничого обладнання, найменування продукції, дату та час виробництва).

Передбачається, що змішана система будуватиметься за компонентним (модульним) принципом і в перспективі може бути розширена додатковим функціоналом з можливістю погашення акцизної марки під час її роздрібного продажу з використанням реєстраторів розрахункових операцій. Однак, як свідчить світовий досвід, під час використання систем податкової верифікації та систем відстеження [15, с. 88–91] найбільш ефективне паралельне функціонування цих двох систем. Зважаючи на особливості виникнення нелегального обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів, більш доцільним є розгляд можливості окремого функціонування систем відстеження руху цих двох видів підакцизних товарів.

Висновки. З метою підвищення ефективності державного регулювання ринку алкогольних напоїв, зокрема з використанням податкових інструментів, потрібно реалізовувати такі заходи:

– удосконалення інституційного забезпечення протидії нелегальному обігу алкогольних напоїв шляхом перегляду функціоналу відповідних контролюючих органів;

– внесення змін до Податкового кодексу України щодо формування структури гармонізованих підакцизних товарів групи «спирт та алкогольні напої», визначення бази оподаткування, а також розширення сфери застосування нульової ставки акцизного податку;

– упровадження європейської практики контрольно-наглядової діяльності на ринку алкогольних напоїв щодо механізмів і напрямів контролю, процедур проведення наглядових дій з перенесенням «точки контролю» на роздрібну реалізацію;

– удосконалення процедур ліцензування діяльності суб'єктів господарювання алкогольного ринку;

– застосування роздільних систем податкової верифікації та відстеження руху алкогольних напоїв від виробника/імпортера до кінцевого споживача.

Розглянуті проблеми ринку алкогольних напоїв та запропоновані рекомендації щодо їх вирішення створюють базу для подальшого дослідження в напрямі контролю й оцінки ринку алкогольних напоїв в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коротун В. І., Новицька Н. В., Хлєбнікова І. І. Нелегальний обіг алкогольних напоїв та тютюнових виробів в Україні: методика статистичної оцінки. *Світ фінансів*. 2018. № 2. С. 43–56.

2. Коротун В. І., Брехов С. С. Перспективи використання електронних систем контролю на ринку підакцизних товарів України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 3 (66). С. 139–145.

3. Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 46. Ст. 345. URL: www.rada.gov.ua

4. Трансформація акцизної політики в Україні: монографія / за заг. ред. В. І. Коротуна. Ірпінь, 2015. 402 с.

5. Исаров О. Б. Теневой сектор в сфере алкогольного бизнеса: оценка и методы государственного воздействия. *Экономическая наука современной России*. 2001. № 2. С. 111–124.

6. Самойлов О. Акцизний бум: Наскільки подорожчає горілка в Україні. *112.ua*. 2016. URL: https://ua.112.ua/statji/aktsyznyi-bum-naskilky-podorozhchaie-horilka-v-ukraini-294550.html

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони від 21 березня, 27 червня 2014 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id= 246581344

8. Соколовська А. М., Петраков Я. В. Гармонізація адміністрування акцизного податку в Україні у процесі виконання Угоди про асоціацію. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 11. С. 389–394.

9. Коротун В. І., Новицька Н. В., Хлєбнікова І. І. Гармонізація класифікації спирту та алкогольних напоїв у контексті виконання вимог Угоди про асоціацію України з ЄС. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 7. С. 221–228.

10. Щодо гармонізації структур акцизних зборів на спирт та алкогольні напої: Директива Ради ЄЕС від 19.10.1992 № 92/83/ЄЕС. URL: http://www.minjust.gov.ua/45885

11. Кощук Т. В. Адаптація податкового законодавства України стосовно справляння акцизного податку до директив ЄС. *Наукові праці НДФІ*. 2015. № 3 (72). С. 52–67.

12. Макаренко В. В., Коротун В. І. Акцизний збір в регулюванні споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів. *Таврійський науковий вісник*. 2009. Вип. 67. С. 322–328.

13. Протидія нелегальному обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів: досвід країн ЄС та ОЕСР / за заг. ред. В. І. Коротуна. Київ: Алерта, 2017. 66 с.

14. Брехов С. С. Напрями вдосконалення системи контролю за обігом спирту та алкогольних напоїв в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 14–21.

15. Модернізація системи контролю за обігом тютюнових виробів / за заг. ред. Н. В. Новицької. Ірпінь – Хмельницький, 2020. 120 с.

16. Деякі питання маркування алкогольних напоїв: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 47. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2020-%D0%BF#Text

REFERENCES

1. Korotun, V. I., Novycjka, N. V., Khljebnikova, I. I. (2018). Neleghaljnyj obigh alkogholjnykh napojiv ta tjutjunovykh vyrobiv v Ukrajini: metodyka statystychnoji ocinky [Illicit trafficking in alcoholic beverages and tobacco products in Ukraine: a method of statistical evaluation]. *Svit finansiv*, (2), 43–56.

2. Korotun, V. I., Brekhov S. S. (2014). Perspektyvy vykorystannja elektronnykh system kontrolju na rynku pidakcyznykh tovariv Ukrajiny [Prospects for the use of electronic control systems in the market of excisable goods in Ukraine] *Naukovyj visnyk Nacionaljnogho universytetu DPS Ukrajiny*, (3(66)), 139–145.

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1995). Pro derzhavne reghuljuvannja vyrobnyctva ta obighu spyrtu etylovogho, konjjachnogho ta plodovogho, alkogholjnykh napojiv ta tjutjunovykh vyrobiv: Zakon Ukrajiny [About the state regulation of production and circulation of ethyl, cognac and fruit alcohol, alcoholic beverages and tobacco products: Law of Ukraine]. URL: www.rada.gov.ua

4. Korotun, V. I. (2015). Transformacija akcyznoji polityky v Ukrajini [Transformation of excise policy in Ukraine]. Irpin.

5. Isarov, O. B. (2001). Tenevoy sektor v sfere alkogolnogo biznesa: otsenka i metodyi gosudarstvennogo vozdeystviya [The informal sector in the alcohol business: assessment and methods of government influence]. *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii,* (2), 111–124.

6. Samojlov, O. (2016). Akcyznyj bum: Naskiljky podorozhchaje ghorilka v Ukrajini. *112.ua*. [Excise boom: How much vodka is more expensive in Ukraine]. URL: https://ua.112.ua/statji/aktsyznyi-bum-naskilky-podorozhchaie-horilka-v-ukraini-294550.html

7. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrajinoju, z odnijeji storony, ta Jevropejsjkym Sojuzom, Jevropejsjkym Spivtovarystvom z atomnoji energhiji i jikhnimy derzhavamy – chlenamy, z inshoji storony vid 21 bereznja, 27 chervnja 2014 r [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part, of 21 March, 27 June 2014]. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id= 246581344

8. Sokolovsjka, A. M., Petrakov, Ja. V. (2017). Gharmonizacija administruvannja akcyznogho podatku v Ukrajini u procesi vykonannja Ughody pro asociaciju [Harmonization of excise tax administration in Ukraine in the process of implementation of the Association Agreement]. *Biznes-Inform*, (11), 389–394.

9. Korotun, V. I., Novycjka, N. V., Khljebnikova, I. I. (2018). Gharmonizacija klasyfikaciji spyrtu ta alkogholjnykh napojiv u konteksti vykonannja vymogh Ughody pro asociaciju Ukrajiny z JeS [Harmonization of classification of alcohol and alcoholic beverages in the context of compliance with the requirements of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. *Biznes-Inform*, (7), 221–228.

10. Dyrektyva Rady JeES vid 19.10.1992 № 92/83/JeES. Shhodo gharmonizaciji struktur akcyznykh zboriv na spyrt ta alkogholjni napoji [Regarding harmonization of structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages]. URL: http://www.minjust.gov.ua/45885

11. Koshhuk, T. V. (2015). Adaptacija podatkovogho zakonodavstva Ukrajiny stosovno spravljannja akcyznogho podatku do dyrektyv JeS [Adaptation of the tax legislation of Ukraine regarding the collection of excise tax to the EU directives]. *Naukovi praci NDFI*, (3(72)), 52–67.

12. Makarenko, V. V., Korotun, V. I. (2009). Akcyznyj zbir v reghuljuvanni spozhyvannja alkogholjnykh napojiv ta tjutjunovykh vyrobiv [Excise duty in the regulation of consumption of alcoholic beverages and tobacco products]. *Tavrijsjkyj naukovyj visnyk*, (67), 322–328.

13. Korotun, V. I. (2017). Protydija neleghaljnomu obighu alkogholjnykh napojiv ta tjutjunovykh vyrobiv: dosvid krajin JeS ta OESR [Combating the illicit trafficking of alcoholic beverages and tobacco products: the experience of the EU and OECD]. Kyjiv: Alerta.

14. Brekhov, S. S. (2013). Naprjamy vdoskonalennja systemy kontrolju za obighom spyrtu ta alkogholjnykh napojiv v Ukrajini [Directions for improving the control system for alcohol and alcoholic beverages in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnogho universytetu derzhavnoji podatkovoji sluzhby Ukrajiny*, (1), 14–21.

15. Novycjka, N. V. (2020). Modernizacija systemy kontrolju za obighom tjutjunovykh vyrobiv [Modernization of the control system for tobacco products]. Irpinj – Khmeljnycjkyj.

16. Kabinet Ministriv Ukrajiny. (2020). Dejaki pytannja markuvannja alkogholjnykh napojiv [Some issues of labeling of alcoholic beverages]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2020-%D0%BF#Text

Olga V. Panasiuk, PhD in Economics, Associate Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Improvement of Analysis and Control of the Alcoholic Beverage Market in Ukraine

The article examines the current state of development of the alcohol market in Ukraine. The problems of state regulation of certain segments of this market are highlighted, as well as the preconditions for the emergence of illicit trafficking in alcoholic beverages and approaches to estimating budget losses from it are identified. The tools of increase of efficiency of the excise taxation of the alcohol market are offered.

The purpose of this article is to form a set of proposals to improve control over the market of alcoholic beverages by the relevant state competent authorities.

The methods used in writing the article include analysis and comparison.

The domestic market of alcoholic beverages is one of the most developed in Ukraine, but even today this market is undergoing significant transformations. In this regard, it is important to form basic criteria to verify the correctness of innovations that are planned to be introduced

in this area. According to statistics, the level of alcohol production is declining, due to both the decline in consumption of these products and the presence of a range of problems that are permanent. These include a significant level of illicit trafficking in alcoholic beverages, the lack of sufficient incentives for the formation of qualitative changes in the structure of production and consumption of alcoholic beverages, as well as the lack of efficiency in using special tools to regulate the alcohol market.

According to business representatives, the increase in the level of illicit trafficking in alcoholic beverages is a consequence of higher excise tax rates and market closure for new entrants. This in turn harms not only the public interest, but also the producers of excisable goods. The main issue of ensuring the effectiveness of excise taxation of alcoholic beverages is the application of an effective mechanism for control and supervision in the market of alcoholic beverages. One of the tools to increase the effectiveness of control over the circulation of alcoholic beverages is also to improve the licensing of economic entities in this market. In the EU countries, the issuance of individual permits (licenses) for activities in the alcohol market is quite strictly regulated by the formation of appropriate requirements for market participants. Verification of compliance with these requirements is a measure of tax supervision.

Key words: *alcohol market, evasion of excise tax, excise taxation, illegal circulation of alcoholic beverages, state regulation of the alcohol market.*

Стаття надійшла до редколегії 9 листопада 2020 року

УДК 338.24
JEL M21, O14, P17
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.135-144

Н. О. Ружинська,
к.е.н.,
Університет ДФС України
e-mail: timonia@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-6424-2928

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Діяльність підприємств житлово-комунального господарства потребує наявності необхідної кількості знань і вмінь для організації та підтримки конкурентоспроможності і розвитку в умовах зміни та реформації внутрішнього економічного середовища, що потребує відповідних аналітичних досліджень. У роботі детально викладена система показників аналізу розвитку підприємств житлово-комунального господарства, яка включає в себе одинадцять агрегованих груп. Запропонована автором система показників розвитку підприємств житлово-комунального господарства надасть можливість виявити проблемні напрями діяльності; сприяти розробленню відповідних заходів для запобігання негативних тенденцій у роботі як підприємств, так і всього житлово-комунального господарства країни в перспективі; розширити поле для діяльності інвесторів; дати змогу створенню та формуванню ефективного власника житла; ціновій доступності житлово-комунальних послуг; підвищити якість наданих послуг та задоволення нагальних потреб мешканців держави через безпосереднє застосування стандартів якості житлово-комунальних послуг.

Ключові слова: *житлово-комунальне господарство, житлово-комунальні послуги, комунальне господарство, підприємства житлово-комунального господарства, система показників розвитку.*

Н. А. Ружинская. Система показателей анализа развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства

Деятельность предприятий жилищно-коммунального хозяйства требует наличия необходимого количества знаний и умений для организации и поддержки конкурентоспособности и развития в условиях изменения и реформации внутренней экономической среды, что требует соответствующих аналитических исследований. В работе подробно изложена система показателей анализа развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства, которая включает в себя одиннадцать агрегированных групп. Предложенная автором система показателей развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства позволит выявить проблемные направления деятельности; способствовать разработке соответствующих мер по предотвращению негативных тенденций в работе как предприятий, так и всего

© Ружинська Н. О., 2020

жилищно-коммунального хозяйства страны в перспективе; расширить поле для деятельности инвесторов; дать возможность созданию и формированию эффективного собственника жилья; ценовой доступности жилищно-коммунальных услуг; повысить качество предоставляемых услуг и удовлетворения насущных потребностей жителей государства через непосредственное применение стандартов качества жилищно-коммунальных услуг.

Ключевые слова: *жилищно-коммунальное хозяйство, жилищно-коммунальные услуги, коммунальное хозяйство, предприятия жилищно-коммунального хозяйства, система показателей развития.*

Мета статті. Метою статті є висвітлення запропонованої автором системи показників аналізу розвитку житлово-комунального господарства та визначення перспектив подальшого їх удосконалення.

Постановка проблеми. Кожний мешканець України відчуває на собі безпосередній вплив стану житлово-комунального обслуговування, бо саме підприємства житлово-комунального господарства надають послуги і є одними з важливих частин територіальної інфраструктури. Разом з тим житлово-комунальне господарство є найбільш відсталим сегментом економічної діяльності України. Воно перебуває у досить важкому становищі, про що свідчить високий рівень технічного зносу основних засобів, інфраструктурних елементів і об'єктів житлово-комунального господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу розвитку житлово-комунального господарства є предметом досліджень багатьох вітчизняних учених. Теоретичні, методологічні та прикладні питання аналізу розвитку житлово-комунального господарства висвітлені у працях В. П. Полуянова, Н. С. Попович [9], О. В. Демченко [4], Ю. Г. Леги, Т. М. Качали, Н. Ф. Чечетової [5; 6], А. В. Григоровича [3] та багатьох інших. Водночас, враховуючи попередні дослідження, виникає нагальна потреба в систематизації показників аналізу розвитку житлово-комунального господарства в цілому та за видами діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняні вчені, спираючись на власні дослідження, наводили показники для аналізу житлово-комунального господарства з різних сторін. Такі переліки показників досить вузько висвітлювали діяльність та стан житлово-комунального господарства. В. П. Полуянов та Н. С. Попович [9] не наводили аналіз стану житлового фонду та об'єктів благоустрою, транспортного забезпечення, інженерних мереж житлово-комунального господарства. О. В. Демченко [4] висвітлював діяльність підприємств житлово-комунального господарства з позиції рівня оплати послуг населенням. Ю. Г. Лега, Т.М. Качала, Н. Ф. Чечетова [5; 6] не відображали прогнозовані показники діяльності житлово-комунального господарства на майбутні періоди. А. В. Григорович [3], який навів, на нашу думку, найбільш змістовний перелік показників, не зазначив індикатори стратегічних прогнозованих показників діяльності житлово-комунального господарства в цілому.

Спираючись на аналіз наукових праць вітчизняних учених та досліджень автора, можемо запропонувати власну систему показників аналізу розвитку житлово-комунального господарства з використанням інформації офіційної та відомчої державної статистики, даних вибіркових обстежень і опитувань населення та спеціалістів житлово-комунального господарства, яка включає в себе 11 агрегованих груп (рис. 1).

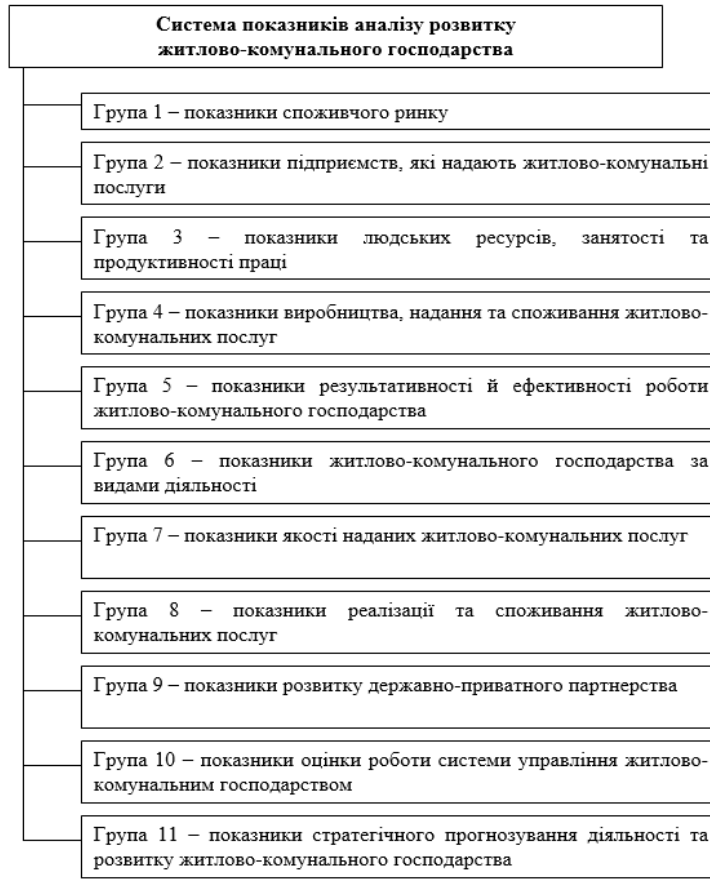

Рис. 1. Система показників аналізу розвитку підприємств житлово-комунального господарства

Джерело: розроблено автором.

Група 1 – показники споживчого ринку: валовий внутрішній продукт, грн; видатки з бюджету на житлово-комунальне господарство, грн; субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на капітальний ремонт у житлово-комунальному господарстві, грн; індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію та інші види палива, %; доходи населення, грн; витрати населення, грн; обсяг реалізованих послуг житлово-комунального господарства, грн; кількість суб'єктів господарювання, у т. ч. підприємств житлово-комунального господарства, од.; кількість населення, осіб; структура населення, його доходів та витрат України, %; індекс споживчих цін, %; індекс купівельної спроможності послуг житлово-комунального господарства, який визначається добутком часток фактичного споживчого доходу, обсягом наданих послуг житлово-комунального господарства та чисельністю населення, %.

Група 2 – показники підприємств, які надають житлово-комунальні та комунальні послуги, це – група показників, що характеризують наявність підприємств, які надають

житлово-комунальні послуги, їх структуру, потужність, рівень спеціалізації, забезпеченість цими підприємствами кількості споживачів та ступінь навантаження, а також оцінюють рівень їх територіальної диференціації та розвитку: кількість підприємств житлово-комунального господарства, од.; рівень спеціалізації підприємств житлово-комунального господарства (%) – визначається як співвідношення кількості спеціалізованих підприємств житлово-комунального господарства до загальної їх кількості або обсягу наданих послуг спеціалізованих підприємств до загальної кількості наданих послуг [11], забезпеченість споживачів житлово-комунальних послуг (кількість споживачів) об'єктами, що надають ці послуги (одиниць); радіус обслуговування споживачів житлово-комунальних послуг, км; рівень забезпеченості споживачів житлово-комунальними послугами або ступінь задоволення попиту споживачів житлово-комунальних послуг (%) – визначається відношенням кількості фактично не забезпечених споживачів житлово-комунальними послугами до кількості забезпечених ними споживачів; рівень забезпеченості споживачів надавачами житлово-комунальних послуг (%) – визначається відношенням кількості надавачів житлово-комунальних послуг до кількості не забезпечених ними споживачів; рівень обслуговування житлово-комунальними послугами – це вимірювач ступеня своєчасного задоволення попиту на житлово-комунальні послуги для задоволення потреб споживачів цих послуг – визначається діленням обсягу наданих житлово-комунальних послуг на попит цих послуг, %; коефіцієнт варіації показників забезпеченості підприємствами-надавачами житлово-комунальних послуг. Варіювання вважається слабким, якщо коефіцієнт варіації менший 10 %. Якщо цей коефіцієнт має значення 11–25 %, варіювання буде середнім. За коефіцієнтом варіації більшим за 25 % варіювання є значним [13] навантаження кількості споживачів житлово-комунальних послуг на один об'єкт надавача житлово-комунальних послуг. Визначається як відношення кількості споживачів житлово-комунальних послуг до кількості надавачів житлово-комунальних послуг; коефіцієнт локалізації підприємств-надавачів житлово-комунальних послуг, який визначається як відношення частки обсягу наданих послуг підприємствами житлово-комунального господарства загальним обсягом виробництва регіону до частки обсягу наданих послуг підприємствами житлово-комунального господарства у виробництві країни. Якщо за розрахунком коефіцієнт локалізації рівний або більший одиниці, обсяг наданих послуг підприємствами житлово-комунального господарства в регіоні належить до спеціалізованих; якщо менше одиниці – має обслуговуюче значення або визначається відношенням кількості об'єктів-надавачів житлово-комунальних послуг до кількості населених пунктів різної густоти населення у регіоні [13]; інтенсивність структурних зрушень споживання послуг, яка оцінюється за допомогою середнього лінійного відхилення часток спожитих послуг або середнього квадратичного відхилення часток спожитих послуг [13]; коефіцієнт територіальної привабливості, який визначається як співвідношення максимальної середньої ціни за послуги у межах населеного пункту із середньою ціною на послуги в районі чи регіоні; індекс насиченості надання житлово-комунальних послуг, який визначається співвідношенням середніх витрат населення регіону (населеного пункту) на житлово-комунальні послуги із загальною кількістю об'єктів, що надають житлово-комунальні послуги, які розміщенні на досліджуваній території, %; темп зростання (приросту) кількості об'єктів з надання житлово-комунальних послуг, показників забезпеченості споживачів житлово-комунальними послугами і коефіцієнтів навантаження, локалізації та територіальної привабливості, %.

Група 3 – показники людських ресурсів, зайнятості та продуктивності праці. Ця група показників показує стан зайнятості населення під час надання житлово-комунальних послуг, розмір заробітної плати працівників цієї сукупності видів діяльності та дає можливість оцінити продуктивність праці, територіальну диференціацію та розвиток цих показників: середньооблікова чисельність працівників під час надання житлово-комунальних послуг, осіб; середньооблікова чисельність працівників у разі надання житлово-комунальних послуг з відповідною кваліфікацією та освітою, осіб; середньомісячна заробітна плата під час надання житлово-комунальних послуг, грн; частка заробітної плати у собівартості послуг житлово-комунального господарства, %; рівень занятості населення у разі надання житлово-комунальних послуг – визначається як відношення кількості зайнятого населення під час надання житлово-комунальних послуг до всього працездатного населення в цілому або за регіонами, % [13]; рівень продуктивності праці – характеризує ефективність використання робочої сили в сукупності видів діяльності житлово-комунального господарства, який визначається відношенням загальної кількості наданих послуг у вартісному вираженні вироблених за одиницю часу або витратою робочого часу до загальної кількості наданих послуг (продуктивність праці і трудомісткість праці) [13]; показники руху чисельності працівників під час надання житлово-комунальних послуг, такі як коефіцієнт обороту з прийому та звільнення, коефіцієнт плинності, постійності кадрів [13].

Група 4 – показники виробництва, надання та споживання житлово-комунальних послуг, що характеризують обсяг, структуру, регіональну диференціацію та розвиток житлово-комунального господарства: обсяг реалізованих послуг житлово-комунального господарства всього та населенню зокрема, грн; загальний обсяг споживання послуг житлово-комунального господарства, який визначається відношенням річного обсягу споживання житлово-комунальних послуг до середньорічної чисельності населення, що, у свою чергу, залежить від рівня душового споживання обсягу житлово-комунальних послуг, ціни на ці послуги та чисельності споживачів послуг, грн [13]; валовий внутрішній продукт України, грн; видатки з бюджету на житлово-комунальне господарство, грн; структура наданих житлово-комунальних послуг, %; індекс активності споживання послуг житлово-комунального господарства, визначається співвідношенням частки регіону обсягом реалізованих послуг житлово-комунального господарства та частки регіону в загальній чисельності населення країни, %; коефіцієнт локалізації обсягу спожитих/наданих житлово-комунальних послуг, який показує співвідношення частки населення окремого регіону в загальній чисельності населення і частки обсягу спожитих житлово-комунальних послуг окремого регіону загальним обсягом наданих житлово-комунальних послуг України, % [13]; коефіцієнт концентрації обсягу спожитих/наданих житлово-комунальних послуг, який використовується для оцінювання рівномірності розподілу обсягу спожитих житлово-комунальних послуг, % [13]; коефіцієнт варіації обсягу спожитих/наданих житлово-комунальних послуг, %.

Група 5 – показники результативності й ефективності роботи житлово-комунального господарства: фінансові результати підприємств житлово-комунального господарства, грн; обсяг дебіторської заборгованості роботи підприємств житлово-комунального господарства та у розрізі категорій споживачів житлово-комунальних послуг, грн; сума кредиторської заборгованості роботи підприємств житлово-комунального господарства, грн; обсяг інвестицій, грн; собівартість житлово-комунальних послуг, грн; рівень відшкодування витрат за тарифами; рівень заборгованості із заробітної плати в сукупності

видів діяльності житлово-комунального господарства; нарахування населенню до оплати за житлово-комунальні послуги, грн; оплата населенням за житлово-комунальні послуги, грн; рівень оплати населенням за житлово-комунальні послуги, %; середній термін заборгованості населення за всі послуги, місяці; кількість сімей, яким призначено субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, од.; загальна сума субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, грн; рентабельність операційної діяльності під час надання житлово-комунальних послуг, %; інтегрований показник відносного приросту рівня благоустрою житлового фонду – визначається як добуток величин, таких як відносний приріст питомої ваги загальної площі, обладнаної водогоном, каналізацією, центральним опаленням, газом, гарячим водопостачанням, ваннами, підлоговими електроплитами, який визначається за формулою (1) [10]:

$$\hat{E}^{b} = \prod_{i=1}^{\bar{I}} b_i , \quad (1)$$

де b – відносний приріст питомої ваги загальної площі, обладнаної водогоном, каналізацією, центральним опаленням, газом, гарячим водопостачанням, ваннами, підлоговими електроплитами;

Кв – інтегрований показник ефективності діяльності житлово-комунального господарства України – розраховується на підставі статистичних даних. Для розрахунку використовується формула (2) [10]:

$$\hat{E}^{\phi} = \prod_{s=1}^{5} \tilde{N}_s \cdot \frac{\hat{E}^{(b)}}{\tilde{N}_6} , \quad (2)$$

де С1 – відносний приріст загального обсягу послуг, реалізованих житлово-комунальним господарством;

С2 – відносний приріст обсягу послуг, реалізованих житлово-комунальним господарством населенню;

С3 – відносний приріст середньомісячної заробітної плати в житлово-комунальному господарстві;

С4 – відносний приріст загальної площі житлового фонду;

С5 – відносний приріст видатків з бюджету на житлово-комунальне господарство;

С6 – відносний приріст ветхого та аварійного житлового фонду;

$\hat{E}^{b}$ – інтегрований показник відносного приросту рівня благоустрою житлового фонду.

Група 6 – показники роботи житлово-комунального господарства за видами діяльності (житлове господарство, водогінно-каналізаційне господарство, комунальна теплоенергетика, благоустрій та комунальне обслуговування), які запропоновані Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України у паспортах житлово-комунального господарства: 1. Житлове господарство: 1.1. Стан гуртожитків; 1.2. Ліфтове господарство. 2. Водогінно-каналізаційне господарство: 2.1. Стан забезпечення питним водопостачанням; 2.2. Стан централізованих систем водовідведення. 3. Комунальна теплоенергетика. 4. Благоустрій та комунальне обслуговування: 4.1. Побутові відходи; 4.2. Транспортне господарство (автобуси, тролейбуси, трамваї, метро, літаки та ін.); 4.3. Дорожньо-мостове господарство; 4.4. Стан зовнішнього освітлення; 4.5. Стан зеленого господарства; 4.6. Стан ритуального обслуговування.

Група 7 – показники якості наданих житлово-комунальних послуг: рівень відповідності житлово-комунальних послуг вимогам нормативів, стандартів.

Група 8 – показники реалізації та споживання послуг житлово-комунального господарства: дебіторська заборгованість за послуги житлово-комунального господарства, грн; кредиторська заборгованість за послуги житлово-комунального господарства, грн; стан оплати населенням за послуги житлово-комунального господарства, грн; середні тарифи та рівень відшкодування собівартості за тарифом для населення за послуги житлово-комунального господарства; середні тарифи за послуги житлово-комунального господарства для комерційних споживачів [14].

Група 9 – показники розвитку державно-приватного партнерства: кількість об'єктів, залучених до державно-приватного партнерства, які здані в концесію, од.; кількість об'єктів, залучених до державно-приватного партнерства, які перебувають в оренді, од.; кількість укладених угод спільної діяльності підприємств, залучених до державно-приватного партнерства, од.

Група 10 – показники оцінки роботи системи управління житлово-комунального господарства: загальна кількість об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, од.; загальна кількість приватних підприємств, які надають послуги з утримання будників і споруд та прибудинкових територій, од.; загальна кількість служб єдиного замовника, од.

Група 11 – показники стратегічного прогнозування діяльності та розвитку житлово-комунального господарства, які використовуються як у теоретико-пізнавальному напрямі для вивчення й удосконалення методики робіт із складання прогнозів [2] виявлення тенденцій, що є характерними для діяльності та розвитку житлово-комунального господарства [12], так і в управлінському, де використання прогнозів економічного і соціального розвитку житлово-комунального господарства сприяє створенню оптимальних умов для забезпечення прийняття правильних управлінських рішень: показники операційної діяльності; показники інвестиційної діяльності; показники інноваційної діяльності; показники фінансової діяльності; показники оцінки банкрутства підприємств.

Наведений автором перелік показників не є повним та досконалим. У цьому напрямі є ще багато недоопрацьованих моментів. Та разом з тим впровадження в практику запропонованої системи показників комплексного, системного аналізу дасть можливість значно доповнити наукові розробки та допоможе, на думку автора, не тільки проаналізувати та порівняти результати, а й виявити резерви діяльності та розвитку житлово-комунального господарства, спрогнозувати його діяльність, розвиток з урахуванням економічних змін у країні, визначити стратегічні напрями.

Висновки. Дослідження існуючих методик аналізу розвитку житлово-комунального господарства дало можливість зробити висновки, що на сьогодні вони є різноманітними та багатогранними з аналізом за різними ознаками. Автором запропонована власна система показників для аналізу розвитку житлово-комунального господарства, яка включає в себе одинадцять агрегованих груп. Запропонована система показників є складовою розробленої автором методики комплексного, системного аналізу сукупності видів діяльності житлово-комунального господарства, яка дозволить більш детально розглядати функціонування цього сегмента національної економіки для виявлення резервів діяльності. Разом з тим ця система показників дозволяє спрогнозувати його діяльність для визначення стратегічних напрямів розвитку житлово-комунального господарства. Це, в свою чергу, дасть можливість: виявити проблемні напрями діяльності; сприяти розробленню відповідних заходів для запобігання негативних тенденцій у роботі не тільки підприємств житлово-

комунального господарства, а й усього житлово-комунального господарства країни в перспективі; розширити поле для діяльності інвесторів; дати змогу створенню та формуванню ефективного власника житла; ціновій доступності житлово-комунальних послуг; підвищити якість наданих послуг та задоволення нагальних потреб мешканців держави через безпосереднє застосування стандартів якості житлово-комунальних послуг.

Наведений перелік показників не є повним та досконалим. У цьому напрямі є ще багато недоопрацьованих моментів. Та разом з тим впровадження в практику запропонованої системи показників комплексного, системного аналізу надасть можливість значно доповнити наукові розробки та допоможе, на думку автора, не тільки проаналізувати і порівняти результати, а й виявити резерви діяльності та розвитку підприємств житлово-комунального господарства, спрогнозувати їх діяльність, розвиток з урахуванням економічних змін у країні, визначити стратегічні напрями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безус В. О., Чикаренко І. А. Розвиток житлово-комунального господарства та інфраструктури міста: теоретико-концептуальний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 2. С. 137–141.

2. Войт Д. С., Топчій О. О. Методологічні підходи щодо ефективності розвитку житлово-комунального господарства міських агломерацій. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 127–132.

3. Григорович А. В. Методичні положення щодо аналізу розвитку житлово-комунального господарства. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 363–370.

4. Димченко О. В Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління: монографія / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2009. 356 с.

5. Качала Т. М. Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу. К.: Наукова думка, 2008. 416 с.

6. Лега Ю. Г., Качала Т. М., Чечетова Н. Ф. Вдосконалення управління житлово-комунальним комплексом України в сучасних умовах розвитку національної економіки: монографія. ЧДТУ, 2003. 220 с.

7. Лук'янов В. І. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку житлово-комунального господарства регіонів України. *Проблеми економіки.* 2017. № 4. С. 206–211.

8. Лук'янов В. І. Аналіз факторів впливу на розвиток житлово-комунального господарства регіонів України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 49. С. 106–115.

9. Полуянов В. П., Попович Н. С. Аналіз стану житлово-комунального господарства України. *Донбас-2020: перспективи розвитку очима молодих вчених*: матеріали V науково-практичної конференції, м. Донецьк, 25–27 травня 2010 р. Донецьк: ДонНТУ Міністерства освіти і науки, 2010. С. 758–764. URL: http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789 /3878/1/s8_13_poluy.pdf

10. Ружинская Н. А. Оценка эффективности функционирования жилищно-коммунального хазяйства. *Научно-практический и методологический журнал «Финансы, экономика, стратегия. Серия «Инновационная экономика: человеческое измерение»*. Воронеж, 2014. № 3. С. 32–36.

11. Саркисян Л. Г., Казакова Е. Б. Организация розничной торговой сети: монографія. Донецьк: ДонГуЭТ, 2005. 152 с.

12. Солодкий В. О. Тенденції та стратегічні напрямки розвитку житлово-комунального господарства. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 1(85). С. 173–181.

13. Уманець Т. В., Пігарєв Ю. Б. Статистика: навч. посіб. Вікар, 2003. 623 с.

14. Ruzhynska N., Sadchenko O., Lagodiienko V., Novykova I., Bogdanov O. Marketing Tools in Stimulating Innovative Activity of Enterprises International Journal of Management (IJM) – Scopus Indexed. Volume 11, Issue 6, June 2020, Pages 241–251 URL: www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219234229

REFERENCES

1. Bezus, V. O. & Chykarenko, I. A. (2018). Rozvytok zhytlovo-komunalnoho hospodarstva ta infrastruktury mista: teoretyko-kontseptualnyy aspekt [Development of housing and communal services and infrastructure of the city: theoretical and conceptual aspect]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya*, (2), 137–141.

2. Voyt, D. S. & Topchiy, O. O. (2020). Metodolohichni pidkhody shchodo efektyvnosti rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva miskykh ahlomeratsiy [Methodological approaches to the effectiveness of housing and communal services of urban agglomerations]. *Ekonomika ta derzhava*, (5), 127–132.

3. Hryhorovych, A. V. (2005). Metodychni polozhennya shchodo analizu rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva [Methodical provisions for the analysis of the development of housing and communal services]. *Universytetski naukovi zapysky*, (4 (16)), 363–370.

4. Dymchenko, O. V. (2009). Zhytlovo-komunalne hospodarstvo v reformatsiynomu protsesi: analiz, proektuvannya, upravlinnya [Housing and communal services in the reformation process: analysis, design, management]. Kharkiv: KhNAMH.

5. Kachala, T. M. (2008). Zhytlovo-komunalne hospodarstvo v systemi miskoho kompleksu [Housing and communal services in the system of the city complex]. Kyiv: Naukova dumka.

6. Leha, Yu. H., Kachala, T. M., Chechetova, N. F. (2003). Vdoskonalennya upravlinnya zhytlovo-komunalnym kompleksom Ukrayiny v suchasnykh umovakh rozvytku natsionalnoyi ekonomiky [Improving the management of housing and communal services of Ukraine in modern conditions of national economy development]. Cherkasy: ChDTU.

7. Lukyanov, V. I. (2017). Analiz suchasnoho stanu ta tendentsiy rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva rehioniv Ukrayiny [Analysis of the current state and trends in housing and communal services of the regions of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, (4), 206–211.

8. Lukyanov, V. I. (2018). Analiz faktoriv vplyvu na rozvytok zhytlovo-komunalnoho hospodarstva rehioniv Ukrayiny [Analysis of the current state and trends in housing and communal services of the regions of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, (49), 106–115.

9. Poluyanov, V. P. & Popovych, N. S. (May 25–27, 2010). Analiz stanu zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrayiny [Analysis of the state of housing and communal services of Ukraine]. *In Donbas-2020: perspektyvy rozvytku ochyma molodykh vchenykh*: Materialy V naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (pp. 758–764). Donetsk: DonNTU Ministerstva osvity i nauky. URL: http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789 /3878/1/s8_13_poluy.pdf

10. Ruzhinskaya, N. A. (2014). Otsenka effektivnosti funktsionirovaniya zhilischno-kommunalnogo hozyaystva [Evaluation of the effectiveness of the functioning of housing and communal services]. *Nauchno-prakticheskiy i metodologicheskiy zhurnal Finansyi, ekonomika, strategiya», seriya «Innovatsionnaya ekonomika: chelovecheskoe izmerenie»*, (3), 32–36.

11. Sarkysyan, L. H. & Kazakova, E. B. (2005). Orhanyzatsyya roznychnoy torhovoy sety [Organization of retail trade network]. Donets'k: DonHuEt.

12. Solodkyy, V. O. (2019). Tendentsiyi ta stratehichni napryamky rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva [Trends and strategic directions of housing and communal services development]. *Visnyk NUVHP. Seriya «Ekonomichni nauky»*, (1(85)), 173–181.

13. Umanets, T. V. & Piharyev, Yu. B. (2003). Statystyka [Statistics]. Kyiv: Vikar.

14. Ruzhynska, N., Sadchenko, O., Lagodiienko, V., Novykova, I., Bogdanov, O. (June 2020). Marketing Tools in Stimulating Innovative Activity of Enterprises International Journal of Management (IJM), (11(6)), 241–251. URL: www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219234229

Nataliia O. Ruzhynska, PhD in Economics, University of State Fiscal Service of Ukraine

System of Development Analysis Indicators Enterprises of Housing and Communal Services

Delays in the reform of housing and communal services have led to the fact that enterprises in the industry are unable to work effectively in market conditions, and consequently the quality of service is at an inadequate level. The activities of housing and communal services require the necessary amount of knowledge and skills to organize and maintain competitiveness and development in a changing and reforming domestic economic environment, which requires appropriate analytical research.

The purpose of the work is to highlight the proposed system of indicators of analysis of the development of housing and communal services and determine the prospects for further improvement.

The research was conducted using the abstract-logical method – with theoretical generalization and formulation of conclusions; economic and statistical – in the development of a system of indicators for the development of housing and communal services; monographic – in the study of literary sources and the study of the development of the problems.

The system of indicators of the analysis of development of the enterprises of housing and communal services is in detail stated in work. Which includes eleven aggregate groups. The system of indicators of development of the enterprises of housing and communal services offered by the author will give the chance to reveal problem directions of activity; to promote the development of appropriate measures to prevent negative trends in the work of both enterprises and the entire housing and communal services of the country in the future; expand the field for investors; to enable the creation and formation of an effective homeowner; affordability of housing and communal services; to improve the quality of services provided and meet the urgent needs of state residents through the direct application of quality standards for housing and communal services.

Key words: *communal services, enterprises of housing and communal services, housing and communal services, housing and communal services, system of development indicators.*

Стаття надійшла до редколегії 5 листопада 2020 року

УДК 330.368
JEL L0, H29, F12, F29
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.145-157

В. В. Хачатрян,
д.е.н., доцент
e-mail: khachatryan9191@vtei.com.ua
ORCID ID 0000-0002-9532-0116;
О. М. Ткачук,
д.е.н., професор
e-mail: doc.olga@vtei.com.ua
ORCID ID 0000-0002-1277-8202;
О. М. Менчинська,
к.е.н.,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
e-mail: derkacholena@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-1549-4870

СВІТОВІ ТРЕНДИ ПРОСТОРОВОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

У статті досліджено основні пріоритети просторового розвитку бізнес-процесів та можливості їх імплементації в зовнішню економічну політику України. Визначено базові поняття зовнішньої та внутрішньої просторової політики, критерії її оцінювання. Встановлено, що стратегічні пріоритети просторового розвитку світових бізнес-процесів являють собою систему цілей і завдань просторових одиниць (міста, регіону, держави, міждержавних об'єднань) щодо управління адміністративним, економічним і соціальним розвитком окремої територіальної одиниці з урахуванням реалізації механізмів просторового регулювання. За результатами дослідження зроблено висновки про те, що державне регулювання варто спрямовувати на просторову інтеграцію країни в світові бізнес-процеси, проведення відповідної податкової політики, раціоналізацію використання унікальних природних ресурсів у ряді районів, створення і реалізацію важливих цільових програм.

Ключові слова: *бізнес-процеси, внутрішня просторова політика, зовнішня просторова політика, світові тренди, стратегічні пріоритети, технопарки, технополіси.*

В. В. Хачатрян, О. М. Ткачук, О. М. Менчинская. Мировые тренды пространственного научно-технического развития бизнес-процессов

В статье исследованы основные приоритеты пространственного развития бизнес-процессов и возможности их имплементации во внешнюю экономическую политику Украины. Определены базовые понятия внешней и внутренней пространственной политики, критерии ее оценки. Установлено, что стратегические приоритеты

© Хачатрян В. В., Ткачук О. М., Менчинська О. М., 2020

пространственного развития мировых бизнес-процессов представляют собой систему целей и задач пространственных единиц (города, региона, государства, межгосударственных объединений) по управлению административным, экономическим и социальным развитием отдельной территориальной единицы с учетом реализации механизмов пространственного регулирования. В результате исследования сделаны выводы о том, что государственное регулирование следует направлять на пространственную интеграцию страны с мировыми бизнес-процессами, ведения соответствующей налоговой политики, рационализацию использования уникальных природных ресурсов в ряде районов, создание и реализацию важных целевых программ.

Ключевые слова: *бизнес-процессы, внутренняя пространственная политика, внешняя пространственная политика, мировые тренды, стратегические приоритеты, технопарки, технополисы.*

Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів просторового розвитку сучасних підприємств в інтегрованих світових бізнес-процесах. Для досягнення мети в статті було поставлено ряд завдань: дослідити теоретичну сутність та історичні аспекти формування бізнес-середовища з метою визначення існуючих стратегічних пріоритетів, адаптації світових засад та стратегічних пріоритетів просторового розвитку до світових трендів ведення бізнесу.

Постановка проблеми. Сьогодні у трансформаційний час стратегічні пріоритети просторового розвитку бізнес-процесів перебувають у центрі уваги світового глобального розвитку. Це пояснюється рухомою силою бізнесу в розвитку господарських стосунків, фундаментальною основою яких виступають приватна власність та стимулювання людини до праці в умовах існуючих законодавчих норм. Підприємництву притаманна очевидна історичність та надто суттєвий інтернаціональний досвід. Ефективне легітимне обслуговування бізнес-процесів на рівні простору дозволяє розпочати формування світових бізнес-процесів, забезпечуючи її поступовий стратегічний розвиток. Зокрема, для успішного управління просторовими соціально-економічними процесами насамперед необхідно визначити чіткі пріоритети. Остання перетинається з визначенням ідеї, місії та шляхів розвитку бізнес-процесів. Отже, треба пам'ятати, що на першому місці завжди перебувають підприємець, постачальник, покупець з власними соціально-економічними цінностями та потребами. Згідно із зазначеним формується кон'юнктура ринку як співвідношення існуючого попиту та пропозиції в необхідному співвідношенні. Саме завдяки визначеним потребам і створюються, розвиваються бізнес-процеси. За часів швидких змін компаніям потрібно знаходити більш цілісний підхід до формування стійких цінностей, які можуть сприяти зміні способу життя людей, компанії та її співробітників. Це зумовлює тренди, на які компанії повинні реагувати «тут і зараз».

Представлені 10 трендів дозволяють дізнатися, як залишатися конкурентоспроможними і досягти (зберегти) операційну ефективність:

1. Бізнес-моделі – від концепції до дії (Business models – from concept to action).
2. Клієнтоорієнтовані процеси (Customer-oriented processes).
3. Оптимізація під тиском (Under Pressure to optimize).
4. Роботизована автоматизація процесів (Robotic process automation (RPA).
5. Аналіз клієнтського шляху (Customer journey).
6. Споживчий досвід (User Experience).

7. Стандартизація процесів (A single point of truth).

8. Попит на бізнес-процеси з низьким кодом збільшується (Demand for no-code / low-code BPM increases).

9. Ліцензування. Безпека і база для масштабування.

10. Зміни в підходах / інструментаріях роботи з бізнес-процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато уваги в іноземних та вітчизняних фахових літературних джерелах і дослідженнях практичного характеру приділяється теоретичним аспектам, механізмам взаємодії та методам оцінювання економічної діяльності, наприклад підприємств машинобудування. Серед відомих зарубіжних учених варто відмітити роботи М. Портера [14], Г. Джереффі [1], П. Хармона [12], Б. Когута [13]. У працях вітчизняних науковців, а саме: М. В. Войнаренко [1], В. В. Гурочкіної [2; 3], Г. В. Дугінець [4], Є. В. Крикавського [5], І. І. Новаківського [6], О. М. Парубець [7], Н. І. Чухрай [10], досліджено різні аспекти управління розвитком бізнес-процесів на підприємствах машинобудування. Розгляд останніх публікацій показав також, що питанням стратегічних пріоритетів просторового розвитку бізнес-процесів у світі присвячена значна кількість досліджень. Зокрема, таким проблемам, як пошук шляхів ефективного впровадження основних засад ведення бізнес-процесів; використання світового досвіду у створенні сучасних підходів щодо управління підприємствами в трансформаційний період просторового розвитку; використання науково-технічного прогресу щодо впровадження новітніх технологій у світових бізнес-процесах; визначення місця підприємницької діяльності у світовій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічну мету з формування в Україні високорозвиненої соціально орієнтованої економіки, що базується на знаннях та інноваціях, передбачено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Конкурентна позиція України є нерівноважною, що відображено у ряді світових рейтингів.

За даними Всесвітнього економічного форуму «Звіту про глобальну конкурентоспроможність 2017–2018 рр.», Україна посіла 81 місце серед 137 досліджуваних країн, піднявшись на чотири позиції. За компонентами підіндексу, який характеризує ефективність ринків – ключового фактору на стадії інвестиційного зростання (індустріалізації), Україна посідає 101 місце за ефективністю товарних ринків серед 137 країн, 120 – за ефективністю фінансових і 86 – за ефективністю ринку праці. Готовність до адаптації технологій та інновацій оцінена на рівні 81 місця. При цьому за показником «Ринкові інституції» наша країна посідає 118 місце, а за розвиненістю бізнесу – 90. Серед факторів, важливих для розвитку промисловості, сприятливими є розмір доступного ринку (за ємністю ринку Україна посідає 47 місце) та освіта (наша країна посідає 35 місце).

Незважаючи на велику кількість учених та інженерів, а також частку людей, які мають вищу освіту, Україна має посередній рейтинг за підіндексом «Інновації» та низькі значення показників «Державні закупівлі новітніх технологій і продукції», «Взаємозв'язки університетів з промисловістю у сфері досліджень і розробок», «Технологічна готовність». Тут найбільш проблемним показником залишаються «Іноземні інвестиції та трансфер технологій».

В Україні найчастіше залучені інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. Станом на 01.04.2018 найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості – 33,6 %, до суб'єктів,

які здійснюють оптову та роздрібну торгівлю і ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, – 15,6 % [3].

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в економіку України упродовж 2008–2018 рр., (млн дол. США)

Роки	ПІІ в Україну		ПІІ з України		Сальдо	
2008	10 913	+1 022	1 010	+337	+9 903	+7,4 %
2009	4 816	–6 097	162	–848	+4 654	–53,0 %
2010	6 495	+1 679	736	+574	+5 759	+23,7 %
2011	7 207	+712	192	–544	+7 015	+21,8 %
2012	8 401	+1 194	1 206	+1 014	+7 195	+2,6 %
2013	4 499	–3 902	420	–786	+4 079	–43,3 %
2014	410	–4 089	111	–309	+299	–92,7 %
2015	2 961	+2 551	–51	–162	+3 012	+907,4 %
2016	3 284	+323	16	+67	+3 268	+8,5 %
2017	2 202	–1 082	8	–8	+2 194	–32,9 %
2018	1 121	–1 081	2	–6	+1 119	–49,0 %

Джерело: складено автором на основі [3].

Відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg 2018 року, Україна на 46 місці серед 50 досліджуваних країн. При цьому наша країна виявилася найгіршою за продуктивністю праці (50 місце), що свідчить про низький рівень застосовуваних технологій та виробництво товарів з низькою доданою вартістю, і потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (48 місце). Водночас вона зберігає високе 21 місце за ефективністю вищої освіти та 27 місце за патентною активністю, тобто має потенціал до розвитку.

Разом з тим 2018 року Україна, за даними Global Innovation Index, вперше обійшла Росію. Так, за рік вона піднялася з 50 на 43 місце в рейтингу інноваційних країн. А у рейтингу The Best of The Global Outsourcing від міжнародної асоціацій IAOP, де зібрані 100 кращих аутсорсингових компаній світу, увійшли 17 компаній з офісами в Україні, що на одну менше, ніж 2018 року. У рейтинг 2019 року потрапили: EPAM; Ciklum; Luxoft; Intellias; Eleks; N-ix; Sigma Software; SoftServe; Softjourn; Softengi; Svitla; Infopulse; Intetics; Miratech; Program-Ace; TEAM International; AMC Bridge. Журі вибирало тільки компанії, які вже потрапляли в попередні видання. Серед критеріїв відбору: інноваційний підхід до роботи, сертифікати та нагороди за успішне виконання проєктів, відгуки клієнтів і професійне зростання працівників. Для участі в рейтингу компанії повинні були відправити відповідну заявку.

Водночас у звіті Global Competitiveness Index 2018, випущеним Всесвітнім економічним форумом спільно з Євразійським інститутом конкурентоспроможності та консалтинговою компанією Strategy Partners, йдеться про те, що Україна посіла 83 місце зі 140 в рейтингу глобальної конкурентоспроможності економіки, піднявшись на шість сходинок порівняно з 2017 роком. У дослідженні також зазначається, що в України слабо розвинені інститути, досить нестійкі фінансова система і макроекономічні показники. Так, згідно з рейтингом

за рівнем державних інститутів Україна перебуває на 110 місці, за інфраструктурою – 57 місці, за рівнем адаптації технологій – 77 місці. Крім того, макроекономічна стабільність нашої країни на 131 місці, рівень охорони здоров'я – 94 місці, рівень освіти – 46 місці ринок товарів – 73 місці. Ринок праці України перебуває на 66 місці, фінансова система – 117 місці, обсяг ринку – 47 місці, динаміка бізнесу – 86 місці, здатність до інновацій – 58 місці.

Стратегічні пріоритети просторового розвитку світових бізнес-процесів являють собою систему цілей і завдань просторових одиниць (міста, регіону, держави, міждержавних об'єднань) щодо управління адміністративним, економічним і соціальним розвитком окремої територіальної одиниці з урахуванням реалізації механізмів просторового регулювання. Державна просторова політика при цьому являє собою дії держави, спрямовані на вирівнювання умов діяльності територій країни, просторових міждержавних об'єднань, оптимізацію шляхів використання всіх видів ресурсів, а також сприяння ефективній реалізації існуючого потенціалу в певній просторовій системі. Просторова національна політика країни ґрунтується на визначених умовах з урахуванням особливостей розвитку окремого простору з урахування розвитку світових бізнес-процесів.

Отже, державна просторова політика – це втручання держави у розвиток окремих просторових систем для збалансування існуючих диспропорцій.

Державне регулювання просторового розвитку вирішує такі оптимальні завдання: структурну перебудову просторової економіки на основі визначення соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, демографічних, гуманітарних та національних пріоритетів; реконструкцію економіки просторових систем, модернізацію їх інфраструктури, оздоровлення екологічної ситуації; збалансування рівня та якості життя населення згідно з європейськими стандартами; стимулювання розвитку експортно- та імпортозамінюючих територіальних виробництв; забезпечення повного та оптимального використання природно-ресурсного потенціалу; розвиток ефективних галузей виробничої та соціальної сфери з урахуванням загальнодержавних інтересів; підвищення рівня добробуту і поліпшення демографічної ситуації.

Найважливішим завданням державної просторової політики є зміцнення єдиного простору України. При цьому державне регулювання спрямовується на просторову інтеграцію країни в світові бізнес-процеси, проведення відповідної податкової політики, раціоналізацію використання унікальних природних ресурсів у ряді районів, створення і реалізацію важливих цільових програм.

Сутність механізму реалізації державної просторової економічної політики полягає в системі певних економічних важелів. За їх допомогою здійснюється державний вплив на просторову організацію продуктивних сил, забезпечується соціально-економічний розвиток територій з метою удосконалення структури господарського комплексу.

Будь-яка держава впливає на просторовий економічний розвиток за допомогою адміністративних та економічних важелів, які передбачені законодавством. Результати механізму державного впливу на просторовий розвиток значною мірою залежать від дієздатності системи управління в країні. Комплекс фінансово-економічних, соціальних і організаційних важелів, які можуть бути використані, забезпечує необхідну рівновагу між економічною доцільністю та соціальною ефективністю. Економічні важелі застосовують з урахуванням специфіки особливостей кожної окремої галузі певного територіального простору.

Динамічний та збалансований просторовий розвиток є найважливішою проблемою подальшого впровадження ринкових відносин під час суспільних перетворень в Україні. Просторова політика, залежно від напряму її реалізації, поділяється на зовнішню та внутрішню. Основними критеріями оцінювання зовнішньої просторової політики держави є такі:

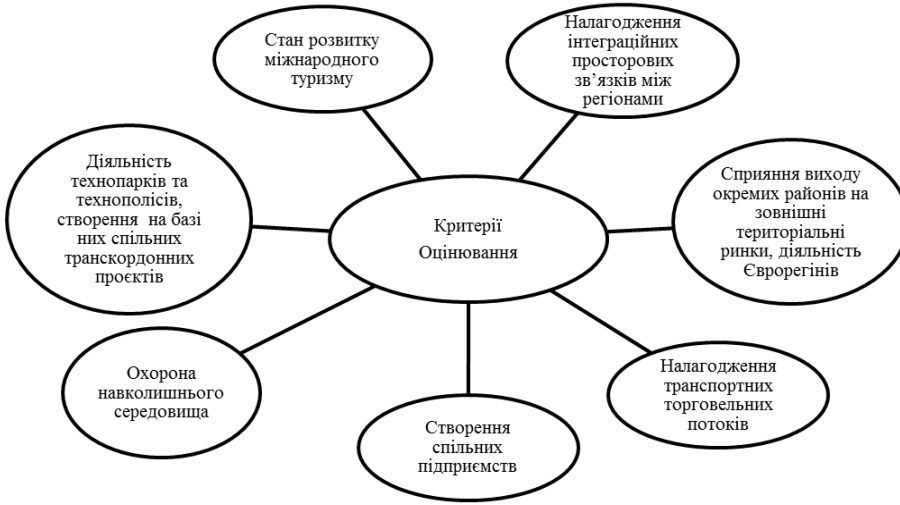

Рис. 1. Критерії оцінювання зовнішньої просторової політики

Джерело: авторська розробка.

Рис. 2. Внутрішня просторова політика: цілі та завдання

Джерело: авторська розробка.

Внутрішня просторова політика передбачає створення умов збалансованого еколого-економічного та соціального розвитку регіону, розв'язання внутрішніх проблем, організацію ефективного господарювання відповідно до поставлених загальнодержавних цілей.

Просторова внутрішня та зовнішня політика держави – це дві частини єдиного цілого, що взаємодіють та збагачують одна одну.

Ефективна державна просторова політика базується на таких принципах, як впровадження органами влади ефективної державної просторової політики, взаємоузгодженості рішень центральних органів влади, підвищення самостійності окремих просторових систем у вирішенні своїх проблем з метою формування якісного управління, використовуючи власні фінансові ресурси. Просторова політика є своєрідним компромісом між державними та регіональними або місцевими інтересами у випадку, коли інтереси окремих територій суттєво відрізняються від загальнодержавних. Отже, державна просторова політика переслідує такі основні цілі.

Державна просторова науково-технічна політика реалізується шляхом вибору та впровадження пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку за допомогою внутрішніх та зовнішніх правових, організаційно-технічних і економічних заходів. Її мета – ефективне використання науково-технічного потенціалу регіонів та більш рівномірний його просторовий розподіл. Основним завданням просторової науково-технічної політики є впровадження новітніх технологій. При цьому науково-технічні програми розробляють за певними пріоритетними напрямами, що можуть сприяти розвитку конкретного простору, маючи самостійне значення, або бути складовою частиною державної чи міжнародної програм. Яскравим прикладом просторового розвитку в контексті зовнішньоекономічної політики є утворення технопарків та технополісів.

Технопарк – науково-виробничий територіальний комплекс, до якого входить дослідний центр і компактна виробнича зона, що прилягає до нього, де на орендних чи інших умовах розташовані малі наукоємні фірми. Сучасні засоби комунікації дозволяють об'єднати просторово розрізнені елементи технопарку в одне ціле, не збираючи їх територіально, тому можна очікувати появи «віртуальних» об'єднань як самостійних і впливових сегментів. Технополіс – науково-виробничий комплекс з розвиненою інфраструктурою сфери обслуговування, що охоплює територію окремого міста. Місто, в економіці якого основну роль відіграють дослідні центри, що розробляють нові технології, і виробництва, що ці технології використовують. Технопарки України – класично створювалися при вишах, НДІ. Наприклад, у Львівській політехніці вони функціонують при спеціальних економічних зонах: Яворів, СЕЗ «Славутич». Створені на базі великих наукових центрів та користуються пільгами: Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона, Інститут монокристалів, Вуглемаш, «Інститут технічної теплофізики», Укрінфотех, Київська політехніка, Інтелектуальні інформаційні технології. Для прикладу, візьмемо Вінницьку область та її просторовий розвиток у цьому напрямі. Огляд стану розбудови мережі індустріальних парків у розрізі Вінницької області представлено у вигляді таблиці 1.

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Вінницька область є досить конкурентоспроможною на ринку економічних відносин. Розглянемо детальніше інформацію щодо трьох наведених індустріальних парків.

Таблиця 1

Огляд стану розбудови мережі індустріальних парків у розрізі Вінницької області

Назва	Мета створення	Функціональне призначення	Учасники індустріального парку
Вінницький індустріальний парк	Залучення інвестицій в економіку міста, забезпечення сприятливих умов для функціонування та розвитку промислових підприємств, поліпшення інвестиційного іміджу міста, забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності, створення нових робочих місць, збільшення надходжень до всіх рівнів бюджету, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури	Функціональне призначення конкретно не визначено в концепції, але в очікуваних результатах функціонування наводяться такі види: виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів; машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування; виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування; логістика, сервісне обслуговування тощо	Статусу учасника індустріального парку 04.07.2019 набуло ТОВ «Укро-Експертпостач» (орендовано ділянку площею 1,5 га), що спеціалізується на виробництві лецитину. Учасником розпочато будівництво заводу з виробництва лецитину продуктивністю 30 т/добу
Індустріальний парк «Вінницький кластер холодильного машинобудування»	Забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності території міста, створення нових робочих місць і виготовлення конкурентоспроможної продукції	Функціональне призначення індустріального парку полягає у розбудові сучасного виробничо-промислового комплексу з розвиненою інженерно-транспортною інфраструктурою, складськими та адміністративними приміщеннями на території міста Вінниця. Концепція передбачає створення повноцінного комплексу з виробництва холодильного обладнання	За результатами оголошеного 30.06.2018 відкритого конкурсу з вибору керуючої компанії індустріального парку 27.08.2018 такого статусу набуло ТОВ «Промислово-інвестиційна компанія», а також статусу учасника парку набуло ТОВ «Грін Кул» (основний вид діяльності – виробництво холодильного обладнання)
Індустріальний парк «Вінтер Спорт»	Формування єдиної території з комплексною інфраструктурою та новітніми енергоефективними комунікаціями для розміщення інноваційних підприємств, забезпечення стрімкого економічного розвитку міста Вінниця, активізації залучення інвестицій, підвищення рівня зайнятості населення, збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів та розвитку сучасної виробничої і ринкової інфраструктури	Виробництво спортивного інвентарю для зимових видів спорту, обладнання для підводного плавання, а також інших компонентів; розміщення складських та адміністративних приміщень, а також підприємства з інформаційних технологій	Компанія «HEAD» має намір побудувати на території індустріального парку завод з виробництва спорядження для зимових видів спорту (лижі, лижні черевики та лижні кріплення). Площа виробничих об'єктів становитиме близько 50 тис. м^2. Загальний обсяг інвестицій у проєкт ставитиме 50 млн євро

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Таблиця 2

Вінницький індустріальний парк

Місцезнаходження	м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 213
Площа земельної ділянки	60,7 га
Власник земельної ділянки	Вінницька міська рада
Цільове призначення	Землі промисловості, транспорту, зв'язку та енергетики
Керуюча компанія	КП «Вінницький муніципальний центр інновацій»
Термін дії	30 років
Нормативна вартість земельної ділянки	392 грн/м^2
Відстань до доріг з твердим покриттям	50 м
Відстань до автомагістралі	2 км
Відстань до аеропорту	3 км
Відстань до залізничної станції	4 км
Відстань до газопроводу	1,7 км
Відстань до лінії електропередач	2,2 км
Відстань до підключення до водопроводу	2,2 км або 3,4 км

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Таблиця 3

Індустріальний парк «Вінницький кластер холодильного машинобудування»

Місцезнаходження	м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 213
Площа земельної ділянки	19,3 га
Власник земельної ділянки	Вінницька міська рада – 8,4 га ПрАТ «Українська пивна компанія» – 10,9 га
Цільове призначення	Землі промисловості, транспорту, зв'язку та енергетики
Керуюча компанія	ТОВ «Промислово-інвестиційна компанія»
Термін дії	30 років
Нормативна вартість земельної ділянки	392 грн/м^2
Відстань до доріг з твердим покриттям	50 м
Відстань до автомагістралі	2 км
Відстань до аеропорту	3 км
Відстань до залізничної станції	4 км
Відстань до газопроводу	1,7 км
Відстань до лінії електропередач	2,2 км
Відстань до підключення до водопроводу	2,2 км або 3,4 км

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Таблиця 4

Індустріальний парк «Вінтер Спорт»

Місцезнаходження	м. Вінниця
Площа земельної ділянки	25 га
Термін дії	50 років
Мета залучення інвестицій	Розробка нових технологічних рішень, трансфер технологій, інкубація та масштабування стартапів, створення нових робочих місць
Орієнтовний обсяг інвестицій	7,1 млн
Термін реалізації	18 місяців
Період окупності	13 років
Очікувана готовність проєкту	2021 рік

Джерело: сформовано автором на основі [10].

Висновки. Проаналізувавши проблеми просторового розвитку, що набувають особливої актуальності в Україні, яка увійшла в новий трансформаційний етап, де регіони держави відрізняються помітними відмінностями у соціально-економічних рівнях добробуту, визначено шляхи вирішення існуючих проблем. Необхідно активізувати роботу центральних і місцевих органів влади та просторове управління. Також варто розширити реальні права і відповідальність місцевих органів влади шляхом систематичного розвитку просторових території, включаючи області, міста, регіони, цілеспрямовано вирішуючи господарські та соціальні проблеми перелічених суб'єктів господарювання.

У подальших дослідженнях варто зосередити увагу на аналізі ефективності функціонування інноваційних бізнес-процесів у промислово розвинених країнах з метою розробки ефективного механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств у межах новостворених бізнес-інкубаторів, інноваційних хабів та технопарків України, застосувавши при цьому досвід та кращі кейси світової бізнес-практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войнаренко М. П., Богатчик Л. А. Використання кластерного інструментарію при розробці субрегіональних стратегій підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 8 (158). С. 171–182.

2. Voynarenko, M., Menchynska, O., Varnalii, Z., & Hurochkina, V. (2019). Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, V. 95, 161–166. URL: https://www.atlantispress.com/article/125917640. DOI: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32

3. Гурочкіна В. В., Менчинська О. М. Інтеграційні виробничі ланцюги та місце українського машинобудування в міжнародних рейтингах. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. Економічні науки: електронне фахове видання*. Ірпінь, 2018. № 2. С. 42–56. URL: http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/article/view/38/38. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2018.41-55

4. Дугінець Г. В. Особливості формування міжнародних виробничих мереж в сучасних умовах. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Т. 1, № 1. С. 243–247.

5. Крикавський Є. В., Чорнописька Н. В. Логістичні системи: навч. пос. Львів: В-во НУ «ЛП», 2009. 264 с.

6. Новаківський І. І., Соляник Л. С. Імітаційна модель ланцюга вартості для управління інноваційними процесами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2012. № 749. С. 445–451.

7. Парубець О. М. Взаємозв'язок понять «мережа» і «мережева структура» як інтеграційних об'єднань підприємств транспорту. *Ефективна економіка*. 2014. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2870

8. Ткачук О. М. Сучасні соціально-економічні перспективи українського суспільства. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. Хмельницький*. 2014. № 3, т. 2. С. 205–208.

9. Мороз О. М. Формування бізнес-культури підприємницької діяльності в регіоні. *Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми*: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 11 березня 2010 року. Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2010. Ч. ІІ. С. 412–418.

10. Чухрай Н. І., Матвій С. І. Реінжиніринг бізнес-процесів у централізації управління промисловим підприємством. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 172–181.

11. Gereffi G. A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=48B2EE4B7E847587B47B28765A1EEFBF?doi=10.1.1.608.812&rep=rep1&type=pdf

12. Harmon P. Haw to process create value? BPTrends. 2011. № 2. P. 1–13. URL: https://www.bptrends.com/publicationfiles/02-01-11-ART-How%20do%20Processes%20Create%20Value-Harmon-Final.pdf

13. Kogut B. Designing Global Strategies: Comparative and Competitive Value-Added Chains. MIT Sloan Management Review. 1985. Vol. 26. № 4. P. 15–28. URL: http://www.rrojasdatabank.info/kogut1985.pdf

14. Porter M. E. The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. NY: Free Press, 1985. 540 p.

REFERENCE

1. Voynarenko, M. P. Bohatchyk, L. A. (2014). Vykorystannia klasternoho instrumentariiu pry rozrobtsi subrehionalnykh stratehii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky rehioniv [Applying cluster tools to develop subregional competitiveness strategy of region's economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, (8(158)), 171–182.

2. Voynarenko, M., Menchynska, O., Varnalii, Z., & Nurochkina, V. (2019). Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, V. 95, 161–166. URL: https://www.atlantispress.com/article/125917640. DOI: https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32

3. Hurochkina, V. V., Menchynska, O. M. (2018). Intehratsiini vyrobnychi lantsiuhy ta mistse ukrainskoho mashynobuduvannia v mizhnarodnykh reitynhakh. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. Ekonomichni nauky: elektronne fakhove vydannia*, (2), 42–56. URL: http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/article/view/38/38. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2018.41-55

4. Duhinets, H. V. (2013). Osoblyvosti formuvannia mizhnarodnykh vyrobnychykh merezh v suchasnykh umovakh. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti.* (1(1)), 243–247.

5. Krykavskyi, Ye. V., Chornopyska, N. V. (2009). Lohistychni systemy. Lviv: V-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika».

6. Novakivskyi, I. I., Solianyk, L. S. (2012). Imitatsiina model lantsiuha vartosti dlia upravlinnia innovatsiinymy protsesamy [Imitation model of value chains for management of innovative processes]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. (749), 445–451.

7. Parubets, O. M. (2014). Vzaiemozviazok poniat «merezha» i «merezheva struktura» yak intehratsiinykh obiednan pidpryiemstv transport. *Efektyvna ekonomika*. (3). URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2870.

8. Tkachuk, O. M. (2014). Suchasni sotsialno-ekonomichni perspektyvy ukrainskoho suspilstva. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky.* Khmelnytskyi. (3(2)). 205–208.

9. Moroz, O. M. (11.03.2010). Formuvannia biznes-kultury pidpryiemnytskoi diialnosti v rehioni. *In Rozvytok Ukrainy v XXI stolitti: ekonomichni, sotsialni, ekolohichni, humanitarni ta pravovi problem* (412–418). Vinnytsia: Tsentr pidhotovky naukovykh ta navchalno-metodychnykh vydan VTEI KNTEU.

10. Chukhrai, N. I., Matvii, S. I. (2015). Reinzhynirynh biznes-protsesiv u tsentralizatsii upravlinnia promyslovym pidpryiemstvom. *Marketynh i menedzhment innovatsii*. (3), 172–181.

11. Gereffi, G. A. Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=48B2EE4B7E847587B47B28765A1EEFBF?doi=10.1.1.608.812&rep=rep1&type=pdf

12. Harmon, P. (2011). Haw to process create value? BPTrends. (2), 1–13. URL: https://www.bptrends.com/publicationfiles/02-01-11-ART-How%20do%20Processes%20Create%20Value-Harmon-Final.pdf

13. Kogut, B. (1985). Designing Global Strategies: Comparative and Competitive Value-Added Chains. MIT Sloan Management Review. (26(4)), 15–28. URL: http://www.rrojasdatabank.info/kogut1985.pdf

14. Porter, M. E. (1985). The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. NY: Free Press.

Valentyna V. Khachatrian, DSc (Economics), Associate Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE;

Olga M. Tkachuk, DSc (Economics), Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE;

Olena M. Menchynska, PhD (Economics), Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE.

World Trends of Spatial Scientific and Technical Development of Business Processes

The article examines the main priorities of spatial development of business processes and the possibility of their implementation in the foreign economic policy of Ukraine. The basic concepts of foreign and domestic spatial policy, criteria for its evaluation are defined. It is established that the strategic priorities of spatial development of global business processes are a system of goals and objectives of spatial units (city, region, state, intergovernmental associations) to manage administrative, economic and social development of a particular territorial unit taking into account the implementation of spatial regulation. The study concludes that government regulation should be aimed at spatial integration of the country into global business processes, appropriate tax policy, rationalization of the use of unique natural resources in some areas, the creation and implementation of important targeted programs. The aim of the article is to determine the strategic priorities of spatial development of modern enterprises in integrated global business processes. To achieve this goal, the article set a number of tasks: to explore the theoretical nature and historical aspects of the business environment in order to determine existing strategic priorities; adaptation of global principles and strategic priorities of spatial development to global business trends.

The volumes of foreign direct investment in the economy of Ukraine during 2008-2018 are studied. The criteria for evaluating foreign and domestic spatial policy are recognized and 10 trends are presented, which allow to determine the features of the state of competitiveness of modern enterprises and their spatial development in integrated global business processes and to achieve and maintain operational efficiency.

The aim of the article is to determine the strategic priorities of spatial development of modern enterprises in integrated global business processes. To achieve this goal, the article set a number of tasks: to explore the theoretical nature and historical aspects of the business environment in order to determine existing strategic priorities; adaptation of global principles and strategic priorities of spatial development to global business trends.

Materials and methods of research. Here are 10 trends to learn how to stay competitive and achieve / maintain operational efficiency. 1. Business models – from concept to action (Business models – from concept to action). 2. Customer-oriented processes. 3. Under Pressure to optimize. 4. Robotic process automation (RPA). 5. Customer journey analysis. 6. User Experience. 7. Standardization of processes (A single point of truth). 8. Demand for no-code business processes increases (Demand for no-code / low-code BPM increases). 9. Licensing. Security and base for scaling. 10. Changes in approaches / tools for working with business processes.

Key words: *business processes, foreign spatial policy, internal spatial policy, strategic priorities, technoparks, technopolises, world trends.*

Стаття надійшла до редколегії 8 листопада 2020 року

УДК 657.1
JEL D24, M11, M41
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.158-167

І. К. Шушакова,
к.е.н.
e-mail: i.shushakova@knute.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-3811-683X;
Д. Р. Нікуліца,
Київський національний
торговельно-економічний університет
e-mail:
D_Nikulitsa_FOAIS_17_5_B_d@knute.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-0030-8609

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена питанням організації управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області. Досліджено сутність та тему управлінського обліку у діяльності виробничих підприємств. Наведено етапи організації управлінського обліку на підприємствах. Охарактеризовано етапи організації управлінського обліку на виробничих підприємствах. Розроблено рекомендації щодо організації управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області з урахуванням міжнародного досвіду. Визначено вимоги до спеціалістів, що здійснюють управлінський облік на виробничих підприємствах Чернігівської області.

Ключові слова: *виробничий облік, організація управлінського обліку, управління виробничим підприємством, управлінський облік на виробничих підприємствах, управлінський облік.*

И. К. Шушакова, Д. Р. Никулица. Организация управленческого учета на производственных предприятиях Черниговской области

Статья посвящена вопросам организации управленческого учета на производственных предприятиях Черниговской области. Исследована сущность и тема управленческого учета в деятельности производственных предприятий. Приведены этапы организации управленческого учета на предприятиях. Охарактеризованы этапы организации управленческого учета на производственных предприятиях. Разработаны рекомендации по организации управленческого учета на производственных предприятиях Черниговской области с учетом международного опыта. Определены требования к специалистам, осуществляющим управленческий учет на производственных предприятиях Черниговской области.

Ключевые слова: *организация управленческого учета, производственный учет, управление производственным предприятием, управленческий учет на производственных предприятиях, управленческий учет.*

© Шушакова І. К., Нікуліца Д. Р., 2020

Метою статті є дослідження організаційних підходів до запровадження управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області з урахуванням міжнародного досвіду.

Постановка проблеми. Сучасні методи керування виробництвом вимагають більш детальної організації обліку на підприємстві. Дані проведеного опитування керівників виробничих підприємств Чернігівської області показують, що на більшості з них ведеться лише фінансовий облік, проводяться податкові розрахунки з метою складання податкової звітності, а управлінський облік не ведеться зовсім чи ведеться на окремих ділянках обліку. Це зумовлено насамперед недостатнім розумінням керівництва важливості розробки системи управлінського обліку на виробничих підприємствах.

За даними статистичних досліджень, станом 2019 року в Україні зареєстровано 697 282 підприємств, з них у Чернігівській області – 6 442 одиниць, а саме виробнича діяльність становить 976 одиниць, тобто 15 % до загальної кількості підприємств Чернігівської області. Розглянемо динаміку фінансового результату виробничих підприємств Чернігівської області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка фінансового результату виробничих підприємств Чернігівської області у 2016–2018 рр.

№ з/п	Рік	Прибуток		Збиток		Фінансовий результат
		тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	
1.	2016	904 127,9	72,5	3 217 298,1	27,5	–2 313 170,2
2.	2017	1 199 381,3	70,9	368 365,7	29,1	831 015,6
3.	2018	1 197 769,1	69,6	273 487,0	30,4	924 282,1

Джерело: [13].

З таблиці 1 видно, що до 2016 року діяльність виробничих підприємств Чернігівської області була збиткова. Наприклад, 2016 року прибуток становив 904 127,9 тис. грн, що є 72,5 % до загальної кількості підприємств, а збиток – 3 217 98,1 тис. грн, що становить 27,5 %. Натомість з 2017 року виробничі фірми Чернігівської області є прибутковими. Порівняно з 2016 роком прибуток зріс на 295 253,4 тис. грн, а збиток зменшився на 2 848 932,4 тис. грн, що і призвело до позитивного фінансового результату.

Дослідивши динаміку фінансового результату виробничих підприємств Чернігівської області, можна дійти висновку, що підприємства, які розробили та впровадили систему управлінського обліку, змогли уникнути збитків і стати прибутковими. Це вказує на значення розробки системи управлінського обліку у діяльності виробничих підприємств. Запровадження дієвої системи управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області забезпечить налагодження ефективного процесу управління усіма функціями бізнесу, зокрема виробничими процесами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впровадження теорії і методології управлінського обліку на підприємствах є предметом дискусій та чисельних досліджень науковців усього світу. Під час підготовки статті зосереджено увагу на роботах

українських учених З. В. Задорожного [4], О. М. Костенко [8], В. С. Лень [9], О. В. Фоміної [14], Л. В. Чуприна [15], В. М. Метелиці [11], Д. В. Головіної [2], О. В. Карпенко [2; 6], В. С. Муковоза [2], С. Я. Зубілевич [5], В. В. Дяківа [3], О. Д. Панченко [12], Т. В. Ковальової [7], М. З. Матвійчук [10], А. В. Блакити [1], а також зарубіжних фахівців Дж. Шанка, В. Говиндараджана [16] та ін. Зважаючи на значний внесок науковців, питання організації управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області потребують дослідження, що зумовлює актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з визначенням CIMA (Інституту професійних бухгалтерів у сфері управлінського обліку, Велика Британія) управлінський облік – це невід'ємна частина менеджменту, що використовується для ідентифікації, узагальнення, подання, інтерпретації та використання інформації, яка є релевантною для:

– формулювання стратегії бізнесу;

– планування і контролінгу (регулювання);

– ефективного використання ресурсів;

– збільшення результативності та нарощування вартості бізнесу;

– збереження матеріальних і нематеріальних активів;

– корпоративного управління і внутрішнього контролю [11, с. 41–55].

Метою управлінського обліку є забезпечення менеджерів корисною інформацією для планування, контролю та прийняття управлінських рішень [14]. Завдяки управлінському обліку забезпечується генерування доречної, достовірної та релевантної інформації для задоволення інформаційних потреб менеджерів, що постійно зростають, для прийняття оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень [2].

У розвинених країнах управлінський облік відіграє важливу і всеохоплюючу роль. Навіть у державах «третього світу» такий облік набирає популярності. Наприклад, в Індії потужним поштовхом для розвитку управлінського обліку було проведення реформ з економічної лібералізації 1991 р. [5].

В. В. Дяків виділяє такі основні етапи еволюції управлінського обліку в Україні (табл. 2). На його думку, тривалий час бухгалтерський облік був лише засобом реєстрації господарських операцій методом подвійного запису і складання фінансової звітності. Під час обліку витрат (виробничого обліку) як частини бухгалтерського обліку здійснювалося лише узагальнення витрат для калькулювання собівартості продукції [3].

Як влучно зазначають Дж. Шанк і В. Говіндараджен, одним з найважливіших досягнень за минулі роки є перехід від обліку витрат до їх управлінського аналізу, але основним завданням на майбутнє є перехід від управлінського аналізу до стратегічного управління витратами [16]. Підвищення ролі управлінського обліку у стратегічному управлінні підприємством зумовлює потребу у формуванні такої системи управлінського обліку, в основу якого покладено стратегічне управління витратами, яке передбачає використання даних про витрати на розробку і визначення кращих стратегій, що забезпечать стійку конкурентну перевагу.

Перевагами використання управлінського обліку на підприємствах є:

– кваліфікована підготовка оперативних даних для прийняття стратегічних рішень;

– формування, контроль і коректування системи бюджетного планування на підприємстві;

– аналіз і розрахунок альтернативних варіантів дій для прийняття правильного управлінського рішення;

– контроль за центрами фінансової відповідальності, що призведе до підвищення прибутковості й адекватного оцінювання діяльності підрозділів підприємства;

– збір, аналіз і надання інформації для оцінювання та контролю за діяльністю суб'єкта господарювання.

Таблиця 2

Етапи еволюції управлінського обліку

Етап	Період	Характеристика
І етап	Початок XX ст.	Традиційний облік не повною мірою задовольняє потреби управління в умовах загострення конкуренції, ускладнення технології та організації виробництва. У результаті цього на підставі розробки методів нормування праці (система Ф. Тейлора) було посилено контрольну функцію обліку через застосування системи калькулювання стандартних витрат і оперативного аналізу відхилень
ІІ етап	Середина 30-х років XX ст.	Розробка системи калькулювання змінних витрат (яка одержала назву «директ-костинг») та обліку за центрами відповідальності. Під час запровадження цих систем сформувалась окрема підсистема бухгалтерського обліку, яка оперувала не тільки грошовими вимірниками. Вона була орієнтована не на потреби калькулювання продукції для складання офіційної звітності, а на прийняття поточних управлінських рішень
ІІІ етап	Середина 70-х років XX ст.	Посиленням ролі стратегічного управління в умовах глобальних змін у технології та в системах управління. Якщо до цього часу управлінський облік був орієнтований на управління виробництвом, то тепер він дедалі більше перетворюється на стратегічний управлінський облік
IV етап	Початок XXI ст.	Українська економіка перебуває в перехідному стані, тобто планової економіки як такої вже не існує, а ринкова не утвердилася остаточно. Вітчизняні компанії не мають досвіду роботи, до того ж, кожна має свій. Із-за цього кожна фірма підходить до процесу побудови системи управлінського обліку індивідуально. Сфера діяльності щодо запровадження системи управлінського обліку в українських підприємствах є галуззю тільки теоретичних знань і припущень у сукупності з намаганнями фахівців випробувати світовий досвід. Відтак на основі інформації про витрати сировини та матеріалів за кожну зміну в розрізі видів виробів і даних про вихід продукції можна й необхідно аналізувати результати виробничого процесу зіставлення фактичних даних з нормативними, виявити відхилення та оперативно визначити причини цього, що надасть можливість своєчасно впливати на хід певного процесу, коригувати в потрібному напрямі

Джерело: [3, с. 77].

У процесі розробки та впровадження системи управлінського обліку на підприємстві перед керівництвом постає питання організації управлінського обліку, що зумовлено правом підприємства розробляти форми внутрішньогосподарського управлінського обліку, а також звітності й контролю господарських операцій. Для цього необхідно визначити ряд факторів, які впливають на його побудову, етапи організації управлінського обліку, а також загальні принципи організації обліку для управлінських потреб [12].

Організація управлінського обліку на підприємстві складається з методологічного, технічного й організаційного етапів (рис. 1).

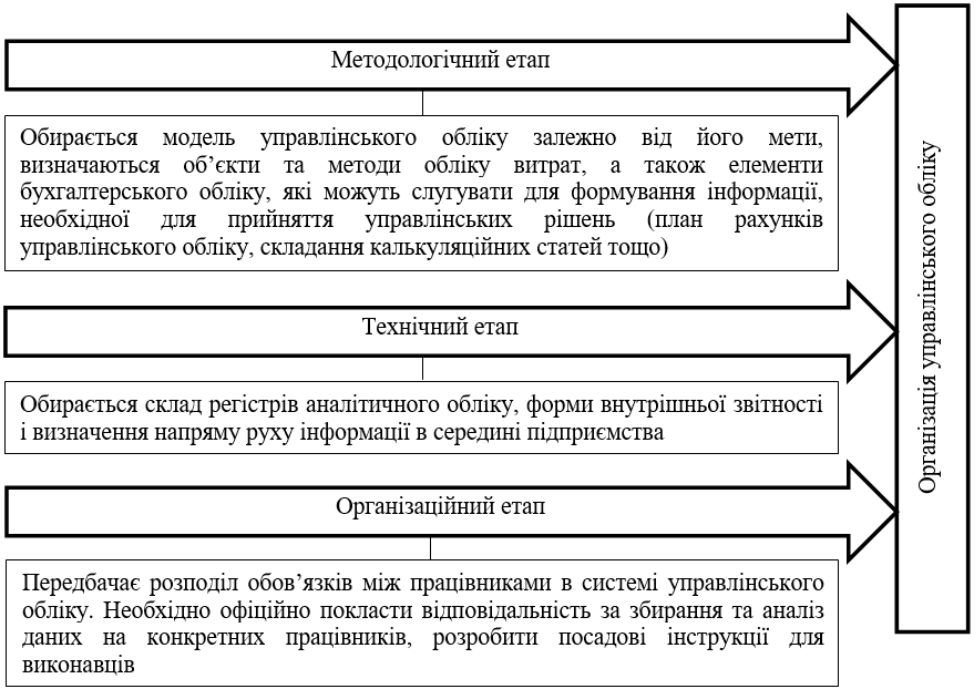

Рис. 1. Етапи організації управлінського обліку на підприємстві
Джерело: сформовано на основі [6].

На методологічному етапі організації управлінського обліку підприємства розробляють план рахунків. Управлінський облік у системі рахунків здійснюється за двома принципами (рис. 2).

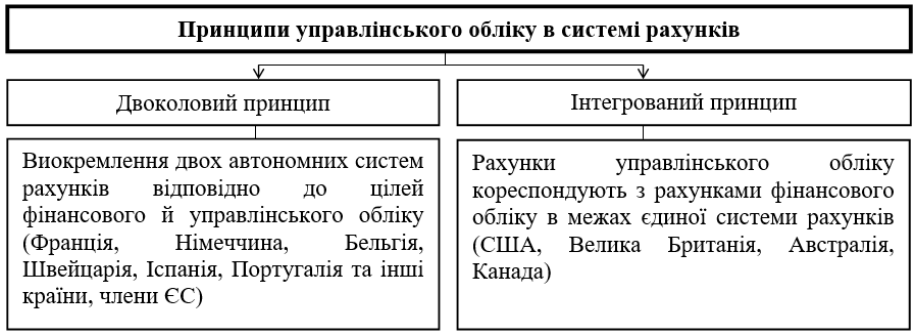

Рис. 2. Принципи управлінського обліку в системі рахунків підприємства
Джерело: сформовано на основі [7; 12].

Визначення об'єктів та методів обліку витрат, а також елементів управлінського обліку залежить від специфіки діяльності підприємства. Як зазначає М. З. Матвійчук, об'єктом

управлінського обліку виступають, з одного боку, матеріальні, трудові та фінансові ресурси підприємства, з іншого – безпосередньо сукупність господарських процесів та їх результати, що становлять фінансово-господарську діяльність підприємства. Об'єкти управлінського обліку знаходять своє відображення в інформаційній системі підприємства за допомогою певних прийомів і способів, які разом утворюють метод управлінського обліку [10, с. 237].

На технічному етапі організації управлінського обліку підприємство формує склад регістрів управлінського обліку та внутрішньої звітності, визначає документообіг і рух інформації для цілей управління. Як наголошують А. В. Блакита, Д. В. Карпенко, О. В. Фоміна, для оцінки ефективності здійснення бізнес-процесів підприємства необхідно в управлінській звітності поряд з фінансовими показниками відображати і нефінансові показники, що дозволить посилити насамперед превентивний контроль над імовірністю втрати економічної вигоди [1].

Організаційний етап організації управлінського обліку передбачає вибір варіанта впровадження управлінського обліку: створення колективу в межах існуючого планово-економічного відділу або створення окремого структурного підрозділу. На нашу думку, вибір варіанта впровадження управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області залежить від розміру підприємства, масштабів виробництва, асортименту виготовленої продукції тощо.

З метою раціональної організації управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області доцільно застосовувати концепції управлінського обліку, розроблені IFAC (Міжнародною федерацією з автоматичного управління, Австрія), основною метою яких є межі організації та практичної роботи персоналу відділу управлінського обліку (табл. 3).

Таблиця 3

Концепції за IFAC

№ з/п	Назва концепції	Характеристика
1.	Концепції, пов'язані з функцією	Орієнтацією управлінського обліку на продуктивність ресурсів, створення цієї вартості, бізнес-проєктів, командні цілі та дії
2.	Концепції, пов'язані з використанням результатів	З точки зору підзвітності, результативності та порівняння з еталоном
3.	Концепції, пов'язані з процесом і технологією	Пояснює зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління та є основою чи керівництвом для розробки технологій, що використовуються в управлінському обліку
4.	Концепції, пов'язані з потенціалом функцій	Розгляд потенціалу, необхідного для ефективного використання функції управлінського обліку з позиції компетенції, безперервного вдосконалення, розвитку найкращих особистих характеристик, креативного мислення

Джерело: [6].

Важливим елементом організації управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області, на нашу думку, є формування групи кваліфікованих спеціалістів та фахівців з управлінського обліку. Раціональна організація управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області вимагає від фахівців з управлінського

обліку формування таких професійних компетентностей, як використання й адаптація міжнародного досвіду впровадження та застосування системи управлінського обліку, формування і складання внутрішньої управлінської звітності, використання якісних профільних програмних продуктів. Запорукою цього є наявність у фахівців з управлінського обліку знань у сфері аналізу, планування, контролю, а також інструменти для втілення цих знань у життя. Тобто зростає потреба у кваліфікованих фахівцях з обліку, які володіють не тільки навиками фінансового обліку, а легко орієнтуються в ситуації у країні, мають аналітичні вміння, розуміння та досвід у бізнесі.

Висновки. Управлінський облік на виробничих підприємствах є важливим елементом управління. Організація управлінського обліку на виробничих підприємствах складається з методологічного, технічного й організаційного етапів.

Раціональна організація управлінського обліку на виробничих підприємствах Чернігівської області ґрунтується на концепціях управлінського обліку, розроблених IFAC (Міжнародною федерацією з автоматичного управління, Австрія).

Наявність на підприємстві підготовлених фахівців з управлінського обліку, чітко налагоджені відносини з контрагентами та достатня кількість усіх необхідних ресурсів – ті фактори, завдяки яким виробничі підприємства Чернігівської області зможуть ефективно функціонувати, враховуючи всі можливі ризики діяльності.

Перспективи подальших досліджень направлені на уточнення методологічних аспектів розробки системи управлінського обліку на виробничих підприємствах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блакита А. В. Стейкхолдерський підхід до формування управлінської звітності. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки*. 2014. Вип. 6. С. 209–213.

2. Головіна Д. В., Карпенко О. В., Муковіз В. С. Інституційний підхід до розвитку управлінського обліку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* 2018. № 3(88). С. 9–16.

3. Дяків В.В. Управлінський облік в Україні – реалії сьогодення. *Економіка АПК*. 2010. № 8. С. 76–80.

4. Задорожний З. Управлінський облік як складова виробничого обліку. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць каф. екон. аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. Тернопіль, 2008. Вип. 3(19). С. 283–286.

5. Зубілевич С. Облікова Директива ЄС, її вплив на склад і зміст звітів європейських компаній та перспективи для України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 7. С. 3–15.

6. Карпенко О. В. Управлінський облік: організація, методологія, методика викладання: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2005. 341 с.

7. Ковальова Т. В. Про удосконалення плану рахунків бухгалтерського обліку для цілей управління. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2018. № 2. С. 112–125.

8. Костенко О. М. Управлінський облік – інформаційна система прийняття рішень. *Агросвіт*. 2013. № 1. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2013/8.pdf

9. Лень В. С. Управлінський облік: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 328 с.

10. Матвійчук М. З. Формування системи управлінського обліку на підприємстві. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_31

11. Метелиця В. М. Регуляторна конвергенція бухгалтерської професії в Європейському Союзі. *Облік і фінанси*. 2014. № 2(64). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2014_2_8

12. Панченко О. Д. Місце і роль управлінського обліку в системі бухгалтерського обліку. *Облік і фінанси*. 2018. № 3(81). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_3_12

13. Офіційний сайт Головного управління статистики у Чернігівській області. URL: https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Structure/index.php

14. Фоміна О. В. Управлінський облік в торгівлі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 8.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит»; Київський національний торговельно-економічний університет. Київ, 2016. 42 с.

15. Чуприна Л. В. Управлінський облік у сучасному менеджменті підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2014. Вип. 34. С. 154–158.

16. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами / пер. с англ. В. А. Плотникова. СПб.: ЗАО «Бизнес Микро», 2009. 288 с.

REFERENCES

1. Blakita, A. V. (2014). Stejkkholdersjkyj pidkhid do formuvannja upravlinsjkoji zvitnosti [Stakeholder approach to the formation of management reporting]. *Naukovyj visnyk Poltavsjkogho universytetu ekonomiky i torghivli. Ser.: Ekonomichni nauky*, (6), 209–213.

2. Golovina, D. V., Karpenko, O. V., Mukoviz, V. S. (2018). Instytucijnyj pidkhid do rozvytku upravlinsjkogho obliku [Institutional approach to the development of management accounting]. *Naukovyj visnyk Poltavsjkogho universytetu ekonomiky i torghivli*, (3 (88)), 9–16.

3. Dyakiv, V. V. (2010). Upravlinsjkyj oblik v Ukrajini – realiji sjoghodennja [Management accounting in Ukraine - the realities of today]. *Ekonomika APK*, (8), 76–80.

4. Zadorozhny, Z. (2008). Upravlinsjkyj oblik jak skladova vyrobnychogho obliku [Management accounting as a component of production accounting]. *Ekonomichnyj analiz*: zb. nauk. pracj kaf. ekon. analizu Ternop. nac. ekon. un-tu, (3 (19)), 283–286.

5. Zubilevych, S. (2014). Oblikova Dyrektyva JeS, jiji vplyv na sklad i zmist zvitiv jevropejsjkykh kompanij ta perspektyvy dlja Ukrajiny [EU Accounting Directive, its impact on the composition and content of reports of European companies and prospects for Ukraine], *Bukhghaltersjkyj oblik i audit*, (7), 3–15.

6. Karpenko, O. V. (2005). Upravlinsjkyj oblik: orghanizacija, metodologhija, metodyka vykladannja [Management accounting: organization, methodology, teaching methods]. Poltava: RVC PUSKU.

7. Kovaleva, T. V. (2018). Pro udoskonalennja planu rakhunkiv bukhghaltersjkogho obliku dlja cilej upravlinnja [On improving the chart of accounts for management purposes]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryjemnyctva*, (2), 112–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2018_2_11

8. Kostenko, O. M. (2013). Upravlinsjkyj oblik – informacijna systema pryjnjattja rishenj [Management accounting – information system for decision making]. *Aghrosvit*, (1), 26–30. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2013/8.pdf

9. Lenj, V. S. (2015). Upravlinsjkyj oblik [Management accounting]. Ternopil: Navchaljna knygha – Boghdan.

10. Matviychuk, M. Z. (2013). Formuvannja systemy upravlinsjkogho obliku na pidpryjemstvi [Formation of management accounting at the enterprise]. *Stalyj rozvytok ekonomiky*, (5), 235–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_31

11. Metelitsa, V. M. (2014). Reghuljatorna konverghencija bukhghaltersjkoji profesiji v Jevropejsjkomu Sojuzi [Regulatory convergence of the accounting profession in the European Union]. *Oblik i finansy,* (2 (64)), 41–55.

12. Panchenko, O. D. (2018). Misce i rolj upravlinsjkogho obliku v systemi bukhghaltersjkogho obliku [The place and role of management accounting in the accounting system]. *Oblik i finansy,* (3 (81)), 75–82.

13. Oficijnyj sajt Gholovnogho upravlinnja statystyky u Chernighivsjkij oblasti [Website of the Main Department of Statistics in Chernihiv region]. URL: https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Structure/index.php

14. Fomina, O. V. (2016). Upravlinsjkyj oblik v torghivli [Management accounting in trade] (Dissertation abstract). Kyiv, Kyjivsjkyj nacionaljnyj torghoveljno-ekonomichnyj universytet.

15. Chuprina, L. V. (2014). Upravlinsjkyj oblik u suchasnomu menedzhmenti pidpryjemstva [Management accounting in modern enterprise management]. *Visnyk Nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu «KhPI». Ser.: Tekhnichnyj proghres ta efektyvnistj vyrobnyctva*, (34), 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpitp_2014_34_27

16. Shank, J. (2009). Strateghycheskoe upravlenye zatratamy [Strategic cost management] (Trans. from the English by Plotnikov V. A.). SPb.: ZAO «Byznes Mykro».

Iryna K. Shushakova, PhD (Economics), Kyiv National University of Trade and Economics

Daria R. Nikulitsa, Kyiv National University of Trade and Economics

Organization of Management Accounting at Industrial Enterprises of the Chernihiv Region

The article is devoted to the organization of management accounting at industrial enterprises of Chernihiv region.

The purpose of the article is to study the organizational approaches to the introduction of management accounting in industrial enterprises of Chernihiv region, taking into account international experience.

The theoretical and methodological basis of the study are methods of scientific knowledge – analysis, synthesis, deduction and induction, as well as methods of generalization and systematization. Tabular and graphical methods are used for visual display and schematic presentation of information.

The essence of management accounting in the activity of production enterprises is investigated. It is determined that the purpose of management accounting is to provide managers with useful information for planning, control and management decisions. The advantages of application of management accounting at industrial enterprises are considered. The stages of organization of management accounting at enterprises, which include: methodological, technical and organizational stages. The stages of organization of management accounting at production enterprises are characterized. Recommendations for the organization of management accounting at industrial enterprises of Chernihiv region have been developed. It is determined that the

choice of the variant of introduction of management accounting at the industrial enterprises of the Chernihiv region depends on the size of the enterprise, scales of production, assortment of the made production, etc. It is established that in order to rationally organize management accounting at industrial enterprises of Chernihiv region, it is advisable to apply the concepts of management accounting developed by IFAC (International Federation of Automatic Control, Austria). The requirements to the specialists who carry out the administrative account at the industrial enterprises of the Chernihiv region are defined. It was found that the presence of trained specialists in management accounting, clearly established relationships with contractors and a sufficient number of all necessary resources production enterprises of Chernihiv region will be able to operate effectively taking into account all possible risks.

The presence of trained specialists in management accounting, clearly established relationships with contractors and a sufficient amount of all necessary resources production enterprises of Chernihiv region will be able to operate effectively taking into account all possible risks.

***Key words**: management accounting at manufacturing enterprises, management accounting, management of a manufacturing enterprise, organization of management accounting, production accounting.*

Стаття надійшла до редколегії 14 жовтня 2020 року

УДК 330.111.62:365
JEL A12; P48; R31
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.168-184

А. А. Щербина,
к.е.н.,
Комунальний концерн
«Центр комунального сервісу»,
м. Київ
e-mail: a.a.shcherbina@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8744-3418

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВ І ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ У ПРОЄКЦІЇ НА УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ПРИВАТИЗОВАНОГО ЖИТЛА

Можливості запобігання передчасному руйнуванню житлового фонду, приватизованого неефективними власниками, ускладнюється недосконалістю і негнучкістю чинного законодавства, яке визначає права власності взагалі і у багатоквартирному будинку зокрема. Це вимагає наукового дослідження як нових економічних явищ, які обґрунтовують необхідність зміни законодавства, так і дієвих правових конструкцій для результативних дій в управлінні житлом. Одним із можливих підходів, дослідженим у статті, є спроба міждисциплінарного аналізу і декомпозиції понять «власність», «права власності» і «відносини власності» для можливого розподілу прав і відповідних фінансових обов'язків між різними суб'єктами, потенційно спроможними щодо належного утримання житла в межах своїх правомочностей. Методами історичного і логічного аналізу на основі численних публікацій досліджується генезис економічного і юридичного понять «власність» у контексті об'єктивних соціально-економічних процесів. У перспективі пропонується шлях законодавчого зменшення тягаря утримання житла власниками з відповідним скороченням прав володіння і розпорядження та зі збереженням за ними прав користування.

Ключові слова: *власність, житло, права, відносини, теорія, суб'єкт, об'єкт.*

А. А. Щербина. Экономико-правовой анализ прав и отношений собственности в проекции на управление и финансирование приватизированного жилья

Возможности предотвращения преждевременного разрушения жилищного фонда, приватизированного неэффективными собственниками, усложняются несовершенством и негибкостью действующего законодательства, которое определяет права собственности вообще и в многоквартирном доме в частности. Это требует научного исследования как новых экономических явлений, которые обосновывают необходимость изменения законодательства, так и действенных правовых конструкций для результативных действий в управлении жильем. Одним из

© Щербина А. А., 2020

возможных подходов, исследованным в статье, является попытка междисциплинарного анализа и декомпозиции понятий «собственность», «права собственности» и «отношения собственности» для возможного распределения прав и соответствующих финансовых обязательств между различными субъектами, потенциально способными к надлежащему содержанию жилья в пределах своих правомочий. Методами исторического и логического анализа на основании множественных публикаций исследуется генезис экономического и юридического понятия «собственность» в контексте объективных социально-экономических процессов. В перспективе предлагается путь законодательного уменьшения бремени содержания жилья собственниками с соответствующим сокращением прав владения и распоряжения с сохранением за ними права пользования.

Ключевые слова: *собственность, жилье, права, отношения, теория, субъект, объект.*

Мета статті полягає у системному аналізі поняття «власність», дослідженні можливостей і доцільності як перегляду визначених у законодавстві прав і обов'язків власників, так і їхнього перерозподілу для полегшення фінансового тягаря щодо обов'язків її утримання власниками сьогодення, зокрема житлової нерухомості.

Відмінність завдань нашого дослідження від інших юридичних та економічних публікацій за тематикою власності полягає у такій декомпозиції понять, яка дає можливість у подальшому поставити у відповідність їм певні механізми, методи і засоби управління суб'єктами, об'єктами власності чи відповідними їм відносинами і процесами. За таким підходом різнопредметні напрацювання численних авторів слугуватимуть підсистемами чи елементами правової та управлінської конструкції, що вибудовується.

Постановка проблеми. Гострі проблеми житлового забезпечення громадян України вимагають свого невідкладного вирішення на засадах статті 47 Конституції України [1] та відповідно до цілей сталого розвитку [2], тобто враховуючи ряд принципів, особливе місце серед яких належить не перекладенню на наступні покоління накопичених житлових проблем і фінансових потреб щодо нормалізації стану житлового фонду.

На наше переконання, вирішення житлових проблем в Україні на засадах сталого розвитку пов'язане з удосконаленням прав і відносин власності.

Так, останні дослідження Аналітичного центру CEDOS показали, що з огляду на зарубіжний досвід, попри багаторічну орієнтацію держави на розвиток приватної власності на житло, гарантування Конституцією України доступності житла видається можливим лише за умови балансування на ринку власного й орендованого житла мешканців [3, с. 9]. Відтак фахівці центру рекомендують відмовитись від подальшого стимулювання державою власності на житло, насамперед припинити його приватизацію і розвивати оренду [3, с. 122]. Варто додати до цього потребу в окремому розгляді житла соціального призначення у складі оренди, тобто звернути увагу не стільки на форму використання житла, скільки на неприватну форму його власності.

На жаль, більшість вітчизняних науковців, серед яких домінували високопосадовці і керівники великих будівельних та комунальних підприємств, традиційно виступали апологетами державної житлової політики, направленої на підтримку приватного житла, і розвивали у своїх працях ідеї застосування для цього різних фінансових інструментів кредитування, поширення приватних керуючих компаній та організації створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед небагатьох науковців, які пов'язували результати управління житловим фондом з відповідними відносинами власності, варто зазначити Н. Гуру [4], З. Гончарову [5] та Н. Мороз [6]. Відповідно до хронології розвитку відносин власності у житловій сфері України зазначені авторки зосереджувалися спочатку на становленні та зміцненні приватної власності [4], формуванні договірних відносин між приватними суб'єктами господарювання [5] та поширенні професійного управління будинками у доповнення до створення ОСББ [6].

Однак у новітніх публікаціях, зокрема у кандидатській дисертації Т. Ніколаєвої [7], починають піддаватися критиці наслідки безоплатної приватизації житла без урахування можливостей власників щодо його подальшого нормального утримання й оновлення; вибір об'єктами приватизації окремих квартир, власниками яких стали сім'ї з різним рівнем доходів, поточних і перспективних можливостей і потреб щодо спільного утримання будинку. Крім того, як вважає авторка, принципово не змінилися методи і засоби управління житлом, які не враховували життєвий цикл будинку і довгострокові витрати власника. Це позбавило будинки як цілісні об'єкти ефективного господаря й ефективного менеджера, спричинило відставання у здійсненні поточних та капітальних ремонтів, прогресуючий фізичний і моральний знос житлового фонду, який за існуючих фінансових можливостей домогосподарств, місцевих та державного бюджетів не може бути компенсований новим будівництвом. Відтак був зроблений висновок, що управління будинком як об'єктом стало найслабшою ланкою у відтворенні житлового фонду, і саме на удосконалення управління (опосередковано через власність) необхідно звернути основну увагу.

Інші автори у публікаціях наступних років досліджували різні чинники і наслідки неефективності управління житловим фондом, а звідси і вади надмірного поширення приватної власності на житло в Україні.

Так, П. Пантелеєв, здійснюючи аналіз стану житлового фонду, показав, з одного боку, небезпечний рівень зношеності будинків, зазначив, що ситуація ускладнюється історичною відсутністю ремонтної складової у тарифах, що вирізняє Україну серед інших країн близького і далекого зарубіжжя, і запропонував включити відповідні обґрунтовані суми до вартості житлових послуг. З іншого боку, він вказав на надвисоку вартість накопичених потреб у капітальних ремонтах багатоквартирних будинків і передбачив відповідну проблематичність здійснити необхідне фінансування більшістю домогосподарств країни, які, відповідно до чинного законодавства, стали співвласниками будинків, зобов'язаними утримувати їх у належному технічному стані за власні кошти з можливою, але не обов'язковою участю місцевих бюджетів [8, с. 20].

Відтак виникла необхідність оцінки невідповідності вартості утримання і ремонту житла власниками і платоспроможності цих саме власників як мешканців. Відповідні дослідження були проведені нами з урахуванням потреби у самостійній оплаті мешканцями усіх житлово-комунальних послуг уже включно з капітальними ремонтами будинку. Результати засвідчили, що з урахуванням нової інвестиційної складової у багатоквартирних будинках, які потребують капітальних ремонтів і де проживають більш бідні сім'ї, які здебільшого є й отримувачами субсидій, частка неплатоспроможних споживачів перевищуватиме 80 %. Отже, дійшли висновку про необхідність удосконалення відносин власності, запропонувавши механізм трансформації житлових активів мешканців-власників у платіжний ресурс за житлово-комунальні послуги [9, с. 16–17].

Розглянуті дослідження стосувалися переважно мікрорівня економіки.

Т. Ніколаєва, досліджуючи у докторській дисертації 2019 р. нерухомість (нерухому власність) на макрорівні, також дійшла висновку про неможливість житлового забезпечення громадян виключно за рахунок ринкових механізмів та недоцільність масового надання житлово-комунальних субсидій власникам житла, зокрема приватизованого [10, с. 20]. Вона зробила й більш загальний висновок про залежність ефективності суб'єкта володіння нерухомістю від його фінансової та управлінської спроможності, а саме держави чи територіальної громади. Це мало важливе значення для усвідомлення негативних наслідків будь-якої неефективності власності на об'єкти нерухомості, особливо ураховуючи, що нерухомість становить більшу частину вартості глобальних, національних чи сімейних активів.

У статтях В. Ніколаєва та О. Кучеренка 2018–2019 років досліджуються проблеми житлової політики у контексті державного управління і зазначається, що делегування державою громадянам прав власності на житло за неможливості для значної частини з них сплачувати повну вартість навіть комунальних послуг створило загрозу недофінансування утримання будинків, передчасної їх зношеності у разі неможливості придбання нового житла. З іншого боку, як вважають автори, гіпертрофована система державних житлових субсидій домогосподарствам увійшла у протиріччя із суцільною приватною власністю на житло як на нерухомі активи, чого немає і не може бути у жодній моделі соціальної держави. Ці серйозні проблеми, на думку авторів, мають вирішуватись не під впливом декларативних намірів, політичної кон'юнктури, а на основі подальших наукових досліджень та обґрунтувань нової житлової політики [11, с. 22].

З наведених різногалузевих досліджень стає очевидним, що необхідно зменшити фінансове навантаження на більшість мешканців, які є одночасно і власниками житла, враховуючи, що саме «власність зобов'язує» їх до певних витрат, передусім капітальних. В іншому випадку приватний житловий фонд деградуватиме, що, за Конституцією України, викличе потребу у масовому забезпеченні громадян новим соціальним житлом, будівництво якого буде значно дорожчим, ніж вчасний капітальний ремонт наявних будинків.

Одним з можливих напрямів пошуку вирішення проблеми є привернення уваги до сутності самого поняття «власність», дослідження її внутрішньої структури та прояву в економічних відносинах і законодавчому регулюванні прав у житловій сфері.

Статті 316–327 Цивільного кодексу України досить чітко визначають права і обов'язки власників, зокрема й у сфері, яка нас цікавить [12].

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону і за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону.

Власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства, він не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом.

Власник зобов'язаний утримувати майно, що йому належить, якщо інше не встановлено договором або законом. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом.

Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. У комунальній власності є майно, зокрема грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [9].

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття власності, поширене у західних довідкових джерелах, наприклад в англомовній Investopedia – провідному світовому електронному фінансовому ресурсі, кореспондується з наведеними вище положеннями Цивільного кодексу України про права власності: «Property is a term describing anything that a person or a business has legal title over, affording owners certain enforceable rights over said items» [13].

Однак у вітчизняних джерелах поширене зовсім інше системне визначення власності, наприклад, у виданні Економічної енциклопедії: «Власність – це категорія, яка містить ряд підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних, національних тощо), що прямо й опосередковано стосуються привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних і духовних благ через соціально-економічну форму суспільного способу виробництва» [14, с. 237]. Тобто на противагу юридичним підходам вітчизняні економісти вважають, що основною характеристикою власності є не річ і не ставлення людей до речей, а те, ким і як привласнюються речі і як таке привласнення зачіпає інтереси інших людей.

Необхідно зазначити, однак, що у таких визначеннях власності більшість вітчизняних науковців дотримуються близьких до марксистських політекономічних позицій. Однак це заважає бачити очевидну різницю у підходах до визначення власності різними науками: в економіці – через відносини та спосіб виробництва, у юридичній науці – через права, а також констатувати відмінності підходів до первинності відносин чи прав власності.

Юридична власність. Неоднозначність, яка впливає на управління економічними процесами, помітна і всередині юридичної власності. У юридичній літературі можна зустріти два різні підходи до усталеності прав власності.

Основна ідея континентального права власності у Європі, яка виникла з Римського права, полягає у неподільності прав власності. Проте під впливом господарських потреб законодавством стали конструюватися і допускатися виключення з правила, наприклад у вигляді оренди, сервітуту, іпотеки і застави. Ці явища, які потребують окремого розгляду з позицій управління власністю, загалом свідчать про умовність неподільності прав власності.

Натомість англосаксонська правова система виходить з феодального права, де право власності на землю не було абсолютним. Така правова система принципово допускає розподіл власності на часткові правомочності окремих осіб.

Різницю між наведеними визначеннями власності вдало проілюстрував Д. Меррімен, на що посилаються інші автори, на прикладі коробки з правами. У континентальному праві той, кому вона належить, є власником. Власник може передати одне або декілька з прав іншим особам. Але доти, доки сама коробка залишається у нього, він зберігає власність, навіть якщо коробка порожня. В англо-американському праві є лише різний

набір законних прав. Коли власник передає іншій особі одне або декілька з них, він їх втрачає [15].

Отже, якщо для континентальної правової системи характерна концепція, відповідно до якої право власності розглядається як абсолютне, неподільне й безумовне («справжній» власник може бути тільки один), англосаксонському праву (з якого була запозичена і довірча власність), навпаки, невідоме поняття повного права власності, що перебуває виключно в руках однієї особи [16, с. 100].

Науковці пропонують також і різну деталізацію прав власності, починаючи від вказаних вище трьох правомочностей: володіння, користування, розпорядження, і закінчуючи так званим «повним переліком» А. Оноре з 11 елементів: володіння; користування; окреме право управління (право вирішувати, хто і як забезпечуватиме використання благ); право на дохід (право володіння результатами використання благ); право суверена на капітальну вартість (на використання, споживання, зміну чи знищення блага); право на безпеку (на захист від експропріації або від пошкодження у навколишньому середовищі); право на передачу благ у спадок; право на безстроковість володіння благом; заборона на використання у шкідливий спосіб; право на відповідальність (можливість стягнення блага на сплату боргу); право на зворотність (повернення після закінчення терміну угоди або достроково у випадках порушення умов) [17].

Р. Кутер пропонує інший перелік прав власності, який включає право: використовувати, споживати, виснажувати, руйнувати, покращувати, розробляти, перетворювати, продавати, дарувати, заповідати, закладати, здавати в оренду [18].

Управлінці зазвичай користуються більш коротким переліком, який містить право: законно використовувати актив, отримувати дохід, принесений активом; змінювати форму активу і його субстанцію; передавати актив іншим особам за взаємоузгодженою ціною, тобто право відчужувати актив (рис. 3).

Деталізація прав власності набуває більшого значення за умов можливості їх передачі. Щодо переліку правомочностей і визнання суб'єкта власником, то Н. Мацелюх вважає, і це є особливо важливим для нас, що наявність хоча б однієї з них у руках людини вже робить її власником [19].

Досліджуючи історичну зміну уявлень щодо власності і позицію вітчизняних науковців у цьому процесі, В. Кісель робить висновки про формування серед провідних науковців в Україні системи поглядів, які відповідають сучасній міжнародній традиції [20], але ці погляди досить неоднозначні:

– пропонується розуміти права власності безвідносно до його носіїв, тобто є лише єдине право власності з набором правомочностей, у якого можуть бути різні суб'єкти: громадяни, юридичні особи, держава й інші публічно-правові утворення;

– пропонується розглядати права власності як засіб здійснення підприємницької діяльності;

– відмічається й історична необхідність розподілу прав власності та виникнення нових прав, наприклад права оперативного управління та повного господарського відання з їх законодавчим закріпленням, а також припустимість довірчої власності як речово-правового способу управління власністю в інтересах визначеної третьої особи.

Але й для континентального права, запозиченого Україною, вітчизняний автор Р. Майданик запропонував концепцію «цільового» права власності як одного зі способів управління об'єктами, коли одна особа є власником майна, а інша – має на те саме майно

похідне право на чужу річ на певний час з можливістю його відновлення повним обсягом після досягнення мети або з інших підстав, визначених законом чи договором [21, с. 39]. Така пропозиція видається цікавою у проекції саме на житлову нерухомість.

У вітчизняній економічній науковій літературі доводиться, що, попри те, що ніби права власності визначають діяльність суб'єктів, власність є формою вияву реальних економічних відносин, належить до надбудовних відносин, залежить від волі й свідомості людей. Юридична власність – лише загальна умова виробництва, вияв волі певного класу і правове оформлення цієї волі в юридичних актах і нормах, у праві власності. Тобто економічні відносини – первинні, права власності – вторинні.

Тому в сучасних економічних умовах, як зазначає О. Гриценко, все більшого поширення набувають ідеї гнучкої англосаксонської правової системи [22]. Тісний взаємозв'язок між економічними і юридичними поглядами на власність відмічений також Н. Мацелюх та І. Максименком, які сформулювали предмет і метод економічної теорії права та дійшли висновку, що у неокласичній економічній теорії право стає способом обмеження, який компенсує недоліки ринкової економіки і допомагає їй відтворювати конкурентні переваги. Зазначена теорія починає досліджувати економічну сутність правових обмежень, що виявляються в їх впливі на ціни, наявності альтернативних витрат, у змінах попиту та пропозиції економічних ресурсів. Судові рішення стають допоміжним способом досягнення ринкової ефективності, а критерієм застосування правових норм виступає економічний результат від їхнього використання [23, с. 97].

Економічна власність – це система сутнісних виробничих відносин між людьми (класами, соціальними верствами, групами, окремими індивідами тощо) з приводу привласнення різноманітних об'єктів власності (засобів виробництва, предметів споживання, послуг, робочої сили, патентів та ін.) в усіх сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні) [14].

Економічна власність має кількісну та якісну сторони. Як зазначає А. Приятельчук, перша означає певну сукупність об'єктів власності, друга виражає систему виробничих відносин між людьми щодо привласнення об'єктів в усіх сферах суспільного відтворення. В єдності цих двох сторін економічна власність означає привласнення (індивідом, колективом, державою та іншими суб'єктами) засобів виробництва, предметів споживання, послуг та інших об'єктів власності в усіх сферах суспільного відтворення [24].

У проєкції на житло така структуризація економічної власності ставить ряд проблем перед дослідниками щодо поєднання у власному житлі виробничих і споживчих функцій, які вимагають різнонаправленого управління [6].

Власність економічно реалізується, якщо приносить прибуток власнику. Як зазначав Л. Мізес, «власність означає повний контроль над послугами, які можна отримати з деякого блага. Це поняття власності та прав власності не варто плутати з юридичним визначенням власності та прав власності, що сформульоване в законодавстві різних країн. Визначено поняття власності так, щоб надати власнику повний захист державного апарату стримування та примусу і відвернути будь-які посягання на його права, було ідеєю законодавців та судів» [25, с. 640]. Так само у понятті «власність» і у відносинах власності мають бути юридично і економічно захищені права та інтереси споживача-мешканця.

Відповідь на цей виклик можна отримати, скориставшись загальною логікою Ю. Лузана і Н. Стецюри, які, досліджуючи еволюцію поняття «власність», розставляють права і відносини власності так: права власності виступають як правила гри для всіх, які

впорядковують відносини між окремими агентами, а з позиції індивідуальних агентів являють собою пучки правомочностей для прийняття рішень з приводу певного предмета власності. Кожен такий пучок може розщеплюватися, і тоді одна частина правомочностей починає належати одній людині, друга – другій тощо. Відповідно, суб'єкти прав власності та їх правомочності можуть утворювати різні комбінації. Отже, оскільки власність має історичний характер, тобто під час свого розвитку зазнає кількісних та якісних змін, відповідно, розвивається і система поглядів на відносини власності, відбувається поєднання історичного і логічного розвитку [26, с. 33].

Узагальнена структура юридичної та економічної власності подана на рис. 1.

В. Кісель [20] узагальнює, що право власності проявляється: у поступовому переході від абсолютного до обмеженого характеру у зв'язку зі зростанням соціальної функції власності; у розумінні приватної власності як природного права людини, яке поза волею свого носія може відчужуватися лише у випадках, які прямо передбачені законом; в утвердженні принципу рівноправності всіх власників; у багатоманітності видів, типів, форм права власності.

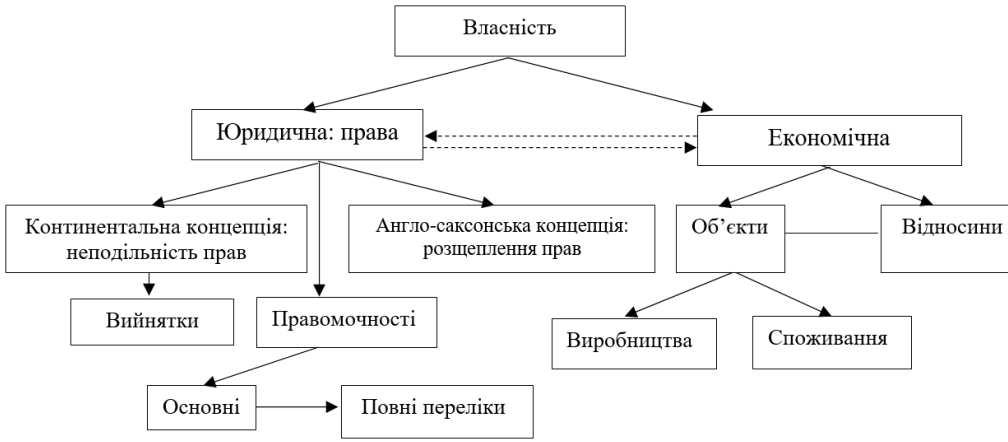

Рис. 1. Узагальнена структура власності

Джерело: розроблено автором.

Структуризація власності за різними ознаками – родовими, видовими, типовими і формоутворюючими – має певне значення для вирізнення відповідних правових режимів управління у процесі реалізації економічних відносин. Тому вимагає з'ясування наша позиція у дискусії юристів і економістів щодо структуризації прав власності за ознаками.

Для прикладу, А. Приятельчук, застосовуючи політекономічний підхід до власності, запропонував таку структуризацію цього поняття за родовими, типовими, видовими та формоутворюючими ознаками [24].

Родова ознака власності полягає у прояві її приналежності, тобто у цьому сенсі «будь-яка власність є приватною». *Вид* власності, на його думку, визначається характером поєднання робітника із засобами виробництва: а) засоби виробництва і результати праці належать виробникові; б) засоби виробництва і результати праці не належать виробникові. *Тип* власності уточнює її вид і характеризується конкретним способом привласнення благ

та методами господарювання. Власність історично поділяється на приватноособисту, коли засоби виробництва та результати праці належать окремій особі, і приватносуспільну, коли існує спільне бачення основ майнових відносин та особиста відповідальність за результати суспільного виробництва. Автор застерігає проти ототожнення суспільного типу власності і державну форму власності. *Форма* власності – це конкретизація її змісту у визначенні реального суб'єкта у майнових відносинах людей.

Звідси робиться цікавий для нас висновок, що сучасна система відносин власності характеризується ускладненням структури та багатоманітністю форм утворення власності й, відповідно, методів господарювання й управління.

Історично у суспільстві складались такі форми власності: індивідуальна, особиста, сімейна, колективна, національна, державна, акціонерна, власність громадських організацій, власність спільних підприємств тощо. Виділення окремих форм економічної власності зумовлено тим, що у межах кожного з них існують окремі типи власності, які формуються в окремі види організацій, що, у свою чергу, зумовлює різні організаційно-правові форми підприємств і установ (рис. 2).

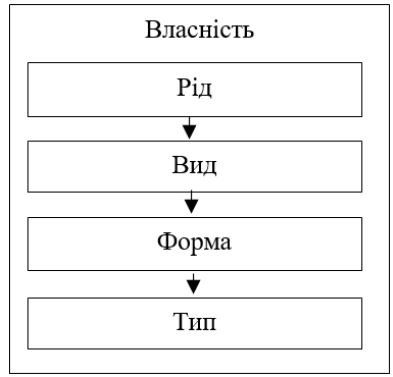

Рис. 2. Формат структуризації власності
Джерело: складено автором на основі [24].

Зауважимо, що розглянутий формат структуризації власності не є єдиним і може бути досконалим навіть унаслідок неоднозначності співвідношень між вказаними поняттями (рід – вид, тип – форма), визначеними в Академічному тлумачному словнику української мови. «Рід – це вид, тип чого-небудь. Вид – це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу – роду. Тип – зразок, модель, форма, яким відповідає певна група предметів, понять, явищ. Форма – а) тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; б) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз».

Іншої думки щодо структуризації власності та співвідношення між юридичною та економічною власністю дотримується І. Спасибо-Фатєєва, яка з юридичних позицій намагалася знайти відповідне підґрунтя [27]. Вона вважає, що вирізнення форм власності залежить від будь-якого розуміння прав і відносин власності. Одні пропонують монолітне поняття власності, єдине і нероздільне для всіх власників з однаковим правовим режимом,

інші відстоюють плюралізм власності з різними правовими режимами, і, як наслідок, з цього для них логічно слідує висновок про наявність *форм*, *типів* та *видів* власності тощо, хоча між ними відсутнє чітке розмежування та взаємоузгодженість. У статті вона показує, що із вживання термінів у законодавстві важко виявити сутність типу, форми та виду права власності і співвіднести їх між собою. Не можна виявити стрункy структуру відносин власності за запропонованими підходами і з наукових праць, у яких, крім розглянутої вище класифікації, можна зустріти різні варіанти співвідношень типу, форми і виду.

Однак також визнається, що з наукових праць та аналізу нормативно-правових актів можна визначити такі критерії, завдяки яким пропонується певний поділ права власності: суб'єкти права власності, зв'язок між суб'єктом та об'єктом права власності, призначення об'єкта, присвоєння та інтерес.

Саме *суб'єктний* критерій часто дозволяє стверджувати про приватну, державну та комунальну власність. Втім варто вказати і на допустимість поєднання майна різних суб'єктів зі створенням так званої змішаної власності на відміну від власності «чистої» форми або виду. Термін «змішана власність» вживається в українському законодавстві без пояснень того, чи є вона однопорядковою з приватною, державною та комунальною власністю, чи це синтетично створена власність, за якою не стоїть окремий правовий режим. Правовий режим матиме майно, передане учасниками товариства з обмеженою відповідальністю: змішаної власності або приватної власності. Воно сформувалося внаслідок об'єднання майна різних власників (приватних, держави та територіальних громад), однак право на це майно належить створеному підприємству, що зазначено у законодавстві.

Відтак авторка нарікає, що введення у правову термінологію економічних відмінностей породжує неподолані складнощі, а економічні уявлення розвиваються без врахування правових конструкцій, в які вони мають бути втілені, і вступають з ними у конфлікт.

У розвитку позначеного вище суб'єктного критерію набуває значення і *зв'язок між суб'єктом та об'єктом* права власності, який може бути безпосереднім чи опосередкованим. Таке бачення панує в економічній науці, але є неприйнятним для юридичної науки, бо суб'єктом права власності стає не угруповання тих, хто об'єднав своє майно, а єдина створена ними організація – юридична особа. Але відносини цього рівня відрізняються від відносин власності першого, більш простого рівня, оскільки особи, які передали своє майно створюваній ними організації, безпосередній зв'язок з ним втратили. Та й власниками (співвласниками) цього майна вони не є, а здійснюють на нього вплив опосередковано – через створювані органи юридичної особи та корпоративні права або права на частку в статутному капіталі, або акції.

Відтак до економічної схеми відносин власності варто додати можливу ознаку їх опосередкованості.

Присвоєння як наступний критерій поділу власності, запропонований у [27], бере свої витоки так само в економічній площині. У разі суспільного присвоєння виникає *публічна* власність, під час приватного – приватна власність. Суспільне присвоєння буває різного *рівня*: майно українського народу, державне або майно територіальних громад. Водночас постає питання щодо того, чи є публічна власність такою ж правовою категорією, як і приватна власність, і наскільки для неї прийнятним є те правове регулювання, яке надається відносинам приватної власності, адже законодавець фактично лише позначив державу та територіальні громади як суб'єкти права власності, але не врегулював

відносини власності, що складаються за їх участі. Істотно різниться й регулювання з приводу управління державною власністю в Законі України «Про управління об'єктами державної власності» [28].

Тісно пов'язаним з попереднім критерієм є *інтерес*, який покладено в основу розмежування приватної власності, суб'єктами якої виступають приватні особи (фізичні та юридичні) та яка покликана задовольняти виключно їх інтереси, і публічної власності, яка слугує суспільному інтересу.

Призначення також фігурує як запропонований критерій поділу власності. Виокремлюють власність для особистого використання (індивідуальна, сімейна власність), підприємницької та іншої суспільно корисної діяльності (приватна власність), потреб держави та суспільства в цілому або його окремих складових (державна та комунальна власність).

Отже, на думку І. Спасибо-Фатєєвої, немає зрозумілості у тому, як право власності поділяється чи на типи, чи на види, чи на форми або на всі разом у певній взаємній відповідності. З огляду на усю гаму пропозицій та різноманітні підходи авторкою пропонується декомпозиція структури власності, де враховується певна ієрархія між типами, формами та видами права власності (рис. 3).

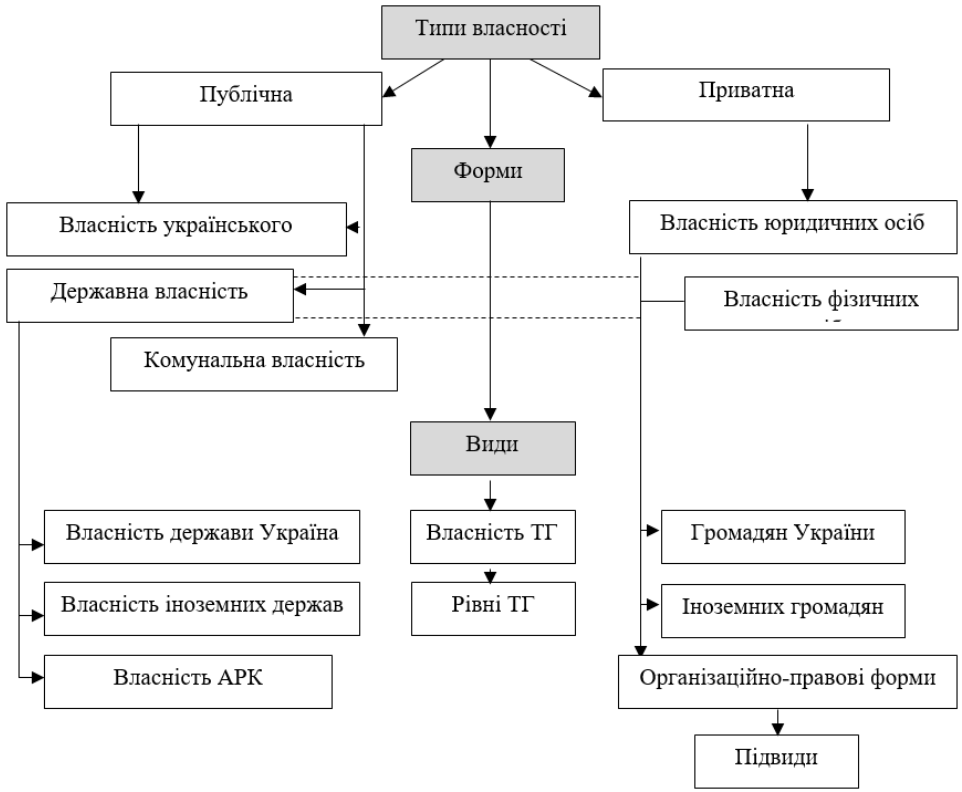

Рис. 3. Декомпозиція власності

Джерело: складено автором на основі [27].

Пропонована схема також не є бездоганною. Передусім унаслідок визначення законодавцем окремого виду власності – довірчої власності, а також поділу права власності на речову та інтелектуальну.

Спроби систематизувати права власності привели авторку до висновку про неподолані перешкоди для цього та і взагалі про зайвість подібної структуризації. Натомість пропонується бачення права власності як не системної, а єдиної і неподільної правової категорії. Такий погляд ніби відповідає і Конституції України, а саме ст. 13 «Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1].

На нашу думку, рівність перед законом не означає однаковості прав власності, які і законодавством встановлені як різні під час застосування. З економіко-управлінських позицій не можна погодитись з висновком юристів, бо специфіка здійснення права власності різними суб'єктами вимагає відображення у різноманітних класифікаціях права власності, і навпаки. Це має свідчити про існування різних правових режимів власності, які встановлюються для різних власників. Тому можна погодитися з думкою Ю. Толстого, що «в зависимости от того, к какой форме и к какому виду относится право собственности, принадлежащее тому или иному конкретному лицу, определяется... и спектр тех возможностей, которыми в отношении указанного имущества располагает его собственник» [30, с. 22]. Тим більше, що загалом у розвинених країнах спостерігаються подальше розширення плюралізму форм власності, значне поширення змішаних і комбінованих форм власності, прогресивна зміна структури об'єктів власності.

А з точки зору підходів до класифікації потрібно додати, що її вертикальна побудова не є принциповою і може бути переформатована, бо основним для нас є систематизація різних прав власності відповідно до відмінностей в управлінні об'єктами або процесами, які мають стати ефективними, і відносинами, які мають стати первинними щодо визначення прав власності.

І нарешті, поряд з первинністю відносин власності і похідним характером правомочностей необхідно розглянути активну роль держави у генезі прав і відносин власності.

У кожний історичний період у суспільстві панувала певна ідеологія щодо власності. І не останню роль тут відіграє державна політика, яка значною мірою саме формує цю ідеологію [31].

За період незалежності України ця тема розглядалася однобоко. Адже політична еліта постійно акцентує увагу переважно на приватній власності, а що стосується суспільної (державної), то зазначається, що вона неефективна, збиткова тощо. Відповідно, продовжуються посили щодо продажу державних об'єктів (приватизації житла).

Це означає щодо класифікації власності, що вона (власність) упродовж історії знаходила своє відображення в різноманітних типах, формах і видах. Що стосується сьогодення, то не так важливо розглядати підходи до її класифікації, як звертати увагу на її структурну динаміку під впливом соціальних, економічних та політичних чинників. Будь-яка структура не є вичерпною й може бути доповнена, адже цього потребують відносини власності, а через них – управління.

Висновки. Пошуки можливостей регулювання прав і відносин власності у житловій сфері з метою забезпечення ефективного управління житловим фондом призвели до потреби у заглибленні у базові положення юридичних та економічних поглядів на власність.

Визначеність у питаннях первинності відносин власності чи закріплених у законодавстві прав власності, на нашу думку, повинна розглядатися з діалектичних позицій: на короткостроковому відрізку часу правові норми визначають економічні відносини (зокрема, управлінські можливості), але на довгостроковому інтервалі стають важливими протиріччя між ними, які призводять до необхідності для суспільства і держави удосконалювати законодавство про власність.

Англосаксонська система можливостей розподілу прав власності, порівняно з континентальною системою, розглядається як більш гнучка, що більшою мірою відповідає складним економіко-соціальним відносинам ринкової та змішаної економіки. Цій системі відповідає підхід економістів, зокрема марксистської школи, яка допускає можливість розподілу прав власності на окремі правомочності між суб'єктами та можливість обміну окремими правомочностями, що проявляється в економічних та управлінських відносинах.

Ідеї англосаксонської правової системи розщеплення прав власності і системний підхід до власності з визначальною роллю економічних відносин порівняно з правами власності, є більш прийнятним і у проєкції на сферу управління нерухомістю, зокрема житлом.

В умовах України виникла ситуація взаємної невідповідності перехідних економічних відносин як з рисами соціалістичної системи, так і надмірної лібералізації; неусталеної домінуючої економічної концепції з переважанням марксистських положень; негнучкої системи юридичної власності континентального типу, що гальмує розвиток відносин власності й ефективність управління власністю.

Допустимість і необхідність класифікації власності і прав власності викликана потребою систематизації відповідних методів управління на рівні господарських структур, відносин між ними та державного управління. На нашу думку, недостатньо розглядати відносини власності між суб'єктами, адже різновиди власності визначають і відносини всередині них, залежно як від організаційно-правових форм, так і від об'єктів трансакцій.

З точки зору підходів до класифікації вважаємо, що її вертикальна побудова не є принциповою і може бути переформатована, починаючи від будь-якої ознаки, бо основним є систематизація різних прав власності відповідно до відмінностей в управлінні об'єктами або процесами, які мають стати ефективними, і відносинами, які мають стати первинними щодо визначення прав власності.

Подальші дослідження проблеми і пошуки її вирішення полягають у розгляді прав і відносин власності з позицій новітніх економічних концепцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019

3. Державна житлова політика в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. Київ: CEDOS, 2019. 132 с.

4. Гура Н. Трансформація відносин власності в житловому секторі. *Економіка України*. 2006. № 2. С. 50–57.

5. Гончарова З. В. Ефективний власник житла як один із головних елементів формування механізму договірних взаємовідносин у сфері житлово-комунального господарства регіонів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 1(13). С. 67–72.

6. Мороз Н. В. Розвиток системи управління житловим фондом в Україні: дис. … канд. екон. наук: 08.00.03; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. 237 с.

7. Ніколаєва Т. В. Науково-методичні основи управління господарськими системами домоволодіння: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04; НДЕІ. Київ, 2013. 20 с.

8. Пантелеєв П. О. Оцінювання стану і вартості утримання житлових будинків будівельно-експлуатаційними підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04; Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ, 2018. 26 с.

9. Щербина А. А. Балансова модель розвитку ринку житлово-комунальних послуг з урахуванням платоспроможності споживачів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04; Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. Харків, 2019. 21 с.

10. Ніколаєва Т. В. Методологія і організація вартісно-орієнтованого управління нерухомим майном державної власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон.наук: 08.00.03; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 37 с.

11. Nikolaiev V., Kucherenko O. Institutional Models of Welfare State and Its Housing Policy. *Global Journal of Management and Business Research: G Interdisciplinary*. 2019. Vol. 19. Issue 4. Version 1.0. P. 25–34.

12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

13. Investopedia. URL: https://www.investopedia.com/terms/p/property.asp

14. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.

15. Merryman, J. H. Ownership and Estate (Variations on a Theme by Lawson). *Tulane Law Review*. 1974. Vol. 48. P. 916–945.

16. Харченко Г. Інститут трасту в правовій системі України: перспективи розвитку. *Право України*. 2001. № 3. С. 100–102.

17. Honore A. M. Ownership / Oxford essays in Jurisprudence / Ed. By Guest A. W, Oxford, 1961. P. 112–128.

18. Кутер Р. Организация как собственность: экономический анализ права собственности применительно к приватизации / В сб.: Становление рыночной экономики в странах Восточной Европы / Н. А. Макаева (ред.). Москва: РГГУ, 1994. С. 124–162.

19. Мацелюх Н. П. Економічна теорія права. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 240 с.

20. Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності: історія та сучасність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 115–118.

21. Майданик Р. Довірча власність у цивільному праві України (формування, порівняльний аналіз і поняття). *Українське комерційне право*. 2004. № 5. С. 37–57.

22. Гриценко О. А. Економічна теорія прав власності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2011. № 4(7). С. 93–103.

23. Мацелюх Н. П., Максименко І. А. Інструментарій неокласичної економічної теорії та його використання в економічній теорії права. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування.* 2018. Вип. 2. С. 91–98.

24. Приятельчук А. О. Власність і капітал: сутність, структура та основні функції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 63. С. 48–52.

25. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / пер. с 3-го испр. англ. изд. А. В. Куряева. Челябинск: Социум, 2005. 878 с.

26. Лузан Ю. Я., Стецюра Н. П. Еволюція поняття «власність». *Агросвіт*. 2013. № 16. С. 29–34.

27. Спасибо-Фатєєва І. Форми права власності. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 145–154.

28. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16

29. Толстой Ю. К. К учению о праве собственности. *Правоведение*. 1992. № 1. С. 15–23.

30. Зюзь Д. В. Генеза інституту власності та роль держави в трансформації відносин власності. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 102–110.

REFERENCES

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstyttsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Prezydent Ukrajiny. (2019). Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy [About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019

3. Derzhavna zhytlova polityka v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy reformuvannia. Kyiv, CEDOS, 2019, 132.

4. Gura, N. (2006). Transformaciya vidnosyn vlasnosti v zhytlovomu sektori [Transformation of property relations in the housing sector]. *Ekonomika Ukrayiny*, (2), 50–57.

5. Goncharova, Z. V. (2011). Efektyvnyj vlasnyk zhytla yak odyn iz golovnyh elementiv formuvannya mehanizmu dogovirnyh vzayemovidnosyn u sferi zhytlovokomunalnogo gospodarstva regioniv [Effective homeowner as one of the main elements of the formation of the mechanism of contractual relations in the field of housing and communal services of the regions]. *Visnyk Berdyanskogo universytetu menedzhmentu i biznesu*, (1(13)), 67–72.

6. Moroz, N. V. (2016). Rozvytok systemy upravlinnya zhytlovym fondom v Ukrayini [Development of housing fund management system in Ukraine] (Candidate dissertation). Lviv: Nacionaljnyj universytet «Ljvivsjka politekhnika».

7. Nikolaieva, T. V. (2013). Naukovo-metodychni osnovy upravlinnia hospodarskymy systemamy domovolodinnia [Scientific-methodological basics of homeownership economic systems management] (Dissertation abstract). Kyiv: NDEI.

8. Panteleiev, P. O. (2018). Otsiniuvannia stanu i vartosti utrymannia zhytlovykh budynkiv budivelno-ekspluatatsiinymy pidpryiemstvamy [Evaluation of the state and upkeep of dwelling houses costs by building-operating enterprises]. (Dissertation abstract). Kyiv: Kyjivsjkyj nacionaljnyj universytet budivnyctva i arkhitektury.

9. Shcherbyna, A. A. (2019). Balansova model rozvytku rynku zhytlovo-komunalnykh posluh z urakhuvanniam platospromozhnosti spozhyvachiv [Balance model of housing and municipal services market development considering consumers' solvency]. (Dissertation abstract). Kharkiv: Kharkivsjkyj nacionaljnyj universytet misjkogho ghospodarstva imeni O. M. Beketova.

10. Nikolaieva, T. V. (2019). Metodolohiia i orhanizatsiia vartisno-oriientovanoho upravlinnia nerukhomym mainom derzhavnoi vlasnosti [Methodology and Organization of Cost-Oriented Public Real Estate Management]. (Dissertation abstract). Irpin: Universytet derzhavnoji fiskaljnoji sluzhby Ukrajiny.

11. Nikolaiev, V., Kucherenko, O. (2019). Institutional Models of Welfare State and Its Housing Policy. *Global Journal of Management and Business Research: G Interdisciplinary*. Vol. 19. Issue 4, 25–34.

12. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

13. Investopedia. URL: https://www.investopedia.com/terms/p/property.asp

14. Mochernyi, S. V. (2000). Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia] (In 3 volumes, Vol. 1, ed. by S. V. Mochernyi). Kyiv: Vydavnychyi tsentr «Akademiia».

15. Merryman J. N. (1974). Ownership and Estate (Variations on a Theme by Lawson). *Tulane Law Review*. Vol. 48, 916–945.

16. Kharchenko, H. (2001). Instytut trastu v pravovii systemi Ukrainy: perspektyvy rozvytku [The Institute of Trust in the Legal System of Ukraine: Prospects for Development]. *Pravo Ukrainy*, (3), 100–102.

17. Honore, A. M. (1961). Ownership. Oxford essays in Jurisprudence (Ed. By Guest A. W). Oxford.

18. Kuter, R. (1994). Orhanizatsyia kak sobstvennost: ekonomycheskyi analiz prava sobstvennosty prymenytelno k privatyzatsyi [Organization as property: an economic analysis of property rights in relation to privatization]. *In Stanovlenye rynochnoi ekonomiki v stranakh Vostochnoi Evropy* (ed. by N. A. Makaeva). Moskva: RHHU.

19. Matseliukh, N. P. (2015). Ekonomichna teoriia prava [Economic Theory of Law]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.

20. Kisel, V. I. (2015). Henezys uiavlen pro sutnist prava vlasnosti: istoriia ta suchasnist [Genesis of ideas about the essence of property rights: history and modernity]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys*, (1), 115–118.

21. Maidanyk, R. (2004). Dovircha vlasnist u tsyvilnomu pravi Ukrainy (formuvannia, porivnialnyi analiz i poniattia) [The Law of Trusts in the Civil Law of Ukraine (Notion, Creation, and Comparative Analysis)]. *Ukrainske komertsiine pravo*, (5), 37–57.

22. Hrytsenko, O. A. (2011). Ekonomichna teoriia prav vlasnosti [Property rights economics]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, (4(7)), 93–103.

23. Matseliukh, N. P., Maksymenko, I. A. (2018). Instrumentarij neoklasychnoyi ekonomichnoyi teoriyi ta jogo vykorystannya v ekonomichnij teoriyi prava [Toolkit of Neoclassical Economic Theory and its Use in the Economic Theory of the Law]. *Ekonomichnyj visnyk. Seriya: finansy, oblik, opodatkuvannya*, (2), 91–98.

24. Pryiatelchuk, A. O. (2012). Vlasnist i kapital: sutnist, struktura ta osnovni funktsii [Property and Capital: Essence, Structure and Basic Functions]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (63), 48–52.

25. Myzes, L. (2005). Chelovecheskaia deiatelnost: traktat po ekonomicheskoi teorii [Human action, a treatise on economics] (3nd edition, Trans. from the English A. V. Kuriaeva). Cheliabynsk: Sotsyum.

26. Luzan, Yu. Ya., Stetsiura, N. P. (2013). Evoliutsiia poniattia «vlasnist» [Evolution of the Concept of «Property»]. *Ahrosvit*, (16), 29–34.

27. Spasybo-Fatieieva, I. (2009). Formy prava vlasnosti [Forms of property rights]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, (3), 145–154.

28. Verkhovna Rada Ukrainy. (2006). Pro upravlinnia obiektamy derzhavnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy [On Managing Objects That Are in State Ownership: Law of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16

29. Tolstoi, Yu. K. (1992). K ucheniyiu o prave sobstvennosti [To the Doctrine of the Right to Property]. *Pravovedenie*, (1), 15–23.

30. Ziuz, D. V. (2017). Heneza instytutu vlasnosti ta rol derzhavy v transformatsii vidnosyn vlasnosti [The Genesis of the Property Institution and the Role of the State in Transformation of Property Relations]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, (2), 102–110.

Andriy A. Shcherbyna, Ph. D. in Economics, General Director of Municipal Concern "Centre of Municipal Service"

Economic and Legal Analysis of Property Rights and Relations in the Projection on Management and Financing of Privatized Housing

Possibilities to prevent premature destruction of housing privatized by inefficient owners are complicated by the imperfection and inflexibility of current legislation, which defines property rights in general and in an apartment building in particular.

This requires research into both new economic facts that justify the need to change legislation and effective legal structures for efficent actions in housing management. One of the approach explored in the article is an attempt to systematically analyze and decompose the concepts of «property», «property rights» and «property relations» for the possible distribution of a bundle of rights and related financial obligations between different entities potentially capable of proper maintenance of housing within its rights.

The genesis of economic and legal concepts of «property» in the context of objective socio-economic processes is studied by the methods of historical and logical analysis using numerous scientific publications. Firstly, legal and economic concepts of property have been separated. Secondly, continental and anglo-saxon legal concepts together with their economic background have been analised. Thirtly, the different ways of property rigts classification have been used to define appropriate managerial and financial possibilities. The projection is made on the minimisation of deformations caused by the current system of home ownership, the problems of inconsistency of homeowners' rights with their responsibilities and the ability to use and reproduce it sustainably without the need to subsidize the owners.

The way of legislative reduction of the burden of housing maintenance by owners with the corresponding reduction of the rights of possession and the order with preservation of the rights of use behind them is offered.

Key words: *property, housing, rights, relations, theory, subject, object.*

Стаття надійшла до редколегії 28 вересня 2020 року

УДК 330.014
JEL D24
DOI 10.33244/2617-5932.6.2020.185-193

О. Г. Яворська,
к.б.н., доцент,
Київський національний
лінгвістичний університет
e-mail: yavorska-oksana@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-4499-6853

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

У статті розглядаються питання сутності та особливостей економічної категорії «інтелектуальний капітал» в умовах становлення та розвитку біоекономіки й зеленого підприємництва. Проведене дослідження доводить важливість розробки системи управління інтелектуальним капіталом підприємства, що здатна забезпечити реалізацію специфічних функцій, які обумовлені особливостями сучасного змістового наповнення економічної категорії «інтелектуальний капітал підприємства» та зростанням ролі нематеріальних активів у формуванні довготривалого успіху підприємства в умовах перманентно турбулентного економічного середовища. Управління інтелектуальним капіталом підприємства має також взяти на себе функції координуючого центру із забезпечення комплементарності всіх існуючих складових систем управління на рівні суб'єкта підприємницької діяльності.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал підприємства, управління нематеріальними активами організації.*

О. Г. Яворская. Интеллектуальный капитал: экономическая сущность, формирование и управление

В статье рассматриваются вопросы определения сущности и особенностей экономической категории «интеллектуальный капитал» в условиях становления и развития биоэкономики и зелёного предпринимательства. Проведенное исследование доказывает важность разработки системы управления интеллектуальным капиталом предприятия, которая способна обеспечить реализацию специфических функций, которые обусловлены особенностями современного содержательного наполнения экономической категории «интеллектуальный капитал предприятия» и возрастанием роли нематериальных активов в формировании долговременного успеха предприятия в условиях перманентно турбулентной экономической среды. Управление интеллектуальным капиталом предприятия должно также взять на себя функции координирующего центра по обеспечению комплементарности всех существующих составляющих систем управления на уровне субъекта предпринимательской деятельности.

© Яворська О. Г., 2020

Ключевые слова: *интеллектуальный капитал предприятия, управление нематериальными активами организации.*

Мета дослідження полягає у визначенні економічної сутності інтелектуального капіталу підприємства, а також підходів, особливостей формування й управління цим активом в умовах становлення біоекономіки та зеленого підприємництва. Передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати наукові підходи з проблеми пізнання сутності та природи інтелектуального капіталу підприємства за останні 20 років; означити особливість сучасного етапу розвитку цього активу підприємства; обґрунтувати особливості формування й управління інтелектуального капіталу підприємства в умовах становлення біоекономіки та зеленого підприємництва XXI століття.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції постіндустріального розвитку означені зростанням та розширенням використання нематеріальних ресурсів як в інноваційних сферах економіки, так і сучасному підприємництві. Отже, вивчення економічної сутності, як і підходів щодо управління, формування, примноження та розвитку інтелектуального капіталу підприємства актуалізуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подальший розвиток концепції інтелектуального капіталу у XXI столітті означений працями зарубіжних (К.-Е. Свейбі, Дж. Думей, Н. Бонтіса, Д. Добії та ін.) і вітчизняних (В. Геєць, А. Колот, О. Грішнової, О. Собко, В. Зінова, О. Кендюхова тощо) науковців та економістів, здобутком яких стало означення і формування «теоретичного тіла» інтелектуального капіталу підприємства, розширення спектра емпіричних підходів до вивчення цього активу організації та «сплесками представлення нових моделей інтелектуального капіталу підприємства» [1]. З початку XXI століття теоретико-методологічні проблеми дослідження економічної категорії «інтелектуальний капітал підприємства» набули висвітлення у вітчизняній науковій літературі поряд з класичними працями та публікаціями зарубіжних учених. Вважаємо, що на сьогодні формування поняття «інтелектуального капіталу» на рівні підприємства характеризується просоціальним вектором розвитку такого; також на зміну трактуванню цього активу, а також і нематеріальних ресурсів організацій як сукупності різних видів та форм знання, інформації та навичок, креативності персоналу приходить нова дефініція – представлення інтелектуального капіталу підприємства як системи відношень економічних суб'єктів щодо креації цінностей для підприємства. Системний і комплексний підхід до розгляду сутності та природи нематеріальних активів підприємства й інтелектуального капіталу зокрема обумовив широкий спектр досліджень у суміжних економічних напрямах, взаємозв'язках і сукупності процесів біо-, цифрової- та smart-економіки [2]. Проте аналіз публікацій рецензованих академічних журналів останнього десятиліття на платформі Web of Science (Clarivate Analytics), EBSCO (Business Source Complete) та Science Direct засвідчує парадигмальну кризу з визначення нематеріальних активів на тлі значної кількості суперечливих кількісних обрахунків нематеріальних активів підприємств [3]. Отже, згідно з літературними й аналітичними оглядами останніх років питання визначення економічної сутності, розвитку та принципів управління інтелектуальним капіталом підприємства в сучасних умовах перманентної турбулентності, інтелектуалізації, софтизації, сервізації та становлення біоекономіки залишається відкритим [1–3].

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах дослідження вважаємо за доцільне зупинитися на висвітленні основних підходів до визначення поняття «інтелектуальний

капітал підприємства» як результатах теоретичних узагальнень вітчизняних науковців за останні роки (рис. 1–3). Також Л. Холявка означила ресурсний, функціональний, результативний, функціонально-результативний і системний підходи до визначення інтелектуального капіталу підприємства [17].

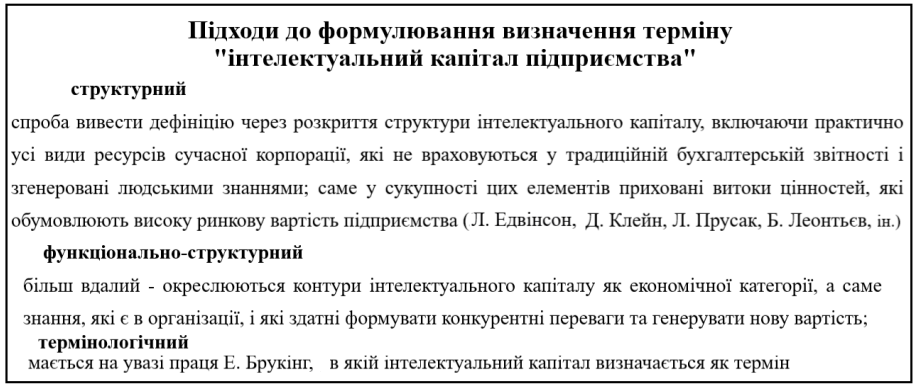

Рис. 1. Підходи до формулювання терміна "інтелектуальний капітал підприємства" за Є. В. Кобзевою та Н. С. Д'яковою

Джерело: [8].

Рис. 2. Підходи до трактування сутності інтелектуального капіталу підприємства за Я. Топільницькою

Джерело: [16].

Згідно з О. Олійник у формуванні визначення поняття «інтелектуальний капітал» можна визначити такі підходи (етапи): структурний (Л. Едвінсон, М. Мелоун); як людський капітал (Т. Стюарт, Д. Белл, Д. Даффі, В. Іноземцев, М. Бендиков, Е. Джамай, О. Бервено, Н. Гавкалова, В. Геєць, Н. Маркова); як нематеріальні активи (Е. Брукінг, К.-Е. Свейбі, С. Легенчук, Л. Джойя, О. Малишко); як знання (П. Салліван, Х. Макдональд,

М. Армстронг, В. Базилевич, В. Зінова, О. Стрижак) [11]. Відповідно до проведеного нами аналізу в еволюції теорії інтелектуального капіталу можна виділити такі етапи:

– термінологічно-концептуальний – утвердження терміна, концептуальних рамок та основних принципів інтелектуального капіталу, фукусування на проблемі підвищення обізнаності та розуміння потенціалу цього ресурсу у формуванні конкурентних переваг, представлення перших класифікацій, звітів і рапортів з інтелектуального капіталу підприємств;

– оформлення теорії інтелектуального капіталу – розгляд інтелектуального капіталу як важливої складової технології управління підприємством та збір доказів щодо обґрунтування його використання, проведення наукових зібрань і конференцій з питань вивчення, аналізу й управління інтелектуальним капіталом (з 1995 р.), вихід журналу «Jornal of Intelectual Capital» з 1999 року та ґрунтовних монографічних праць;

– системно-динамічного аналізу інтелектуального капіталу підприємства – зосередження уваги на дослідженні взаємодії інтелектуального капіталу з іншими активами, критична оцінка соціальних явищ у рамках перформативно-рефлексивного підходу до розуміння інтелектуального капіталу, зростання емпіричних досліджень щодо практики інтелектуального капіталу підприємств, представлення цього активу як складної системи нематеріальних активів організації, врахування стану оточуючого економічного середовища для розвитку інтелектуального капіталу підприємства;

– сучасний (еколого-соціальний) – окреслений розбудовою інтелектуального капіталу підприємства на основі інтегральних схем екосистем: концентрація на формування економічної, соціальної та екологічної системи, в якій зможуть «процвітати життєздатні підприємства» [1–7; 13; 19].

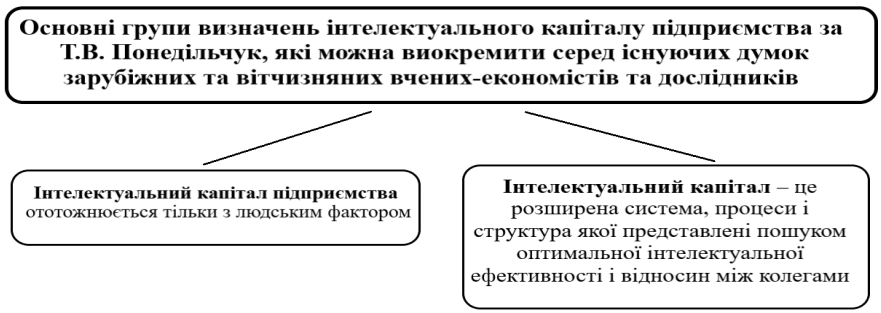

Рис. 3. Основні групи визначень інтелектуального капіталу підприємства за Т. В. Понедільчук

Джерело: [12].

Вищеозначене виступає основою для сучасного розуміння інтелектуального капіталу підприємства як важливої економічної категорії з огляду на еволюцію значення цього активу для підприємства: від прагматичного уречівленого ототожнення з об'єктами інтелектуальної власності до сукупності цінностей щодо забезпечення успіху бізнесової діяльності, а в останній час і найважливішого системо- та структуротворчого креатора. Отже, нами виділені ознаки та характеристики, які притаманні інтелектуальному капіталу підприємства, що дозволяють розглядати це поняття як економічну категорію:

– виражає суспільно-економічні відносини та створює додану вартість (О. Бутнік-Сіверський, Г. Білов, С. Ілляшенко, В. Калягін, Л. Чухно й інші);

– передумова існування бізнесу (за П. Друкером, в «основі будь-якого бізнесу лежить особливе знання»);

– визначає ринкову вартість підприємства (Н. Бонтіс, М. Лін, А. Лук'янов, С. Похилько, Д. Волков, Т. Гараніна та ін.);

– елементи інтелектуального капіталу мають вартісну оцінку, здатні до накопичення та примноження, до них можуть виникати майнові та економічні відношення);

– інтелектуальний капітал відображає динамічні економічні процеси;

– елементи інтелектуального капіталу здатні підвищити обсяги виробництва якісних (більш цінних) шляхом трансформацій;

– інтелектуальному капіталу притаманні характеристики споживчої вартості (актуальність, стандартність, попит та пропозиція, повнота тощо);

– інтелектуальні ресурси підприємства та система відношень між економічними суб'єктами (за В. Зіновим);

– здатні приносити додатковий прибуток (деякі патенти, права власності, які не здатні створювати нову вартість (приносити додатковий дохід), не мають ніякої ринкової вартості, їх не варто відносити до інтелектуального капіталу, хоча вони і є інтелектуальним продуктом) (Є. Кобзева, Н. Д'якова);

– один із основних елементів генерації внутрішньої вартості підприємства чи організації (М. Ахтямов, Є. Гончар, Н. Тихонова);

– фактор модернізації економіки;

– феномен, який задає темп та характер оновлення технологічного виробництва підприємства (галузі) та його продукції;

– основа удосконалення існуючих продуктів, послуг та створення нових;

– виступає одним із факторів розширення ринків та формування нових;

– визначальний капітал у досягненні організаційних переваг (О. Грішнова);

– полегшує виробничу діяльність; надає важливу роль у зростанні ефективності виробничих та управлінських процесів, забезпечує нормальний хід процесів виробництва [4–7; 9–15; 18–19].

З огляду на вищезазначене питання розвитку, примноження й управління інтелектуальним капіталом підприємства набуває особливої актуальності, а також за своїм змістом є складним процесом, який не можна зводити до менеджменту знань та управління знаннями в організації (поняття не є тотожними, проте пов'язані зі знаннєво-інформаційною складовою підприємства). Отже, основними підходами до управління інтелектуальним капіталом вважаємо: ресурсний, структурний, реалізаційний, організаційний, стратегічний та системний. Проте визнаними є основні сім типів стратегічного управління інтелектуальним капіталом: три спрямовані на формування та використання знаннєво-інформаційного капіталу, окремо для людського, структурного та реляційного капіталів; три – на забезпечення взаємозв'язку між людським та структурним, людським та реляційним, реляційним та структурним капіталами; останній – одночасної взаємодії усіх компонентів інтелектуального капіталу підприємства. Відтак варто зазначити, що конвергенція усіх механізмів управління інтелектуальним капіталом підприємства має забезпечувати безперервний зв'язок між розвитком та управлінням нематеріальними активами організації; і за принципом Р. Ешбі, урізноманітнення таких

має бути не меншим, ніж складність самої системи, якою управляють. Отже, людський та соціальний капітали (на відміну від інших економістів не обмежуємося лише керівництвом організації) мають набути належного рівня урізноманітнення, складності та інноваційності для виконання важливих функцій. Системний підхід також забезпечує самоудосконалювальній та самостворювальній системі (інтелектуальному капіталу підприємства) цілісність через вдалу інтеграцію механізмів управління інтелектуального капіталу підприємства загалом, а також складових такого, із загальноорганізаційним менеджментом.

Висновки. Визначення та зміст, як і структуризація складових елементів інтелектуального капіталу підприємства, еволюціонує відповідно до векторів розвитку глобальної соціально-економічної системи, ринкових відносин та цивілізаційних цінностей, а також вибудовується на основі міждисциплінарного підходу. Система управління інтелектуальним капіталом потребує розробки системи, що здатна забезпечити реалізацію специфічних функцій, які обумовлені особливостями сучасного змістового наповнення економічної категорії «інтелектуальний капітал підприємства» та зростанням ролі нематеріальних активів у формуванні довготривалого успіху підприємства в умовах перманентно турбулентного економічного середовища. Система управління інтелектуальним капіталом підприємства має також взяти на себе функції координуючого центру із забезпечення комплементарності всіх існуючих складових систем управління на рівні суб'єкта підприємницької діяльності.

Подальші теоретико-методологічні дослідження нових форм капіталу підприємства постають актуальними не лише у рамках категорії «інтелектуального капіталу» як важливого об'єкта сучасного фінансового менеджменту, але й розробці та формуванні теоретико-методологічних і практичних положень комплексної теорії капіталу представниками української економічної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dumay J., Guthrie J. Involuntary disclosure of intellectual capital: is it relevant? *Journal of Intellectual Capital*. 2017. № 1(18). P. 29–44.

2. Pedro E., Leitão J., Alves H. Back to the future of intellectual capital research: a systematic literature review. *Management Decision*. 2018. № 11(56). C. 2502–2583.

3. Vătămănescu E.-M., Gorgos E.-A., Ghigiu A. M., Pătru M. Bridging Intellectual Capital and SMEs Internationalization through the Lens of Sustainable Competitive Advantage: A Systematic Literature Review. *Sustainability*. 2019. № 11. P. 25–30.

4. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.

5. Возняк Г., Беновська Л. Інтелектуальний капітал підприємств: проблеми ідентифікації та оцінки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2009. № 41. С. 115–123.

6. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика.* 2014. № 1 (7). С. 34–42.

7. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія. Донецьк: ДонУЕП (Інститут економіки промисловості НАН України), 2008. 359 с.

8. Кобзева Е. В., Дьякова Н. С. Проблемные аспекты терминологии интеллектуального капитала предприятия. *Экономика строительства и городского хозяйства*. 2017. № 1 (13). С. 61–67.

9. Кохно Д. О. Інтелектуальний капітал: проблеми ідентифікації. *Економіка*. 2011. № 15. С. 17–24.

10. Літвінов О. В. Визначення сутності інтелектуального капіталу. *Modern Economics.* 2018. № 11. С. 98–104.

11. Олійник О. М. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал підприємств залізничного транспорту». *Ефективна економіка*. 2012. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_11_16

12. Понедільчук Т. В. Інтелектуальний капітал: сутність та методи оцінки. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288

13. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація – функціонування – розвиток: монографія. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.

14. Терешенко С. І. Трансформації інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. № 1 (47). С. 212–218.

15. Толстобров Г. М. Теоретические основы развития концепции интеллектуального капитала. *Известия СПбГЭУ*. 2010. № 2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-razvitiya-kontseptsii-intellektualnogo-kapitala

16. Топільницька Я. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: взаємообумовленість та розмежування категорій. *Ефективність державного управління.* 2012. № 33. С. 353–362.

17. Холявка Л. Ю. Формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Львів, 2016. 285 с.

18. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: теорія, практика та їх значення для України. Київ: Логос, 2003. 631 с.

19. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія. *Вісник Донецького Національного ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Тугай-Барановського: науковий журнал.* 2011. № 3. С. 79–84.

REFERENCES

1. Dumay, J., & Guthrie, J. (2017). Involuntary disclosure of intellectual capital: is it relevant? *Journal of Intellectual Capital*, 1(18), 29–44. doi: 10.1108/JIC-10-2016-0102

2. Pedro, E., Leitão, J., & Alves, H. (2018). Back to the future of intellectual capital research: a systematic literature review. *Management Decision*. 2018. № 11(56). 2502–2583. doi: 10.1108/MD-08-2017-0807

3. Vătămănescu, E.-M., Gorgos, E.-A., Ghigiu, A.M., & Pătru, M. (2019). Bridging Intellectual Capital and SMEs Internationalization through the Lens of Sustainable Competitive Advantage: A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 11, 25–30. doi: 10.3390/su11092510

4. Butnik-Siverskyi, O. (2002). Intellectual capital: a theoretical aspect. *Intelektualnyi kapital,* 1, 16–27.

5. Wozniak, G., & Benovska, L. (2009). Intellectual capital of enterprises: problems of identification and evaluation. *Visnyk of Lviv National University*, 41, 115–123.

6. Hrishnova, O. A. (2014). Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, evaluation, directions of development. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teotiia ta praktyka*, 1(7), 34–42.

7. Kendyukhov, O. V. (2008). Effective management of intellectual capital: monograph [Efektyvne Upravlinnia Intelektualnym Kapitalom monohrafiia]. Donetsk: DonUEP (Institute of Industrial Economics NAS of Ukraine).

8. Kobzeva, E. V., & Dyakova, N. S. (2017). Problem aspects of the terminology of intellectual capital of the enterprise. *Economics of construction and urban management*, 1(13), 61–67.

9. Kohno, D. O. (2011). Intellectual capital: problems of identification. *Economics*, 15, 17–24.

10. Litvinov, O. V. (2018). Identification of significant intellectual capital. *Modern Economics*, 11, 98–104. doi: 10.31521/modecon.V11(2018)-16.

11. Oliynyk, O. M. (2012). The essence and definition of "intellectual capital of railway transport enterprises". *Effective Economics*, 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_11_16

12. Ponedilchuk, T. V. (2014). Intellectual capital: essence and methods of estimation. *Effective economy*, 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288

13. Sobko, O. M. (2014). Intellectual capital at enterprise: concept – functioning – development: monograph [Intelektualnyi kapital pidpryiemstva: kontseptualizatsiia – funktsionuvannia – rozvytok: monographiy], Ternopil, Krok.

14. Tereshenko, S. I. (2016). Transformations of intellectual potential into intellectual capital. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(47), 212–218.

15. Tolstobrov, G. M. (2010). Theoretical bases of development of the concept of intellectual capital. *Izvestyia SpbHEU*, 2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-razvitiya-kontseptsii-intellektualnogo-kapitala

16. Topilnytska, J. (2012). Intellectual capital and intellectual potential: interdependence and delimitation of categories. *Efficiency of public administration*, 33, 53–362.

17. Kholiavka, L.Yu. (2016). Formuvannia i vykorystannia intelektualnoho potentsialu pidpryiemstva [Formation and use of intellectual potential of the enterprise]. (Dis. the degree of cand. economy sciences). Lviv Polytechnic National University, Lviv,

18. Chukhno, A. A. (2003). Intellectual capital: theory, practice and their significance for Ukraine [Intelektualnyi kapital teoriia praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy]. Kyiv, Logos.

19. Shkurupiy, O. V., & Franko, L. S. (2011). Intellectual capital as an objective economic category. *Bulletin of Donetsk National University of Economics and Trade. M. Tugay-Baranovsky: Scientific Journal*, 3, 79–84.

Oksana G. Yavorska, PhD, Associate Professor, Kyiv National Linguistic University

Intellectual Capital: Economic Essence, Development and Governance

Modern tendencies of post-industrial development are marked by growth and expansion of use of intangible resources both in innovative spheres of economy, and green business. Thus, the study of the economic essence, as well as approaches to management and development of intellectual capital of the enterprise are relevant. According to literary and analytical reviews of recent years, the question of defining the economic essence, development and principles of management of intellectual capital of the enterprise in modern conditions of permanent turbulence, intellectualization, softization, servization and formation of the bioeconomy remains open. The features and essence of economic categories "intellectual capital of the enterprise"

in the formation and development of bioeconomy and green entrepreneurship have been defined in the article. According to our analysis, the evolution of the theory of intellectual capital have been divided into the following stages: terminological and conceptual, design of the theory of intellectual capital, system-dynamic analysis of intellectual capital of the enterprise and environmental and social. We believe that the definition and content, as well as the structuring of the constituent elements of intellectual capital of the enterprise, will evolve in accordance with the vectors of global socio-economic system, market relations and civilization values, as well as build on an interdisciplinary approach. The intellectual capital management system requires the development of a system that can ensure the implementation of specific functions, which are due to the characteristics of the economic category "intellectual capital of the enterprise" and the growing role of intangible assets in modern enterprise development. The study proves the importance of developing an intellectual capital management system that can ensure the implementation of specific functions, which are due to the modern content of the economic category "intellectual capital" and the growing role of intangible assets in shaping the long-term success at the permanently turbulent economic environment. The management of intellectual capital of the enterprise should also take over the functions of the coordinating center to ensure the complementarity of all existing components of management systems at the level of the business entity.

Key words: *intellectual capital of the enterprise, management of intangible assets of the organization.*

Стаття надійшла до редколегії 28 жовтня 2020 року

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал
2020. Випуск 6

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Відповідальний за випуск	**Дружинська Н. С.**
Редактор-коректор	**Грабарчук М. М.**
Технічне редагування та комп'ютерне верстання	**Лисенко О. В.**

Підп. до друку 24.12.2020. Формат 75 × 108/16.
Ум.-друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 9,8.
Тираж 300 пр. Зам. № 941.

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205
Тел 38(067)689-30-49
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016